

e-ISSN:2717-9052

Aralık 2023

A NKARA

ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI

Cilt/Volume: 4 Sayı/Issue: 8 KIŞ / WİNTER 2023

N

K

A

R

A

D ERGİSİ

AJARS

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES

Cilt/Volume:4 Sayı/Number:8 Kış/Winter 2023
e-ISSN: 2717-9052

ANKARAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AJARS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
leventkayapinar@hotmail.com
05353930212

DERGİ İLETİŞİM

Elmek / Email: ankaradergisi06@gmail.com

Genel Ağ / Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankarad/>

<https://www.ankaradergisi06.com/>

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Arda Ada YILMAZYAŞAR
Doç. Dr. Hasan YILMAZYAŞAR
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER

MLA (Modern Language Association)-ERIH PLUS-ICI Index Master List (International Copernicus Index Master List), NSD (Norwegian Register For Scientific Journals, Series And Publishers)-Stanford Libraries- NLCLibrary (Northern Lakes Colleges)- TEİ (Türk Eğitim İndeksi)-ResearchBib-Haw Hamburg-Neu in der EZB-ASOS İndeks-İdeal Online, İSAM, ResearchGate, Google Scholar, ROAD-Colombus State University Libraries-KOBV (Portal Kooperativer Bibliotheksverbund Berlin Brandenburg).....

© Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi
©Ankara's Journal of Anatolia and Rumelia Studies
ANKARA

8. SAYININ BAŞ EDİTÖRÜ / EDITOR IN CHIEF OF 8th ISSUE

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

EDİTÖR / EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

Sekreteryaya / Secretariat

Arş. Gör. Elif BAKSI & Abdurrahim ŞAHİN

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Akkuş YİĞİT (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TAŞ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ (İzmir Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Estella Antoaneta CİOBANU (Ovidius University of Constanta-Romanya)
Doç. Dr. Hasan YILMAZYAŞAR (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Neriman HACISALİHOĞLU (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Sabri Can SANNAV (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Zülfiye KOÇAK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU (Trakya Üniversitesi)

DİL EDİTÖRLERİ-LANGUAGE EDITORS

- Prof. Dr. Petru GOLBAN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY (Ankara Üniversitesi-Sıprça-Boşnakça-Makedonca)
Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRİOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İngilizce)
Arş. Gör. Derya BENLİ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)
Arş. Gör. Özge KARİP SEYREK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-İngilizce)
Dr. Tuğba GÜNÖR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Rusça)
Dr. Öğr. Üyesi Sadık HACI (Ankara Üniversitesi-Bulgarca)
Dr. Fatma ER KAHRAMANOĞLU (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Fransızca)
Doç. Dr. İbrahim KELAĞAAHMET (Trakya Üniversitesi-Yunanca)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türk Dili)

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZCAN BALKIR

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Akif KİREÇÇİ-Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Dimitri KOROBİNİKOV-ABD
Prof. Dr. Dragi GEORGİEV-Üsküp Üniversitesi
Prof. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Veli AYDIN-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Hale ŞIVGIN- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Halil Saim PARLADIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko Tırnova Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ- Hacı Bayram Veli Üniversitesi

- Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TURAN-Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Nejla GÜNAY-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb Üniversitesi
Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE
Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Prof. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman POLAT-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Tülay METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Üçler BULDUK-Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş Üniversitesi
Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi
Prof. Dr. Nuray ÖZDEMİR TIRYAKI-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UYAR-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Aleksander FOTIC-Belgrad Üniversitesi
Doç. Dr. Alper ALP- Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Arif SARI – Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Çağla Derya TAGMAT-Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi
Doç. Dr. Esra ÖZSÜER-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri KILIÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Gergana GEORGİEVA-VelikoTırnova Üniversitesi
Doç. Dr. Güneş İŞIKSEL-İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez Devlet Arşivleri
Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz Araştırmaları Merkezi

- Doç. Dr. Mehmet ERSAL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Merve AYDOĞDU ÇELİK-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. Mümin İSOV-Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles Üniversitesi
Doç. Dr. Sema KÜSKÜ-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sinan GÜZEL-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Sıddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Sırcan KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
Doç. Dr. Tatjana KATIC-Belgrad Tarih Enstitüsü
Doç. Dr. Beycan HOCAOĞLU-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge KAYA YİĞİT-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Kader ÖZLEM-Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Özgür KOLÇAK-İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sabri ÖZÇAKIR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Halef CEVRİOĞLU (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi-İngilizce)
Doç. Dr. Tülay KÖSEOĞLU -Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Seyran AKTAŞ-Milli Savunma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Betül ÖZCAN BALKIR-Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Demet TAŞKAN-Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Meral ORTAÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Rüstem BOZER-Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Selahattin BAYRAM-İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Şebnem PARLADIR-İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Uğur ÖZGÜR-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Anca POPESCU-Bükreş Üniversitesi
Dr. Dragana AMEDOSKI-Belgrad Tarih Enstitüsü
Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya
Dr. Nadejda VASİLEVA-Trakya Üniversitesi
Dr. Nevena GRAMATİKOVA-Sofya
Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tırnova

Cilt 4 Sayı 8 Kış-2023'de yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in Vol 4 Issue 8 Winter-2023 belongs to their authors.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editors:

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR: leventkayapinar@hotmail.com

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR: akayapinar66@hotmail.com.tr

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ : onarinc@nku.edu.tr

Sosyal Medya Hesaplarımız

<https://twitter.com/ankaraarast>

Sayı / Number : 8	Kış / Winter 2023
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER-İNCELEMELER / ARTICLES-RESEARCHES

- AHCI, Ahmet:** Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi'nin Faaliyetleri (1933-1951) / Activities of Balıkesir People's Houses Representation Branch (1933-1951).....**1-40**
- BOZKUŞ DEVECİ, Yıldız:** Süryani Mikhail, Urfalı Mateos ve Abu'l-Farac Kroniklerine Göre Orta Çağ'da Depremler / According to The Chronicles of Syriac Michael, Matthew of Edessa, and Abu'l-Farac, Earthquakes in The Middle Ages.....**41-65**
- METE, Serra Nur:** Uykulu Kuytu Söylencesi ve Başını Vermeyen Şehit Hikâyesinde Kesik Baş Motifi / The Severed Head Motive in The Legend of Sleepy Hollow and Basini Vermeyen Şehit.....**67-98**
- ORDU, Ferhat:** Yeni Orta Çağcılık ve Orta Çağcılık Akımına Dair Gülün Adı Romanı Çerçevesinde Örneklemler / Exemplifications of Neo-Medievalism and Medievalism within The Frame of The Novel The Name of The Rose.....**99-124**
- TURHAN, İhsan:** Bir Cemaati Anlamak: 18. ve 19. Yüzyıllarda Selanik Yahudi Cemaati Hakkında Bir Değerlendirme / Understanding A Community: Evaluation of The Salonica Jewish Community During 18th and 19th Century.....**125-146**

ÇEVİRİLER / TRANSLATES

- KAYAPINAR, Ayşe:** Kemal Atatürk'ün Yakın Arkadaşı D. Açkov, Yazan: C. H. Elenkin.....**147-150**
- KAYAPINAR, Ayşe:** Dimitır Açkov'un Anıları, 1915 Bulgar-Türk İttifakı, Yazan: C. H. Elenkin.....**151-154**

KİTAP TANITIMLARI / BOOK REVIEWS

EROL, Ayşe: Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, ISBN-13: 978-975-342-703-6.....**155-158**

KIRKPINAR, Merve: İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden ‘‘Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant’taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, Haz. Rinaldo Marmara, Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, 2015.....**159-163**

TARİHSEL NOTLAR / HISTORICAL NOTES

HECİN, Burak & CEVRİOĞLU, Mahmut Halef: 1628 Yılında İstanbul’daki İngiliz Elçiliğinin Devir Teslimine Dair Not.....**165-173**

BELGELER / DOCUMENTS

NARİNÇ, Ökkeş & ŞAHİN, Abdurrahim & GENÇ, Zeynep & TAHİRLER, Azranur & AYTEKİN, Melis: Almanya Nasıl Dirildi ve Harbe Hazırlandı?.....**175-216**

YAYIN İLKELERİ.....**217-227**

Araştırma Makalesi / Research Article

**BALIKESİR HALKEVİ TEMSİL
ŞUBESİ'NİN FAALİYETLERİ (1933-1951)***

Ahmet AHCI**

Öz: Balıkesir Halkevi, 24 Şubat 1933 tarihinde açılmış ve dokuz şubesi, 1933-1951 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Bunlardan Temsil Şubesi, yaptığı çeşitli faaliyetlerle Balıkesir Halkevi'nin, Türkiye'de önde gelen Halkevleri'nden biri olmasını sağlamıştır. Şube, başta tiyatro olmak üzere kukla, Karagöz gibi geleneksel sanatlar ile sinemadan da faydalanmıştır. Şube, tiyatro eserlerini Halkevi salonunda, okullarda, köylerde açık havada da temsil etmiştir. Ayrıca, Balıkesir'in çeşitli yerlerine yerleştirilen hoparlörlerle haftanın belirli günlerinde canlı okuma yapılarak, "Radyofonik Temsil" olarak da nitelenen, Okuma Tiyatrosu'ndan da faydalanmıştır. Başarılı çalışmalar yapan şube şehir dışında da çeşitli temsiller vermiştir. Böylece Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi yaptığı faaliyetlerle, Halkevinin diğerlerine göre öne çıkmasında, şehrin tiyatro ihtiyacının karşılanmasında, önemli bir sosyo-kültürel merkez olmasında, Atatürk ilke ve inkılaplarının benimsetilmesinde, toplumun sosyo-kültürel değişiminde, sanata ve sanatçıya olan bakış açısının, özellikle cinsiyet konusundaki geleneksel algının değişmeye başlamasında, Türk tiyatro ve sinemasında önde gelen birçok sanatçının yetişmesinde de önemli katkıları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, Balıkesir Halkevi, Temsil Şubesi, Tiyatro, Temsil.

**ACTIVITIES OF BALIKESİR PEOPLE'S
HOUSES REPRESENTATION BRANCH (1933-1951)**

Abstract: Balıkesir People House was opened on 24 February 1933

* Bu makale, Ahmet AHCI tarafından 2007'de, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında Dr. Naim SÖNMEZ danışmanlığında hazırlanan, "Balıkesir Halkevi'nin Türk Modernleşmesi Yönündeki Faaliyetleri (1933-1951)" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi/ Tarih Öğretmeni, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü/ MEB Orhangazi Fen Lisesi, Orhangazi/Bursa. ahmetahci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0877-1112.

and its nine branches were active between 1933 and 1951. Among these branches, the Representation Branch, with its various activities, helped Balıkesir People's House to become one of the leading people's houses in Turkey. The branch used traditional arts such as theatre, puppetry, Karagöz and cinema. The branch staged open-air theatre productions in the People House Hall, schools and villages. The Branch also benefited from the Reading Theatre, also known as "Radiophonic Representation", where live readings were performed on certain days of the week through loudspeakers placed in different parts of Balıkesir. The successful branch also gave several performances outside the city. Thus, with its activities, the Representation Branch of the Balıkesir People's House made significant contributions to the prominence of the People's House compared to others, to meeting the theatre needs of the city and becoming an important socio-cultural centre, to the adoption of Atatürk's principles and reforms, to the socio-cultural change of society, to the change of the traditional perception of art and artists, especially regarding gender, and to the training of many leading artists in Turkish theatre and cinema.

Key Words: People's House, Balıkesir People House, Representation Branch, Theater, Representation.

Extended Abstract: The People's Houses were established on 19 February 1932 by the Republican People's Party as an important public education and cultural institution of the Republican period, with the aim of making the masses of the people adopt Atatürk's principles and reforms through non-formal education, and to ensure "state-public integration" and "intellectual-public" rapprochement. The People's Houses consisted of nine branches: 1. Language, Literature and History, 2. Fine Arts, 3. Representation, 4. Sports, 5. Social Aid, 6. Public Classrooms and Courses, 7. Library and Publication, 8. Peasants, 9. Museum and Exhibition. The branches carried out various activities to achieve the stated objectives. The Representation Branch made significant contributions to "educating the public, developing community life, and changing the perspective on art and artists" by making use of theatre, which is one of the most effective tools on large masses of people, traditional performing arts such as puppetry, Karagöz, and films.

In this study, the activities of the Balıkesir People House Representation Branch, which continued its activities between 1933 and 1951, are analysed. Balıkesir People's House was opened on 24 February 1933. On 22 February 1935, Ayvalık and Edremit People's Houses, on 23 February 1936, Bandırma, Gönen, People's Houses, on 21 February 1937, Burhaniye People's House, on 20 February 1938, Balya People's House and on 19

February 1938, Sındırgı People's House were opened. In 1946, 22 Public rooms were opened in Balıkesir. In 1945, Balıkesir had a total of 10 Community Houses and 140 Community Centres. Between 1946 and 1948, Balıkesir had a total of 10 Halkevi and 140 Public rooms, and in 1949 a total of 10 People House and 141 Public rooms.

Esat Adil Müstecaplıoğlu was the first president of the Balıkesir People House. The longest serving president of the People's House is Feyzi Sözen. The people who served as president of the People's House between 1933 and 1951 are as follows Esat Adil Bey (Müstecaplıoğlu) (1933-1934), Feyzi (Sözen) Bey (1934), Tevfik Fikret Sılay (1934), Dr. Lütfi Kırdar (1935-1936), Feyzi Sözen (1935-1939), Naci Kodanaz (1939), Sadık Deniz (1940-1941), Niyazi Akyürek (1942-1944), Abdi Ağabeyoğlu (1944-1945), Feyzi Hatipoğlu (1945-1946), Cevdet Demiray (1946), Vehbi Evinç (1947-1948), Naim Misçioğlu (1949), Tuğrul Tamer (1950), Eminettin Çeliköz (1950-1951), Niyazi Evren (1951). The first president of the Representation Branch was Mr Suat (1933). The other persons who served as the chairman of the Representation Branch are as follows İsmail Hilmi Bey (1933), Feyzi (Sözen) (1933-1935), Muammer Gözalan (1937), Suat Ünver (1939-1943), Nevzat Tuğrul (1943-1945), Bedri Diloğlu (1950). Suat Ünver (1939-1943) was the longest serving chairman of the branch. Fevzi Sözen, who also served as the president of the People's House, developed the branch. Especially after 1937, Muammer Gözalan and his wife Hülya Gözalan made significant contributions to the People House performances becoming more qualified.

The theatre activities, which started as amateur theatre in Balıkesir before the Republican period, developed during the Republican period, first through the Turkish Quarry (1926-1931) and then through the Balıkesir People's House (1933-1951). After the opening of the People's House, the theatre needs of the city were largely met by the representation branch of the People's House and theatre activities in the city increased significantly. Balıkesir People's House became one of the most prominent among other People's Houses with its activities. It is the Representation Branch that brings the People's House to the forefront. The branch concentrated on theatre activities in general, as well as traditional performing arts such as puppetry and Karagöz, and also went to the villages with its travelling cinema and showed films on various subjects to the public. The branch gave performances at various times in schools, districts and villages, primarily in the hall of the Balıkesir People's House. Due to its successful activities, the branch also gave performances in İzmir, Manisa and Çanakkale according to the touring programme prepared by the CHP

General Secretariat. The branch not only performed its plays in halls, schools and villages, but also contributed to the development of the "Reading Theatre", which was described as "Radiophonic Representation", by performing live readings on certain days of the week with loudspeakers placed in the city and reached more people by using different means.

The activities of the Representation Branch intensified between 1935 and 1940. In 1939, a total of 60 performances were given, thus the highest number of activities was realised in this year. The Representation Branch carried out various activities between 1933 and 1951 when the Balıkesir People House was in operation. Accordingly, performance nights were organised and these nights constituted the monthly work of the Representation Branch. In addition, various plays were staged on national holidays, important days and nights, commemoration ceremonies, "Peasant Nights" in cooperation with other branches, conferences, social welfare programmes and balls. Balıkesir People House became an important cultural and artistic centre of the city between 1933 and 1951. The Representation Branch also performed.

Keywords: People's Houses, Balıkesir People House, Representation Branch, theatre, representation.

Giriş

Halkevleri, 19 Şubat 1932'de kurulmuş olmasına rağmen düşünce ve uygulama olarak kökeni 25 Mart 1912'de kurulan Türk Ocakları'na kadar uzanır.¹ II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki Türk milliyetçi kuruluşlarının en büyüğü, en tanınmış ve en uzun ömürlüsü olan Türk Ocakları,² "ülkede ulusal bilincin doğması ve yayılması için çaba harcamış, eylem ve yayınları ile Türk milliyetçiliğinin oluşturulmasına yönelik önemli katkıları olmuştur."³ I. Dünya Savaşı sırasında vatan, millet ve devlet çıkarlarını merkeze alarak faaliyetlerine devam etmiştir. Mili Mücadele döneminde de faaliyetlerini sürdürerek, Mustafa Kemal'i desteklemiş, bu dönemde çeşitli görevler alarak Millî Mücadelenin zaferle

¹ Tefik Çavdar, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.878.

² Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", *Belleten Dergisi*, 50/196 (Nisan 1986), s.201: Türk Ocakları, II Meşrutiyet Devri'nde, kuruluş sırasına göre, Türk Derneği (Kasım 1908) ve Türk Yurdu (Ağustos 1911) isimli ve aynı görüşleri benimseyip savunan milliyetçi derneklerin üçüncüsüdür. Türk Derneği yerini Türk Yurdu'na, Türk Yurdu da Türk Ocağı'na bırakmıştır.

³ Fahri Coker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s.373.

sonuçlanmasında önemli rol üstlenmiştir.⁴ Millî Mücadele sonrası yeni bir devletin kurulması ve Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, devlet ve toplum hayatına ilişkin köklü değişiklikler yapılmaya başlanmıştır.⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan hızlı ve köklü değişim hamleleriyle, yeni rejime uygun, “yeni bir insan” ve “toplum modelinin yaratılması” hedeflenmiştir.⁶ Türk Ocakları da “yeni rejimin benimsenmesi, kabul görmesi ve tabana yayılmasında” önemli dayanaklardan biri olmuştur.⁷ Ancak Türk Ocakları çeşitli sebeplerden dolayı kapatılarak yerine Halkevleri açılmıştır.

Türk Ocakları'nın kapatılması ile ilgili basında, “tarihi görevini tamamlamış olmakla” veya “aynı cinsten olan kuvvetlerin birleşmesi gerektiği yolunda açıklamalar yer almış, bunların dışında çeşitli sebepler de ileri sürülmüştür.⁸ Ancak bunlar Türk Ocakları'nın kapatılması ve

⁴ Tahir Kodal, “Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 52 (2014), 312-313; Mustafa Kemal Atatürk de Türk Ocaklarını maddi ve manevi açıdan desteklemiş, Cumhuriyet rejimine bağlı, çağdaş ve gerçekçi bir kültür milliyetçiliğinin işlendiği, bunun yayılması için çalışan kurumlar haline getirmeye çalışmış ve bağını da hiç koparmamıştır.

⁵ Kodal, a.g.m., 312-313.

⁶ Hakan Uzun, “Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9/20 (2010), s.239-240.

⁷ Kodal, a.g.m., s.312-313.

⁸Yusuf Sarımay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 1993, s.321-323: Türk Ocakları'nın 1927'den itibaren CHF'nın bir kültür şubesi statüsünde olan Türk Ocakları yasasındaki siyasetle uğraşmama ilkesine rağmen açıkça siyasetle uğraşmaya başlaması, siyasi bir güç olarak CHF'nın karşısına çıkabileceği endişesi bu sebeplerin başında gelmektedir. SCF'nin kapatılmasından sonra, kendi dışında CHF'ndan bağımsız teşkilatlı bir aydın gurubunun varlığına imkân vermemek üzere Türk Ocakları kapatılma yoluna gidilerek böylece hem muhalif bir kuruluşun ortadan kaldırılması, hem de Türk Ocakları gibi teşkilatlı ve dinamik bir kuruluşun CHF içine alınarak güç birliği yapılması sağlanmıştır. Türk Ocakları'nın kapatılması ile ilgili ikinci iddia, “Türk Ocakları içinde savunulan milliyetçilik anlayışının ırkçı ve Turancı bir temele dayandığı”, ayrıca “Türk Ocakları'nın gençlere hala cihangirlik duyguları aşıladıkları, Rusya'dan kaçan Türklerin uğrak yeri oldukları, bu sebeple Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi İ.Z.Suritch'in Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşti (Aras)'ye Türk Ocaklarının Rusya'daki Türklerle politik olarak ilgilendiğini bu

Cumhuriyet Halk Fırkası ile birleşmesinde belirli oranda etkisi olmakla beraber temel faktör dönemin siyasi atmosferidir.⁹ Türkiye'de özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması ve Menemen Olayı¹⁰, “devrimlerin halka yeterince ulaşılmadığının”, “halk ile devlet ve halk ile aydınlar arasında kopukluk olduğunun” fark edilmesini sağlamıştır.¹¹ Bunun üzerine başta Atatürk olmak üzere, CHF yöneticilerini inkılapların ve rejimin yerleşmesi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi problemleri çözmek için yeni bir politika belirlemeye sevk etmiştir.¹² Bu dönemde, “parti-devlet bütünleşmesini” sağlayan girişimlerde bulunulmuş, “CHF ülkede daha otoriter bir şekle bürünmeye başlamış ve tek parti yönetimini pekiştiren” uygulamalara gidilmiştir.¹³ CHF'nin siyasi ve ideolojik açıdan yeniden yapılanması ve ülkede tek parti yönetiminin kurulması ile sonuçlanacak olan bu yeni politika anlayışı içinde Türk Ocakları'nın durumu da gündeme gelmiştir. Atatürk, ülkede yaşanan problemleri yerinde görmek ve tedbir almak amacıyla 1930 sonlarında çıktığı yurt gezisinde birçok yerde Türk Ocakları'na da uğramış, onların durumları ile yakından ilgilenmiştir. Atatürk bu gezi sırasında Türk Ocakları'nı CHF içine alarak, doğrudan partiye bağlı yeni bir kuruluş olarak Halkevlerini kurmaya karar vermiştir. Türk Ocakları'nın durumu ve geleceği hakkında yapılan gayri resmî açıklama ve yorumlardan sonra, 24 Mart 1931'de konu, Çankaya Köşkü'nde görüşülerek, “Ocakların artık

konuda bir tedbir alınmasını istediği” de belirtilmektedir. Ancak ileri sürülen sebeplerin Türk Ocakları'nın kapatılmasında belirli oranda etkisi olmakla beraber, daha geniş bir perspektiften bakıldığında temel faktör olmadığı anlaşılır. Çünkü, Türk Ocakları yeni rejimin hizmetinde O'nun her türlü maddi ve manevi yardımları ile güçlenmiş, ileri gelen yönetici ve üyeleri zaten CHF milletvekili olan bir cemiyettir. Gerçekte yeni yönetimle temel konularda fikir ayrılıkları olması ve amaçlarından sapması halinde, Türk Ocakları'nın mevcut statüyü elde etmesi, hatta kapatılma kararı üzerine CHF'nin içine alınması mümkün olmazdı.”

⁹ Sarıнай, *a.g.t.*, 324-325: Aynı dönemde, bu genel politika çerçevesinde, siyasi partilerin ve Türk Ocaklarının dışında Türk Muallimler Birliği, Türk Matbuat Cemiyeti, Türk İhtiyat Zabıtları Türk Kadınlar Birliği, Milli Türk Talebe Birliği, Mason Cemiyeti gibi kuruluşların da fesih veya kapatılarak faaliyetlerine son verilmiştir.

¹⁰ Uzun, *a.g.m.*, s.239-240.

¹¹ Elif Aktaş-Yavuz Özdemir, “Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri”, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 2011, s.188.

¹² Sarıнай, *a.g.t.*, 315-317.

¹³ Uzun, *a.g.m.*, s.239-240.

yapacak bir işi kalmadığına dair” bir rapor hazırlanmıştır.¹⁴ 10 Nisan 1931’de Ankara’da toplanan kurultay ile Türk Ocakları feshedilerek CHF’ye katılması ve bütün mal varlığının partiye devredilmesi hakkında hazırlanan encümen kararı oy birliği ile kabul edilmiştir.¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, CHF Genel Başkanı olarak yayınladığı ve parti programını açıklayan 20 Nisan 1931 tarihli bildirisinde, “halkçılık, milliyetçilik ve inkılapçılık ilkelerinin halk katmanlarına yayılması, halkın bu yönde eğitilmesi ve özellikle Cumhuriyetin emanet edildiği gençlerin bu ilkeleri içten benimsemeleri ve o şekilde yetiştirilmesi için örgütlenmenin gerekli olduğu” belirtilmiş ve bunun için, iç ve dış arayışlara gidilmiştir.¹⁶ CHF’nin 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında yapılan III.Büyük Kurultayı¹⁷’nda ise, “siyasal yapının ana nitelikleri”, “dayandığı temel ilkeler” belirlenmiş, altı ilke Tüzüğe alınmış, bunlar arasında Halkçılık üzerinde önemle durulmuş, Halkevleri halkla bütünleşmenin vazgeçilmez kuruluşları olarak tasarlanmıştır.¹⁸ Burada, Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı’nda alınan fesih ve CHF’ye katılma, bütün mal varlığının partiye devredilmesi kararı da oy birliği ile alınmıştır.¹⁹ Böylece 32.000 üyesi ve 276 şubesi olan Türk Ocakları’nın menkul ve gayrimenkulleri, CHF’ye geçmiştir.²⁰ 1930’lu yıllarda Türk Ocakları’nın dışında diğer dernek ve cemiyetler de kapatılmıştır.²¹

¹⁴ Sarıнай, *a.g.t.*, 315-317: Atatürk’ün huzurunda yapılan toplantıya, Celal (Bayar), Sadri Maksudi (Arsal), Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), Dr. Reşit Galip, Vasıf (Çınar) ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver) katılmıştır.

¹⁵ Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, TTK Yay., 1.Baskı, Ankara 2002, 34; Sarıнай, *a.g.t.*, 317-318.

¹⁶ Coker, *a.g.e.*, s.379.

¹⁷ Dursun, *a.g.e.*, 34; Sarıнай, *a.g.t.*, 317-318.

¹⁸ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, Sayı:23, 1999, s.267.

¹⁹ Dursun, *a.g.e.*, 34; Sarıнай, *a.g.t.*, 317-318.

²⁰ Şeniz Anbarlı Boztaş, “Türk Milliyetçiliğinin Teşkilatlanmasında Türk Ocaklarının Rolü (1912-1931)”, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3/1(2018), s.121-135.

²¹ Uzun, *a.g.e.*, s.239-240: “Mason Locaları, Kadınlar Birliği ve Muallimler Birliği gibi dernekler kapatılmış; Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu, Kızılay, Spor Kulüpleri CHF’nin kontrolüne girmişlerdir. Tüm toplumsal katmanları kontrolü altına almaya ve kendine bağlamaya çalışan CHF, işçi ve esnaf cemiyetlerini de kendi bünyesinde örgütlemeye çalışmıştır.”

Atatürk döneminde özellikle 1930 yılından sonra²² TBMM'nin IV. Döneminde (1931-1935)²³ yoğunlaşan kültür alanında çeşitli çalışmalar yapılmış, halk ile bütünleşmeyi kolaylaştıran dil ve tarih çalışmaları ile yakından ilgilenilmiştir. Bu çalışmaların sonucunda halk ile yönetim arasında köprü görevi görecek, onların siyasi eğilimini yönlendirecek²⁴, Halkevleri'nin açılması kararı da alınmıştır. Böylece, CHF Genel Başkanı Mustafa Kemal'in yakından ilgilendiği araştırma ve incelemeler sonunda "Halkevi" adında bir teşkilatın kurulması uygun görülmüştür.²⁵ "Atatürk'ün büyük önem verdiği Halkevlerini örgütleme görevini dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip üstlenmiş ve devrin önde gelen aydınlarını Ankara Türk Ocağı binasında toplantıya davet etmiştir. Toplantı sonrasında Halkevleri'nin ana tüzüğünü hazırlamakla görevli bir komisyon oluşturulmuştur. Yapılan bir dizi toplantıdan sonra Halkevleri'nin kuruluşuyla ilgili hazırlıkların sonuna gelinmiş ve CHP'nin III. Büyük Kongresi'nde Vilayet İdare Heyetlerine "Talimatnamesine göre icap eden yerlerde Halkevleri açmak ve idare etmek" yetkisi verilmiştir.²⁶

Halkevleri kurulurken, yurt dışındaki özellikle halk eğitimi alanındaki örneklerden²⁷ ve Türk Derneği, Türk Yurdu, Türk Ocakları ve Halk Bilgisi Derneği gibi daha önce yurtiçinde kurulan cemiyetlerden de faydalanılmıştır.²⁸ Bunun sonucunda Halkevleri ilk önce 19 Şubat 1932'de

²² Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayat ve Eseri)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s.417.

²³ Fahri Coker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, c.I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s.372.

²⁴ Çaycı, *a.g.e.*, s.417.

²⁵ Coker, *a.g.e.*, s.379.

²⁶ Ömer Obuz, "Halkevlerinin Kapatılmasının Türk Basınına Yansımaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, Sayı:41 (Aralık 2015), s.500: Toplantıya çağrılanlar arasında Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Hasan Cemil Çambel, Cevdet Nasuhi, İsmail Hüsrev, Sadi İrmak, Behçet Kemal Çağlar, Vildan Aşır Savaşır gibi dikkat çekici isimler vardı.

²⁷ Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları 1932-1951*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.22-24: İtalyan Balilla ve Piccole'leri, ayrıca, "Boş Vakit Teşkilatı", Meksika'daki "Casa del pueblo (halkın evi) ve Vildan Aşır'ın çevirdiği ve Ülküde yayınlanan Romen Gençlik Teşkilatı (Strasa Tarii) gibi tüm yurt içi ve yurt dışı örneklerden Halkevlerinin büyük ölçüde esinlenmiştir.

²⁸ Karadağ, *a.g.e.*, s.14-16.

olmak üzere 14 şehirde²⁹, 24 Haziran 1932'de de 20 merkezde açılmıştır.³⁰ 1932-1939 yılları arasında açılan Halkevi toplamı 373'e ulaşmıştır.³¹ Halkevlerinin kurumsal tarihi açısından 1940 yılı önemli bir dönüm noktası olmuştur.³² CHF'nin 29 Mayıs-3 Haziran 1939³³ tarihleri arasındaki V. Büyük Kurultayı'nda parti programına ilave edilen hükümle, Halkevi açılmayan yerlerde "Halkodası" açılması kararı alınmıştır.³⁴ Böylece, 1932-1951 yılları arasında³⁵, biri Londra'da olmak üzere³⁶ toplam 478 Halkevi ve 4322 Halkodası açılmıştır.³⁷

Halkevleri çalışmaları, herkesin kendi uzmanlık alanına, kabiliyet ve yetkisine göre bir çalışma alanı bulabilmesi³⁸ için dokuz şubeye

²⁹ BCA,490-01-3-14-6-2: 19/1932'de açılanlar, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Samsun, Adana, Konya, Aydın, Afyon, Eskişehir, Diyarbakır, Denizli, Çanakkale ve Van.

³⁰ BCA, 490-01-3-14-6-2.

³¹ XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, s.26.

³² Anıl Çeçen, Halkevleri, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990, s.127.

³³ Dursun, a.g.e., s.102.

³⁴ Kemal Ünal, "CHP Beşinci Büyük Kurultayı", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, 13/77 (Temmuz 1939), s.488.

³⁵ Nurhan Karadağ, "1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 8/8 (1988), s.135.

³⁶ Hakan Yaşar, "Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi", Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, 45 (Bahar 2010), s.183: 19 Şubat 1942 tarihinde ise ilk ve tek yurtdışı örneği olarak, Türk ve İngilizler'i birbirine yakından tanıtmak, aralarında sıkı dostluk ilişkileri kurmak amacıyla ve İngiltere'deki Türklere ve Türk dostlarına toplantı yeri olarak hizmet görmüş olan Londra Halkevi açılmıştır.

³⁷ Karadağ, a.g.m., s.135.

³⁸ C.H.P. 1946 Yılında Halkevleri ve Halkodaları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1947, s.4; Coker, a.g.e., 381.

ayrılmıştır.³⁹ 1932⁴⁰ Yılı⁴¹ CHF Halkevleri Talimatnamesi'ne göre; 1.Dil, Edebiyat ve Tarih, 2.Güzel Sanatlar, 3.Temsil, 4.Spor, 5.İçtimai Yardım, 6.Halk Dershaneleri ve Kurslar, 7. Kütüphane ve Yayın, 8.Köycüler, 9.Müze ve Sergi olmak üzere toplam 9 şubeden meydana gelmektedir.⁴² Halkevlerinin faaliyetleri; Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar ile Köycülük Şubeleri ile yetişkin eğitimi; Güzel Sanatlar, Temsil ve Spor Şubeleri ile “sosyal reformu öngören, sanatsal, kültürel canlanmaya katkı yapması” düşünülen⁴³ ve “Batılı kültürel formları yaygınlaştırma amacını ön planda tutan”⁴⁴ şubeler olmak üzere iki ana bölümde toplanmıştır.⁴⁵ Halkevlerinin dokuz şubesi, halkın eğitimi ve ilmi çalışmalar bakımından da önemli çalışmalar yapmıştır.⁴⁶

Sonuç olarak Halkevleri, daha önce Halkçılık hareketinin öncülüğünü yapan Türk Ocakları yerine, yeni bir halkçı kültür politikasının bir sonucu olarak okullar dışındaki halka inkılapları anlatmak, benimsetmek ve Batılı kültür politikasını yaymak amacıyla kurulmuştur. Böylece, Halkevlerinde bir taraftan “Türk Ocakları”ndan devralınan halkçılık ve milliyetçilik temaları işlenirken, diğer taraftan da inkılabın siyasi ve kültürel ideolojisini propaganda etmek gibi iki fonksiyon görülmektedir.”⁴⁷ Halkevleri ve

³⁹ Çavdar, a.g.m., s.877-884: Halkevlerinin çalışmaları dokuz şube(kol) çerçevesinde düzenlenmiştir. Reşit Galip, açılış günü yapmış olduğu konuşmasında, “Türker’de eski zamanlardan beri dokuz sayısı kutlu bilinir. Bizim şubelerimizin sayısı da bir tesadüf eseri dokuz oldu” demektedir. Halkevlerinin 1940 yılındaki düzenlemeye kadar dokuz şubesinin faaliyet alanlarıdır.

⁴⁰ BCA.490.01.63.242.6.15.; C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti, Millîye Matbaası, Ankara 1932, s.6.

⁴¹ Kenan Olgun, *Türkiye’de Halkevleri Gerçeği Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*, İksad Yayınevi, Ankara 2019, s.56: Bazı şubelerin adları 1932, 1935 ve 1940 yönetmeliklerinde farklılık göstermektedir.

⁴² BCA.490.01.63.242.6.15.; C.H.F. *Halkevleri Talimatnamesi*, Hakimiyeti, Millîye Matbaası, Ankara 1932, s.6.

⁴³ Arzu Öztürkmen, *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.78.

⁴⁴ Öztürkmen, a.g.e., s.82

⁴⁵ Öztürkmen, a.g.e., s.78.

⁴⁶ Fahriye Emgili, “Halkevlerinin Köy ve Köycülük Faaliyetleri”, *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 8(Kış 2021), s.202-203.

⁴⁷ Erol Güngör, *Dünden Bugünden Tarih- Kültür-Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1990, s.110-111.

Halkodaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşmasına yönelik en önemli kültür ve sanat evleri olarak yaygın ve etkin bir biçimde görev yapmıştır.⁴⁸ Ancak, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri sonrasında Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiş, CHP ise 27 yıllık iktidarının ardından ana muhalefet görevini üstlenmiştir.⁴⁹ DP iktidara geldikten sonra, Halkevlerine yönelik eleştiriler artmaya başlamıştır. En büyük eleştiri, “CHP'nin yan kuruluşları olarak çalışmalarını ve söz konusu partiyle organik bir bağlantı içinde bulunmaları”dır. 8 Ağustos 1951'de TBMM'de Halkevleriyle ilgili kabul edilen 5830 sayılı yasanın, 11 Ağustos 1951 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmesiyle Halkevleri ve Halkodaları resmen kapatılmıştır.⁵⁰

1. Halkevleri Temsil Şubesi'nin Özellikleri

Geniş halk tabakalarının yetiştirilmesinde, topluluk hayatının gelişmesinde tiyatronun büyük etkisi vardır.⁵¹ Bundan dolayı Atatürk, kültür değişiminin ve atılımının temel ilkelerini belirlerken⁵² tiyatro sanatına büyük önem vermiştir. 1932 yılında Ankara Halkevi'nde yaptığı bir konuşmada: “Tiyatro yalnız hoş bir vakit geçirme, bir eğlence aracı değil, bir ulusun fikri seviyesini, yaşayışını ve zevkini de yansıtan büyük bir sanat dalı” olduğunu belirtmiştir.⁵³ Atatürk, Türk kadınının sahnedeki yerini alması, halkın yararına tiyatronun gelişmesi için kamu kesiminin destekleyeceği bir ulusal tiyatro fikri, devrimlerin ve devletin temel ilkeleri doğrultusunda bir tiyatro anlayışının oluşması, tiyatro sanatçısının saygınlığının artması ve yetişmesinde kamunun yardımı yolunda önemli adımlar atmıştır.⁵⁴ Bundan dolayı, Cumhuriyet döneminde devrimlerin yaygınlaşmasını hızlandırmak için, halk kitleleri üzerinde en çok etkili olan tiyatrodan önemli bir araç

⁴⁸ Karadağ, a.g.m., s.135.

⁴⁹ Fevzi Çakmak, “Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması”, *History Studies*, 7/3 (2015), 1-21, Erişim 5.2.2023.

⁵⁰ Tolga Alver, 1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Tiyatrosunun Politik Tiyatro Kuramı ve İdeolojik Unsurlar Açısından İncelenmesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2022, s.48.

⁵¹ *Halkevleri ve Halkodaları 1944*, Ankara 1945, s.20.

⁵² Metin And, “Cumhuriyetten Önce Tiyatro”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c.9, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.2510.

⁵³ Türker Erol, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Müzikli Oyunlar, Tiyatro Müziği Besteciliği ve Bu Alanın Günümüzdeki Durumu Üzerine Değerlendirmeler*, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2015, s.189.

⁵⁴ And, a.g.m., s.2510.

olarak yararlanılmış⁵⁵ ve Halkevlerindeki 9 çalışma şubesinden biri temsile ayrılmıştır. ⁵⁶ Halkevleri kurulurken, “toplumsallaşma” ve “devlet ideolojisini, devrimleri halka benimsetmek” gibi iki temel amaç güdüldüğünden, Temsil Şubesi de söz konusu iki amaca hizmet edecek en iyi araçlardan birisi olarak düşünülmüştür. Çünkü Temsil Şubesi tarafından sahnelenen piyesler, müsamereler ve seyrettirilen sinemalar bu amaçları içerdikleri ve görsel oldukları için de daha etkili ve kalıcı olmuştur.⁵⁷

Halkevleri Temsil Şubesinin amaç ve görevi; “Kemalizm’e bağlı olarak ülke ve toplum için yararlı öğretiler oluşturmak, ülke ve toplum için faydalı telkinlerde bulunmak ⁵⁸, Halkevlerinde bir hayat ve hareket uyandırmak, şehirlerin ve kasabaların tiyatro ihtiyaçlarını karşılamasına yardım etmek ⁵⁹, ülkede tiyatro sevgisinin yerleşmesi ve gelişmesini sağlamak⁶⁰, tiyatro ve temsil zevkini çevrelerinde yaymak⁶¹, gençleri güzel ve serbest konuşmaya alıştırmak, onlarda fikir, sanat ve dil terbiyelerinin gelişmesine yardım etmek, tiyatrocunun olabilecek yetenekleri ortaya çıkarmaktır.” ⁶² Bunun için CHP'nin üzerinde önemle durduğu konulardan biri de temsiller olmuştur. Çünkü, doğrudan göze hitap eden, seyirciyi sıkmadan, bazen da seyirciyi eğlendirerek, “devrimleri halka benimsetmek”, “telkin etmek” temsiller aracılığıyla daha kolay bir şekilde sağlanabileceğine inanıldığından⁶³, “devrimlerin benimsetilmesinde önemli telkin araçlarından biri” olarak görülen tiyatrodan yararlanılmıştır.⁶⁴ Temsil Şubesi belirtilen amaçlara ulaşmak için, tiyatro sanatına istekli ve yeteneği

⁵⁵ Şevket Gedikoğlu, *Türkiye’de Yaygın Eğitimden Çağdaş Halk Eğitimine*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1991, s.176.

⁵⁶ Halkevleri ve Halkodaları 1944, s.20.

⁵⁷ Aktaş-Özdemir, a.g.m., s.193-194.

⁵⁸ Alver, a.g.t., s.46.

⁵⁹ Karadağ, a.g.m., s.135; Aktaş-Özdemir, a.g.m., s.193-194.

⁶⁰ Karadağ, a.g.m., s.1063.

⁶¹ BCA, 490-1-0-0-1031-971-1-24.

⁶² Karadağ, a.g.m., s.135; Aktaş-Özdemir, a.g.m., s.193-194.

⁶³ Nursal Kumaş, *İstanbul Halkevi'nin Faaliyetleri (1939-1945)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s.62.

⁶⁴ Neşe G. Yeşilkaya, “Halkevleri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Kemalizm, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, Cilt 2, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul 2004, s.114-115.

olan kadın ve erkek üyelerden oluşan bir temsil grubu oluşturmuştur.⁶⁵

Temsil işlerinde merkezin yaptığı ilk iş Halkevlerinde ve Halkodalarında oynanacak eserlerin repertuvarını hazırlamak olmuştur.⁶⁶ Halkevlerinin tiyatro faaliyetlerinde başlıca amaç, bazı fikirleri ve idealleri sahne yolu ile telkin etmek olduğu için Halkevleri tiyatro repertuarı da buna göre hazırlandığından repertuarın dışına çıkılmaması esastır. Temsil edilecek piyeslerin muhakkak ayrı ayrı olması şart değildir. İyi hazırlanmış ve ilgi uyandırmış bir piyes tekrar da sahnelenebilir.⁶⁷ Halkevleri temsillerinde, genel idare heyeti tarafından mevcutlar arasından tercih edilecek veya yeniden telif ettirilecek piyesler sahnelenmiştir. Bunların dışında kalan piyeslerin sahnelenmesi için merkezce görülüp onaylanması şarttır.⁶⁸ Bundan dolayı, ilk dönem talimatnamelerinde, oynanacak piyeslerin “merkezce” onaylanması şartına dikkat çekilmiştir.⁶⁹ Temsil şubesi tarafından genel olarak, Kurtuluş Savaşı ve devrimleri konu alan eserler sahnelenmiştir.⁷⁰ Talimatnamelerde temsil faaliyetlerine kadın katılımı da teşvik edilmiştir.⁷¹ Ancak, piyeslerdeki kadın rolleri hiçbir şekilde erkeklere verilemeyeceği de belirtilmiştir.⁷²

Temsil Şubesi, merkez tarafından onaylanan piyesleri, kapalı sahnelerde ve köylerde kurdukları açık sahnelerde de temsil etmiştir.⁷³ Böylece, sahnesi olmayan yerlerde ve köylerde açıkta temsil faaliyeti teşvik edilmiştir.⁷⁴ Halkevleri temsil şubelerinin en önemli katkısı, “kapalı salonda seyirlik oyun seyretme”, “tiyatroya gitme geleneğini” yerleştirmek olmuştur.⁷⁵ Halkevleri, müzik politikalarının gerçekleşmesi için bir uygulama yeri olarak da seçildiğinden burada müzikli temsillere de büyük önem verilmiş ve temsiller desteklenmiştir.⁷⁶ Halkevleri ve halkodaları sahne ve

⁶⁵ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 11.

⁶⁶ XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, s.17.

⁶⁷ BCA, 490-01-4-21-27-1.5

⁶⁸ C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932, s.11.

⁶⁹ Öztürkmen, a.g.e., s.82-83.

⁷⁰ Yeşilkaya, a.g.m., s.113.

⁷¹ Öztürkmen, a.g.e., s.82-83.

⁷² Nurhan Karadağ, “Halkevleri ve Halkodaları Tiyatro Kolları Çalışmaları 1932-1951”, *Erdem*, 5/12(1988), s.1063.

⁷³ BCA.490- 01- 02- 09- 01.

⁷⁴ Karadağ, a.g.m, s.1063.

⁷⁵ Öztürkmen, a.g.e., s.82-83.

⁷⁶ Erol, a.g.e., s.178.

salonlarında genel olarak tiyatro sanatı ile ilgilenilmiş olmasına rağmen bunun yanında⁷⁷ imkânlarla göre kukla, karagöz oynatılmış, sinema da gösterilmiştir.⁷⁸ Böylece Temsil Şubesi, bir taraftan geleneksel değerleri işleyen ulusal piyeslerle halkın eğitilmesine, bilinçlendirilmesine çalışırken diğer taraftan da kukla, Karagöz gibi geleneksel sahne ve halk sanatlarının geliştirilmesi için de çaba göstermiştir.⁷⁹ Ancak daha sonraki yıllarda sinema, günlük hayatta olduğu gibi bu şubede de tiyatronun ve geleneksel sahne sanatlarının önüne geçmiştir.⁸⁰

2. Balıkesir Halkevi'nin Açılması ve Temsil Şubesi'nin İdari Yapısı

CHF Genel İdare Heyeti, Halkevlerinin açılışının birinci yıl dönümü olan, 19 Şubat 1933 tarihinde Balıkesir'in de içinde bulunduğu 15 vilayet ve 5 kazada daha Halkevi açılmasına karar vermiştir.⁸¹ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya da bunu vilayetlere yazı ile bildirmiştir.⁸² Ancak, CHF Katibi Umumiliği tarafından, "19 Şubatın iş günü olan pazara rastlaması" ve "halkın katılımının sağlanması" için 20 merkezde yeni açılacak Halkevlerinin 19 Şubat'tan sonra gelen ilk cuma günü olan 24 Şubat 1933 tarihinde ve saat 15'te açılma kararı alınmıştır.⁸³ CHF Balıkesir İl İdare Heyeti, 11 Aralık 1932 tarihinde Balıkesir Halkevi'nin açılma emrini aldıktan sonra,⁸⁴ Müstecipzade Esat Adil Bey'i Halkevi başkanlığına seçerek, Halkevi'nin kurulma çalışmaları başlamıştır.⁸⁵ Esat Adil Bey'in başkanlığında Halkevi İdare Heyeti⁸⁶ ve on gün içinde Halkevi'nin sekiz şubesi oluşturulmuş ve komiteleri seçilmiştir.⁸⁷ Bunlar, sırası ile kütüphane ve yayın, güzel sanatlar, halk dershaneleri ve kurslar, temsil, sosyal yardım,

⁷⁷ Çeçen, a.g.e., s.125; Öztürkmen, a.g.e., s.83.

⁷⁸ XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, s.16.

⁷⁹ Çeçen, a.g.e., s.125; Öztürkmen, a.g.e., s.83.

⁸⁰ Aktaş-Özdemir, a.g.m., s.193-194.

⁸¹ "Balıkesir Halkevi 19 Şubat'ta Yüksek Tezahürat İçinde Açılacaktır", *Türk Dili Gazetesi*, 14 Şubat 1933.

⁸² BCA, 030-10-117-817-4-1.

⁸³ "Halkevleri Yeni Açılanlarla Elli Beşe Baliğ Oluyor", *Türk Dili Gazetesi*, 15 Şubat 1933.

⁸⁴ *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı ve Neler Yaptı*, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1933, s.11.

⁸⁵ "Halkevi", *Kaynak*, 1(Şubat 1933), s.32.

⁸⁶ "Halkevi İdare Heyeti Dün Akşam Toplandı", *Türk Dili Gazetesi*, 3 İkinci Kanun 1933.

⁸⁷ *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı*, s.11.

köycüler ve spor şubeleridir.⁸⁸ Müze ve sergi şubesi de Halkevi açıldıktan bir buçuk ay sonra kurulmuştur.⁸⁹ 24 Şubat 1933 tarihinde açılan ve 1951 yılına kadar faaliyette olan Balıkesir Halkevi'nin ilk başkanı Esat Adil Müstecaplıoğlu'dur. En son başkanı Niyazi Evren, Halkevi'nde en uzun süre başkanlık yapan ise Feyzi Sözen'dir.⁹⁰ CHF Balıkesir İl İdare Heyeti⁹¹ tarafından Halkevi başkanlığına seçilen Müstecipzade Esat Adil Bey⁹² başkanlığında oluşturulan Halkevi İdare Heyeti,⁹³ 2 Ocak 1933 tarihinde toplanarak Halkevi şubelerini oluşturmuş, her bir şube için birer çalışma programı hazırlamıştır. Temsil Şubesi de belirtilen tarihte bu toplantıda oluşturulmuş⁹⁴ ve Şubenin ilk başkanlığına İlkokul Başöğretmeni Suat Bey (Ünver)⁹⁵ getirilmiştir.⁹⁶ Şubede en uzun süre başkanlık da Suat Ünver (1933,1939-1943 olmak üzere üç dönem) yapmıştır.⁹⁷ Şube, Ocak 1933'ten itibaren çalışmalarına başlamıştır.⁹⁸ Halkevi idaresi, Temsil Şubesinin çalışmalarını beğenmediği veya eksik bulduğu için Halkevi İdare Heyeti şube yönetimini açılışından dört ay sonra 19 Haziran 1933'te

⁸⁸ “Halkevi”, s.32: 1933 yılında Balıkesir Halkevi şubelerinin ilk başkanları şunlardır: Kenan Emin Bey (Kütüphane ve Neşriyat Şubesi), Abdi Tayip Bey (Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi), Öğr.Abdullah Esat Bey (Halk Dershanesi ve Kurslar Şubesi), Öğr. Suat Bey (Temsil Şubesi), Öğr.Halit Bey (Güzel Sanatlar Şubesi), Dr.Ali Rıza Bey (İçtimai Yardım Şubesi), Dr. Kemal Bey (İçtimai Yardım Şubesi), Dr. Kemal Bey (Spor Şubesi), Rasim Bey (Köycüler Şubesi).

⁸⁹ *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı*, s.11.

⁹⁰ Tespit edilebilen başkanlardır.

⁹¹ *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı ve Neler Yaptı*, s.11.

⁹² “Halkevi”, *Kaynak*, 1(Şubat 1933), s.32.

⁹³ “Halkevi İdare Heyeti Dün Akşam Toplandı”, s.1-2.

⁹⁴ Mustafa Özseri, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, *Akademik Kaynak*, 2/3 (2014), s.52-53.

⁹⁵ “Halkevi İdare Heyeti Dün Akşam Toplandı”, 1-2.

⁹⁶ “Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler”, s.93: Temsil Şubesi Başkanlığı'na 1,5 ay içinde yapılan değişiklikle İsmail Hilmi Bey getirilmiştir. Temsil şubesi idare heyeti ile ilgili değişimler yıl içinde ve sonraki yıllarda da zaman zaman olmuştur. Bundan dolayı şube idare heyeti ile ilgili kaynaklarda farklı isimler tespit edilmiştir.

⁹⁷ BCA,490-1-0-0-971-754-3; Özseri, a.g.m., s.54; “Halkevi Temsil ve Spor Şubeleri Toplandı”, *Türk Dili Gazetesi*, 8 Nisan 1943; Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı ve Neler Yaptı, s.11: Tespit edilendir.

⁹⁸ Özseri, “Atatürk Döneminde Balıkesir’de Tiyatro”, s.37.

feshetmiş ve yeni bir temsil heyeti oluşturmuştur.⁹⁹ Temsil Şubesi İdare Heyetinde (1933-1945 ve 1950) başkanlık yapan kişiler şunlardır: Suat Ünver (Öğretmen) (1933,1939-1943), İsmail Hilmi Bey (Lise Edebiyat Öğretmeni) (1933), Feyzi (Sözener) (Vilayet Daimî Encümen Azası) (1933-1935), Muammer Gözalan (Belediye Memuru) (19379, Nevzat Tuğrul (Öğretmen) (1943-1945), Bedri Diloğlu (1950).¹⁰⁰

1933 yılı idare heyeti, başkan İsmail Hilmi Bey (Lise Edebiyat Öğretmeni), Üyeler Mükerrerem (Kâmil Su) Bey (Öğretmen), Sabit Bey (Öğretmen), Feyzi (Sözener) (Öğretmen), Suat Bey (Öğretmen)'den oluşmaktadır.¹⁰¹ 1933 yılında şubede görev alan toplam 53 üyeden, 44'ü erkek, 9'u kadın üyelerden oluşmaktadır. Toplam 53 üyeden en fazla üyesi olan 32 kişi ile çeşitli meslek grubundakilerdir. Sonra sırası ile, öğretmenler 8, işçiler 7, Güzel sanatlar 5, tüccarlar 1 üyeden oluşmaktadır.¹⁰² Temsil Şubesi'nin 1933 yılı ilk idari heyetindeki üyelerinin tamamını, sonraki yıllardaki şube başkanlığı yapanların çoğunluğunu da öğretmenler oluşturmuştur. 1933-1945 yılları arasında¹⁰³ ve 1950'de temsil şubesinde başkanlık görevinde kadınlar yer almamıştır. Şube üyeleri arasında ise 1 veya 2 kadın üye yer almıştır.¹⁰⁴ 1934 yılında Temsil Şubesi'nde görev alan toplam 52 üyeden en fazla üye 31 kişi ile çeşitli meslek grubundakiler yer almaktadır. Daha sonra sırası ile işçiler 14, öğretmenler 7, Güzel sanatlar 5, tüccarlar 1 üyeden oluşmaktadır. Toplam 52 üyeden 45'i erkek, 7'si kadın üyelerden

⁹⁹ Özseri, a.g.m., s.37.

¹⁰⁰ BCA,490-1-0-0-971-754-3; Özseri, a.g.m., s.54; "Halkevi Temsil ve Spor Şubeleri Toplandı", Türk Dili Gazetesi , 8 Nisan 1943; Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı ve Neler Yaptı, s.11; "Halkevi İdare Heyeti Dün Akşam Toplandı", s.1-2. "Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler", s.93; "Halkevimizin Yıldönümü", Türk Dili Gazetesi, 21 Şubat 1935: 20 Şubat Çarşamba 1935'de temsil şubesi de toplanarak, çalışma raporu okunmuş, seçim yapılmıştır. Başkanlığa Feyzi Encümen Azası Suat, yardımcılığına İsmail Hakkı Şekercioğlu, Zühtü ve Nigâr da üyeliğe seçilmişlerdir. BCA, 490-1-0-0-971-754-3; "Halkevimizde Yeni Seçim", Kaynak, 98 (18 Mart 1941); "Halkevi Temsil ve Spor Şubeleri Toplandı", s.1; Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı ve Neler Yaptı, s.11; "Halkevi Başkanlığından", Balıkesir Postası, 24 Mart 1945; "Halkevi Başkanlığından", s.2. "Halkevi Çalışmaları", Kaynak, s.14-15. Tespit edilebilen kişilerdir.

¹⁰¹ "Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler", s.93.

¹⁰² 1933 Senesi Faaliyet Raporları, s.86-87.

¹⁰³ 1946-1949 yılları arasında Temsil Şubesinde başkanlık yapanlar tespit edilememiştir.

¹⁰⁴ "Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler", s.93.

oluşmaktadır. ¹⁰⁵ 1935 yılı idare heyeti, başkan Feyzi (Sözener) Bey (CHF Vilayet İdare Heyeti ve Vilayet Daimi Encümen Azası), üyeler Suat Bey (Ünver) (Namık Kemal Mektebi Baş Öğretmeni), İsmail Hakkı Şekerci (Tüccar), Zühtü Bey (Devlet Demir Yolları Atölye Şefi), Nigâr Hanım (Fotoğrafçı)'dan oluşmaktadır. ¹⁰⁶ 1935 yılında temsil şubesinde görev alan toplam 62 üyeden 54'ü erkek, 8'si kadın üyelerden oluşmaktadır. Toplam 62 üyeden en fazla üye 32 kişi ile işçilerden oluşmaktadır. Bunlardan sonra sıra ile 23 üye memur ve çeşitli sanatlardan, 6 üye öğretmenlerden, 1 üye de görsel sanatlardan oluşmaktadır. ¹⁰⁷ 1937 yılı idare heyeti, başkan Muammer Gözalan (Belediye Memuru), üyeler Hülya Gözalan (Öğretmen Okulu Resim Öğretmeni), Hacim Bey (Vilayet CHP Sekreteri), Mucip Akın Bey (Belediye Zabıta Başkomiseri), İhsan Bey (İstasyon Memuru)'den oluşmaktadır. ¹⁰⁸ 1939 yılı İdare Heyeti, başkan Suat Ünver (6 Eylül Başöğretmeni), Ekrem Özyurd (Öğretmen Okulu Öğretmeni), Halid Öngör (Kayabey Okulu Öğretmeni), Şefkati Anadol (Serbest), Fikri Zeybek (Sıtma Mücadele Memuru)'ten oluşmaktadır. ¹⁰⁹ 1941 yılı idare heyeti, başkan Suat Ünver (6 Eylül Başöğretmeni), üyeler Suat Canvaner (Kadastro Fen Memuru), Meliha Özergin (Ali Şuuri İlkokulu Öğretmeni), Sevim Oğuztaş, Nevzat Tuğrul (Hacı İlbey İlkokulu Öğretmeni)'dan oluşmaktadır. ¹¹⁰ 1943 yılı idare heyeti, başkan Suat Ünver (Öğretmen), üyeler Suat Canvaner (Kadastro Fen Memuru), Ahmet Selami Karaboncuk (Doktor), Nevzat Tuğrul (Öğretmen), Hakkı Sever'den oluşmaktadır. ¹¹¹ 1945 yılı idare heyeti, başkan Nevzat Tuğrul (Öğretmen), üyeler Osman Filiz, Rusuhi Erdönmez,

¹⁰⁵ *Halkevleri'nin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülasesi*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s.150-151.

¹⁰⁶ BCA, 490-1-0-0-971-754-3; "Halkevimizin Yıldönümü", 6.; BCA, 490-1-0-0-981-805, (10.09.1949): Kaynaklarda, 1935 yılında idare heyetinin şu kişilerden oluştuğu da belirtilmiştir., Başkan Feyzi Sözener (İlsürel, CHP İl Yönetim kurulu Üyesi), Üyeler Hacim Bey (CHP Sekreteri), Nadir Eyüpoğlu (Belediye Yazı İşleri Memuru), Hülya Gözalan (Öğretmen Okulu Resim Öğretmeni)

¹⁰⁷ BCA, 490-1-0-0-981-805, (10.09.1949): *Halkevleri'nin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülasesi*, Ankara: Ulus Matbaası, 1936, s.138-139. Halkevleri'nin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülasesi, 1936, s.138-139.

¹⁰⁸ BCA, 490-1-0-0-971-754-3, (08.12.1937); Özseri, "Atatürk Döneminde Balıkesir'de Tiyatro", s.37.

¹⁰⁹ "Halkevimizin Bir Aylık Çalışması", *Kaynak*, 75 (19 Nisan 1939), s.47.

¹¹⁰ "Halkevimizde Yeni Seçim", *Kaynak*, 98 (18 Mart 1941), s.479.

¹¹¹ "Halkevi Temsil ve Spor Şubeleri Toplandı", s.2.; *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı*, s.11.

Kazım Atıkman'dan oluşmaktadır.¹¹²

2.2. Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi'nin Faaliyetleri

Balıkesir'de tiyatro faaliyetleri Cumhuriyet öncesi dönemde ilk önce amatör olarak başlamış, sonrası dönemde ise gelişme göstermiştir. Atatürk döneminde, 1931 yılına kadar Türk Ocağı, 1933 yılından sonra ise Balıkesir Halkevi şehirde profesyonel tiyatronun gelişmesi ve yerleşmesine önemli katkılar sağlayan ve en fazla temsil veren kurumlardır.¹¹³ Bu dönemde, Balıkesir'de temsil verilecek nitelikte resmi ve özel olmak üzere toplam 7 salon bulunmaktadır. Bundan dolayı şehir tiyatro sahnesi bakımından oldukça zengindir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Balıkesir'de en fazla temsilin verildiği sahne, şehrin önemli kültür merkezlerinden olan Türk Ocağı sahnesidir. Bina, Türk Ocağı'nın kapatılması ve 1933'te Balıkesir Halkevi'nin açılmasından sonra Halkevi Temsil Heyetinin faaliyetleri için kullanılmıştır.¹¹⁴

¹¹² "Halkevi Başkanlığından", *Balıkesir Postası*, 24 Mart 1945: 1945 sonrası Balıkesir Halkevi Temsil Heyetleri kaynaklarda tespit edilememiştir.

¹¹³ Özsanı, a.g.m., s.37: "1926'dan sonra, yerli gruplar ve diğer şehirlerden gelen tiyatro grupları tarafından Balıkesir'de birçok temsil verilmiş ve profesyonel anlamda olmasa da birçok tiyatro topluluğu da kurulmuştur. Şehirde tiyatro sevgisinin oluşması, gelişmesi ve yerleşmesine, çoğu okul müsamereler topluluğundan oluşan yerli grupların önemli katkıları olmuştur. Özellikle Balıkesir Türk Ocağı 1926-1931 tarihleri arasında pek çok açıdan birer kültür-sanat merkezi olarak, Balıkesirliler'in kültür ve sanat ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Konferans salonunda, içinde piyeslerin de oynandığı kadınlı-erkekli zengin müsamereler ve müzikli eğlenceler de düzenlenmiştir. Balıkesir'de Türk Ocağı Temsil Heyeti, İdman Yurdu Birliği Temsil Heyeti ve Halkevi Temsil Heyeti dernekler bünyesinde temsil veren gruplardır. Buna karşılık Muallim Mektebi, Kız Orta Mektebi, Gazi Mektebi, Erkek Orta Mektebi ve Balıkesir Lisesi öğrenci ve öğretmenlerinden oluşan gruplar da zaman zaman şehirde temsil vermiştir."

¹¹⁴ Özsanı, a.g.m., s.37: Bunlar, "Yeni Sinema Tiyatrosu Salonu, Türk Ocağı Tiyatro Salonu, (daha sonra Halkevi Sahnesi), Necatibey Muallim Mektebi Salonu, Mahfel Tiyatrosu, Evkaf Binası Tiyatro Salonu ve Maarif Tiyatro Salonu'dur. Söz konusu salonlardan Yeni Sinema Tiyatrosu Salonu, Mahfel Tiyatrosu ve Maarif Tiyatro salonu özel teşebbüs kuruluşlarıdır. Diğerleri ise resmi veya yarı resmî kurumların tiyatro sahnesi olarak hizmet vermiştir. Yeni Sinema Tiyatrosu, Mahfel Tiyatrosu ve Maarif Sineması tiyatro salonları dışarıdan gelen temsil gruplarına ev sahipliği yapmıştır. Necatibey Muallim Mektebi, Balıkesir Lisesi ve diğer okullar ise kendi hazırladıkları temsilleri, kendi özel salonlarında temsil etmeyi tercih etmişlerdir."

Balıkesir Halkevi, 24 Şubat 1933 tarihinde açıldıktan sonra¹¹⁵, temsil şubesi ilk önce "...açıldığı günden beri hiçbir canlılık gösteremedi" diye eleştirilmiş¹¹⁶ ve Balıkesir Halkevi açılışından 4 ay sonra, 19 Haziran 1933'te şube yönetimi Halkevi idaresi tarafından feshedilerek yeni bir yönetim oluşturulmuş ve Şube, ilk yıl yeterince verimli çalışmamıştır. 1934 yılında Halkevinin kuruluş yıldönümünde şube, "herhangi bir piyes sahneleyemediği" için "Necatibey Muallim Mektebi'ne başvurmak zorunda kalmıştır". Mektep Temsil Komitesi, 23 Şubat 1934 Cuma günü Halkevi Kuruluş yıldönümü etkinliklerinde Halkevi için iki oyun sahnelemiştir.¹¹⁷ Halkevi Temsil Şubesi 1934 yılı içinde toplam 9 temsil vermiştir.¹¹⁸ Balıkesir Halkevi daha sonraki yıllarda yaptığı çeşitli faaliyetler ile diğer Halkevleri içinde öne çıkmıştır. Bunda özellikle Temsil Şubesi'nin önemli rolü olmuştur.¹¹⁹ Şube başarılarından dolayı, Dahiliye Vekili ve CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu'dan tebrik mesajı da almıştır.¹²⁰

Balıkesir Halkevi'nde, şehir dışından gelen¹²¹, Eti,¹²² Nuri Genç,¹²³ İstanbul Şehir¹²⁴, Ertuğrul Sadi Tek¹²⁵ tiyatro grupları ve Bursa Halkevi Temsil Şubesi de çeşitli oyunlar sahnelemiştir.¹²⁶ İstanbul'da faaliyet gösteren tiyatro gruplarının birçoğu 1930'lı yıllarda, ağırlıklı olarak 1931-1934 yılları arasında Balıkesir'i ziyaret etmiştir. 1934'ten sonra Halkevi

¹¹⁵ "Halkevimizi Cuma Günü Sevinçle Açtık", *Türk Dili Gazetesi*, 26 Şubat 1933, s.1.

¹¹⁶ R. Gökalp "Halkevi Temsil Şubesi", *Türk Dili Gazetesi*, 30 Haziran 1933.

¹¹⁷ Özsanı, a.g.m., s.37.

¹¹⁸ *Halkevleri'nin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülasesi*, s.18.

¹¹⁹ "Şehrimiz Halkevinin Bir Yıllık Faaliyetlerine Toplu Bir Bakış", *Türk Dili Gazetesi*, 29 Birinci Teşrin 1937.

¹²⁰ Ömer Karakaş, "CHP Müfettişlerinin Teftiş Raporlarında Balıkesir Vilayeti Halkevlerine Dair Tespitler (1937-1945)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2015), s.428.

¹²¹ Özsanı, a.g.m., s.37.

¹²² "Evimizin Bu Ayki Çalışmalarını Şöyle Özetleyebiliriz", *Kaynak*, 143 (19 Aralık 1944).

¹²³ "Halkevinde Verilen Temsil", *Türk Dili Gazetesi*, 20 Aralık 1945.

¹²⁴ Özsanı, a.g.m., s.37.

¹²⁵ "Ertuğrul Sadi Tiyatrosunun Temsiller", *Türk Dili Gazetesi*, 21 Haziran 1938.

¹²⁶ "Bursa Halkevi Temsil Kolu Akşam Halkevinde "Yedekçi" Operetini Muvaffakiyetle Temsil Ettiler", *Türk Dili Gazetesi*, 26 Ağustos 1941.

Temsil Şubesi, faaliyetini arttırmış ve Balıkesir'in tiyatro ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşılayınca şehir dışından gelen özel tiyatro gruplarının temsil vermesine pek olumlu bakılmamıştır. Bundan dolayı, 1934 yılından sonra şehre gelen tiyatro gruplarında önemli bir azalma görülmüştür. Tiyatro heyetlerinin ziyaretlerinin azalmasının ikinci sebebi ise Balıkesir'de sinemaların faaliyete geçmeleridir. Balıkesir Halkevi açıldıktan sonra şehirde tiyatro faaliyetleri arttığından ve 1934 yılından itibaren şehirdeki tiyatro faaliyetleri Halkevi bünyesinde toplandığından okullarda verilen temsillere de büyük ölçüde son verilmiştir.¹²⁷ Temsil Şubesi, 1934-1938 yılları arası dönemde çok verimli çalışmalar yapmıştır.¹²⁸ Bu dönemde Temsil Şubesi'nin geliştiricisi, Halkevi başkanlığı görevinde de bulunan Fevzi Sözüner'dir.¹²⁹ Şubenin çalışmaları, diğer şubelere göre sadece Balıkesir'de değil tüm Türkiye'de yakından takip edildiği¹³⁰, Halkevi verdiği temsiller ile; İstanbul, Ankara Halkevleri gibi başarılı çalışmalar yaptığı Halkevleri ile ilgili raporlarda belirtilmiştir.¹³¹ Halkevi tiyatro temsilleri, 1937 yılı mart ayından itibaren daha nitelikli bir hâle gelmiştir. Bunda özellikle, Muammer Gözalan ve eşi Hülya Gözalan gibi daha sonraki dönemlerde Türk tiyatrosunun ve sinemasının iki isminin Balıkesir'de bulunmasının önemli etkisi olmuştur.¹³² 13 Mart 1937'de Halkevi Temsil Şubesi yaptığı toplantıda şube başkanlığına Muammer Gözalan, üyeliklere ise Hülya Gözalan, Mucip Akın, CHP vilayet sekreteri Hacim Bey ve istasyon memurlarından İhsan Bey seçilmiştir.¹³³ "Hemen hepsi tiyatro ile yakından alakalı olan bu isimlerin çalışmalarıyla Halkevi temsilleri yeni bir ivme kazanmıştır."¹³⁴ Balıkesir Temsil Şubesi, daha sonra tiyatro ve sinema alanında birçok kişiyi yetiştirmiştir. Balıkesir Halkevi'nde 1934-1938 yılları arasında Türk tiyatro ve sinemasının önde

¹²⁷ Özşarı, a.g.m., s.37.

¹²⁸ "Balıkesir", *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt 2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul1982, s.1223.

¹²⁹ *Cumhuriyetin 50. Yılında Balıkesir 1973 İl Yıllığı*, Dizerkonca Matbaası, Balıkesir: 1973, s.161.

¹³⁰ "Cumhuriyetin Ondördüncü Yılında Balıkesir Halkevinin Yaptığı İşler", *Kaynak*, 57 (29.10.1937), s.278-279.

¹³¹ *Halkevleri 1932-1935 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, Ulus Basımevi, Ankara1937, s.57.

¹³² Özşarı, a.g.m., s.37.

¹³³ BCA, 490-1-0-0-971-754-3; Özşarı, a.g.m., s.37.

¹³⁴ Özşarı, a.g.m., s.37.

gelen adları¹³⁵ başta Salih Tozan olmak üzere¹³⁶ rejisör olarak, Muammer Gözalan ve Abidin Dino, Temsil şubesi oyuncularını da Muammer Gözalan, Hülya Gözalan, Cahit Albayrak, Osman Filiz, Nuri ve Selahattin Eren, M. Emin Gençmete, Büyük ve Küçük Sermet'ler,¹³⁷ Mümtaz Ener, Coşkun Kara görev almıştır.¹³⁸

Temsil Şubesi tarafından, müsamere geceleri düzenlenmiş ve bu geceler şubenin aylık çalışmalarını oluşturmuştur. Halkın faydalanması için her ay bir piyes sahnelenmiş, çeşitli eğlenceler, birçok gece tekrarlanmıştır.¹³⁹ Temsil günleri halkın yoğunluğunu önlemek, temsili herkese duyurabilmek için çeşitli renklerde broşürler hazırlanmış¹⁴⁰, Balıkesir Türk Dili Gazetesi gibi yerel gazetelerden de faydalanılmıştır.¹⁴¹ Temsil Şubesi tarafından milli bayramlarda¹⁴², II.İnönü Zaferinin yıl dönümlerinde,¹⁴³ Boğazlar ile ilgili sözleşmenin imzalanması nedeniyle düzenlenen törenlerde¹⁴⁴, Balıkesir'in kurtuluşunun¹⁴⁵ ve Halkevlerinin açılışının yıl dönümlerinde,¹⁴⁶ Dil

¹³⁵ “Balıkesir”, s.1223.

¹³⁶ Balıkesir “Bir Kentin Kimliği”, s.345.

¹³⁷ “Balıkesir”, s.1223.

¹³⁸ Balıkesir “Bir Kentin Kimliği”, s.345.

¹³⁹ *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı*, s.17.

¹⁴⁰ “Balıkesir Halkevi Çalışmaları”, *Kaynak*, 33 (Haziran, Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 1935), s.820.

¹⁴¹ “Halkevi'nin Bugün Müsameresi Var”, *Türk Dili Gazetesi*, 26 Temmuz 1936, 2; “Halkevi Gece Bir Müsamere Verdi”, *Türk Dili Gazetesi*, 29 Temmuz 1936.

¹⁴² “Halkevimizin Dördüncü Üç Aylık Çalışması”, *Kaynak*, 23 (İlk Kanun 1934), s.498; “Evimizin İki Aylık Çalışmalarını Şöyle Özetleyebiliriz”, *Kaynak*, 150 (19 Temmuz 1945); “Halkevinde Müsamere”, *Türk Dili Gazetesi*, 2 Eylül 1949; “Gençli Bayramı Bugün Büyük Spor Gösteriler ile Kutlanacak”, *Türk Dili Gazetesi*, 19 Mayıs 1938.

¹⁴³ “Halkevinde İnönü Zaferi Heyecanlı Bir Surette Kutlandı”, *Türk Dili Gazetesi*, 1 Nisan 1935.

¹⁴⁴ “Halkevi'nin Bugün Müsameresi Var”, s.1; “Halkevi Gece Bir Müsamere Verdi”, s.1.

¹⁴⁵ “Halkevi Kurtuluş Bayramımızda ve Dün Bir Müsamere Verdi”, *Türk Dili Gazetesi*, 8Eylül 1936.

¹⁴⁶ “Halkevinin Açılışının Beşinci Yıldönümü Şehrimizde Büyük Törenle Kutlandı”, *Türk Dili Gazetesi*, 27 Şubat 1937.

Kurultayı ile ilgili günlerde¹⁴⁷, Mimar Sinan,¹⁴⁸ “Akbaş Kahramanı Hamdi” için düzenlenen gecelerde,¹⁴⁹ Türk Şairi Hamid'in ölümünün yıldönümünde¹⁵⁰, öğretmenler için düzenlenen gecelerde,¹⁵¹ kostümlü balolarda¹⁵², köycülük şubesi ile işbirliği yapılarak, Halkevinde her hafta pazartesi günü Köycüler şubesi tarafından düzenlenen “Köylü Geceleri”nde¹⁵³ çeşitli tiyatro eserleri sahnelenmiş, perde aralarında Halkevi cazı da çeşitli parçalar çalmıştır.¹⁵⁴ Temsil Şubesi, Dil, Edebiyat ve Tarih Şubesi tarafından sosyal yardım yararına düzenlenen gecelerde ve diğer şubeler ile işbirliği yaparak da çeşitli temsiller vermiştir.¹⁵⁵ Şube, Yüksek Öğrenim Kurumu,¹⁵⁶ Çocuk Esirgeme Kurumu,¹⁵⁷ Yoksulları Gözetme Birliği,¹⁵⁸ Yardımsevenler Cemiyeti¹⁵⁹, Halkevi Sosyal Yardım Şubesi yararına da, çeşitli temsiller vermiştir. Ayrıca Şube tarafından çocuklara, film, kukla¹⁶⁰, Karagöz de gösterilmiştir.¹⁶¹ Şubenin üyeleri görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirdiği için temsiller yoğun ilgi görmüş ve birkaç

¹⁴⁷ “Dil Kurultayının Toplantısı Kutlandı”, *Türk Dili Gazetesi*, 25 Ağustos 1936.

¹⁴⁸ “Halkevinde Mimar Sinanın Hatırası Anıldı”, *Türk Dili Gazetesi*, 11 Nisan 1939.

¹⁴⁹ “Akbaş Kahramanı B. Hamdi İhtifali”, *Türk Dili Gazetesi*, 15 Nisan 1937.

¹⁵⁰ “Büyük Şair Hamid İçin Yapılan İhtifal”, *Türk Dili Gazetesi*, 22 Nisan 1939.

¹⁵¹ “Halkevimizin Güzel Bir Toplantısı”, *Türk Dili Gazetesi*, 22 İkinci Teşrin 1936.

¹⁵² “Evimizin Bu Ayki Çalışmalarını Şöyle Özetleyebiliriz”, *Kaynak*, 45 (19 Şubat 1945).

¹⁵³ “Halkevimizin Bir Yıl İçinde Başardığı İşler”, *Kaynak*, 93 (29 İlk Teşrin 1940), s.394.

¹⁵⁴ “Halkevinin Muvaffakiyetli Temsilleri”, *Türk Dili Gazetesi*, 15 Temmuz 1938.

¹⁵⁵ “Cumhuriyet Halk Partisinin Kültür Kaynağı olan Halkevleri ve Halkevimiz”, *Kaynak*, 28 (1935), s.585.

¹⁵⁶ “Halkevi Çalışmaları”, *Kaynak*, 152-154 (Eylül-Ekim-Kasım 1945), s.30.

¹⁵⁷ “Halkevinde Verilen Temsil Çok Rağbet Gördü”, *Türk Dili Gazetesi*, 4 Mayıs 1937.

¹⁵⁸ “Yoksullar Birliği Müsameresi”, *Türk Dili Gazetesi*, 4 Şubat 1938.

¹⁵⁹ “Müsamere”, *Türk Dili Gazetesi*, 9 Mayıs 1943.

¹⁶⁰ “Çocuk Balosu, Gürbüz Çocuk Müsabakası”, *Türk Dili Gazetesi*, 28 Nisan 1935; “Milli Hakimiyet Bayramı Coşkun Tezahürlerle Geçti”, *Türk Dili Gazetesi*, 27 Nisan 1943; “Çocuk Haftası Programı Hazırlandı”, *Türk Dili Gazetesi*, 21 Nisan 1938.

¹⁶¹ “Altı Ay İçinde Halkevimiz Neler Yaptı”, *Kaynak*, 137-138 (1933), s.300.

defa da tekrarlanmıştır.¹⁶² Balıkesir Halkevi'ndeki programlara, günün önemine göre; vali, CHF il başkanı, askerler, şehirde bulunan milletvekilleri, belediye başkanı, partililer, Halkevi mensupları, daire müdürleri, öğretmenler, halk katılmıştır. Temsil Şubesi faaliyetlerini genel olarak Halkevi salonu başta olmak üzere, okullarda ve köylerde de gerçekleştirmiştir. Bunların dışında, şehir içine yerleştirilen hoparlörler ile haftanın belirli günlerinde canlı okuma yapılarak, oyunlar halka dinletilerek¹⁶³ “Radyofonik temsil” diye nitelenen “Okuma Tiyatrosu”¹⁶⁴ nun gelişmesine katkı sağladıkları gibi, farklı araçlar kullanarak daha çok kişiye de ulaşılmıştır. Halkevi hoparlörü ile temsil edilen oyunlar 1937-1939 yılları arasında yayınlanmış olup en fazla yayın 1939 yılında yapılmıştır.¹⁶⁵ Temsil edilen oyunlar şunlardır: “Bir Azizlik”¹⁶⁶, “Yaşayan Ölü”¹⁶⁷, Kır Çiçeği¹⁶⁸, Mahçuplar¹⁶⁹, Bir Cesaret Rekoru¹⁷⁰, Karagöz Güveyi¹⁷¹, Hop Efendi”¹⁷² dir.

Temsil Şubesi, Halkevi salonu dışında, Balıkesir’de; 6 Eylül, Mithatpaşa¹⁷³, Namık Kemal, Hacı İlbey, Ali Şuuri, Kayabey¹⁷⁴, Necatibey Eğitim

¹⁶² “Halkevimizin Açılış Gününü Çok Canlı Bir Şekilde Kutluladık”, s.2.

¹⁶³ “Halkevi Temsilleri”, *Türk Dili Gazetesi*, 23 Nisan 1939.

¹⁶⁴ Karadağ, *a.g.e.*, s.104.

¹⁶⁵ “Halkevinin Hoparlörle Temsili”, *Türk Dili Gazetesi*, 22 Haziran 1937.; “Halkevi Temsil Kolu Akşam Hoparlörde Bir Temsil Verdi”, *Türk Dili Gazetesi*, 26 Haziran 1938; “Dün Halkevi Hoperlörile Bir Temsil Verdi”, *Türk Dili Gazetesi*, 20 Nisan 1939; “Halkevi Hoparlöründe Radyofonik Bir Temsil Verildi”, *Türk Dili Gazetesi*, 24 Mayıs 1939; “Bu Akşam Halkevinde Müsamere ve Film Gösterilecek”, *Türk Dili Gazetesi*, 4 İkinci Teşrin 1939.

¹⁶⁶ “Halkevinin Hoparlörle Temsili”, *Türk Dili Gazetesi*, 22 Haziran 1937.

¹⁶⁷ “Halkevi Faaliyetleri”, *Kaynak*, 54 (19 Temmuz 1937), s.184.

¹⁶⁸ “Halkevi Temsil Kolu Akşam Hoparlörde Bir Temsil Verdi”, *Türk Dili Gazetesi*, 26 Haziran 1938.

¹⁶⁹ “Dün Halkevi Hoperlörile Bir Temsil Verdi”, *Türk Dili Gazetesi*, 20 Nisan 1939.

¹⁷⁰ “Halkevi Temsilleri”, s.2.

¹⁷¹ “Halkevi Hoparlöründe Radyofonik Bir Temsil Verildi”, *Türk Dili Gazetesi*, 24 Mayıs 1939.

¹⁷² “Bu Akşam Halkevinde Müsamere ve Film Gösterilecek”, *Türk Dili Gazetesi*, 4 İkinci Teşrin 1939.

¹⁷³ “Çocuk Haftası”, *Türk Dili Gazetesi*, 26 Nisan 1939.

¹⁷⁴ “Çocuk Haftasının Dördüncü Günü”, *Türk Dili Gazetesi*, 27 Nisan 1939.

Enstitüsü¹⁷⁵ olmak üzere çeşitli okullarda¹⁷⁶; şehir merkezi dışında¹⁷⁷, Edremit¹⁷⁸, Ayvalık¹⁷⁹, Sındırgı ilçelerinde¹⁸⁰, ayrıca şube başarılı çalışmalar yaptığından dolayı şehir dışında da temsiller vermiştir. CHP Genel Sekreterliği tarafından¹⁸¹, Halkevlerinin komşu halkevlerine ve şehirlere yaptıkları turneler imkanlar ölçüsünde teşvik edilmiş¹⁸², turne programları hazırlanmıştır.¹⁸³ Turnelerde amaç, “farklı şehirlerdeki Halkevleri temsil şubeleri arasında, tecrübelerden karşılıklı olarak faydalanılmasıdır.” Balıkesir Halkevi de program kapsamında İzmir, Manisa¹⁸⁴, Çanakkale¹⁸⁵ ve Soma Garp Linyit İşletmeleri'ne giderek buralarda da çeşitli temsiller vermiştir.¹⁸⁶ Ancak Şube, bazı üyelerinin askere gitmeleri, memur olan bazı üyelerin tayinlerinin çıkmalarından dolayı yetişmiş eleman bulmada zorluk çektiğinden şehir dışı turne programlarını bazen ertelemek zorunda da kalmıştır.¹⁸⁷

Halkevleri Tiyatro Kolları Yönetmeliğinde, tiyatrolara verilen politik işlev açık bir şekilde belirtilmiştir.¹⁸⁸ Buna göre, Halkevlerinde temsil edilecek eserler seçilirken, Türk toplumun çağdaşlaşmasına, ulusal duygulara hitap etmesine, devrim ilkelerine göre ulusal sorunları işlemesine, toplumun her

¹⁷⁵ “Halkevi Gençlerinin Eğitim Enstitüsünde Temsili”, *Türk Dili Gazetesi*, 30 Ocak 1947.

¹⁷⁶ “Halkevi Çalışmaları”, *Kaynak*, 152-154(Eylül-Ekim-Kasım 1945), 30.

¹⁷⁷ BCA, 490-1-0-0-1031-971-1-93,94.

¹⁷⁸ BCA,490-1-0-0-981-805; BCA, 490-1-0-0-981-805-89; *1935 Halkevleri*, s.60.

¹⁷⁹ “Halkevcilerimiz Ayvalıkta”, *Türk Dili Gazetesi*, 15 Ağustos 1936.

¹⁸⁰ “Halkevi Çalışmaları”, *Kaynak*, 5 (Eylül 1948), s.15.

¹⁸¹ BCA, 490.01.846.347.1.80.1-2.

¹⁸² *XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları*, s.17.

¹⁸³ BCA, 490.01.846.347.1.80.1-2: CHF Genel Sekreterliği'nin 12.12.1940 tarihinde Ankara, Adana, Balıkesir, Bursa İstanbul (Eminönü), Eskişehir, Giresun, İzmir, Sinop, Samsun Halkevlerine turneye hazırlık yapmaları için yazı gönderilmiştir.

¹⁸⁴ BCA, 490.1.0.0.1031.971.1.62.

¹⁸⁵ “Halkevi Temsil Kolunun Gösterdiği Muvaffakiyet”, *Türk Dili Gazetesi*, 8 Mart 1940.

¹⁸⁶ “Halkevi Çalışmaları”, *Kaynak*, 16-17 (Ağustos-Eylül 1949), s.22.

¹⁸⁷ BCA.490.1.0.0.1031.971.1.62.

¹⁸⁸ Süreyya Karacabey, “1940-1960 Yılları Arasında Türkiye’de Yazılan Oyunlara Genel Bir Bakış”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu 20-21-22 Kasım 1998*, Birinci Basım, Edebiyatçılar Derneği Yayını, Ankara1998, s.250.

sınıfına hitap etmesine, yetiştirici türden eserler olmasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁸⁹ Bu amaçla Cumhuriyet'in kültür politikasına uygun olarak Halkevleri'nde, devrimlerin kavranması ve halka benimsetilmesi amacıyla yönelik eğitici ve öğretici oyunlar sahnelenmiştir.¹⁹⁰ Halkevleri temsil şubeleri tarafından, "CHP'nin, özellikle tek partili dönemde bir anlamda devletin kültür ocakları sayılan Halkevlerini ve işlevini tanıtan, öven" başta Aka Gündüz, Celal Sıtkı Gürler, Saim Yay, Yunus Nüzhet Unat'ın eserleri de sahnelenmiştir.¹⁹¹ Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi tarafından 1933-1951 yılları arasında en çok temsil edilen eserler sırasıyla şunlardır: ¹⁹² "Bir Azizlik"¹⁹³, "Yaşayan Ölü"¹⁹⁴, Kır Çiçeği¹⁹⁵, Mahçuplar¹⁹⁶, Bir Cesaret Rekoru¹⁹⁷, Karagöz Güvey¹⁹⁸, Hop Efendi"¹⁹⁹ dir.

Balıkesir'de Atatürk döneminde tiyatro alanında en fazla eseri olan yazarlardan biri de M.Feyzi (Sözener)'dir.²⁰⁰ M. Feyzi, aynı zamanda Balıkesir Halkevinde en uzun süre (1934-1939) başkanlık yapan kişidir.²⁰¹

¹⁸⁹ Karadağ, a.g.e., s.125; Karacabey, a.g.m., s.250.

¹⁹⁰ Sevda Şener, "Tiyatro Türünde Ürün Veren Yazarlar (1923-1940)", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu 20-21-22 Kasım 1998*, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara1998, s.103.

¹⁹¹ Karadağ, a.g.e., s.160-161.

¹⁹² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Ahcı, *Balıkesir Halkevi'nin Türk Modernleşmesi Yönündeki Faaliyetleri (1933-1951)*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, 355-364.

¹⁹³ "Halkevinin Hoparlörle Temsili", *Türk Dili Gazetesi*, 22 Haziran 1937.

¹⁹⁴ "Halkevi Faaliyetleri", *Kaynak*, 54 (19 Temmuz 1937), s.184.

¹⁹⁵ "Halkevi Temsil Kolu Akşam Hoparlörde Bir Temsil Verdi", *Türk Dili Gazetesi*, 26 Haziran 1938.

¹⁹⁶ "Dün Halkevi Hoperlörile Bir Temsil Verdi", *Türk Dili Gazetesi*, 20 Nisan 1939.

¹⁹⁷ "Halkevi Temsilleri", s.2.

¹⁹⁸ "Halkevi Hoparlöründe Radyofonik Bir Temsil Verildi", *Türk Dili Gazetesi*, 24 Mayıs 1939.

¹⁹⁹ "Bu Akşam Halkevinde Müsamere ve Film Gösterilecek", *Türk Dili Gazetesi*, 4 İkinci Teşrin 1939.

²⁰⁰ Özsanı, a.g.m., s.37.

²⁰¹ "Ankara Halkevinde", s.1; Halkevimizin Açılış Gününü Çok Canlı Bir Şekilde Kutuladık", *Türk Dili Gazetesi*, 25 Şubat 1936, s.1; Halkevinde 25 Şubatta Yapılacak Kutulama Töreni", *Türk Dili Gazetesi*, 20 Şubat 1937, s.2; "Halkevlerinin Açılış Yıldönümü", 2.

Sözener, “Yıkılan Ocak”, “Sönen Ümit”, “Kurtuluş” ve “Yurdum İçin” başlıklı milli edebiyat doğrultusunda dört tiyatro eserini yayımlamıştır.²⁰² Kitap olarak yayımlanan²⁰³ Eser, 28 Ekim 1936 tarihinde Halkevi’nde temsil edilmiştir.²⁰⁴ 1934-1937 yılları arasında Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi’ndeki çalışmalarıyla dikkati çeken diğer bir isim Muammer Gözalan’dır. Eşi Hülya Gözalan ile Halkevi’nde pek çok oyunda rol almış ve pek çok temsilin rejisörlüğünü yapmış, “Cumhuriyet Doğarken” ve “Bir Hayat Acısı” başlıklı iki piyes yazmıştır.²⁰⁵ Ancak bu eserleri ile ilgili Halkevi’nde piyes için hazırlık yapıldığı belirtilmiş, oynanıp oynanmadığı ise belirtilmemiştir.²⁰⁶

Balıkesir Halkevine misafir olarak gelen heyetler tarafından oynanan oyunların genel özellikleri şunlardır: Öncelikle, “Kemalizm’in yaygınlaşmasını, kökleşmesini” amaçlayan²⁰⁷, Türk Tarihinin Osmanlı Devleti öncesini anlatan, Türklük bilincini aşıl原因 (Akın, Özyurt, 30 Ağustos, Kozanoğlu, Vatan ve Vazife)²⁰⁸; Halkevlerinin önemini (Haydi

²⁰² Özşarı, a.g.m., s.37: “Yıkılan Ocak”, M.Feyzi’nin Balıkesir’de yayımlanan ilk tiyatro eseridir. Çeşitli dergiler ve kitap olarak da yayımlanmıştır. Eser, 1929 Dünya ekonomik buhranın sıradan insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymak için yazılmıştır. Mahfel-i Askeri sinemasında ve Balıkesir Orta Mektep öğrencileri tarafından iki defa temsil edilmiştir.”

²⁰³ Özşarı, a.g.m., s.37: “Sönen Ümit” adlı eserde, “vatan ve millet sevgisi, yerli malı ve tasarruf fikirleri, yabancı okulların ülkeye ve topluma verdiği zararlar, aile hayatındaki aksaklıkların aileye, bireye ve topluma zararları ile sporun faydaları” gibi genel konular işlenmiştir. “Sönen Ümit”, 5 Ocak 1933’te Maarif Sineması’nda Balıkesir Erkek Orta Mektep Temsil Heyeti tarafından gündüz ve gece iki defa sahnelenmiştir. 21 Ocak 1933’te Gazi Mustafa Kemal’in Balıkesir’i ziyaretinde O’nun huzurunda sahnelenmiştir. Sönen Ümit, Ağustos 1933’te Balıkesir Halkevinin Çanakkale ziyaretinde, Şube sanatçıları tarafından bir defa daha sahnelenmiştir. M. Feyzi Bey’in kitap ya da tefrik olarak yayımlanmamış olan “Kurtuluş” adlı piyesi, 6 Eylül 1934’te Balıkesir’in kurtuluşu programında, temsil şubesi sanatçıları tarafından oynanmıştır. Piyeste, Balıkesir halkının işgal günlerinde çektiği sıkıntılar ile kurtuluştan sonraki günler anlatılmıştır. M.Feyzi Sözener’in üçüncü eseri olan “Yurdum İçin”de vatan sevgisi ve kahramanlık temaları anlatılmıştır. Eserde Büyük Taarruz Savaşı’ndan bahsedilmektedir.

²⁰⁴ “Geceki Müsamere”, *Türk Dili Gazetesi*, 29 Ekim 1936.

²⁰⁵ Özşarı, a.g.m., s.37.

²⁰⁶ “Halkevi Bir Piyas Hazırlıyor”, *Türk Dili Gazetesi*, 29 Haziran 1937.

²⁰⁷ “Balıkesir”, s.1223.

²⁰⁸ Karadağ, a.g.e., s.144-145.

Suna)²⁰⁹; “Kurtuluş Savaşı'nın çok zor şartlarda kazanıldığı, vatan sevgisi ve sınıf bağlarının gücünü” (Tipi²¹⁰, Gün Doğarken, Kızıl Çağlayan²¹¹, Canavar); “Cumhuriyetin Türk toplumu üzerindeki çok yönlü etkisini” (Bir Gönül Masalı); Türk ulusunun, “çağdaş uygarlık, bilim ve sanat yolunda geleceğine güvenle ve umutla bakmasını” (Beyaz Kahraman)²¹² anlatan oyunlar sahnelenmiştir. “Kemalizm'in yaygınlaşmasını, kökleşmesini” amaçlayan oyunların yanında, genelde, halkın tiyatro ihtiyacını karşılamak, tiyatronun eğitici ve eğlendirici özelliklerinden yararlanmak için Moliere adapteleri gibi²¹³ Dünya klasiklerinden eserler ve Türk tiyatrosunun seçkin yapıtlarından birçok eser de sahnelenmiştir.²¹⁴ Sahnelenen eserler arasında, Fransız vodvillerinden, dolantı komedilerinden adapteler ve çeviriler; yasaların her şeyin üstünde olduğunu işleyen “Kanun Adamı” oyunu gibi eserler de yer almaktadır. “Ağırlığını çeviri ve adaptelerin oluşturduğu, genellikle aile ilişkilerini işleyen dolantı komedileri ve toplumsal yaşamın getirdiği ahlak kuralları ile kişisel yaşamın aile ilişkilerinde ve toplum yaşamındaki çatışmalarını işleyen” dram, melodram türü oyunlar da sahnelenmiştir.²¹⁵ Kişi, toplum çatışmasını, ahlak değerlerini dram, melodram ağırlığında işleyen, “Himmetinoğlu”, “Beyaz Baykuş”, gibi oyunlar²¹⁶ ve “Para Delisi”, “Kafa Tamircisi”, “Mahçuplar”, “İnsan Sarrafı”, “Palavra”, “Şikago Çiftçisi”, “Andaval Palas”, “Yapışkanlar”, gibi dolantı komediler de sahnelenmiştir.²¹⁷

Balıkesir Halkevi, halkodaları ve CHP parti teşkilatı, CHP Genel Sekreterliği'nin görevlendirdiği milletvekilleri tarafından denetlenmiştir. Teftişlerde, halkevlerinin hesapları, gelir gider durumları, üye sayıları, faaliyetleri incelenmiş; eksiklikler, yapılması gereken işler, CHP Genel Sekreterliği'ne yazılmıştır. Parti müfettişlerinin, Balıkesir ilçe halkevlerini teftiş sonucu kaleme aldıkları raporlarda, üç konu ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi, ilçelerdeki Halkevi binalarının fiziki şartlarının

²⁰⁹ Karadağ, *a.g.e.*, s.160-161.

²¹⁰ Karadağ, *a.g.e.*, s.144.

²¹¹ Karadağ, *a.g.e.*, s.142-143.

²¹² Karadağ, *a.g.e.*, s.151-152.

²¹³ Karadağ, *a.g.e.*, s.161-163.

²¹⁴ “Balıkesir”, s.1223.

²¹⁵ Karadağ, *a.g.e.*, s.161-163.

²¹⁶ Karadağ, *a.g.e.*, s.163.

²¹⁷ Karadağ, *a.g.e.*, s.161-163.

yetersizliği ve bina yapımının gecikmesidir.²¹⁸ Buna karşılık, Balıkesir Halkevi, 1933'ten 1951 yılına kadar aralıksız faaliyetlerini aynı binada sürdürmüş, genel olarak mekân sıkıntısı yaşamamıştır.²¹⁹ 9.4.1940 tarihli teftiş raporuna göre ise, “Balıkesir Halkevi'nin, eski Türk Ocağı'ndan devraldığı bina ve müsamere salonu şehir nüfusu ile uygun genişlikte olmadığı” belirtilmiştir. Valilik de bu eksiklikleri gidermek için “yeni Halkevi binası ve Beden Terbiyesine mahsus kapalı spor yeri için hazırlanan plana göre daha geniş bina yaptırmaya karar vermiş ve yerin de belediye tarafından verileceği” belirtilmiştir.²²⁰ Genel olarak Balıkesir merkezdeki halkevinde mekân sıkıntısı yaşanmamış olmasına rağmen birçok ilçede²²¹ halkevlerinin müstakil binalarının olmamasından dolayı halkevleri ilçe parti merkezleri ile aynı binaları kullanmıştır.²²²

Balıkesir Vilayeti'nde bulunan halkevleri ile CHP Genel Sekreterliği arasındaki yazışmalarda ve Teftiş raporlarında belirtilen ikinci konu, “halkevlerinin işleyiş ve faaliyetlerine dair bazı şikâyet konularıdır”.²²³ Bunlar da daha çok ilçe Halkevleriyle ilgilidir.²²⁴ Teftiş raporlarında üçüncü olarak da temsil şubesi ile ilgili bazı tespitler yer almaktadır.²²⁵ Yazışmalarda sorun olarak belirtilen husus, “bazı Halkevlerinin repertuarda yer almayan yasak oyunları sahnelemesidir.” Hangi oyunların

²¹⁸ Karakaş, a.g.m., s.409.

²¹⁹ Karakaş, a.g.m., s.430.

²²⁰ BCA, 490-1-0-0-994-844-1-14.

²²¹ Karakaş, a.g.m., s.414: Müfettişlerin teftiş raporlarında, tüm ilçelerin bina durumlarına ilişkin derli toplu bilgiler yoktur.” “Ayvalık, Edremit, Gönen, Sındırgı, Balya gibi ilçe halkevleri, 1935- 36'lı yıllarda faaliyetlerine başlamışlardır. Faaliyetlerini ya CHP ilçe merkezleri ile ortaklaşa kullandıkları binalarda gerçekleştirmişler ya da tek odalı evlerde yapmak zorunda kalmışlardır.”

²²² Karakaş, a.g.m., s.430: Binaların yapımına, 1937 yılından itibaren başlanmışsa da, Atatürk'ün ölümünden sonra ülke genelinde olduğu gibi, Balıkesir Vilayeti'nde de halkevinden çok köylerde halkodaları açılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik zorlukları da eklendiğinde, ilçelerde halkevi binalarının bitirilemediği, projelerin yarım kaldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, ilçe halkevleri gerek CHP İlçe Teşkilatları ile ortaklaşa kullandıkları binalarda gerekse kiraladıkları evlerde, birçok faaliyet gerçekleştirmişlerdir.

²²³ Karakaş, a.g.m., s.409.

²²⁴ Karakaş, a.g.m., s.430.

²²⁵ Karakaş, a.g.m., s.409.

oyunabileceği²²⁶, halkevleri prensiplerine uyan piyesler önceden CHP Genel Merkezi'nden gönderilmiş²²⁷ ve merkez tarafından kabul edilmeyen piyeslerin oynanmaması gerektiği birkaç defa genelge ile hatırlatılmasına rağmen, şube tarafından, “Leblebici Horhor”, “Yaman Oğulları”, “Kaynanam” gibi Halkevleri repertuarına girmeyen birçok “yasak piyes” sahnelenmiştir.²²⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halkevleri faaliyetlerinin, “toplumun sosyo-kültürel dönüşümüne” en büyük katkısı, “özellikle taşrada kasaba ve köylerde, toplumsal cinsiyet konusundaki geleneksel algının değişimine zemin hazırlaması” olmuştur. “Halkevlerinin ve Cumhuriyet ideolojisinin halkı kaynaştırma amacının önünde bir engelin aşılması adına kadın-erkek eşitliğinin vurgulanması özel önem gösterilen bir meseledir.”²²⁹ Bundan dolayı, Halkevlerinde kadınların sahneye çıkmaları teşvik edilmesine rağmen, temsil şubeleri tarafından sahnelenecek piyeslerde, özellikle taşrada amatör de olsa kadın oyuncu bulmakta zorlanılmıştır.²³⁰ Bu durum teftiş raporlarına, yazışmalara da yansımıştır. Raporlarda bunun sebebi “kadın elamanın yokluğundan veya azlığından değil, aile telakkisini icaplarındandır. İnkılabın getirdiği ruh ve terbiye, bu telakkiler üzerinde de müessir oluyor. Sanat sevgimizin yükselmesi de buna çok yardım edecektir.”²³¹ denilmiştir. CHP, kadınların da temsillerde görev almasını, sahneye çıkmasını amaçladığından, “taşra Halkevlerinin de bu konuda gerekli çalışmaları yapmalarını istemiş ve isterlerse kadın oyuncu da bulabileceklerini” ısrarla belirtmiştir. Bu konuda öncelikle, öğretmenler ve kadın memurlardan yararlanılmıştır. Hatta birçok Halkevi yöneticisi, sahnelerin kadınsız kalmaması için “istekli ve muhtaç olan kadınları

²²⁶ Karakaş, a.g.m., s.427.

²²⁷ BCA, 490-01-3-13-191-2-3: Örneğin, Halkevlerine 23.2.1940 Tarihli gönderilen yazıda “1940 Senesi için oynanması kabul edilen piyesler” şunlardır: Akın, Ateş, Atilla, Babaların Günahı, Belkıs, Bir Doktorun Ödevi, Beyaz Kahraman, Bir Gönül masalı, Bir Azizlik, Ceza Kanunu, Çakır Ali, Çınar, Çoban, Haydi Suna, Has Bahçe, Himmetin Oğlu, Hissei Şayia, İikizler, İstiklal, Kahraman, Kanun Adamı, Kaşıkçılar, Kırıl Ödip, Kör, Mahçuplar, Mete, Palavra, Son Altes, Şehirli Kız, Taş Parçası, Tipi, Tırtıllar, Yalnız Bir Kelime, Yanık Efe, Yedekçiler, Zehirli Kucak.”

²²⁸ Karakaş, a.g.m., s.427.

²²⁹ Nilgün Feridinoğlu, Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Tiyatro ve Eğitim İlişkisi: Mektep Temsilleri (1896-1936), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015, s.94.

²³⁰ Karakaş, a.g.m., s.428-429.

²³¹ BCA, 490-1-0-0-1031-971-3.

sahneye ücretli çıkarma yoluna başvurmuştur.” Ayrıca, temsiller için kadın oyuncu bulmakta zorlanan bazı Halkevleri, “çözüm yolu olarak kadın rollerini de erkek oyunculara vererek, meseleyi çözmeye çalışmıştır.²³² Ancak 21.8.1945 tarihli “Halkevleri Temsil Kolları İçin Klavuz”da da açıkça belirtildiği gibi, “rollerin dağıtılmasında, içinde kadın rolü olmayan piyesler Halkevleri ve Halkodalarında temsil edilebileceği ancak, içinde kadın rolleri bulunan piyeslerden bu rollerin çıkarılarak oynanmasının ve erkeklerin kadın rolüne çıkmasının asla uygun olmadığı”²³³ belirtilmiştir. Bundan dolayı, kadın oyuncu bulmakta zorlanıldığı durumlarda bu rollerin erkek oyunculara verilmesi, CHP tarafından desteklenmemiş, hoş görülmemiş, bazı halkevlerinin böyle bir yöntemi tercih etmesi eleştirilmiştir.²³⁴ Balıkesir’de Edremit İlçesi Halkevi’nden de Genel Merkez’e giden yazıda, kadın oyuncu bulunamadığı için “kadınsız oyunlar- temsiller” gönderilmesi talep edilmiştir.²³⁵ Diğer taraftan, 24 Şubat 1933 tarihinde Balıkesir Halkevi’nin açılışında oynanan “İkizler Piyesi”nde kadınlar da rol almıştır. Böylece, yeni açılan Halkevinin, geniş bir sahne tekniği gerektiren bu oyunu başarıyla sahnelemesi, temsillerin daha çok profesyonel gruplarca ve öğrenciler tarafından oynanması anlayışının değişmeye başlaması; daimî encümen üyesi, doktor, memur, öğretmen gibi belli bir sosyal mevkiye sahip kişilerin oyunda²³⁶ eşleriyle birlikte rol alması²³⁷, ilk defa kadının sahneye çıkması, Balıkesir’in sosyal hayatında önemli bir değişim işareti²³⁸ olduğu ifade edilmiştir. Kadımlar, daha sonraki yıllarda da hem Halkevi şubeleri yönetiminde hem de temsil edilen oyunlarda görev almıştır. Bunda özellikle dönemin yöneticilerinin

²³² Karakaş, a.g.m., s.428-429.

²³³ BCA, 490-1-0-0-1031-971-1-27.

²³⁴ Karakaş, a.g.m., s.428-429.

²³⁵ Karakaş, a.g.m., s.431.

²³⁶ “24 Şubat”, *Kaynak*, 2 (1933), s.63-64; “Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler”, 93; *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı*, 17-18: Koro heyetinde 5 kadın, piyesi temsil edenler arasında da 6 kadın mevcuttur. Bunlardan ikisi ilkokul, biri ortaokul öğretmeni, diğer ikisi de çok saygın iki aileye mensuptur. Halkevi sahnesinde görev alanlar arasında karı ve koca da yer almıştır.

²³⁷ Baha Hulusi, “Balıkesir Gençliği Halkevinde Nasıl Çalışıyor?”, *Vakit*, 9 Eylül 1933.

²³⁸ “24 Şubat”, *Kaynak*, 2 (1933), s.63-64; “Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler”, s.93; *Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı*, s.17-18: Koro heyetinde 5 kadın, piyesi temsil edenler arasında da 6 kadın mevcuttur. Bunlardan ikisi ilkokul, biri ortaokul öğretmeni, diğer ikisi de çok saygın iki aileye mensuptur. Halkevi sahnesinde görev alanlar arasında karı ve koca da yer almıştır.

teşvikleri de etkili olmuştur.²³⁹

Sonuç

Halkevleri, CHP tarafından 19 Şubat 1932 tarihinde Cumhuriyet döneminin önemli bir halk eğitimi ve kültür kurumları olarak okullar dışında geniş halk kitlelerine yaygın eğitim yoluyla Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsetmek, “devlet-halk bütünleşmesini”, “aydın-halk yakınlaşmasını” sağlamak amacıyla kurulmuştur. Halkevleri, 1.Dil, Edebiyat ve Tarih, 2.Güzel Sanatlar, 3.Temsil, 4.Spor, 5.İçtimai Yardım, 6.Halk Dershaneleri ve Kurslar, 7. Kütüphane ve Yayın, 8.Köycüler, 9.Müze ve Sergi olmak üzere dokuz şubeden oluşmaktadır. Bunlardan temsil şubesi, geniş halk kitleleri üzerinde en etkili araçlardan biri olan tiyatrodan, geleneksel sahne sanatlarından ve filmlerden de faydalanarak belirtilen amaçların yanında, sanata ve sanatçıya olan bakış açısının değişmeye başlamasında da önemli katkıları olmuştur.

24 Şubat 1933 tarihinde açılan Balıkesir Halkevi, faaliyetlerini 1933-1951 yılları arasında daha önce Türk Ocakları olarak kullanılan binada sürdürmüştür. Halkevi, yapmış olduğu birçok faaliyet ile şehrin önemli bir sosyo-kültürel merkezi ve zamanla Türkiye’de de öne çıkan, diğerlerine örnek gösterilen Halkevlerinden biri de olmuştur. Halkevi’ni diğerlerine göre öne çıkmasını sağlayan şube ise Temsil Şubesi’dir. Balıkesir’de Cumhuriyet dönemi öncesi amatör olarak başlayan tiyatro çalışmaları, Cumhuriyet döneminde ilk önce Türk Ocağı (1926-1931), daha sonra ise Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi (1933-1951) ile daha da gelişme

²³⁹ Özsanı, a.g.m., s.37: Halkevi Temsil Şubesi tarafından, 6 Eylül 1937’de Balıkesir’in kurtuluş gününde üç perdelik “Sakarya” adlı milli piyesi sahnelemiş, piyeste Balıkesir Valisi Ethem Aykut’un kızı İstiklâl Aykut da rol almıştır. Valinin de bizzat hazır bulunduğu bu temsilin Balıkesir’de tiyatro hayatı açısından ayrı önemi vardır: “Balıkesir’deki tiyatro gruplarının kadın oyuncu bulmada güçlük çektiği bir dönemde, vali bizzat kendi kızını bir tiyatrodan oynamak suretiyle, kadınların da bu sanata sadece seyirci olarak değil, aynı zamanda oyuncu olarak da ilgi duymalarına öncülük etmiştir.” Böylece vali, kendi kızını sahneye çıkmasını sağlayarak kadınların tiyatroya ilgisini teşvik etmiştir. Bu durum, “tiyatronun Atatürk döneminde şehrin modernleşmesi ve Batılı değerleri kabulünde önemli bir işlevi yerine getirdiğini göstermektedir.” Diğer taraftan, “Balıkesir’e dışarıdan gelen tiyatro ve operet heyetlerinin kadrosunda kadın sanatçıların bulunması ve bu sanatçıların da genellikle Türklerden olması, Balıkesir’de faaliyet gösteren dernek ve kurumlar da verdikleri temsillerde kadın sanatçıları sahneye çıkarmaları, geleneksel değerlerin yoğun şekilde yaşandığı Balıkesir’de Müslüman-Türk nüfusun hayat tarzında bazı norm ve değerlerin değişim ve dönüşümüne katkıda bulunmuştur.”

göstermiştir. Temsil Şubesi'nin ilk başkanı Suat Bey'dir. Daha sonra sırası ile İsmail Hilmi Bey, Feyzi Sözen, Muammer Gözalan, Suat Ünver, Nevzat Tuğrul, Bedri Diloğlu da başkanlık görevinde bulunmuştur. Şubede en uzun süre başkanlık görevinde ise Suat Ünver (1939-1943) bulunmuştur. Şube'nin geliştiricisi, Halkevi başkanlığı da yapan Fevzi Sözen'dir. Özellikle 1937 yılından sonra Halkevi temsillerinin daha nitelikli hale gelmesinde Muammer Gözalan ve eşi Hülya Gözalan'ın önemli katkıları olmuştur. Temsil Şubesi, Türk tiyatro ve sinemasının önde gelen birçok ismin yetişmesini de sağlamıştır. Temsil Şubesi, 1933-1951 yılları arasında Balıkesir'in tiyatro ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Tiyatro sevgisinin yerleşmesini ve gelişmesini sağlamaya yönelik faaliyetlerin yanında, özellikle "Atatürk ilke ve inkılaplarının geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesine", "toplumun sosyo-kültürel değişimine", "sanata ve sanatçıya olan bakış açısının ve özellikle cinsiyet konusundaki geleneksel algının değişmesine" yönelik faaliyetlerde de bulunmuştur. Halkevinde, "toplumsal cinsiyet konusunda özellikle taşra ve kasabalardaki algının değiştirilmesi" için kadınların da sahneye çıkması Balıkesir'in yöneticileri tarafından teşvik edilmiş, bu konuda öncü de olunmuştur. Bundan dolayı, Temsil Şubesi'nde kadınlar idare heyetinde, üyeliklerinde, sahnelenen oyunlarda da çeşitli görevler almıştır.

Temsil Şubesi, genel olarak halk üzerinde en çok etkili araçlardan biri olarak kabul edilen tiyatro çalışmalarına ağırlık vermiş, bunun yanında kukla, Karagöz gibi geleneksel sahne sanatları ile ilgilenmiş ayrıca gezici sineması ile köylere kadar gidilerek halka çeşitli konularda filmler de izletmiştir. Temsil Şubesi, Halkevi salonunda, okullarda, ilçelerde, köylerde açık havada, ayrıca, CHF Genel Sekreterliği tarafından şubenin yapmış olduğu başarılı çalışmaları takdir edildiğinden, hazırlanan turne programına göre, İzmir ve Manisa'da da çeşitli temsiller vermiştir. Şube aylık olarak müsamere geceleri düzenlemiş, milli bayramlarda, önemli gün ve gecelerde, anma törenlerinde, "Köylü Geceleri"nde, konferanslarda, sosyal yardım yararına düzenlenen programlarda görev almıştır. Şube, piyeslerini sadece Halkevi salonunda, okullarda, köylerde temsil etmemiş, şehir içine yerleştirilen hoparlörle haftanın belirli günlerinde canlı okuma yapılarak, "Radyofonik Temsil" diye nitelenen 'Okuma Tiyatrosu'nun gelişmesine katkı sağladığı gibi, farklı araçlar kullanarak daha fazla kişiye de ulaşmıştır. Bunların yanında şube tarafından, Halkevi'ne alınan ve seyyar olarak da kullanılan sinema makinası ile Halkevi'nde ve köylerde de çeşitli filmler izletilmiştir.

Temsil Şubesi, en çok tiyatro eserini 1935-1940 yılları arasında sahnelemiştir. Temsil Şubesi'nin sahnelediği eserler, CHP tarafından

gönderilenler başta olmak üzere, Halkevi Başkanı M. Feyzi Sözen ve Temsil Şubesi'nde başkanlık görevinde bulunan Muammer Gözalan'ın yazdığı eserler de sahnelenmiştir. Şube tarafından öncelikle, Cumhuriyet'in kültür politikasına uygun olarak, Atatürk ilke ve İnkılaplarının benimsetilmesine yönelik oyunlar sahnelenmiştir. Bunların yanında, tiyatronun eğitici ve eğlendirici özelliklerine yönelik yazılan dünya klasiklerinden ve Türk tiyatrosunun seçkin yapıtlarından çeşitli eserler de sahnelenmiştir. En çok temsil edilen eserler: "Bir Azizlik, Yaşayan Ölü, Hop Efendim, Kanun Adamı, Hissei Şayia, İkizler, İstiklal, Mahçuplar, Yaman Oğulları, Bir Kavganın Sonu, Bir Kavuk Devrildi, Çapanoğlu, Hedef, Hortlak, İki Ahbap Çavuşlar, Kaynana, Leblebici Horhor, Özyurt, Unutulmuş Çehreler, Vazife, Yalnız Bir Kelime, Aman Hanım Sus, Aşkın Manası, Bir Gönül Masalı, Himmetin Oğlu, İtaat, Otello, Palavra, Yalanın Sonu, Yapışkanlar"dır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA,490-1-0-0-971-754-3

BCA, 030-10-117-817-4-1

BCA,490-01-3-14-6-2

BCA, 490-1-63-242-6-15.

BCA, 490.01.846.347.1.80.1-2

BCA, 490-0-0-981-805-119 (10.09.1949)

BCA, 490-01-3-13-191-2-3 (2.9.1936)

BCA, 490-1-0-0-1031-971-1-24

BCA, 490-1-0-0-1031-971-1(1946)

BCA, 490-1-0-0-1031-971-1-27(15.5.1946)

BCA, 490-1-0-0-1031-971-1-93,94 (15.5.1946)

BCA, 490-1-0-0-1032-973-2-7 (28.06.1950)

BCA, 490-1-0-0-1032-973-2-8 (28.06.1950)

BCA, 490-1-0-0-971-754-3 (08.12.1937)

BCA, 490-1-0-0-981-805 (10.09.1949)

BCA, 490-1-0-0-981-805-124(10.09.1949)

BCA, 490-1-0-0-981-805-89 (10.09.1949)

BCA, 490-1-0-0-981-805-95 (10.09.1949)

BCA, 490-1-0-0-994-844-1-14 (28.9.1945)

BCA, 490.1.0.0.1031.971.1.62 (15.5.1946)

Telif ve Tetkik Eserler

AHCI, Ahmet, *Balıkesir Halkevi'nin Türk Modernleşmesi Yöntündeki Faaliyetleri (1933-1951)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, 2007.
- AKTAŞ, Elif- Yavuz Özdemir, "Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/2, (2011), ss.187-204.
- AKYÜZ, Kenan, "Türk Ocakları", *Belleten Dergisi*, 50/196 (Nisan 1986), ss.201-228.
- ALİ, Necip, "Halkevleri", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, 2/ 9 (1933), ss.233-237.
- ALVER, Tolga, *1923-1938 Atatürk Dönemi Türk Tiyatrosunun Politik Tiyatro Kuramı ve İdeolojik Unsurlar Açısından İncelenmesi*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2022.
- "Altı Ay İçinde Halkevimiz Neler Yaptı", Kaynak, 137-138(Haziran-Temmuz 1944), s.296.
- AND, Metin, "Cumhuriyetten Önce Tiyatro", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 9, İletişim Yay., İstanbul 1983, ss.2504-2530.
- ARIKAN, Zeki, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 6/23, (1999), ss.261-282.
- Balıkesir Halkevi Sekiz Ayda Nasıl Çalıştı ve Neler Yaptı*, Vilayet Matbaası, Balıkesir 1933.
- "Balıkesir Halkevi Çalışmaları", Kaynak, 33 (Haziran, Temmuz-Ağustos-Eylül-Ekim 1935), s.820.
- BİNARK, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943)*, Cilt II, TBMM Vakfı Yay., Ankara 2004.
- BOZATAY, Şeniz Anbarlı, "Türk Milliyetçiliğinin Teşkilatlanmasında Türk Ocaklarının Rolü (1912-1931)", *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 3/1(2018), ss.121 – 135.
- C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, Ankara: Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1932.
- C.H.P. 1946 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1947.
- C.H.P. XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları*, Ulus Basımevi, Ankara 1948.
- COKER, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV.Dönem (1931-1935)* c.I, TBMM Vakfı Yay., Ankara 1996.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Balıkesir 1973 İl Yıllığı*, Balıkesir: Dizerkonca Matbaası, 1973.
- "Cumhuriyetin Ondördüncü Yılında Balıkesir Halkevinin Yaptığı İşler", Kaynak, 57 (29.10.1937), ss.278-279.
- "Cumhuriyet Halk Partisinin Kültür Kaynağı Olan Halkevleri ve Halkevimiz", Kaynak, 28 (1935), s.585.
- ÇAKMAK, Fevzi, "Halkevlerinin Kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi Mallarına El Konulması", *History Studies*, 7/3 (2015), 1-21, Erişim: 5.2.2023.
- ÇAVDAR, Tevfik, "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yay., İstanbul 1983, ss.877-884.
- ÇAYCI, Abdurrahman, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Milli Bağımsızlık ve Çağdaşlaşma Önderi (Hayat ve Eseri)* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002.
- ÇEÇEN, Anıl, *Halkevleri*, Ankara: Gündoğan Yay., 1990.
- DURUN, Tuncay, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, TTK Basımevi,1.Baskı, Ankara 2002.
- EMGİLİ, Fahriye, "Halkevlerinin Köy ve Köyçülük Faaliyetleri", *Tarih ve Günce Atatürk*

ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, 8 (Kış 2021), ss.195-226.

ERİMEZ, Dinçer, "Panel", *Milli Egemenlik Sempozyum ve Panellerde Sunulan Bildiriler*, TBMM Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1987, s.220-221.

EROL, Türker, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Müzikli Oyunlar, Tiyatro Müziği Besteciliği ve Bu Alanın Günümüzdeki Durumu Üzerine Değerlendirmeler*, Erciyes Ü., Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.

? "Evimizin Bu Ayki Çalışmalarını Şöyle Özetleyebiliriz", *Kaynak*, 45 (19 Şubat 1945).

? "Evimizin İki Aylık Çalışmalarını Şöyle Özetleyebiliriz", *Kaynak*, 150 (19 Temmuz 1945).

? "Evimizin Bu Ayki Çalışmalarını Şöyle Özetleyebiliriz", *Kaynak*, 143 (19 Aralık 1944), s.1.

FERİDİNOĞLU, Nilgün, *Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet'e Tiyatro ve Eğitim İlişkisi: Mektep Temsilleri (1896-1936)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

GEDİKOĞLU, Şevket, *Türkiye'de Yaygın Eğitimden Çağdaş Halk Eğitimine*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara 1991.

GÖKALP, R., "Halkevi Temsil Şubesi", *Türk Dili*, 30 Haziran 1933.

GÜNGÖR, Erol, *Dünden Bugünden Tarih- Kültür-Milliyetçilik*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1990.

Halkevleri 1932-1935 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, Ulus Basımevi, Ankara 1937.

Halkevleri ve Halkodaları 1944, Ankara 1945.

Halkevleri'nin 1934 Senesi Faaliyet Raporları Hülasası, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Halkevleri'nin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hülasası, Ulus Matbaası, Ankara 1936.

? "Balıkesir Halkevi 19 Şubat'ta Yüksek Tezahürat İçinde Açılacaktır", *Türk Dili Gazetesi*, 14 Şubat 1933.

? "Halkevimizin Açılış Gününü Çok Canlı Bir Şekilde Kutluladık", *Türk Dili Gazetesi*, 25 Şubat 1936.

? "Halkevinde 25 Şubatta Yapılacak Kutlulama Töreni", *Türk Dili Gazetesi*, 20 Şubat 1937.

? "Halkevi İdare Heyeti Dün Akşam Toplandı", *Türk Dili Gazetesi*, 3 İkinci Kanun 1933.

? "Halkevimizin Bir Aylık Çalışması", *Kaynak*, 75 (19 Nisan 1939), s.47.

? "Halkevimizin Bir Buçuk Ayda Yaptığı ve Başardığı İşler", *Kaynak*, 3(19 Nisan 1933), s.93.

? "Halkevimizin Bir Yıl İçinde Başardığı İşler", *Kaynak*, 93 (29 İlk Teşrin 1940), s.394.

? "Halkevimizin Dördüncü Üç Aylık Çalışması", *Kaynak*, 23 (İlk Kanun 1934), s.498.

? "Halkevi", *Kaynak*, 1(Şubat 1933), s.32.

? "Halkevi Faaliyetleri", *Kaynak*, 54 (19 Temmuz 1937), s.184.

? "Halkevimizde Yeni Seçim", *Kaynak*, 98 (18 Mart 1941), s.479.

? "Halkevi Çalışmaları", *Kaynak*, 152-154 (Eylül-Ekim-Kasım 1945), s.30.

? "Halkevi Çalışmaları", *Kaynak*, 5 (Eylül 1948), s.15.

? "Halkevi Çalışmaları", *Kaynak*, 16-17 (Ağustos-Eylül 1949), s.22.

HULUSİ, Baha, "Balıkesir Gençliği Halkevinde Nasıl Çalışıyor?", *Vakit*, 9 Eylül 1933.

- KARACABEY, Süreyya, "1940-1960 Yılları Arasında Türkiye'de Yazılan Oyunlara Genel Bir Bakış", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu 20-21-22 Kasım 1998*, Birinci Basım, Edebiyatçılar Derneği Yayını, Ankara 1998, 250.
- KARADAĞ, Nurhan, "1932-1951 Yılları Arasında Halkevleri Tiyatro Çalışmaları", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 8/8 (1988), ss.135-177.
-, "Halkevleri ve Halkodaları Tiyatro Kolları Çalışmaları 1932-1951", *Erdem*, 5/12(1988), ss.1063-1082.
-, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları 1932-1951*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- KARAKAŞ, Ömer, "CHP Müfettişlerinin Teftiş Raporlarında Balıkesir Vilayeti Halkevlerine Dair Tespitler (1937-1945)", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2015), ss.407-433.
- KODAL, Tahir, "Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Ocakları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)*, 52 (2014), 312-313:
- KUMAŞ, Nursal, *İstanbul Halkevi'nin Faaliyetleri (1939-1945)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- OBUZ, Ömer "Halkevlerinin Kapatılmasının Türk Basınına Yansımaları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/41 (Aralık 2015), s.500.
- OLGUN, Kenan, *Türkiye'de Halkevleri Gerçeği Teftiş Raporları Işığında Birinci Yılında Halkevleri (Halkevleri ve Kocaeli Halkevi Örneği)*, İksad Yayınevi, Ankara 2019.
- ÖZSARI, Mustafa, "Atatürk Döneminde Balıkesir'de Tiyatro", *Akademik Kaynak*, 2/3, (2014), ss.37-64.
- ÖZTÜRKMEN, Arzu, *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yay., İstanbul 2016.
- SARINAY, Yusuf *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912-1931)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 1993.
- ŞENER, Sevdâ, "Tiyatro Türünde Ürün Veren Yazarlar (1923-1940)", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu 20-21-22 Kasım 1998*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği Yay., 1998, s.103.
- UZUN, Hakan, "Tek Parti Döneminde Yapılan Cumhuriyet Halk Partisi Kongreleri Temelinde Değişmez Genel Başkanlık, Kemalizm ve Milli Şef Kavramları", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9/20 (2010), ss.233-271.
- ÜNAL, Kemal, "CHP Beşinci Büyük Kurultayı", *Ülkü Halkevleri Mecmuası*, 13/77 (Temmuz 1939), s.488.
- XVI. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodaları, Ulus Basımevi, Ankara 1948.
- YAŞAR, Hakan, "Yurtdışında Bir Kültür Kurumu: Londra Halkevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 45 (Bahar 2010), ss.177-215.
- YEŞİLKAYA, Neşe G., "Halkevleri", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Kemalizm, Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, c. 2, İletişim Yay., 4.Baskı, İstanbul 2004, ss.113-118.
- "24 Şubat", *Kaynak*, 2 (1933), s.63-64.

Sürelî Yayınlar

Akşam

AHCI, A. (2023). Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi'nin Faaliyetleri (1933-1951). ANKARAD, 4(8). 1-40.

Balıkesir Postası
Türk Dili

AHCI, A. (2023). Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi'nin Faaliyetleri (1933-1951). ANKARAD, 4(8). 1-40.

AHCI, A. (2023). Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi'nin Faaliyetleri (1933-1951). ANKARAD, 4(8). 1-40.

AHCI, A. (2023). Balıkesir Halkevi Temsil Şubesi'nin Faaliyetleri (1933-1951). ANKARAD, 4(8). 1-40.

ANKARAD, 2023; 4(8): 41-65	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838 ankarad.1315844

Araştırma Makalesi / Research Article

SÜRYANİ MİKHAİL, URFALI MATEOS VE ABU'L-FARAC KRONİKLERİNE GÖRE ORTA ÇAĞ'DA DEPREMLER

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ*

Özet: Tarihin pek çok döneminde insanlık salgın hastalıklar, afetler, sel, heyelan, çığ gibi felaketlere maruz kalmıştır. Bu felaketlerden biri de depremdir. Bir deprem ülkesi olarak Türkiye'nin tarihte hangi dönemlerde deprem felaketiyle karşı karşıya kaldığını anlayabilmek adına kronikler bizlere önemli ipuçları sunarlar. Zira Orta Çağ'da yaşanan pek çok afetle ilgili olarak kronikler son derece kapsamlı veriler içerirler. Bu nedenle bu çalışmada Orta Çağ'da *Süryani Mikhail'in Vekayinâmesi* adlı eseri ile Mikhail'in çağdaşları olan Sımbat, Urfalı Mateos ve Vardan'ın eserlerinde depreme dair veriler ele alınacaktır. Söz konusu eserlerde yer alan bilgilerden hareketle tarihte hangi aralıklarla depremlerin meydana geldiği anlaşılmasına çalışılacaktır. Söz konusu depremlerin hangi bölgelerde meydana geldiği, bu bölgelerin günümüzdeki şehir olarak hangi illere tekabül ettiği de incelenecektir. Orta Çağ'da insanların depremlerden korunmak için ne tür tedbirler aldıkları üzerinde de durulacaktır. Böylece Orta Çağ boyunca yaşanan depremlerden hareketle günümüzdeki depremlerin açıklanmasına katkı sağlanmaya ve bundan sonraki depremlerin seyrine dair birtakım çıkarımlar/analizler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Orta Çağ, Kronik, Süryani Mikhail, Orta Çağ.

ACCORDING TO THE CHRONICLES OF SYRIAC MICHAEL, MATTHEW OF EDESSA, AND ABU'L-FARAC, EARTHQUAKES IN THE MIDDLE AGES

Abstract: In many periods of history, humanity has been exposed to disasters such as epidemics, disasters, floods, landslides and avalanches. One of these disasters is earthquake. Chronicles offer us important clues in order to understand when Turkey, as an earthquake country, faced earthquake disasters in history. Because

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, ydbozkus@ankara.edu.tr, 0000-0002-4634-463X.

chronicles contain extremely comprehensive data on many disasters in the Middle Ages. For this reason, in this study, data on earthquakes in the works of Mihial's contemporaries Sımbat, Matthew and Vardan will be discussed. Based on the information contained in the works in question, it will be tried to understand at what intervals earthquakes occurred in history. It will also be examined in which regions the earthquakes in question occurred, and which cities these regions correspond to as today's cities. It will also be focused on what kind of measures people took to protect themselves from earthquakes in the Middle Ages. Thus, based on the earthquakes experienced during the Middle Ages, it will be tried to contribute to the explanation of today's earthquakes and to make some inferences/analyses about the course of earthquakes after that.

Key Words: Earthquake, Middle Ages, Chronic, Syriac Michael, Middle Ages.

Extended Abstract

In many periods of history, humanity has been exposed to disasters such as epidemics, disasters, floods, landslides and avalanches. One of these disasters is earthquake. Chronicles offer us important clues in order to understand when Turkey, as an earthquake country, faced earthquake disasters in history. Because chronicles contain extremely comprehensive data on many disasters in the Middle Ages. Therefore, in this study, data on earthquakes in the works of Mihial's contemporaries Sımbat, Matthew of Edessa and Vardan are discussed. Based on the information contained in the works in question, it was tried to understand at what intervals earthquakes occurred in history. In which regions the earthquakes in question occurred and which cities these regions correspond to as today's cities are also discussed. The study also focused on what kind of measures people took to protect themselves from earthquakes in the Middle Ages. Thus, based on the earthquakes experienced during the Middle Ages, it was tried to contribute to the explanation of today's earthquakes and to make some inferences/analyses about the course of the earthquakes that followed.

On the one hand, the chronicles tell us which civilizations the lands we live in hosted in history, on the other hand, they also provide important information about the disasters that took place in history. For example, when we look at the Maraş region, based on the Chronicles, there are Hittite, Assyrian, Persian, Macedonian, Greek and Roman civilizations as well; It is seen that there is extensive information about the Sassanid, Roman, Byzantine, Seljuk, Mamluk and Ottoman states. For this reason, the chronicles in question are also known as magnificent classical works in terms of presenting us with the panorama of the medieval period.

Because in chronicles, it is possible to obtain a wide range of information from demographic information to epidemics, from wars to natural disasters and famine. In this study, it is envisaged to examine the data on the earthquake in the chronicles in the Middle Ages, based on the work of the Syriac Mikhail. Based on the Assyrian Mikhail's II-volume work, it is discussed in which periods and how often earthquakes occurred in the Middle Ages. For this reason, the earthquake data, which the author has stated in a chronological order, were examined on the basis of place, time and effect, and it was tried to evaluate how the earthquake was perceived by the society of the period, how it was interpreted and what kind of protection measures were taken.

Looking at the chronicles, it is seen that earthquakes occurred more than once in the Middle Ages in history. Based on this information, it is seen that the earthquake occurred not in a single region but in more than one region. Among these regions, destructive earthquakes have been experienced in countries such as Syria and Armenia, which are neighbors of Turkey today, as it is today.

Another important issue in the chronicles was the frequency of occurrence of earthquakes. Based on the information given in Mikhail's work, it is understood that it becomes more frequent in some periods and at other times it occurs at longer intervals. In addition, it is seen that some natural disasters were experienced before and after the earthquake, as in today's earthquakes. The shift or displacement of the soil can be shown as one of the important indicators of this. In addition, it was remarkable that epidemics, locust invasions and the resulting famine were frequently included in the chronicles. It is frequently repeated in the chronicles that these disasters are frequently repeated at close time intervals, especially as a point mentioned before and after the earthquake.

Another issue in the chronicles is that the general belief in the society about earthquakes in the Middle Ages was that the earthquake was considered as "a method of punishing the society by God or a punishment given for its sins". In the chronicles of both Matthew of Edessa and Michael of Syriac, it is seen that the earthquake was considered as a punishment sent by God to people for their sins.

It is worth noting that earthquakes have occurred in every period of history and that earthquakes as a natural disaster are not only a geographical event, but also a process that has political, social, economic and social consequences. For this reason, interdisciplinary work has a great importance in research on earthquakes that have occurred in history. In particular, the studies that historians will reveal by making use of

chronicles and other historical sources can provide important data on many issues such as possible damage to occur in earthquakes, measures to be taken, and what kind of intervention should be made after the earthquake. Considering that earthquakes have political, social and economic effects today, as in history, historians have a great duty to help humanity survive the process with the least damage in the face of a possible natural disaster.

Giriş

Tarihte Orta Çağ'da meydana gelen afet, felaket, salgın hastalıklar vb. konularla ilgili bilgi edinebileceğimiz yegâne kaynaklar arasında kroniklerin önemli bir yeri vardır. Özellikle de Orta Çağ döneminde ele alınan kroniklere bakıldığında bu muazzam eserlerin bazılarının gün be gün kayıt edilerek yani yazılarak oluşturulduğu; bazılarının ise dönemin farklı eserlerinden yararlanılarak hazırlandıkları görülmektedir. Örneğin Urfalı Mateos'un bütün hayatını Urfa'da geçirmiş olması nedeniyle XI. ve XII. yüzyılda Anadolu ve Suriye'de meydana gelen olaylara bizzat şahitlik ettiği bilinmektedir. Mateos'un *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* adlı eseri o dönemde Mateos'un bulunduğu coğrafyadaki yerlerin Türkler tarafından fethini ve Haçlı-İslâm mücadelelerini bize nakletmesi açısından kritik öneme sahiptir. Zira Mateos'un *Vekayinâmesi* gerek Süryanî gerekse Bizans ve Arap müelliflerinin eserleriyle karşılaştırıldığında hiçbir eserde rastlanmayan birçok olayları ve detayları içerdiği görülür.¹ Benzer şekilde döneme dair önemli ipuçları sunan bir diğer kronik ise *Başkumandan Simbat Vekayinâmesi (951-1334)*'dir. Başkumandan Simbat'ın (1208-1276) yazdığı ve 951- 1335 dönemleri arasındaki süreçte yaşanan gelişmelerin ele alındığı bu eser, gerek Haçlı tarihi gerekse de Anadolu'nun Türkleşme sürecine dair son derece önemli bilgiler içerir. Anadolu Selçuklu ve Memlûklere karşı yapılan pek çok seferde aktif rol aldığı bilinen Simbat'ın çok sayıda tarihî öneme sahip eseri de bulunmaktadır.²

Tarihsel süreçte özellikle de Orta Çağ'da pek çok şehir, bölge ve ülkede salgın hastalık, sel, fırtına, kıtlık, yangın, çığ gibi afet, felaket ve doğa

¹ Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136)* ve *Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yayınları, Ankara, 1962, s. V-XV; Ali Sevim, "Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1/S.1, 1963, s. 319-321.

² Başkumandan Simbat, *Başkumandan Simbat Vekayinâmesi (951-1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Ankara: TTK Yayınlanmamış Eser, 1946, s. 1-114.

olayları meydana gelmiştir. Bu afetlerden birisi de depremler olmuştur.³ Orta Çağ'da insanlar sıklıkla depremler, su baskınları, kuraklıklar, kuraklık sonucu kıtlıklar, çekirge istilaları vb. sorunlarla karşılaşmışlardır. Orta Çağ'da insanlar ayrıca salgın hastalıklar, veba, trahom, şark çıbanı gibi hastalıklara da yakalanmış ve bu yüzden çok sayıda yetişkin ve çocuk ölümleri görülmüştür.⁴

Kronikler bir yandan bizlere yaşadığımız toprakların tarihte hangi medeniyetlere ev sahipliği yaptığını anlatırken diğer yandan tarihte yaşanmış felaketlere dair de önemli bilgiler sunarlar. Örneğin günümüzde Maraş olarak adlandırılan bölgeye bakıldığında kroniklerden hareketle burada Hitit, Asur, Pers, Makedonya, Grek, Roma medeniyetlerinin yanı sıra; Sasani, Roma, Bizans, Selçuklu, Memluk ve Osmanlı devletlerine dair kapsamlı bilgilerin yer aldığı görülür.⁵ Bu nedenle tam da bu noktada söz konusu kronikler adeta Orta Çağ döneminin panoramasını bizlere sunması açısından muazzam klasik eserler olarak da bilinirler. Zira kroniklerde demografik bilgilerden, salgın hastalıklara, savaşlardan doğal afetlere ve kıtlığa kadar çok geniş yelpazede bilgi edinmek mümkündür.

Bu çalışmada da Süryani Mikhail'in eserinden hareketle Orta Çağ'da kroniklerde depreme dair yer alan verilerin incelenmesi öngörülmektedir. Süryani Mikhail'in II ciltlik eserinden yola çıkılarak Orta Çağ'da hangi dönemlerde ve ne sıklıkta depremlerin yaşandığı ele alınacaktır. Bu nedenle yazarın kronolojik bir sıra ile belirtmiş olduğu depreme dair veriler yer, zaman ve etki bazlı incelenerek dönemin toplumu tarafından depremin nasıl algılandığı, nasıl yorumlandığı ve ne tür korunma önlemlerinin alındığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın sınırlarını Orta Çağ dönemi oluşturmakta olup, Süryani Mikhail'in *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi* adlı eserinin I ve II ciltleri oluşturmaktadır⁶.

³ Arif Kolay ve Gökçe Yavuz, "1873-1875 Yılları Arasında Kırşehir'de Meydana Gelen Kıtık Felaketi", *Belgi Dergisi*, C.II/S.II, 2022, s. 367-383.

⁴ Judah Benzion Segal, *Edessa Kutsal (Urfa) Şehir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.14-15.

⁵ Selim Kaya, "Haçlı İstilasası Öncesi Orta Çağ'da Maraş Şehri", *Belleten*, C.71/S.262, 2007, s. 857-890, Orta Çağ'da yaşanan Maraş depremiyle ilgili olarak bkz: İlyas Gökhan, "Orta Çağ Kaynaklarına Göre 1114 Maraş Depremi", *İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş*, Ukde yayınları, Maraş, 2008.

⁶ Süryani Mikhail, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, I Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1944, s.16-150; Süryani Mikhail, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, II Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1944, s.1-302.

Bilindiği üzere Türkiye Alpin Kuşağı ve Anadolu plakasının üzerinde yer almasından dolayı sismik olarak sürekli aktif bir tektonik yapıya sahip ve bu özelliği nedeniyle tarih boyunca pek çok depreme maruz kalmıştır.⁷ Deprem hareketliliğiyle ilgili olarak son iki bin yılda yaşananları kapsamlı bir şekilde ele alan eserler doğal afetlerin tarihsel sonuçlarını da kapsamlı bir şekilde ortaya koymaları açısından önemlidir. Orta Çağ'ın yanı sıra özellikle de XV. ve XVIII. yüzyıllara dair N. Nicolas Ambraseys ve Caroline F. Finkel'in kaleme almış olduğu *The Seismicity Of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review 1500-1800* adlı eserde Türkiye'de yaşanan depremlere dair kapsamlı verilerin yer aldığı görülmektedir. Anadolu ve çevresinde 300 yıllık bir süreçte meydana gelen depremlerin ele alındığı bu çalışma, Orta Çağ'ın ardından yeni ve yakınçağda meydana gelen depremlere dair son derece önemli veriler içerir.⁸

Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi Adlı Kroniğin Genel Özellikleri

Süryani Mikhail'in kaleme almış olduğu *Süryanî Patrik Mikhail Vekayinâmesi* adlı eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt 622-1042 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. İkinci cilt ise 1042-1195 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. *Süryani Mikhail'in Vekayinâmesi* 'nde Orta Çağ'da meydana gelen pek çok felaketten bahsedilir. Bu doğal afetler arasında sel, salgın hastalıklar, yangınlar, kıtlık ve deprem⁹ yaşandığı kaydedilir. Bu felaketlerin toplum tarafından nasıl algılandığı, toplumu nasıl etkilediği ve yaşanan tahribatı tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer.

Mikhail'in eserinde depremlerden bahsedilen bölümlerde bu felaketin zelzele olarak ifade edildiği görülmektedir. Eserin I. Cildinde Kısım XVI'da "Maraş'ın zelzeleden harap olması" başlıklı bölümde depremden detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Kitabın ikinci cildinde ise XVI. kısımda "Maraş'ın zelzeleden harap olması" başlıklı bölümde depremden

⁷ Taner Bekâr, *Tarihsel ve Aletsel Dönem Deprem Katalogları Kullanılarak Türkiye ve Civarındaki Farklı Sismik Bölgeler İçin Deprem Tehlike Parametrelerinin Nicel Bir Değerlendirmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2008, s. 1-2.

⁸ Zafer Gölen, "N. Nicolas Ambraseys & Caroline F. Finkel, The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800", *Belleten*, C.64/S.240, 2000, s.657-660.

⁹ Zelzele bir şeyi hareket ettirmek, şiddetle sarsmak, vurmak anlamına gelir. Zelzele aynı zamanda yer içindeki fay kırıkları üzerinde biriken enerjinin âniden boşalması sonucu meydana gelen yer değiştirme hareketinin yol açtığı, karmaşık, elastikî dalga hareketleri için de kullanılan bir ifadedir, detaylı bilgi için bkz: Nuh Arslantaş, "Zelzele", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, 2013, s. 231-233.

bahsedilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde ayrıca XLXVII başlıklı kısımda da depremden bahsedildiği görülmektedir. Burada ise Süryani Mikhail bu kez “Halep’i harap eden büyük zelzele ve diğer olaylar” başlıklı kısımda Orta Çağ’da Halep’te meydana gelen depremi ele almıştır. Bu bölümler dışında her iki ciltte de deprem konusu pek çok defa geçmiş olsa da özellikle Maraş ve Halep depreminin yıkıcı etkilerinin ve can kaybının daha fazla olduğu depremler olması nedeniyle Mikhail’in kitabının bu bölümünde bu konuya başlıklar halinde ve daha geniş yer verdiği anlaşılmaktadır.

Süryani Mikhail Kroniğine Göre Orta Çağ’da Depremler

Orta Çağ’da yaşanan depremlerle ilgili tarihe bakıldığında Doğu Roma (Bizans) döneminde yaşanan depremlere dair kayıtlarda VI. yüzyılda Antakya’da çok sayıda depremin yaşandığı görülür. Örneğin Bizans döneminde önemini koruyan Antakya, İran seferleri için bir üs olarak kullanılmış ve 525 tarihinde büyük bir yangın, ardından da 526 tarihinde büyük bir depremle sarsılmıştır. Şehrin 528 yılında ise bu kez daha büyük bir depreme maruz kaldığı ve nüfusunun büyük bir kısmını kaybettiği görülmektedir. Antakya şehrinde ilerleyen yıllarda 551, 557 ve 577 yılı olmak üzere kronolojik şekilde peş peşe çok sayıda deprem meydana gelmiş ve bu durum şehrin demografik yapısını önemli oranda etkilemiştir.¹⁰

Bu veriler, VI. yüzyıldan itibaren bölgenin depremselliğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Zira araştırmacılar tarafından VI. yüzyılda meydana gelen depremlerin yıkıcı etkileri nedeniyle şehrin isminin yanı sıra yerinin dahi değişmiş olabileceğine dikkat çekilmektedir.¹¹ Bu durum ise depremin günümüzde olduğu gibi Orta Çağ’da da ne kadar büyük etkilere sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Mikhail’in kitabının I. Cildinde bahsedilen ilk deprem, VII. yüzyılda meydana gelmiş olup sonrasında bazı doğa olaylarının yaşandığı belirtilmiştir. 614 yılının eylül ayında şiddetli bir yer sarsıntısı ile meydana gelen bu depremin ardından gökte bir izin belirdiği ve bu izin, güneyden kuzeye doğru uzanmış bir kılıç şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Bu izin otuz gün gökyüzünde kaldığını belirten Mikhail pek çok kimse tarafından

¹⁰ Halil Sahillioğlu, “Antakya”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.III, 1991, s.228-232; Segal, a.g.e., s.142.

¹¹ Selim Kaya ve Rahime Kıyılı, "Antakya'da Orta Çağ'da meydana gelen doğal afet ve salgın hastalıklara bir bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6/S.12, 2009, s.405.

bu izin Arapların gelişi ile izah edildiğine yer vermiştir.¹² Kroniklerde depremlerle ilgili bilgilere yer verilirken deprem sırasında meydana gelen doğa olaylarına da sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Örneğin yaşanan depremlerde çok sayıda konutun yıkıldığı ve bu sırada güneşin nasıl tutulduğu şöyle ifade edilmiştir:

“Bu zamanda, şiddetli bir yer sarsıntısı oldu ve zelzele esnasında güneş tutuldu. Bu zelzelede, Diriliş ve Golgotha kiliseleri ile diğer birçok bina yıkıldı. Kalkedon piskoposu Modestus, bu binaları tekrar inşa etti... Bu zamanda, Suriye ve Finike memleketlerinde şiddetli bir salgın hastalık çıktı. Aynı zamanda, mızrak şekilli büyük bir kuyruklu yıldız görüldü. Bu zamanda, Ermenistan muntkasında tekrar büyük bir zelzele oldu ve birçok yer harabe haline geldi.”¹³

VII. yüzyılda depremin yaşandığı bir diğer bölge ise Suruç olmuştur. Nisan 679'da Suruç'u tamamen yerle bir eden deprem Edessa'da yani Urfa'da da birçok insanın hayatına mâl olmuştur. Edessa'nın büyük kilisesi çökmüş ayrıca kırk yıl sonra aynı yerde bu kez 717-8 tarihinde bir başka deprem yaşanmış ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Çok sayıda binayla birlikte Vaftizhane ve Eski Kilisenin de yıkıldığı bu depremin ardından 748'de ise bu kez şehir çekirge istilasına uğramıştır.¹⁴

Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi sonraki dönemlerde de depremin tekrar ettiğini kroniklerde yer alan bilgilerden hareketle belirtmek mümkündür. Örneğin VII. yüzyılda meydana gelen deprem öncesi çok şiddetli bir salgının meydana geldiği ileri sürülmüştür. Bu bilgiler ışığında salgının boyutlarının da son derece büyük olduğu anlaşılmaktadır. Zira kronikte salgın nedeniyle dünya nüfusunun yarısının yok olduğu kaydedilmiştir. Bu rakam her ne kadar abartılı gibi görünse de salgının yıkıcı etkilerini göstermesi açısından önemlidir. Salgından bir yıl sonrasında meydana gelen şiddetli depremde ise yine çok sayıda yerin yıkıldığı ve bu yerlerden birinin de Sarin Kalesi¹⁵ olduğu belirtilmiştir. 705 tarihinde meydana gelen bu depremin hemen ardından bölgede bir salgının baş gösterdiği ve dünya nüfusunun üçte birinin bu nedenle yeryüzünden silindiği de ifade edilmiştir. Salgından hemen sonraki sene yine şiddetli bir depremin olduğunu belirten Mikhail'e göre bu depremde pek çok yerle birlikte Sarin Kalesi de yıkılmıştır¹⁶.

¹² Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.12.

¹³ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.14.

¹⁴ Segal, a.g.e., s.45.

¹⁵ Günümüzde Van yakınlarındaki bir kale.

¹⁶ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.65.

Süryani Mikhail Kroniğindeki verilerden hareketle Orta Çağ'ın ilk dönemleri için depremin seyrinin yaklaşık yüz yılda bir meydana geldiği şeklinde değerlendirmek mümkündür. Buna karşın VII. yüzyılda ise 705 yılındaki depremin ardından 713'te de bir başka depremin yaşanmıştır. 713'ncü yılın şubat ayının 28'inde, meydana gelen deprem Antakya, Halep ve Kınnesrin'de birçok yerleri yıkmış özellikle de kiliseler ve mescitler ciddi anlamda zarar görmüştür. Aynı sene içinde hıyarcıklı veba salgının yanı sıra çok sayıda çekirge akını nedeniyle de şehir zor günler geçirmiştir.¹⁷

Aslında Antakya şehri tarihsel süreçte benzer birçok sorunla sıklıkla karşılaşmıştır. Tarihin pek çok döneminde bu bölgeye hâkim olmak isteyen devletlerin dikkatini çeken Antakya şehri hem sık sık istilalara uğramış hem de zaman zaman şehirde doğal afetler ve salgınlar yaşanmıştır.¹⁸

Kınnesrin¹⁹ bölgesinin de Orta Çağ'da depremden etkilenen yerler arasındadır. VII. yüzyılda üçüncü bir depremin ise bu kez 729 tarihinde meydana geldiği kaydedilmiştir. Bu kez depremin ardından vebanın ortaya çıktığını kaydeden Süryani Mikhail, on yıl arayla üçüncü bir depremin yaşandığına yer verir. Daha önceki depremlerde olduğu gibi VII. yüzyıldaki depremde de bazı doğa olaylarının yaşandığı, şiddetli yağmurların yağdığı şöyle ifade edilmiştir:

“...1040 (729)'ncü yılın İkinci Teşrin ayında bir Pazar gününün erken sabahında büyük bir zelzele oldu. Bu zamanda, hıyarcıklı türünden veba da çıktı. 1050 (739) tarihinde, İstanbul'da bir zelzele oldu ve şehrin büyük bir kısmı yıkıldı. Aynı yılın mart ayında, bütün bir gündüz ve gece esnasında o kadar şiddetli yağmur yağdı ki gök şelalelerinin açılmış olduğu zannedildi. Sular, Urfa şehrinde birikti. Surlar

¹⁷ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.66.

¹⁸ Kaya ve Kıyılı, a.g.m., s.404.

¹⁹ Kınnesrin'in tarihte özellikle İslamiyet fetihleri öncesi dönemde Chalcis Ad Belum olarak biliniyordu. Söz konusu dönemde Kınnesrin, Quveiq Irmağı kıyısında Halep'e yaklaşık 30 km mesafede olup Şam bölgesinin önemli bir vilayeti olarak öne çıkmıştı. Bu dönemde bir yandan Urfa, Antakya, Nusaybin ve Chalcis Ad Belum okulları dönemin önemli Süryani okulları olarak öne çıkarken, diğer yandan bu şehir ticaret yollarının kesişme noktasında olması nedeniyle bir ticaret merkezi olarak da tarih kaynaklarında yer almıştır. Toprakları son derece verimli olan Aynı zamanda bir tahıl ambarı olarak da bilinen Kınnesrin tarihte Hz. Ömer döneminde Suriye fetihleri kapsamında Halid bin Velid'in ordusu tarafından fethedilen şehrin adının değiştirilmesine dayandığı kaydedilmiştir. İbrahim Konak, “Hicretin İlk 200 Yılında Kınnesrin Şehrinin İdarî ve Kültürel Durumu”, *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.5, 2019, s.1-14.

çatladı ve şark kapıları, sellerin tazyiki altında açıldı. Az kalsın şehir kâmilten mahvolacaktı...”²⁰

Mikhail'in VII. yüzyılda özellikle de 739 yılında meydana gelen depremde yağışla ilgili verdiği bilgiler dikkat çekicidir. Zira yağışın şehri yok edecek düzeye ulaştığının ve bunu depremin tetiklediğine yer verilmiştir. Mikhail VII. yüzyılda pek çok noktada depremlerin meydana geldiğini ve bu yerlerden birinin de Arap sahrası olduğuna değinir. Bu depremde de bir kez daha doğal afetlerin meydana geldiğine işaret eden Mikhail, deprem nedeniyle dağlar ve şehirlerin toprağın altına gömüldüğüne yer verir. Bu bilgiler aslında son olarak Pazarcık merkezli meydana gelen 6 Şubat 2023 tarihli depremin ardından İtalya Ulusal Jeofizik ve Volkanoloji Enstitüsü Başkanı Prof. Carlo Doglioni'nin Anadolu levhasının 3 metre kadar kaydığını ancak bunun artabileceğine dair iddialarıyla benzerlik göstermektedir.²¹

“...Birçok yer sarsıntıları oldu. Arap sahrasında bile zelzele vuku buldu. Dağlar birbirine yaklaştılar ve şehirler toprağın altına gömüldüler. Yemen mıntkasında, maymunlar insanlara hücum edip onları çadırlarından kovdular ve birçoklarını da parçaladılar. Aynı yılın haziran ayında, gökte, üç sütun şeklinde bir alâmet göründü. Bu, bir alev benziyordu. Eylül ayında, aynı alâmet tekrar göründü. Ertesi sene, o, gökte, şimal kısmında yarımay gibi göründü ve uzun bir zaman kaldıktan sonra yavaş yavaş cenup kısmına geçti, sonra şimale döndü ve arzın altına indi...”²²

Mikhail'in eserinde depremlerle ilgili olarak değinilen bir başka husus ise depremin ardından insanların sergilemiş olduğu tutumdur. Buna göre halkın depremlerin ardından topluluk halinde dualar ettiği de dile getirilmiştir. Orta Çağ'da yaşanan depremler sırasında pek çok şehrin toprağa gömüldüğünü kaydeden Mikhail, depremin kaynak sularının rengini de değiştirdiğini şöyle dile getirir:

Bunun üzerine, Allah'a inanmayan hükümdar Muaviye, tövbe etti ve bütün Arap imparatorluğu içinde insanların tövbe etmelerini emretti. Bu şeyler meyanında, Dımaşk'da günlerce devam eden bir zelzele oldu ve şehri ağaç yaprakları gibi titretti. Beyt Qoubayê, Yusuf'un oğlu Haccac'ın büyük bir meblağ sarf edip yapmış olduğu bir kale vardı. Bu kale temelden yıkıldı ve seksen kişiden fazla insan telef oldu. Şehirde de birçok adam öldü. Kufe ve Dâreiaya'da, on binlerce insan telef oldu. Bora, Neva, Derat ve Baalbek, kâmilten toprağa gömüldüler. Bu

²⁰ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.82-83.

²¹ “Depreme Dair İlk Tahminler: Anadolu Levhası Yaklaşık 3 Metre Kaydı”, <https://www.ekoik.com/afad-depremlerde-yerkabugunda-73-metrelik-yer-degisimi-oldu/> (Erişim 20 Şubat 2023).

²² Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.86-87.

son zikredilen şehirde bulunan memban suları kana çevrildi. Halkın tövbe etmesi ve toplulukla yaptıkları duaların neticesinde, su tabii haline döndü.²³

Mikhail eserinde sıklıkla depremlerin Orta Çağ'da konut ve yapıları yok ettiğini ifade ederken aynı zamanda köy, dağ, kale vb. yapıların da depremde yok olduğunu, doğal kaynakların zarar gördüğüne de işaret eder. Bu yönüyle aslında tarihte yaşanan depremlerin etkilerinin günümüz depremleri ile benzerlik gösterdiğini de söylemek mümkündür. Tam da bu noktada Mikhail kroniğinde deprem sırasında doğal kaynakların nasıl yer değiştirdiğine şöyle yer verir:

“Bu zelzele, Taberiye şehrini, İsa adlı bir adamın evinden başka, kâmilten tahrip etti. Burada, otuz Yahudi sinagogu ve birçok tabii güzellikte olan şeyler yıkıldı. Hazreti Davud'un oğlu Hazreti Süleyman tarafından inşa edilmiş olan hayret edici binalar olan kaplıcalar devriliş yıkıldı. Burada, müşhil bir su membaı vardı. Bunun üzerinde hayret edici binalar ve etrafında, deva aramaya gelenler için oteller yapılmıştı. Burada, sanatkârane yapılmış topraktan testiler vardı. Bunların her birinin üzerinde, suyu içenlerin karnının kaç defa işleyeceği yazılmış olup, herkes, karnının kaç defa işlenmesini istediğine göre testiyi seçerdi. Bütün bu binalar kayboldu. Tabor dağının yakınında bulunan bir köy, bütün ev ve diğer binalarla beraber, yerini değiştirip dört mil uzağa atıldı fakat ne binalardan tek bir taş düştü ne bir insan ne de bir hayvan öldü. Eriha'nın yakınında bulunan bir memba, yerini değiştirip altı mil uzağa gitti. Menbiç'de, zelzele, adet merasimi esnasında vuku buldu. İnsanlar ve hayvanlar yıkılan büyük kiliselerin ve duvarların altında can verdiler. İstanbul'da, imparatorların heykelleri, birçok binalarla beraber devrildi. İznik ve diğer bazı şehirlerde de aynı şey meydana geldi.”²⁴

Mikhail Orta Çağ'da yaşanan depremleri ele alırken deprem öncesinde meydana gelen hava, rüzgâr, güneş ve yağış durumuna dair de değerlendirmelerde bulunur. Buna göre depremler meydana gelmeden önce gündüz gökyüzünde bir yıldız görüldüğünü ve gece ise çok sayıda parıltılı yıldızların belirmesinin ardından depremin yaşandığı şöyle ifade edilmiştir;

“...Bu zamanda, Mart ayından Nisan ayına kadar devam eden büyük alametler görüldü. Havadan toz ve toprak yağdı ve gündüz gece gibi oldu. Sonra, şimalde, alevli buluttan üç sütun görüldü ki bunlar üç gün gökyüzünde kalıp yukarı çıkıyor ve aşağı iniyordu. Bundan sonra da, ay büyüklüğünde olan meçhul bir yıldız görüldü. Bu yıldız, her sabah şarktan doğup garbe doğru gidiyor ve bütün gündüz görünüyordu. Her gece, birçok parıltılı yıldızlar Samanyoluna karşı uçuşuyorlardı. Bundan sonra, şiddetli zelzele oldu. Toprak yarıldı ve kan gibi kırmızı sular fişkırdı. Bunu müteakip, denizde müthiş bir fırtına koptu. Dalgalar göklere kadar yükseliyor ve sular, kazanda olduğu gibi kaynıyordu. Sahilde bulunan birçok

²³ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s.87-88.

²⁴ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XVIII.

insan, şimşeklerin çakması yüzünden öldüler. Amonoğulları'na ait olup denizde bulunan bir kale ile Hazreti Süleyman'ın günlerinde yapılmış olan kaplıca yıkılıp sulara karıştı. Bundan sonra, şiddetli kıtlık ve öldürücü bir boğaz hastalığı çıktı. Busra şehrinde günde yirmi bin adam ölüyordu. Duyduğumuza göre, Madian memleketinde, maymunlar kudurup, insan ve hayvanlar arasında birçok telefata yapmışlardır...²⁵

Günümüzde olduğu gibi Orta Çağ'da yaşanan depremler sonucu da bazı yerlerde kaymalar olduğu kroniklere yansımıştır. Buna göre dağların yaklaşık 3 mil uzağa gittiğini ifade eden Mikhail, ortaya çıkan bu durum nedeniyle insanların büyük bir korku yaşadığına işaret eder;

“765 tarihinde, Horasan mıntkasında çok şiddetli bir zelzele oldu. Zelzele neticesinde, bir dağ takriben üç mil uzağa gitti. Bu dağın toprağı killi oldu, dağ yıkıldı ve dağıldı. Aynı yılın mayıs ayında, güneş Boğa burcunda iken, kuyruklu bir yıldız aynı burcun içinde görüldü. Bu, bir sütuna benziyordu ve kuyruğu cenuba doğru yükselmişti. Yirmi gün içinde güneşten biraz ileri gitti. Üç gün, güneşin mihveri içinde, kırk gün de arkasında kaldı. Bu manzaraya karşı herkes büyük korku içine düştü. Çekirge, muazzam sürülerle gelip büyük bir tahribat yaptı. Şiddetli bir zelzele oldu ve büyük bir ovanın içinde, Kâhinlerin tapındıkları put ortaya çıktı.”²⁶

Süryani tarihçi Abû'l-Farac da Horasan'da meydana gelen bu depremden bahseder. Tarihçi Abû'l-Farac 765 yılında Horasan'da son derece şiddetli bir depremin meydana geldiğini ve bu depremin bir dağı yerinden oynatarak 3 mil²⁷ öteye götürecekt kadar güçlü olduğunu kaydetmiştir.²⁸ 768-9 yılında ise bu kez Harran yakınında yıkıcı bir deprem yaşanmıştır.²⁹

Kroniklerde neredeyse yıldan yıla kaydedilen felaketlerden biri olarak öne çıkan depremin, IX. yüzyılda pek çok noktada yaşandığı ve etkilerinin de benzer şekilde olduğu anlaşılmaktadır.

“(809) Bu zamanda, Trakya mıntkasında büyük bir zelzele oldu. Birçok köy ve büyük kiliseler bu afetin yüzünden toprağa gömüldüler...(809) Leon'a oğlu Aleksandros halef oldu ve bir yıl hüküm sürdü. Bu, sihribazlığa ve büyücülüğe kapılmış bir adamdı. Bunun zamanında, Trakya'da zelzele vuku buldu ve birçok kilise ve diğer binalar, yanlan toprağın içinde kayboldu.”³⁰

²⁵ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XVIII.

²⁶ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XX.

²⁷ Bir uzaklık ölçü birimi olarak karada 1 mil 1609, denizde bir mil 1852 metre olarak kabul edilir. TDK, 14.09.2023.

²⁸ Abû'l-Farac, *Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus Abû'l-Farac Tarihi)*, Cilt I-II, TTK Yayınları, Ankara, 1945, s.200.

²⁹ Segal, a.g.e., s.268.

³⁰ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XLII.

Kroniklerde yer alan bilgilere bakıldığında neredeyse yaşanan her deprem öncesinde bir salgın veya kıtlık gibi felaketin de meydana geldiği anlaşılmaktadır. Buna göre IX. yüzyılda meydana gelen bir depremin ardından çekirge istilası nedeniyle yaşanan kıtlığa şöyle yer verilmiştir:

“811 tarihinde, Nikephoros bir Romalı tarafından öldürüldü. Aynı senenin Haziran ayının 23'ünde, Misis'te şiddetli bir zelzele oldu. Şehrin surları yıkıldı ve evlerin büyük kısmı, aynı mıntukanın üç köyü ile beraber harap oldu. Bu şehrin yanından geçen Ceyhun Nehri altı saat müddetle durdu ve kayıklar toprağın üstünde kaldılar. Aynı yılda çekirge de ortaya çıktı ve memleketin her türlü mahsulünü mahvetti.”³¹

IX. yüzyılda meydana gelen depremler sırasında bazı doğaüstü olayların yaşandığına da yer verilmiştir. Buna göre dağın Fırat'ın içine düştüğü için nehrin yukarı doğru akmasına neden olduğu, yeni su ve petrol kaynaklarının ortaya çıktığı da ifade edilmiştir;

“(812) Bu zamanda şiddetli bir zelzele oldu. Kolat Dağları birbirine dokundular. Dağın birisi yıkılıp Fırat'ın içine düştü ve suyun akışını bir gün durdurdu. Nehir yukarıya doğru akıyordu. Birçok dağ devrildi ve birçok su ve katan ve petrol kaynakları açıldı. Birçok çeşme de kurudu.”³²

Benzer bir durumun IX. yüzyılda bu kez beş yıl sonra meydana geldiğine işaret eden Mikhail bir önceki depremde olduğu gibi bu depremde de dağların yerinden oynadığını belirtir.³³ Abû'l-Farac'a göre, 865 yılında Antakya vilayetinde şiddetli bir deprem meydana gelmiş ve 1.500 büyük bina tahrip olmuştur. Söz konusu deprem şehir suru üzerindeki 90 kuleyi yıkmıştır. Depremin sarsıntılarının bütün Suriye ve birçok şehirde Latakia, Cebele ve Laodicea'yı tahrip ettiği ve çok sayıda insanın telef olduğu kaydedilmiştir.³⁴

885 yılında Tarsus'ta şiddetli bir depremin yaşandığına değinen Abû'l-Farac, depremden dolayı Mısır'daki Ulu Cami ile çok sayıda konak ve sarayın yıkıldığına yer vermiştir. Depremin ardından şehirde veba salgınının çıktığını ve bir günde 1.000 cenazenin götürüldüğünü belirtmiştir. Mikhail'in kroniğinde sıklıkla bahsetmiş olduğu üzere Abû'l-Farac da salgının ardından Bağdat'ta kıtlığın ortaya çıktığını da belirtmiştir.³⁵

Urfalı Mateos'un Vekayinâmesi bakıldığında X. yüzyılda da yine bir depremin meydana geldiği görülmektedir. Söz konusu depremde

³¹ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XXV.

³² Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XXVI.

³³ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XXVIII.

³⁴ Farac, a.g.e., s.232.

³⁵ Farac, a.g.e., s.241.

İstanbul'da Ayasofya kilisesinin yıkıldığını kaydeden Mateos'a göre bu deprem 986 yılında meydana gelmiştir.³⁶ Daha sonra XI. yüzyılda Süryani Mikhail'in de sıklıkla bahsettiği gibi bazı doğüstü olayların meydana geldiğini kaydeden Mateos, gökte, felâketleri ve dünyanın sonunu işaret eden aleve benzer bir yıldızın belirdiğini kaydetmiştir. Bu dönemde her yerde şiddetli zelzelelerin olduğunu ve birçok kişinin dünyanın sonu geldiğini sandığına yer verir. Bu depremde herkesin Tufan zamanında olduğu gibi titremeye başladığını, korku ve dehşet yüzünden, günahlarını çıkartmağa başladığını yazar. XI. yüzyılda meydana gelen bu depremde çok sayıda insan ve hayvanın telef olduğuna da işaret etmiştir.³⁷

XI. yüzyılda bir diğer depremde Abul Farac tarafından kaydedilmiştir. Buna göre 1007 yılında Bağdat'ta Dinever şehrinde büyük bir deprem meydana gelmiş, birçok bina yıkılmış ve deprem nedeniyle 16.000 kişi toprak altında kalmıştır.³⁸

Mikhail'in kroniklerde depremden bahsettiği bir diğer şehir de Malatya olmuştur. Buna göre XI. yüzyılda yaz aylarında Malatya'da meydana gelen deprem öncesi çok sert bir rüzgârın estiği ve ardından depremin meydana geldiği belirtilmiştir.³⁹ XI. yüzyılda meydana gelen depremlerle paralel olarak farklı bölgelerde de çeşitli depremler yaşanmıştır.⁴⁰ Örneğin 1042 yılında Tebriz'de yaşanan bir depremde şehrin kale, sur, hamam ve saraylarının yok olduğu ve 50.000 kişinin enkazda can verdiği görülmektedir.⁴¹

1045 tarihinde meydana gelen deprem Urfalı Mateos'un Vekayinâmesi de yer almıştır. Bu depremin Erzincan bölgesine meydana geldiğini ve buradaki birçok kilisenin temelinden yıkıldığını ve şehrin tamamen harap olduğuna değinir. Mateos, Erzincan depreminde toprağın yarıldığını, erkek ve kadınların toprağın derinliklerine yuvarlandıklarını ve bunların derinliklerden gelen acı feryatlarının günlerce işitildiğini belirterek depremin yıkıcı etkilerine yer vermiştir.⁴² Süryani Mikhail ise XI. yüzyılda meydana gelen Erzincan depreminde bir şehrin nasıl tamamen suya gömüldüğüne şöyle yer verir;

³⁶ Mateos, a.g.e., s.41.

³⁷ Mateos, a.g.e., s.47.

³⁸ Farac, a.g.e., s.279.

³⁹ Mikhail, a.g.e., I. Cilt, s. XLV.

⁴⁰ Mikhail II. Cilt, s. 18.

⁴¹ Farac, a.g.e., s.298.

⁴² Mateos, a.g.e., s.81-82.

“...(1045) Bu zamanda, Erzincan Ermeni şehri, suya gömüldü. Yalnız, dindâr ve yardımsever bir adam olan Kirakos adlı birisinin evi, bir de ölüleri koymaya mahsus olan bir ev açıkta kaldı. Aynı yılda, şiddetli bir zelzele meydana geldi...”⁴³

Urfalı Mateos XI. yüzyılda Mart 1054 tarihinde Antakya’da yıkıcı etkileri olan bir depremin de yaşandığını kaydetmiştir. İlk depremde bütün şehrin sarsıldığını, daha ziyade kilise ve diğer konutların zarar gördüğüne ancak can kaybı olmadığını, fakat 6 saat sonra gerçekleşen depremde 10.000 kişinin hayatını kaybettiğine yer verilmiştir.⁴⁴

Orta Çağ’da meydana gelen depremlerin öncesinde ve sonrasında bazı doğüstü olayların yaşandığı daha önce belirtilmişti.⁴⁵ Buna göre 1085 yılında meydana gelen deprem öncesinde de kıtlığın yaşandığı ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiğine değinildiği görülmektedir.

Yine Urfalı Mateos Vekayinâmesinde 1092 tarihinde Antakya’da büyük bir depremin meydana geldiğini ve çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini kaydetmiştir.⁴⁶ Urfalı Mateos XI. yüzyılda meydana gelen depremden bahsederken, insanların derin bir uykuya dalmış olduğu sırada depremin meydana geldiğini aynı zamanda müthiş bir gürültünün koptuğuna değinmiştir. Bütün dünyanın sarsıldığını ve yeryüzünün şiddetle titrediğini, kayaların yarıldığını ve tepelerin çatladığını belirten Mateos, depremde dağlarla tepelerin şiddetle çınlayarak adeta canlı hayvanlar gibi sesler çıkardıklarını ifade etmiştir. Dağların çıkardığı sesi, bir ordunun çıkardığı gürültüye benzeten Mateos, depremi “Tanrının gazabı” olarak değerlendirmiş ve bu seslerin, zelzeleden sonra da geceleyin bir saat kadar işitildiğine yer vermiştir. Benzer şekilde Abû'l-Farac da depremler sırasında korkunç ve tüyler ürpertici seslerin meydana geldiğine yer vermiştir.⁴⁷

Benzer şekilde XI. yüzyılın sonlarına doğru Antakya’da büyük bir depremin yaşandığını kaydeden Mikhail, depremin ardından şehirde yeni bir yer altı evinin ortaya çıktığını da belirtmiştir;

Grek imparatoru Aleksios, onlara yol vermedi. Onlar da, şehri Greklerin elinden almaya karar verdiler. Bunlar, 1090’dan 1097 tarihine kadar, yani yedi sene İstanbullulara karşı muharebe etmekle meşgul oldular. Frankların İstanbul’u muhasara ettikleri esnada, Antakya, bir zelzele yüzünden yıkıldı. Yıkılan bir

⁴³ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.21.

⁴⁴ Mateos, a.g.e., s.98-99.

⁴⁵ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.38.

⁴⁶ Mateos, a.g.e., s.176-177.

⁴⁷ Mateos, a.g.e., s.255; Farac, a.g.e., s.232; Kaya ve Kıyılı, a.g.m., s.405.

kulenin temelleri altında, içinde büyük tunç heykeller bulunan bir yeraltı evi ortaya çıktı⁴⁸.

Mikhail'in adı geçen kroniğinde Orta Çağ'da Maraş depremiyle ilgili ilk veriler ise XI. yüzyıla aittir. Bilindiği üzere bu bölge tarihte aynı zamanda başta Ermeni ve Haçlı kontluklarının da yaşadığı, pek çok farklı medeniyet ve kültüre de ev sahipliği yapmış zengin tarihi bir dokuya sahiptir.⁴⁹ Maraş ve çevresi tarihsel süreçte uzun savaşlara sahne olmuş bir bölge olmanın yanı sıra çok sayıda depremle sıklıkla kaynaklarda yer almıştır. Maraş şehri ve civarı bu nedenle geçmişte pek çok defa tahrip olmuş ve sonrasında yeniden imar edilmiş bir bölgedir. Maraş şehrinin ilk kurulduğu yeri Hamdânoğulları'ndan Seyfûddeve el-Hamdânî, ikinci yerini ise Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey değiştirmiş, daha sonra şehrin bugünkü yerleşim yerine ise Dulkadirliler zamanında geçildiği ileri sürülmüştür.⁵⁰ Süryani Mikhail 29 Kasım 1114 tarihinde Maraş'ta bir deprem yaşandığını ve bu deprem ile Maraş şehrinin tamamen toprağın altına gömüldüğünü belirtir. Benzer şekilde Urfalı Mateos da Maraş depreminde şehirdeki hiç kimsenin kurtulamadığını kaydetmiştir. Söz konusu dönemde yani Maraş'ta 40.000 kişinin yaşadığı ve depremle birlikte bu nüfusun tamamının yok olduğu ileri sürülmüştür. Bu depremin ayrıca Elbistan, Sis, Keysun, Sümeyyat (Samsat), Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Raban, Urfa, Antakya, Harran, Halep, Azaz, Esarib, Zerdana ve Balis'i de etkilediği ifade edilmiştir.

Bu şehirlerin yanı sıra Maraş depremi Suriye'yi de etkilemiştir. XI. yüzyılda meydana gelen depremin merkezi Maraş olsa da Halep, Suriye ve çevre şehirlerde yoğun bir biçimde hissedildiği ve pek çok yerde hem can hem mal kaybına neden olduğu kaydedilmiştir. Depremin ardından karın yağmaya başladığı ve her tarafın karla kaplandığı da ifade edilmiştir.⁵¹

Görüldüğü üzere Maraş'ın XII. yüzyılda karşı karşıya kaldığı depremin 2023 depremi gibi son derece yıkıcı etkileri olmuştur. Tarihi kaynaklarda sırf bu nedenle şehrin adının Arapça *zelzele*, *titreme* anlamına gelen *re'aşa*

⁴⁸ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.39-40.

⁴⁹ Söz konusu dönemde Urfa Kontluğu ve Antakya Prinkepliği dâhilinde yoğun bir Yakubî ve Ermeni nüfusun yaşadığı, özellikle Ermenilerin, Türkler ile Bizanslılara karşı bölgeyi ellerinde tutmaya büyük gayret gösterdikleri ve Kilikya topraklarının bu dönemde Antakya ile sınırlı olduğu bilinmektedir, detaylı bilgi için bkz. Aydın Usta, "Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, C.LXXVII/S.279, 2013, s.382.

⁵⁰ Kaya, a.g.m., s.857-890.

⁵¹ Muharrem Kesik, "Maraş Depremi (1114)", *Tarih Dergisi*, C.42, 2005, s.43-46.

fillinden türeyerek titreme-zelzele yeri anlamında Maraş'a dönüştüğünü ileri sürülmüştür.⁵²

Araştırmacılara göre Maraş şehrinin ismi Asur metinlerinde "Markasi (Marajı)" olarak geçmektedir. Şehrin Roma, Bizans ve Ermeni kaynaklarında "Kaisereia Germanicia, Germanikeia, Germanig" olarak zikredildiğini belirten kaynaklara göre Maraş, Roma hâkimiyetine girdikten sonra bir dönem imparator Gaius Caesar Germanicus veya onun babası Germanicuaikos (Caligua) onuruna Kaisereia Germanikeia olarak anılmıştır. Daha sonra bu ismin Bizans Devleti döneminde de ise Germanikeia olarak kullanıldığını belirten araştırmacılar, halkın bu ismi benimsememesi nedeniyle sonradan ortadan kalktığı ileri sürülmüştür. Daha çok Marassion adının kullanıldığını, zamanla bu ismin Arap ağzında Maraş'a dönüştüğü ayrıca şehrin İslâm hâkimiyetine girdikten sonraki dönemlerde de Maraş isminin kullanıldığı kaydedilmiştir.⁵³

XII. yüzyılda bu kez Malatya'da depremlerin yaşandığını kaydeden Mikhail, Malatya depreminin kış ayında ve birçok kez meydana geldiğini dile getirmiştir;

"Danişmend tarafından yapılan üç yıllık muhasara esnasında, Malatya'da şiddetli bir açlık zuhur etti. Merzubanların⁵⁴ buğdayı, "modius"u⁵⁵ bir dinara satılıyordu. 1103 tarihinde, Büyük Perhiz'in başlangıcı sırasında, yani, Şubat'ın ilk haftası içinde, her yerde ve her gün birçok zelzele meydana geldi."⁵⁶

Mikhail kitabında XII. yüzyılda da çok sayıda depremin yaşandığına yer verirken, yine önceki depremlerde olduğu gibi bu yüzyıldaki depremler öncesinde doğaüstü olayların yaşandığını ve ardından ciddi etkileri olan depremlerin meydana geldiğini kaydetmiştir;

"(1118) Haziran ayının başlangıcında, bir kuyruklu yıldız görüldü. Bu yıldızın mızrağa benzeyen kuyruğu Şarka doğru uzanmıştı. Yıldız, her gün ilerleyerek, 15 gün gökyüzünde kaldı. Aynı yılın Eylül ayında, şiddetli bir zelzele meydana geldi ve birçok yerlerde mühim tahribat meydana geldi."⁵⁷

Mikhail'in I. Cildinde olduğu gibi II. Ciltte de doğrudan depremin konu edinildiği başlıkların olduğu görülmektedir. Buna göre II. Ciltte yer alan FASIL XVI'da "Maraş'ın zelzeleden harap olması" başlıklı bir bölümün

⁵² Kaya, a.g.m., s.857-890.

⁵³ Kaya, agm., s.858.

⁵⁴ İran'da Sâsânîler döneminde valilere, İslâmî dönemde yüksek dereceli mahallî memurlara verilen unvan, TDV, E.T.14.09.2023.

⁵⁵ Roma ölçü birimi.

⁵⁶ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.49.

⁵⁷ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.57.

yer aldığı görülmektedir. Bu başlıklar aynı zamanda 6 Şubat 2023'te yaşanan Pazarcık merkezli yaşanan ve on ili vuran depremle benzer şekilde tarihte benzer bir depremin yaşandığını ve aynı bölgeleri etkilediğini, yani bölgenin depremselliğini göstermesi açısından önemlidir;

1115'nci yılın İkinci Teşrin ayının 29'unda, Pazar günü sabah erken çok şiddetli bir zelzele oldu ve Maraş şehri kâmilten toprağa gömüldü. Şehrin temelleri havaya uçtu, binalar da yere döküldü. Maraş, kendi sekenesinin mezarı oldu ve bunu görenler dehşet içine düştüler. Bu zelzele esansında, Keysun'un Mar Jean ve Kırk Şehid kiliseleri yıkıldı. Keysun piskoposu Dionysius'un himmetiyle bu kiliseler tekrar inşa edilmiştir. Bu zelzele neticesinde Samsat da haraba oldu. Şehirde, birçok insan meyanda, Gerger kalesinin senyörü Konstantinius da öldü. Bütün bu şehirlerde ve köylerde, binaların büyük bir kısmı yıkıldı. 1116 tarihinde, kesif bir sis ve karanlıktan sonra, şiddetli bir fırtına çıktı ve binalarla taşlar ve ağaçlar devrildi.⁵⁸

Benzer şekilde Urfalı Mateos da 1125 tarihinde çok büyük bir depremin meydana geldiğini ve o dönemde sadece Franklara ait yerlerin harap olduğunu belirtmiştir. Samsat, Hısn-ı mansur, Keysun, Raban ve Maraş şehirlerinin bu depremle yok olduğunu kaydeden Mateos Maraş'ta yaklaşık 40,000 insanın öldüğünü ve bu çok nüfuslu şehirde felâketten hiç kimsenin kurtulamadığını kaydetmiştir. Depremin Sis şehrinde de meydana geldiğini ve çok sayıda insanın burada da hayatını kaybettiği kaydedilmiştir.⁵⁹

XII. yüzyılda Maraş'ta meydana gelen depremin sabah saatlerinde meydana geldiğini kaydeden Mikhail, Samsat ve Maraş'ın çok kötü etkilendiğini ve insanların dehşete düştüğünü kaydetmiştir. Mikhail eserinin II. Cildinde XII. yüzyılda yine bir depremin yaşandığını ve ardından çekirge istilası nedeniyle insanların kıtlık yaşadığını dile getirmiştir. Benzer bir durumun X. yüzyılda yaşandığı Abul Farac tarafından da dile getirilmiştir.⁶⁰

"...1120'nci yılın İkinci Kanun 1'ine tesadüf eden perşembe günü, saat üçte, şiddetli bir zelzele oldu ve birçok yer yıkıldı. Bu zamanda, Kudüs'te büyük bir açlık oldu. "Dâwiyah", yani "ilahi" olarak adlandırılan "fırtınalar" adetlerine göre, fakirlere yiyecek dağıttılar. Bunların biriktirmiş oldukları buğday bitmeye yüz tutunca, kâhyalar, şefleri ve direktörleri sıkıştırdılar. İçeri girince, ambarların boşaltılmış olduğunu ve içlerinde ancak az bir şey kalmış olduğunu gördüler. Onlar, birbirlerine: "Bundan fakirlerin payını çıkarsak esasen bize mühim bir şey kalmayacaktır ve sonra biz de onlarla beraber açlıktan öleceğiz" dediler. Şefler

⁵⁸ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s. 60-61.

⁵⁹ Mateos, a.g.e., s.255-256.

⁶⁰ Farac, a.g.e., s.259.

hepsi de bu fikre iştirak edip, kalamı aynen eşit olarak dağıtmaya karar verdiler. Çöllerde binlerce insanı birkaç ekmekle doyuran Allah, onların yardımına geldi. Kâhyalar içeri girince, bütün ambarları ağızlarına kadar buğday, arpa ve şarapla dolu olarak buldular. Bu mucize, Allah'ın şerefi için her yerde ilan edildi. 1120'nci yılın İkinci Kanun ayının ilk günlerinde, İstanbul'da yangın çıktı ve on bin ev ve dükkân mahvoldu. Aynı yılın mayıs ayında, Malatya'ya çekirge gelip mahsulün bir kısmını yedi. Sık sık yapılan toplu dualar sayesinde, çekirgenin ağzı bağlandı ve bunlar hiçbir şey yemeyerek mahvoldular. Fakat yumurtlamış olduklarından, az zaman sonra çekirge tekrar ortaya çıktı, ağaçları ve üzüm asmalarını biraz kemirdi ve çok geçmeden kayboldu.⁶¹

Mikhail eserinde depremlerden bahsederken bazı bölgelerde yaşanan depremlerin birden fazla defa devam ettiğine de yer vermiştir. Bu husus günümüz açısından değerlendirildiğinde artçı depremler olarak yorumlanabilir. Zira bu depremlerle birlikte kocaman kayaların yerlerinden oynadığı, Fırat'a yuvarlandığı, sarsıntıların gece ve gündüz devam ettiğine de yer verilmiştir;

1122'nci yılın Birinci Kanun ayının 18'inde, bir zelzele oldu. Yer sarsıntısı, gece ve gündüz dörder defa olarak devam etti. Zelzele esnasında, Samkha bölgesinde, kayalar devriliş Fırat'ın içine döküldüler. Birçok yer toprağa gömülüp halkın mezarı oldu. 1123 tarihinde, her yerde kuraklık oldu ve bilhassa şark taraflarında büyük bir açlık meydana geldi.⁶²

XII. yüzyılda bu kez yaşanan şiddetli kışın ardından bir depremin yaşandığını kaydeden Mikhail, 1128 tarihinde iki depremin meydana geldiğini ve sonrasında yeryüzündeki sarsıntının kırk gün devam ettiğini ifade etmiştir;

Bu yılda, yani 1127 tarihinde, çok şiddetli bir kış oldu. Yabani ve ehli hayvanlar telef oldu. Aynı yılın Şubat ayında, zelzeleler de meydana geldi. 1128'nci yılın İkinci Teşrin ayında, gündüzün ve geceleyin, ikişer defa zelzele oldu. Yeryüzü kırk gün gece sarsıldı. Günün sekizinci saatinde, etrafa şualar serpen bir yıldız görüldü. Yıldız parlaktı fakat gitgide duman gibi söndü ve düştü.⁶³

Kroniklerde yer alan bilgilere göre Orta Çağ'da yaşanan bir diğer deprem 1133 tarihinde Kıbrıs'ta meydana gelmiştir. Kıbrıs depreminin ardından adada iki yıllık bir kuraklık dönemine girildiği kroniklerde şöyle dile getirilmiştir;

1133'ncü yılın Şubat ayının 3'ünde, geceleyin bir zelzele oldu. Ağustos ayının 2'sinde güneş tutuldu. Eylül ayında, gündüzün bir zelzele oldu. Akşam da şiddetli bir gürültü çıktı. Bunu müteakip, ateşe benzer korkunç bir nişane belirdi. Bundan

⁶¹ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.70.

⁶² Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.74-75.

⁶³ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s. 90.

sonra, iki yıl kuraklık oldu ve birçok yerde açlık hüküm sürdü. Açlık bilhassa Kıbrıs Adası'nda çok şiddetli oldu ve bu felakete maruz kalan Hristiyanlar, Büyük Perhiz günlerinde et yediler.⁶⁴

XII. yüzyılda Ermenistan ve Horasan'da şiddetli depremlerin yaşandığını kaydeden Mikhail, bu depremde aralarında Doğodaf ve Kaşgar gibi şehirlerin de olduğu pek çok şehrin yok olduğunu ve çok sayıda insanın telef olduğuna dikkat çeker;

1135'nci yılın Temmuz ayının son günlerinde, şiddetli bir zelzele oldu. Bundan başka, geceleyin, dolunay esnasında, bir yıldızın süratle ilerleyip aya kadar geldiği ve içine battığı görüldü. Ağustos ayında, diğer iki yıldız da aynı surette görüldü ve nihayet düştü... Aynı yılın içinde, Büyük Ermenistan'da şiddetli bir zelzele oldu ve Doğodaf denilen bir şehir yıkıldı. Aynı yılın kışı çok sert oldu. Malatya muntikasına kar yağdı ki bu görülmemiş bir şeydi... 21 Temmuz gecesinde, alev benzeyen bir ışık şarktan garbe geçti ve ayla yıldızların ışığı sönmüş gibi oldu. Bunu müteakip korkunç bir gürültü işitildi. Horasan'ın dış muntikasında bulunan Kaşgar şehrinde, bir Cuma günü, Müslümanlar büyük camide namaz kılmakta iken, aniden şiddetli bir zelzele oldu. Toprak yarıldı ve insanlar diri diri gömüldüler. On binden fazla adam telef oldu.⁶⁵

Mikhail'in kroniklerinden hareketle XII. yüzyılda depremlerin sıklıkla yaşandığını söylemek mümkündür. 1139 tarihinde meydana gelen depremde Bizah ve Halep'in bu kez depremden ciddi anlamda etkilendiği ve çok sayıda kulenin yıkıldığı bilgilerine yer verildiği görülmektedir.⁶⁶

Kroniklerde dikkat çeken bir diğer husus ise Orta Çağ'da Bursa'da yaşanan depremdir. Çok sayıda insanın hayatını kaybettiği Bursa depreminin ardından da şehrin doğal kaynaklarının kuruduğu ve üç gün arayla tekrar bir depremin yaşandığı da kaydedilmiştir;

1144'ncü yılın İkinci Teşrin ayının 26'ncı günü olan Cuma sabahı, bir zelzele meydana geldi. İmparatorluk şehri olan İstanbul'un yakınında bulunan Bursa adlı şehirde binalar ve halk arasında telefata oldu. Şehrin içinden akan nehir tamamen kurudu. Üç gün sonra, sağ kalmış olanlar dua etmekte iken, tekrar zelzele oldu ve nehir tekrar ortaya çıkıp akmaya başladı.⁶⁷

Daha önce belirtildiği üzere Orta Çağ'da yaşanan depremlerin hangi bölgelerde meydana geldiğine ve ne sıklıkta olduğuna dair kronikler önemli veriler sunmaktadır. Örneğin 840 tarihinde Erzurum'da bir depremin yaşandığını belirten Abu'l Farac, söz konusu depremin etkisinin çok yüksek olduğunu ve bu nedenle burada yer alan surlardan 18 kulenin

⁶⁴ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.100-101.

⁶⁵ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.109-110.

⁶⁶ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.118.

⁶⁷ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.124.

düştüğünü ve 200 kişinin ise hayatını kaybettiğini belirtmiştir.⁶⁸ Bu açıdan bakıldığında Mikhail kroniklerinde XII. yüzyılda Suriye'de de bir depremin meydana geldiğini ve çok sayıda insanın telef olduğunu kaydetmiştir. Benzer şekilde Amin Maalouf'a göre de bütün Haçlı Seferleri boyunca şiddetli depremler meydana gelmiş ve Suriye'yi adeta harabeye çevirmiştir. 1157 tarihindeki deprem bunların en büyüğü olsa da neredeyse depremin olmadığı tek bir on yıl dahi yaşanmamıştır⁶⁹. Suriye depreminde hayatta kalanların şehri terk ettiğini belirten Mikhail, bu depremde en fazla hangi şehirlerin zarar gördüğüne şöyle yer verir;

“(1158) Bu yılda, Suriye’de şiddetli yer sarsıntıları oldu ve birçok yerler yıkıldı. Hama’da, iç kale ve bütün evler, ihtiyarla kadın ve çocuklarının üzerlerine yıkıldı ve on binlerce insan telef oldu. Şeyzer’in iç kalesi kâmilten yıkıldı ve yalnız bir kadınla bir harem ağası kurtuldular. Humus halkı dehşet içine düştü. Bunlar, şehirden dışarı kaçarak kurtuldular. Bunların evleriyle iç kale yıkıldı. Halepliler de dışarı çıkıp günlerce şehrin dışında kalmak suretiyle kurtuldular. Bunların evleri yıkıldı ve halktan yalnız beş yüz kişi telef oldu. Kefartab’da ve Apamée’de de aynı şey oldu ve tek bir kişi kurtulmadı. Zelzele Rehabot’a kadar birçok yerlerde aynı şiddetle devam etti. Frankların şehirlerinden Hısn-el Ekrad ile Arqa kâmilten harap olundular. Lazkiye’de, yalnız büyük kilise yıkılmadı ve içinde bulunanlar kurtuldular. Bu şehirde, toprak yarıldı ve çamurla dolu derin bir çukur meydana çıktı. Çamurun ortasında, ayakta durmuş vaziyette bir dökme heykel vardı. Antakya’nın ve Trablus’un büyük bir kısmı da zelzeleden harap oldu.”⁷⁰

Benzer şekilde Urfalı Mateos’da yakın tarihlerde 1157 yılında Halep’te bir depremin yaşandığı ve meydana gelen bu depremlerin on dört gün sürdüğü belirtilmiştir.⁷¹

Mikhail’in I. Cildindeki başlıklardan farklı olarak II. Ciltte depreme dair daha fazla başlığın olduğu görülmektedir. II. Ciltte bu kez FASIL XLXVII’de “Halep’i harap eden büyük zelzele ve diğer olaylar” başlıklı bir bölümle Mikhail, XII. yüzyılın sonlarına doğru Halep’te depremin yaşandığını ancak Trablus, Antakya, Dimaşk, Humus, Hama gibi yerlerin bu depremden etkilendiğine yer vermiştir. 1170 tarihinde yaşanan bu depremi şimdiye kadarki en yıkıcı deprem olarak kaydeden Mikhail, deprem sırasında çok sayıda kilise, bina ve konutun da yıkıldığını ve bu depremin halk tarafından işlenen günahların cezası olarak görüldüğünü

⁶⁸ Farac, a.g.e., s.229.

⁶⁹ Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Telos Yayınları, İstanbul, 1998, s. 349.

⁷⁰ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.182.

⁷¹ Mateos, a.g.e., s.316.

yazmıştır.⁷² Segal'e göre ise Orta Çağ'da insanların yaşadıkları bu olumsuzlukları ve felaketleri bir ceza olarak değerlendirmeleri, konuyu dinsel inançlarının, geleneksel görüşlerinin teşkil ettiği bir anlama ve açıklama modeli içinde değerlendirmelerinin temelinde felaketi kendileri için anlaşılabilir ve tahammül edilebilir kılmanın önemli bir payı vardır.⁷³

Benzer şekilde Orta Çağ'da yaşanan depremler bazı kaynaklarda ise sadece Haçlıların elinde olan yerlere zarar verdiği de ileri sürülmüştür. Bu nedenle depremin Tanrı'nın çizmiş olduğu yolun terk edilmesi ve yanlış yollara sapılması nedeniyle meydana geldiği konusunda yaygın bir inanın olduğu görülmektedir.⁷⁴ Yine Orta Çağ'da VII. ve VIII. yüzyılda Suruç'ta da yaşanan pek çok depremin ardından benzer bir düşüncenin ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin 748-749 ile 755-756 yıllarında Urfa ve Suruç'ta yaşanan ve bölgede etkisi oldukça şiddetli hissedilen depremlerin ardından dönemin Hıristiyan ruhanilerinden Patrik Diyonosios'un insanların işlemekte oldukları günahlar nedeniyle depremlerin yaşandığını dile getirdiği ve Allah'ın insanları cezalandırmak için gönderdiği bir ceza olarak depremi yorumladığı görülmektedir.⁷⁵

Orta Çağ'da farklı zamanlarda meydana gelen depremlerin zaman zaman Yahudilerle ilgili olduğu ileri sürülerek bir bağ kurulmaya da çalışılmıştır. Örneğin 1348 depremi ile ilgili olarak Yahudilerle kurulan bu bağ aracılığıyla Yahudiler ötekileştirilmiş ve deprem tıpkı XIV. yüzyılda meydana gelen Büyük Veba Salgınında olduğu gibi Avrupa'daki Yahudilere karşı bir takip ve av sürecine dahi neden olmuştur.⁷⁶

Orta Çağ'da yaşanan depremler sırasında insanların korunmak amacıyla ne tür tutum ve davranışlar sergilediklerine dair de önemli ipuçlarının kroniklerde yer aldığı görülmektedir. Örneğin XII. yüzyılda meydana gelen bir depremde herkesin yere kapadığı ve deprem geçene kadar olduğu yerden hareket etmedikleri de yine kroniklerde yer almıştır;

(1170) Aynı yılın yaz mevsiminde, Haziran 29'da Paulus ve Petrus Yortusu gününde, saat 3'de, çok şiddetli bir zelzele oldu. Dünya, temelinden sarsıldı ve

⁷² Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.211-213.

⁷³ Segal, a.g.e., s.15.

⁷⁴ Usta, a.g.m., s.389-390.

⁷⁵ Mehmet Sürek, Orta Çağda Suruç (11.-13. yy), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018, s.50-51.

⁷⁶ Haydar Akın, "Felaket Geliyorum Demişti: Orta Çağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, C.46, 2018, s.247-296.

sanki yukarı çıkıp aşağıya düşecekti. Yeryüzü, saat 9'a kadar çalkalandı. O, esnada, biz, Messe Ayini yapılmakta olan Mar Hananya Manastırı'nda bulunuyorduk. Derhal yere kapandık ve Allah'ın hiddeti geçinceye kadar kimsenin kiliseden çıkmamasını emrettik. Doğrusunu söylemek lazım gelirse, (zelzelenin) geçeceğini ümit etmiyorduk, çünkü herkes dünyanın sonunun gelmiş olduğunu zannediyordu. Fakat saat 9'da, rahim Allah merhamet etti. Yeryüzü durdu ve kendimize geldik. Bütün gözlerden yaş akıyor ve herkes Allah'a şükran okuyordu⁷⁷.

Kroniklerin yanı sıra şehirlerdeki kitabelerde tarihte yaşanan depremlere dair önemli ipuçları sunarlar. Örneğin W. Hattheid, Ani şehrinin büyük kapısında bir kitabenin yer aldığına ve bu kitabede 1319 tarihinde Ani'de meydana gelen bir deprem nedeniyle bölgenin tamamen tahrip olduğuna yer verildiğini kaydeder. Bu da XIV. yüzyılda da depremlerin devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.⁷⁸

Sonuç

Kroniklerden hareketle tarihte Orta Çağ'da birden fazla defa depremin meydana geldiği görülmektedir. Bu bilgilerden hareketle meydana gelen depremin tek bir bölgede değil birden fazla bölgede meydana geldiği görülmektedir. Bu bölgeler arasında Suriye, Ermenistan gibi günümüzde Türkiye'nin komşuları olan ülkelerde de günümüzde olduğu gibi yıkıcı depremlerin yaşandığı görülmektedir.

Depremin meydana geldiği yerler arasında Antakya, Halep, Kınnesrin, Arap sahrası, Maraş, Kınnesrin, Kıbrıs Adası, Bursa gibi yerlerin olduğu anlaşılmıştır. Bu yönüyle en azından kroniklerdeki bilgilerden hareketle adı geçen şehir ve bölgelerin depremselliğine dair kroniklerin önemli veriler sunduğunu söylemek mümkündür.

⁷⁷ Mikhail, a.g.e., II. Cilt, s.213-214, Osmanlı İmparatorluğu dönemine bakıldığında ise depremle ilgili bilgilerin yer aldığı doğrudan eserler olmasa da içerisinde depremlerden bahsedilen bölümlerin olduğu bazı kaynakların olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde yazılmış ilk müstakil eser olarak da bilinen Risale-i Zelzele bu eserlerden bir tanesidir. Depremle ilgili yazılmış ilk müstakil eser olmasına rağmen, depremin şiddeti, etkisi, yıkılan binalar, ölü sayısı gibi bilgilere yer verilmez. Kitapta daha ziyade depremlerin meydana gelişi ile ilgili halk arasındaki söylentilere ve depremlerin meydana geliş nedeni hakkındaki bilgilere yer verilir. Bu eserin yanı sıra Bursalı Gökmenzâde Hacı Çelebi'ye ait "İşaretnümâ" adlı eser de depreme dair önemli ipuçları sunar. Bu eser aynı zamanda Türk tarihinde depremle ilgili bilimsel verilere dayanılarak yazılmış ilk eser olarak da bilinmektedir. Lemi Akın, "İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risâle-i Zelzele", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.44, 2011, s.1-81.

⁷⁸ Gürsoy Solmaz, "Orta Çağ'da Ani Kalesi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, C.6, 2000, s.145.

Kroniklerde yer alan önemli bir diğer husus ise depremlerin meydana gelme sıklığı olmuştur. Mikhail'in eserinde verilen bilgilerden hareketle bazı dönemlerde sıklaştığını bazı zamanlarda ise daha uzun aralıklarla meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca günümüz depremlerinde olduğu gibi deprem öncesi ve sonrasında bazı doğal afetlerin de yaşandığı görülmektedir. Toprağın kayması veya yer değiştirmesi bunun önemli göstergelerinden biri olarak gösterilebilir. Ayrıca özellikle salgın hastalıklar, çekirge istilaları ve buna bağlı olarak meydana gelen kıtlığın da sıklıkla kroniklerde yer alması da dikkat çekici olmuştur. Özellikle deprem öncesi ve sonrasında değinilen bir husus olarak bu felaketlerin birbirine yakın zaman aralıklarında sıklıkla tekrar edildiği kroniklerde sıkça tekrarlanmıştır.

Kroniklerde yer alan bir diğer husus da Orta Çağ'da yaşanan depremlerle ilgili olarak toplumdaki genel kanının "depremin Tanrı tarafından toplumu bir cezalandırma yöntemi veya günahlarından dolayı verilen bir ceza olarak" değerlendirilmiş olumasıdır. Hem Urfalı Mateos hem de Süryani Mikhail'in kroniklerinde depremin Tanrı tarafından insanlara günahları nedeniyle gönderilmiş bir ceza olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Depremlerin tarihin her döneminde meydana geldiği ve bir doğal afet olarak depremlerin sadece coğrafi bir hadise değil aynı zamanda siyasi, sosyal, ekonomik ve toplumsal sonuçları da olan bir süreç olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu nedenle tarihte meydana gelen depremlerle ilgili yapılacak araştırmalarda disiplinler arası çalışmanın büyük bir önemi bulunmaktadır. Özellikle tarihçilerin kronikler ve diğer tarihi kaynaklardan istifade ederek ortaya koyacakları çalışmalar depremlerde meydana gelecek olası hasarlar, alınması gereken tedbirler, depremin ardından nasıl bir müdahalenin yapılması gerektiği gibi daha pek çok konuda önemli veriler sunabilir. Depremlerin tarihte olduğu gibi günümüzde de siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri olduğu da göz önünde bulundurulduğunda olası bir doğal afet karşısında insanlığın en az hasarla süreci atlattığı konusunda da tarihçilere büyük bir görev düştüğü söylenebilir.

Kaynakça

- AKIN, Lemi, "İlk Müstakil Deprem Kitabı: Risâle-i Zelzele." *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.44, (2011), s.1-81.
- AKIN, Haydar, "Felaket Geliyorum Demişti: Orta Çağ'da Yaşanan Büyük Veba Salgını ve Toplumsal Yaşamdaki Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergisi*, C.46, (2018), s.247-296.
- ARSLANTAŞ, Nuh, "Zelzele", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, (2013), s.231-233.
- BEKÂR, Taner, *Tarihsel ve Aletsel Dönem Deprem Katalogları Kullanılarak Türkiye ve Civarındaki Farklı Sismik Bölgeler İçin Deprem Tehlike Parametrelerinin Nicel Bir Değerlendirmesi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

- Jeofizik Mühendisliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2008.
- FARAC, Abu'l, *Gregory Abu'l Farac (Bar Hebraeus Abu'l Farac Tarihi)*, Cilt I-II, TTK Yayınları, Ankara 1945.
- GÖKHAN, İlyas, "Orta Çağ Kaynaklarına Göre 1114 Maraş Depremi", *İlkçağdan Dulkadirli'lere Kadar Maraş*, Ukde yayımları, Maraş 2008.
- GÖLEN, Zafer, "N. Nicolas Ambraseys & Caroline F. Finkel, The Seismicity Of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review]", *Belleten*, C.64/S.240, (2000), s.657-660.
- MAALOUF, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Telos Yayınları, İstanbul 1998.
- MİHAİL, Süryani, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, I. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1944.
- MİHAİL, Süryani, *Süryani Patrik Mikhail'in Vekayinâmesi*, II. Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 1944.
- MATOES, Urfalı, *Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, TTK Yayınları, Ankara 1962.
- KAYA, Selim, "Haçlı İstilas Öncesi Orta Çağ'da Maraş Şehri" *Belleten*, C.71/S.262, (2007), s.857-890.
- KAYA, Selim ve Rahime Kıyılı, "Antakya'da Orta Çağ'da meydana gelen doğal afet ve salgın hastalıklara bir bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6/S.12, (2009), s.403-418.
- KESİK, Muharrem, "Maraş Depremi (1114)", *Tarih Dergisi*, C.42, (2005), s.43-46.
- KOLAY, Arif ve Gökçe Yavuz, "1873-1875 Yılları Arasında Kırşehir'de Meydana Gelen Kıtık Felaketi", *Belgi Dergisi*, C.II (2022), s. 367-383.
- KONAK, İbrahim, "Hicretin İlk 200 Yılında Kınnesrîn Şehrinin İdarî ve Kültürel Durumu", *İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.5, (2019), s.1-14.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Antakya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt III, TDV Yayınları, İstanbul 1991).
- SEVİM, Ali, "Urfalı Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.1/ S.1, (1963), s.319-321.
- SEGAL, Judah Benzion, *Edessa Kutsal (Urfa) Şehir*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- SİMBAT, Başkumandan, *Başkumandan Simbat Vekayiname (951-1334)*, TTK Yayınlanmamış Eser, Ankara 1946.
- SOLMAZ, Gürsoy, "Orta Çağ'da Ani Kalesi" *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, C.6, (2000), s.131-148.
- SÜREK, Mehmet, *Orta Çağ'da Suruç (11.-13. yy)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Adıyaman, 2018.
- USTA, Aydın, "Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler", *Belleten*, C.LXXVII/S.279, (2013), s.365-402.

İnternet Kaynakları

- "Depreme Dair İlk Tahminler: Anadolu Levhası Yaklaşık 3 Metre Kaydı", <https://www.ekoik.com/afad-depremlerde-yerkabugunda-73-metrelik-yerdegisimi-oldu/> (Erişim 20 Şubat 2023).
- Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi (TDV), (Erişim 19 Eylül 2023).
- Türk Dil Kurumu, Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (Erişim 19 Eylül 2023).

Araştırma Makalesi /Research Article

**UYKULU KUYTU SÖYLENCESİ VE BAŞINI
VERMEYEN ŞEHİT HİKÂYESİNDE KESİK BAŞ
MOTİFİ**

Serra Nur METE*

Öz: Bu çalışmada, Washington Irving'in *Uykulu Kuytu Söylencesi* ve Ömer Seyfettin'in *Başını Vermeyen Şehit* öykülerinde “kesik baş” motifi karşılaştırmalı olarak incelenecektir. İki hikâye de biri Amerikan Bağımsızlık Savaşı diğeri Zigetvar Kuşatması olmak üzere iki farklı tarihi olaya dayanmaktadır. Her iki yazar da kısa öyküleriyle tanınmıştır, milli duyarlılığa sahip ve halk anlatılarıyla etkileşim hâindedirler. İki hikâyenin dayandığı motif özellikle Anadolu, Balkan ve Avrupa’da dikkat çeken yaygın bir çeşitliliğe sahiptir. Çalışma, motifin kaynağını ve iki öyküde üstlendiği teknik ve sembolik rolü yorumlamayı amaçlamaktadır. Bunun için Hıristiyan, İskoç ve İrlanda anlatılarındaki kesik baş motifinin ve Gotik türünün Irving’i nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Ardından Anadolu ve Balkan folklorundaki ve Peçeveli Tarihi’ndeki kesik baş motifli bazı anlatılara dikkat çekilecek; bunların batılı anlatılarla benzerlikleri tartışılacak ve Ömer Seyfettin’in öyküsü Irving’i öyküsüyle karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Washington Irving, Ömer Seyfettin, Karşılaştırmalı Edebiyat, Folklor, Motif, Kesik Baş.

**THE SEVERED HEAD MOTIVE IN THE LEGEND OF
SLEEPY HOLLOW AND BASINI VERMEYEN SEHIT**

Abstract: In this study, the “severed head” motif in two stories, Washington Irving’s *The Legend of the Sleepy Hollow* and Omer Seyfeddin’s *Basini Vermeyen Sehit* will be comparatively examined. The stories are based on different historical events: the American Revolution and the Siege of Szigetvár. Both writers are known for their short stories, which exhibit national sensitivity and interact with folk narratives. This motif particularly prominent in Anatolia, Balkans, and Europe, displays a wide range of variations.

* İstanbul Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı Doktora Öğrencisi, Tel: 05398872622, serranur.mete@ogr.iu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0821-9341.

The study aims to interpret the origin of the motif and its technical and symbolic roles in the stories. For this, it will be explained how Christian, Scottish, and Irish narratives, which share similar motifs, as well as the Gothic genre influenced Irving. Then, some narratives from Anatolian and Balkan folklore, as well as Pecevi History, will be highlighted. Their similarities with Western narratives will be discussed, and Seyfeddin's story will be compared to Irving's.

Key Words: Washington Irving, Omer Seyfeddin, Comparative Literature, Folklore, Motif, Severed Head.

Extended Abstract: The motifs and the way they used in a certain historical period were significantly influenced by their social and political life of that time. The writers, who were subject to the cultural heritage of their own society, modernized certain elements within this heritage with both aesthetic and ideological concerns and incorporated them in their works by adapting them to the issues of their time.

Washington Irving was a journalist and a diplomat, similarly Omer Seyfeddin was a journalist and a soldier. Irving was impressed by his close friend Walter Scott who had introduced him Romantic history, German literature and legends. Besides, Scott is known for given the first examples of the historical novel in Western literature. He was also interested in narratives of Islamic history, as he dealt with the subject of the Third Crusade and Selahaddin Eyyubi's struggle against Richard I in his novel called *The Talisman*. Similarly, Omer Seyfeddin was mainly influenced by Ziya Gökalp who was closely related to Turkish ideology, culture and folk narratives. Especially during the First World War, Seyfeddin wrote stories of history and heroism resulting from the demand to write stories that would boost the motivation of the people and the soldiers. Irving wrote his story in 1819 and Seyfeddin did in 1917. Both writers used a deeply rooted historical motif known as "the severed head" but they had different aims. Irving attributed the severed head to an enemy soldier, while Ömer Seyfeddin attributed it to a martyred dervish.

Julia Kristeva who wrote *The Severed Head: Capital Visions*, starting from the skull cults, described the mythological heroes Gorgons, the bounty hunters in Gaul, the disembodied head and headless statues of Salyes, the Celtic epics in Wales and Ireland, the story of David and Goliath mentioned in the Old Testament, the face of Jesus known as holy handkerchief, the saints who were beheaded for Jesus such as St. John and John the Baptist, also the power of representation and horror of guillotine punishments in Europe.

The skull cults and beheaded bodies especially widespread in Celtic religion and narratives, are registered as constituting a veritable "literature

of beheading” in Wales and Ireland, dating back to the 4th century in oral tradition, although concrete works originated in the 11th century. The religious and aesthetic skull cult continued in various forms within the Christian realm. In Primitive Christianity, myriad skeletons and heads were deposited in underground caves, especially in Spain and Italy. However, there was no representation of the severed head in Greek art until the Hellenistic period. It was during this period that Roman art was hybridized with Celtic traditions and beliefs, and this fusion was reflected in the art of sculpture. Kristeva sees a narrative connection between “beheaded Christian saints” and “the holy handkerchief”. The holy handkerchief is the narrative about V. Abgar Ukkama, who ruled the Osroene (Edessa) where is in Şanlıurfa today. The sanctity of the head is important in the handkerchief and the narratives about the head has continued in the saints. Many of the pioneering Christian martyrs was executed by beheading. Additionally, in the Bible, it is told that Judith, the widow of the Jewish King Menashe, was beheaded by the cruel Assyrian general Holofernes in Mesopotamia. With prudent interpretation, it could be said that the severed head in intertwined with Christian, Syriac and Muslim narratives in Anatolia. Despite its fragility, there are strong indications that these connections extend to Europe.

Ahmet Yaşar Ocak, who conducted a study on the severed head titled *Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit*, suggest that the severed head motif originates from narratives of Christian saints. These narratives either have their roots in ancient times or are related to stories of saints who were beheaded during the spread of Christianity, some of which involve their struggles with the Turks. The motif of the severed head is particularly concentrated in Anatolia and the Balkans. Consequently, starting from certain Turkish epics, among which *Hikaye-i Kesik Baş* is the most famous, there are accounts of Hazrat Ali’s cenknames, legends about conquest of cities like Sinop, Antakya, Antep, Corum, İznik and especially territories in Rumeliaa such as Prizren, Grijigal, etc. Two of the most famous epics are the one about Grijigal Castle, which was written by Peçevi in his history and inspired by Ömer Seyfettin, and the other about Osman the Young, which was written by Kayıkçı Kul Mustafa.

In the light of these data, the similarities between them are as follows: 1) Both have a historical background, such as the Revolutionary War and the Siege of Sigetwar. 2) Both use the severed head motif within their historical context in a political manner and adapt it accordingly. Irving depicts an enemy soldier who lost his head in war, instilling terror by incorporating gothic elements. Seyfettin utilizes the saint-martyr from

Peçevi's history, transforming it into an ideal hero fighting for the Turkish nation. 3) Both of them create a triangle by depicting the conflict between two archetypal figures surrounding the severed head. Irving forms a triangle between Ichabod Crane (Yankee) – Headless Horseman – Brom Bones (woodsman), while Seyfettin forms a triangle between Kuru Kadı (ulema) – Deli Mehmet/Headless Martyr – Deli Hüsrev (dervish).

The differences between them are as follows: 1) Irving disenchant the legend of the headless horseman with the suspicion that it might be a trick by Brom van Brunt. Rational thinking solves the mystery. However, Seyfettin magnifies the extraordinary in order to create a sense of national consciousness, making the narrative more vivid and enthusiastic. 2) The characters in Irving's story are very realistic, gray figures with almost equal parts of good and evil. Although, in Ömer Seyfettin's story, all the characters are ideal and nearly faultless. 3) In the fictional structure of the stories, the side of the severed head motif is completely opposite to each other. In Irving's story the headless horseman is an object of fear, while in Seyfettin's story, the headless martyr is a heroic character who aims to protect his homeland.

Giriş

Bir tarihsel dönemde yazarların kullandıkları motifler ve bu motifleri kullanım biçimleri, dönemlerinin sosyal ve siyasi hayatından etkilenir. Bu nedenle, edebî eserler, dönemlerinin alternatif bir sosyal tarihini oluşturur. Kendi toplumunun kültürel mirasına tâbi olan yazarlar, bu miras içindeki birtakım öğeleri gerek estetik gerek ideolojik kaygılarla modernize etmiş, kendi toplumlarının meselelerine uyarlayarak eserlerinde kullanmışlardır. Bazı durumlarda, yazar doğrudan millî bir duyarlılığı hedeflemese dahi tarihî izler ve folklorik motifler eserlerinde yer alır, birtakım kodlar eser içinde olaylar ve karakterler üzerinden sembolleşir. Bununla birlikte, özellikle millî duyarlılığın hâkim olduğu dönemlerde kültürel mirasa yönelim artar ve belirgin hâle gelir. Aydın-yazarlar, toplumu etkilemek ve bilinçlendirmek amacıyla halk edebiyatına ait motifleri ve eski kahramanlık hikâyelerini topluma örnek olması için yeniden kaleme almışlardır.

Bu makalede, ortak halk anlatılarıyla etkileşimi olduğunu tahmin ettiğimiz, millî duyarlılığa sahip iki öykü yazarının, Washington Irving ve Ömer Seyfettin'in, biri Amerikan Bağımsızlık Savaşı diğeri Zigetvar Kuşatması olmak üzere iki farklı tarihî olay üzerinde bina ettikleri öykülerinde ortak "kesik baş" motifini kullanımları üzerinde durulacaktır.

Washington Irving bir gazeteci ve diplomat, Ömer Seyfettin ise bir dergici ve askerdir. Irving, Walter Scott etkisiyle Romantik tarih, Alman edebiyatı

ve efsaneleriyle tanışmıştır. Rip Wan Wickle hikâyelerinin ilham kaynağı olan İskoçya gezisi süresinde Scott'un kitaplarını okuduğunu günlüklerinde belirtmiştir. Eserinde Scott'un doğüstü kısa hikâyeleri ile kendi çocukluk hatıralarını birleştirmiştir.¹ Scott, aynı zamanda Batı edebiyatında tarihî romanın ilk örneğini vermesiyle bilinir fakat İslam tarihine ait anlatılarla da ilgilidir. *Selahattin Eyyubî ve Aslan Yürekli Richard* adlı eserinde Üçüncü Haçlı Seferi konusunu işlemiş ve Selahattin Eyyubî'yi zalim İngiltere kralı Richard karşısında daha olumlu bir figür olarak yansıtmıştır. Irving'in de yakın dostu Scott'un bu ilgilerinden etkilendiği tahmin edilebilir. Irving, "The Legend of the Sleepy Hollow" ve "Rip Van Wickle" hikâyelerini de içeren *The Sketch Book*'u (1819) Walter Scott'la tanışmasından sonra kaleme almıştır.

Ömer Seyfettin'i Türk-İslam kültürüne ve halk anlatılarına yönelten başlıca isim Ziya Gökalp'tir. Yazar, Gökalp'in etkisiyle düşüncelerini kurmuş ve modern Türk edebiyatının başat metinlerini meydana getirmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında halkın ve askerinin moralini yükseltecek edebî metinler yazılması talebi ile tarih ve kahramanlık hikâyeleri kaleme almıştır. Bu hikâyeler, Türk-İslam tarihi ve kültüründen gelen malzemeyi devrin koşullarıyla harmanlayarak halka ideal kahraman tipleri sunmayı hedeflemiştir. Peçevî Tarihi'ndeki bir anlatıdan yararlanarak kaleme aldığı "Başını Vermeyen Şehit" (1917) de bu hikâyelerden biridir. İki yazar da farklı hedeflerle hikâyelerinde çeşitli motifleri kullanmışlardır ki bu motiflerden en dikkat çeken "kesik baş" motifidir. İlerleyen sayfalarda detaylandıracağımız üzere bu motif hem Hıristiyan hem Müslüman anlatılarında Anadolu, Balkan ve Avrupa'ya yayılan çok sayıda örneğe sahiptir. Washington Irving "kesik baş"ı bir düşman askerine, Ömer Seyfettin ise şehit olan bir dervişe izafe etmiştir. Bu farklılığın ardındaki sebepler motifin dayandığı tarihsel ve kültürel farklılıkla mı yoksa yazarların öznel kaygılarıyla mı açıklanmalıdır? İki yazar arasında tarihle ve coğrafyayla etkileşimleri bağlamında bir ortaklığın bulunabileceğinden söz ederek konu derinleştirilebilir.

Kafatası Kültlerinden Hıristiyan Azizlerine Doğu Avrupa Folklorunda Kesik Baş Motifinin Görünümleri

Julia Kristeva, tarih boyunca kesik baş temsillerini antropoloji, psikanaliz ve yapısökümün verileriyle incelediği *The Severed Head: Capital Visions* eserinde kafatası kültürlerinden başlayarak, mitoloji kahramanları Gorgon'ları (Medusa, Euryale, Stheno), Galya'daki kelle avcılarını,

¹ Kathryn Sutherland, "Walter Scott and Washington Irving: 'Editors of the Land of Utopia'" *Journal of American Studies*, 10/1, (1976), s. 86-87.

Salyeslerin vücutsuz baş ve başsız vücut heykellerini, Galler ve İrlanda'daki Kelt destanlarını, Eski Ahit'te zikredilen Davud ve Golyat hikâyesini, "kutsal mendil" olarak bilinen İsa'nın mendile geçen yüzünün resmini, Hz. İsa için başı kesilerek öldürülen azizleri, bu azizlerden en ünlüleri Aziz John ve Vaftizci Yahya'yı, Avrupa'daki giyotin cezalarını temsil ve dehşetin gücü bakımından inceler. Ağırılık noktamız Kelt folkloru ve Hıristiyan anlatıları arasındaki bağlantı ihtimalleri üzerine yoğunlaşacaktır.

Kafatası kültürleri, insanlığın en erken tarihlerinden beri mevcuttur. Alt Pelolitik ve Orta Paleolitik'te ilk insanlar arasında ölüm sonrası baş kesmeye dair kanıtlar bulunmuştur. Baş, yamyamlığa dayalı ritüellerin de nesnesidir. Oksipital delik büyütülerek beyinleri alınan kafatasları taş dairelerin ortasında sergilenmiştir. Bazıları dekorasyon için kullanılmış, bazıları deforme edilmiştir. Üst Paleolitik'ten (MÖ 35.000-9000) itibaren, kafatası kültürleri çoğalmıştır: İçki kadehleri olarak kullanılan ve taş levhalar üzerinde sergilenen kafataslarına rastlanır. Kafatası kültürlerinin atalar kültürüyle de bağlantısı vardır. Atalarının kafataslarına tapınma, yalnızca bir öte dünya kültü ve ilahi tapınma prototipi değil, aynı zamanda evlatlara, aileye, klana dayalı bir hafıza kültü hâline gelmiştir.²

Kafatası kültürleri, özellikle Keltlerin, Romalıların verdiği isimler Galyalıların anlatılarında düşman ganimeti olarak düşünülmüştür. Galyalı kelle avcıları, düşman şeflerinin kafataslarını evlerinin duvarlarına asmak veya tapınak duvarlarının oyuklarında sergilemek için kullanmışlardır. Etremont olarak bilinen bölgede bir kelto-ligurya halkı olarak yaşamış Salyes ya da Salluvii halkı, Kelt etkisinde vücutsuz kafalar ve bağdaş kurarak oturmuş başsız vücut heykelleri yapmışlardır. Roma öncesi şehir Glanum'da (Musée de Saint-Rémy-de-Provence) ve Roquepertuse'de (Bouches-du-Rhone) bağdaş kurmuş Galya savaşılarının heykelleri bulunurken, L'Oppidum de La Cloche'nin girişinde kafatasları bulunur. Ferdinand Benoit, Galler ve İrlanda'da gerçek bir "baş kesme edebiyatı" oluşturan Kelt destanlarını hatırlatır ve 11. yy.da ortaya çıkmış olsalar da kesik başın 4. yy. sözlü geleneğinde de bulunduğunu kaydeder. Bu Kuzey Kelt destanları, Entremont bölgesindeki Güney Keltlerin gelenekleriyle ilgili olarak tarihçilerin bulgularını doğrular.³

Nitekim, Kelt folklorunda başsız süvari hayaleti olarak bilinen Dullahan'ın da bu baş kesme edebiyatlarının bir etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı

² Julia Kristeva, *The Severed Head: Capital Visions*, Columbia University Press, New York 2012, s. 10-14.

³ Kristeva, a.g.e., s. 24-25.

olduğu düşünülebilir. Efsaneye göre Dullahan, onu yakınından geçerken gören herkese ölüm haberini taşır. Bazen kamçısının bir hareketiyle kurbanının gözlerini çıkarır.⁴ Efsanenin başka bir versiyonunda Dullahan sisli gecelerde, yolcusu olmayan bir at arabasını süren başsız bir arabacı olarak tasvir edilir. Siyah atların çektiği bu ölüm arabası (Death Coach), ölmesi planlanan biri için gönderilmiştir ve dışarıdan birinin bunu engellenmemesi gerektiğine inanılır. Yoksa ölüm arabası o kişi yerine müdahale eden kişiyi alır. İki efsane de ağlayan çığılı ile ölüm habercisi olan Banshee'nin erkek versiyonları olarak düşünülür.⁵

Dinsel ve estetik kafatası kültü, daha doğrusu atalar kültü, Hıristiyan âleminde çeşitli şekillerde devam etmiştir. İlk dönem Hıristiyanlık, Capushin iskeletlerini ve binlerce kafatasını özellikle İspanya ve İtalya'daki yer altı mağaralarında biriktirmiştir ve bugün azizlerin kafataslarını içeren büyük kutsal emanetler kiliselerde mevcuttur. Fakat Helenistik döneme kadar Yunan sanatında kopmuş kafa temsili yoktur. Kesik baş, Roma sanatında ancak Kelt gelenekleri ve inançları ile melezlendiği zaman yeniden ortaya çıkmış ve heykel sanatına yansımıştır.⁶ Hz. İsa başı kesilerek öldürülmemiştir, bu kaderi azizler yaşayacaktır; fakat Kristeva'ya göre bu boşluk “kutsal mendil” inancı ile doldurulur.

Kutsal mendil üzerine çok çeşitli varyasyonlar bulunmakla birlikte konumuz bağlamında dikkat çekenlerden biri ilk Hıristiyan kralı olarak bilinen Abgar'ın efsanesidir. Bugünkü Şanlıurfa'da bulunan Osroene (Edessa) hükümdarı V. Abgar Ukkama, Hz. İsa'nın ölümünden sonra putperestlikten Hıristiyanlığa geçmiş ve halkına da bu dini benimsetmiştir. Efsaneye göre cüzzam hastalığına yakalanan Kral Abgar, Hz. İsa'nın hastaları iyileştirdiği duyar; fakat çok hasta olduğu ve bu sebeple Kudüs'e gidemediği için Hannan adlı kuryesini bir mektupla beraber Hz. İsa'ya gönderir. Hannan becerikli bir ressamdır ve Hz. İsa'ya mektubu sunduktan sonra yüksek bir yere çıkarak onun portresini yapmayı dener fakat bir türlü başarılı olamaz. Bunu fark eden Hz. İsa, yüzünü yıkar ve kendisine uzatılan bir mendille yüzünü silip Hannan'a verir. Hz. İsa'nın yüzünün resmi mendile çıkmıştır. Hannan bir mektupla birlikte bu mendili de alarak Edessa'ya döner. Kral Abgar bu mendil sayesinde iyileşir. Yıllar sonra Edessa M.S. 116-117 arasında Roma himayesine girer ve 163 yılında

⁴ Patricia Monaghan, The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore, Facts On File, New York 2004, s. 140.

⁵ Monaghan, a.g.e. s. 120.

⁶ Kristeva, a.g.e., s. 25.

kuşatılarak hâkimiyet altına alınır.⁷ Süryanilerin de Urfa'da Kral Abgar döneminde Aday Şliho vasıtasıyla Hıristiyanlıkla tanıştıkları rivayet edilir.⁸ Temkinli olmakla birlikte, bu veriler ışığında Anadolu'da kesik baş motifinin Hıristiyan, Süryani ve Müslüman anlatılarıyla iç içe geçmiş şekilde bulunduğu ve kırılğan olmakla birlikte bağlantıların Avrupa'ya kadar uzandığı yönünde güçlü işaretlerin olduğu yorumu yapılabilir.

Gerçek anlamda öncü ilk Hıristiyan şehitlerinin çoğu başı kesilerek öldürülmüştür. En dikkat çeken iki aziz Aziz Denis ve Vaftizci Yahya aynı kaderi paylaşmışlardır. 3. yy.da Papa Fabian tarafından Galya'ya gönderilen, Paris'in ilk başpiskoposu Aziz Denis rivayete göre önce kırbaçlanır, diri diri yakılır, aslanların önüne atılır fakat bütün bunlardan sağ çıkar. Nihayetinde başı kesilir. Fakat vücudu hemen ayağa kalkar, kesilen başını eline alarak Montmarte (Şehitler Dağı) tepesindeki mezarına kadar iki mil boyunca yürür. (Kristeva, s. 71-72) Vaftizci Yahya ise Markos ve Matta İncillerine göre Herod Antipas tarafından üvey kardeşinin karısı Herodias'la evliliğini kınadığı için hapse atılmıştır. Herod halk tarafından sevilen azizin öldürülmesini istemese de bir ziyafet esnasında Herodias'ın kızı ve dolayısıyla Herod'un üvey kızı olan Salome tarafından kandırılır. Misafirlerin önünde dans eden Salome, Herod'un ona ne isterse vereceğine dair söz vermesi üzerine annesinin teşvikiyle Vaftizci Yahya'nın başını ister. Herod, bunu istemese de yemininden dönemeyeceği için Salome'nin isteğini yerine getirir. Salome, Yahya'nın başını bir tabağa alarak annesine sunar.⁹

Ahmet Yaşar Ocak, kesik baş motifi kaynaklarının Hıristiyan azizlerinden geldiğini söyler. Önceki paragraflarda değinildiği üzere Hıristiyan folklorunda kesik baş motifli anlatıların bir kısmı çok eski devirlerden intikal eden mahsullerdir. Diğer bir kısmı ise Hıristiyanlığın yayılış döneminde yaşamış ve putperestlerle mücadelelerinde başları kesilerek öldürülmüş gerçek veya hayalî azizlerin hayatlarını anlatmaktadır. Ayrıca bu anlatıların bir kısmı da Türklerle mücadeleden doğan ve savaş yıllarının hatıralarını yansıtan ürünlerdir. Savaşlarda Türklere karşı çarpışan ve onlar tarafından başları kesilmiş gerçek veya efsanevi kahramanları konu eder.

⁷ Cihat Kürkçioğlu, Müslüm Akalın vd., Uygarlığın Doğduğu Şehir: Şanlıurfa, Şanlıurfa Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları (Çevrimiçi), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80981/mo-132---ms-639.html>, 13 Ocak 2023.

⁸ Mehmet Çelik, "Süryaniler", İslam Ansiklopedisi, (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/suryaniler>, 13.01.2023.

⁹ "Salome", Ana Britannica, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/biography/Salome-stepdaughter-of-Herod-Antipas>, 13 Ocak 2023.

Ocak, Türk folklorunda gövdesiz baş anlatılarının, Hıristiyan folklorunda ise başsız gövde anlatılarının çoğunlukta olduğuna hatta Hıristiyan folklorunda gövdesiz baş anlatısının hiç görülmediğine dikkat çeker.¹⁰

Washington Irving'in öykülerinde, edebiyatımızda da bulabileceğimiz Kutsal Kitap kaynaklı konu ve motiflerin bulunduğuna dikkat çeken bir isim de İnci Enginün'dür. Ahmet Midhat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* (1321) romanında, Kutsal kitaplarda geçen Ashab-ı Kehf'in yıllarca uyuduktan sonra uyanmaları ve çevrelerini yadırgamalarına benzer konuyu Washington Irving'in de Rip van Wickle adlı hikâyesinde işlediğini söyler. Bu motifin araştırılmasının sosyal değişimleri anlamak için verimli malzeme sağlayacağını belirtir.¹¹ Washington Irving, Kutsal anlatıların içerisinde ve Dünya folklorunda ortak "kesik baş" motifini de aynı kitabın (The Sketch Book) içinde bulunan "Uykulu Kuytu Menkıbesi" öyküsünde kullanmıştır. "Kesik baş" motifi bu korku hikâyesinde Gotik türünün hizmetindedir.

1. Folklorun ve Gotik Sanatın Washington Irving'in Öyküsüne Yansıması

Gotik, adını 5. yy.da Avrupa'yı istila ederek Roma İmpatorluğu'nun çöküşünü hızlandıran bir Germen kabilesi olan Got'lardan alır. Roma'nın çöküşünü takip eden "Karanlık Çağ" fikri Orta Çağ ve Gotik Çağ'ı kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Aslında kendilerine ait bir edebiyat bırakmış olmayan ve istilacılığıyla tanınan Got'lar, Rönesans İtalyan tarihçilerinin kendilerine yanlışlıkla izafe ettikleri bir mimari üslubun temsilcisi haline gelmişlerdir. Rönesans tarihçileri bu mimari üslubu klasik üsluba aykırı, barbar ve düzensiz olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlama, hem Yunan-Roma klasiklerinin üstünlüğünü pekiştirmek hem de Rönesans Çağ'ının medenî üstünlüğünü pekiştirmek üzere bir medeni-barbar karşıtlığı yaratmak içindir. Bunun yanı sıra 18. yüzyılda edebî ve politik milliyetçiliğin gelişiminde rol oynayan İngiliz kültürü, kendisine canlılık ve ihtişamı sağlamak için kadim geçmişinin gotik ilkelliği ve barbarlığından yararlanmıştı. Bu bakımdan gotik, iki farklı ideolojik amaç için "ilkel" olarak tanımlanır: medeniden farklı olanı tanımlayarak karşıtlık yaratmak ya da kültüre gerçek fakat kayıp temelleriyle özdeşleşmiş kurucu bir zemin sağlamak için. Bu kurucu politik kullanımda sabit kalan, gotiğin, kültürün medeni olanı tanımlama ve medeni olmayı reddetme

¹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1986, s. 41-48.

¹¹ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete 1839-1923*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, s. 215.

konusundaki söylem mücadelesinin simgesel alanı olmaya devam etmesidir. Gotik; modern olana karşı arkaik ve pagan, medeni ve zarif olana karşı barbar ve kaba, kozmopolit olana karşı kadim, Avrupalı ve Fransızvari olana karşı İngiliz ve taşralı, empoze kültüre karşı yerli kültürdür.¹²

Gotik edebiyat, hâkim bir gizem ve dehşet atmosferine sahip Avrupa Romantik Orta Çağ kurgusudur. Aydınlanma Çağı'yla bağlantılı olarak en parlak dönemini 1790'larda yaşamış olsa da sonraki yüzyıllarda da sık sık yeniden canlanmıştır. İlhamını Orta Çağ binaları ve harabelerinden alır. Kurgusunda yeraltı geçitleri, karanlık mazgallar, gizli paneller ve kapılarla donatılmış kale ve manastırları kullanır. Akıldışılık, düşler ve batıl inançlardan beslenen; barbarlığı, düzensizliği, kaosu, korku ve dehşeti barındıran bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle esas olarak Aydınlanma Çağı'nın akılcılığına ve Klasisizmin kuralcı ve ölçülü yapısına karşı bir tepki hareketi olarak görülebilir. Başlangıcından bugüne egemen kültürel değerlerine yabancılaşan ve hâkim otoriteye karşı çıkan muhalif bir tür olan Gotik, anlattıkları ile okuyucuyu dehşete düşürerek bu muhalif tavrını belirgin kılar. Değişmez özellikleri “güç, karşı koyma, yıkım ve ölüm içgüdü, egemenliğin kötüye kullanımı, bozulmuş görkem, çaresizlik, insanlığın kokuşmuşluğu, her türden çöküntü ve en önemlisi insanın bilinmeyene ve doğaüstü sayılana beslediği ilgi ve bundan aldığı hazzı, her türden duyguyu abartarak ortaya çıkarma arzusudur.”¹³ Yücesoy'a göre gotik, Orta Çağ romanslarının özelliklerini ve mitoloji, destan, masal gibi halk edebiyatı ürünlerini modern edebiyatın hizmetinde kullanması sebebiyle “klasik ve moderni bir potada buluşturma girişimi” olarak okunabilir.¹⁴

Irving, Kıta romantizmini ve Gotik tarzı dünyaya tanıtan bir öncü olarak değerlendirilir. İlk defa önemli bir Amerikalı yazar, 19. yy. başlarında, sözlü geleneği ve bu geleneğin içinde geniş şekilde çoğalan Amerikan karakterini edebî kullanıma sokmuştur.¹⁵ İlk Amerikan kısa hikâyesi

¹² David Punther & Glennis Byron, Gothic, Wiley-Blackwell Publishing, New Jersey 2004, s. 3-8.

¹³ Özge Yücesoy, Korku Edebiyatı (Gotik Edebiyat) ve Türk Romanındaki Örnekleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 10-22.

¹⁴ Yücesoy, a.g.e., s. 37.

¹⁵ Daniel G. Hoffman, “Irving’s Use of American Folklore in the Legend of the Sleepy Hollow”, Publications of the Modern Language Association of America, 68/3, Haziran (1965), s. 434.

olarak kabul edilen bu hikâye Alman masallarının Amerikanlaştırılmış bir versiyonu gibidir. Klasik bir korku-gizem hikâyesi olarak görünmesine rağmen, *Uykulu Kuytu Söylencesi*, Amerikan tarihinden derin izler taşımaktadır. 1819-20 yıllarında yayımlanan hikâye, 1790 yılında Hollandalı eski denizcilerin ve göçmenlerin kurmuş olduğu Tarry Town çevresindeki kırsalda, gizemli atmosferi ve hayalet hikâyeleriyle ünlü Uykulu Kuytu adlı tenha bir vadiye geçer. Irving hikâyesine, bu bölgenin oldukça sakin görünen bir tasviriyle başlar. Uykulu Kuytu'yu ve kuytunun bulunduğu Connecticut eyaletinin tarihsel önemini anlatır. Bu anlatım içinde bazı unsurlar, hikâyenin başlangıcında tekinsizlik havasını kurmaktadır:

Hudson Nehri, Hollandalı eski denizcilerin Tappan Zee adını verdikleri bir yerde genişleyip yayılarak uçsuz bucaksız akar. Burada, denizciler yelkenlerini her vakit ihtiyatla indirir ve Aziz Nicholas'a onları himaye etmeleri için yakarır. Doğu kıyıları girintili çıkıntılı bir biçimde çevreleyen bu geniş koylardan birinin bağrında kimilerinin Greensburgh adını verdiği, ancak çoğunlukla Tarry Town olarak bilinen bir Pazar ve liman kasabası uzanır. (...) Bu köyden çok değil belki üç kilometre uzaklıkta, yüksek tepelerin arasında küçük bir vadi, daha doğrusu bir arazi bulunur. (...) Dünyadan elini eteğini çekmiş bu küçük vadi, öteden beri, uyuşuk sessizliğinden ve ilk Hollandalı göçmenlerin soyundan gelen yerlilerin tuhaf tabiatlarından ötürü Uykulu Kuytu olarak bilinir. (...) Vadideki durum öyledir ki; uykulu, müphem bir varlık sanki buraya çöreklenmiş de havasına sızıp işleyerek tüm vadiyi ele geçirmiştir. Bazısı, bu topraklara yerleşimin ilk zamanlarında soylu bir Alman doktor tarafından büyü yapıldığını; bazısı da kabilesinin büyücüsü yahut kâhini olan ihtiyar bir Kızılderili şefinin, toprakları Efendi Hendrick Hudson tarafından keşfedilmeden önce, ayinlerini burada düzenlediğini söyler.¹⁶

Uykulu Kuytu, Hudson Nehri kıyısında, Connecticut eyaletine bağlı bir bölgedir. Amerika Birleşik Devletleri tarihinde Connecticut, ilk göç hareketinin gerçekleştiği, ilk kolonilerin kurulduğu, devamında çok sayıda ülkeden büyük miktarda göç ve misyoner hareketine şahit olan kozmopolit bir bölge olmuştur. Hikâyede de örneklendiği üzere geniş ırmaklar, gemilerin kıtanın derinliklerine girmelerini kolaylaştırdıkları ve beslenme olanağı sağladıkları için insanların ilk tercih ettikleri, geniş oranda yayıldıkları yerler olmuşlardır.¹⁷ Yeni Dünya'ya yerleşmek için ilk hazırlananlar arasında İngiltere Resmî Kilisesi'nin baskısıyla bunalan

¹⁶ Washington Irving, *Uykulu Kuytu Söylencesi Seçme Öyküler*, çev. Nagihan Çakır, İthaki Yayınları, İstanbul 2018, 2. bs., s. 8.

¹⁷ A. Nevins & H. S. Commager, *ABD Tarihi*, çev. Halil İnalçık, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008, s. 18-19.

Püritenler, Hollandalı Kalvinistler, köleler ve tüccarlar bulunmaktadır. Devamında doktor, hukukçu, öğretmen gibi orta sınıftan insanlar da göç hareketlerine katılmışlardır. Hudson Nehri civarında ilk keşif faaliyetlerini gerçekleştiren Hollandalı denizciler Manhattan Island'da kürk tüccarlarının küçük bir koloni kurmalarının önünü açar. Koloni hareketliliğinin artmasında Londra, Plymouth gibi büyük şirketlerin de önemli oranda etkisi olmuştur.¹⁸ Massachusetts'ten gelen ilk göçmen dalgası, aşağı Connecticut vadisinde birçok şehir kurmuştur. 1639'da bu kasabalardan oy hakkına sahip vatandaşlar Hartford'da toplanmış ve Amerikan Cumhuriyeti tarafından kendileri için Batı dünyasındaki ilk anayasayı, Connecticut Esas Yassaları'nı (Fundamental Orders of Connecticut) kaleme almışlardır.¹⁹

Bu bakımdan Uykulu Kuytu, kapitalist bir ticaret ortamının geliştiği bir liman şehrine yakın fakat aynı zamanda ondan ayrı, önceden sömürge bölgesiyken sonra bağımsızlaşmış, hâlen dindar ve mistik hikâyelere inanan köylü halkın yaşadığı bir bölgedir. Bölge içinde tekinsizliği meydana getiren birbirine karşıt iki ruh, Alman doktorun ve Kızılderili şefin ruhu bulunur. Bunun yanı sıra, geceleri bölgeyi bir Alman askerinin kötücül hayaleti de ziyaret etmektedir:

(...) bu efsunlu yöreyi en sık ziyaret eden, görünüşe göre havadaki tüm güçleri de etkisi altında bulunduran başat hayalet, ata binmiş başsız bir insan sûretindedir. Kimi söylentilere göre bu, Bağımsızlık Savaşı sırasındaki adsız muharebelerden birinde bir top mermisiyle başı uçan ve o gündün beri rüzgârın kanatlarına atlamışçasına bir ivedilikle seğirtip gecenin karanlığına karıştığı görülen bir askerin hayaletidir. Yalnızca vadiye dadanmakla yetinmeyen bu hayalet, kimi vakitler civar yollara, bilhassa fazla uzak olmayan bir kilisenin yakınlıklarına da musallat olur. (...) birkaç güvenilir tarihçinin ileri sürdüğüne bakılırsa süvarinin bedeni kilise bahçesine gömülüdür. Hayalet, geceleri kopan kafasını bulmak için muharebenin gerçekleştiği meydana gider. İşte Kuytu'da gece yarları esen o şiddetli rüzgâr da, süvarinin kilise bahçesine şafak sökmeden bir an evvel varmak amacıyla atını süratle koşturmasından meydana gelir.²⁰

Amerikan Bağımsızlık Savaşı ya da diğer adıyla Amerikan Devrim Savaşı (1777-1783), Büyük Britanya'nın Kuzey Amerika'daki on üç kolonisinin siyasi bağımsızlık kazandığı ve sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'ni kurma yoluna gittiği ayaklanmadır. Savaş, İngiliz tacı ile Kuzey Amerika

¹⁸ Nevins & Commager, a.g.e., s. 22-27.

¹⁹ Nevins & Commager, a.g.e., s. 30-31.

²⁰ Irving, Uykulu Kuytu Söylencesi, s. 9.

kolonilerinin büyük ve etkili kesimleri arasında İngilizlerin sömürge bölgeleri üzerindeki kontrolünü artırma yönündeki girişimleri sonucu ortaya çıkmış ve on yıldan uzun sürmüştür. 1778'in başlarına kadar Britanya İmparatorluğu içinde bir iç savaş durumunda olan çatışma, sonradan 1778'de Fransa ve 1779'da İspanya'nın da Britanya'ya karşı sömürgelerin safına katılmasıyla uluslararası bir savaşa dönüşmüştür. Bu sırada hem ABD'nin resmi olarak tanınmasını sağlayan hem de ona maddi destek sağlayan Hollanda, İngiltere ile ayrıncı bir savaşa girmiştir. İngiliz Ordusunun çiftçilerden asker devşirmesinin yanında Alman prensliklerinden de asker satın alan İngiliz hükümetinin yabancı paralı asker kullanması tepkiyle karşılanmıştır. Savaşın sonunda 30 Kasım 1782'de imzalanan barış anlaşması ve 3 Eylül 1783'de imzalanan Paris Barışı ile savaş sona ermiş; Büyük Britanya, Batı sınırı Mississippi Nehri'ne kadar olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını tanımış ve Florida'yı İspanya'ya devretmiştir.²¹ Bu bakımdan, *Uykulu Kuytu Söylencesi*, Connecticut'a yerleşen ilk Hollandalı göçebelerin korkularını ifade eder.

Hikâyenin kahramanı olan Ichabod Crane, Connecticut'ta doğup büyümüş olan, sırk gibi uzun ve zayıf, son derece batıl inançlı bir okul müdürüdür. Crane, bir ana karakterden beklenenin aksine oldukça olumsuz özelliklerle resmedilir. Kötü görünümlü, açgözlü ve çıkarıcıdır:

Tabiatın bu kuytulduğunda, Amerikan tarihinin uzak bir döneminde, yani nereden bakılırsa bir otuz yıl kadar önce, Ichabod Crane adlı, civardaki çocuklara öğretmenlik yapmak amacıyla Uykulu Kuytu'ya kısa bir süreliğine gelen yahut kendi deyimiyle burada "oyalanan" muhterem bir kimse yaşamaktaydı. Amerika'nın, Birlik'e gerek deha bakımından gerekse orman hususunda öncü kimseler tedarik edip her sene sınırdan bir grup ormancı ve öğretmen yolladığı Connecticut eyaletinde doğup büyümüştü. Crane soyadı tam da dış görünüşünü yansıtıyordu. Boylu posluysa ancak dar omuzları, uzun kol ve bacakları, giysisinin kollarından aşağı uzayıp sarkan elleri ve kürek niyetine kullanılabilecek ayaklarıyla sırk gibi bir görünüme sahipti. Bu haliyle gövdesi birbirine gevşek bir biçimde tutturulmuş gibi görünüyordu. Devasa kulakları, kocaman, donuk bakışlı yeşil gözleri ve uzun bir gagayı andıran burnuyla (öyle ki, tüneğine kurulmuş, rüzgârın ne yönde estiğini söyleyen horoz biçimindeki rüzgâr fırıldaklarına benziyordu) kafası küçücük ve tepesi de dümdüzdü. Onun rüzgârlı bir günde bir tepenin etrafında esintiden kabarıp bir oraya bir buraya uçuşan kıyafetleriyle gezindiğini gören, kıtlığın vücut bulup

²¹ "American Revolution", Ana Britannica, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/event/American-Revolution/Prelude-to-war>, 18 Eylül 2021.

dünyaya üşüştüğünü yahut bir korkuluğun mısır tarlasının birinden fırlayıp kaçtığını düşünürdü.²²

Hudson Nehrinin kolay ulaşım imkânı sayesinde artan göç akımı ile birlikte öğretmenlerin de birer misyoner olarak gönderildiği dönemde Ichabod Crane de Kuzey Amerikalı bir misyoner öğretmen olarak Sleepy Hollow'a gelmiş olmalıdır. Ichabod Crane öğrencilerini şiddetle disipline eden bir öğretmen, "ağzını anakondalara eş büyüklükte açıp muazzam bir iştahla ne varsa silip süpürme kuvvetine sahip, kendini işe yarar ve uyumlu gösterebilmek için türlü yöntemlere başvurabilen" bir kişidir.²³ Kişiliği "açgözlülüğün ve saflığın tuhaf bir karışımı"dır. En büyük zevki ise büyümlü korku hikâyeleri dinlemek ve neredeyse ezbere bildiği Cotton Mather'ın "İngiltere'de Cadılığın Tarihi" kitabını okumak ve anlatmaktır.²⁴ Ichabod Crane, öğrenmenin, kültürün, gelişmişliğin, çürümüş bir dini inancın, dünyadaki yıpranmış düzenin üzücü bir sembolüdür.²⁵

Yankee, Amerika Birleşik Devletleri'nin özellikle Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Rhode Island ve Connecticut bölgelerinde yaşayan yerlilerine verilen isimdir. Genellikle kurnazlık, tutumluluk, yaratıcılık ve muhafazakârlık gibi özelliklerle ilişkilendirilir. Amerikan İç Savaşı (1861-65) yıllarında Güneyliler tarafından Federal askerler ve Kuzeyliler için kullanılmıştır. Terimin orijinali bilinmemekle birlikte Oxford Sözlüğü en makul varsayım, kelimenin Jan (John) kelimesinin küçültme sıfatı almış bir versiyonu olan Janke'den geldiği söylemektedir. Bu kelimenin yükselişinin izini süren Mitford Mathews, 1775'teki Lexington Savaşı'ndan önce bu terimin kullanıldığına dair hiçbir kanıtın bulunmadığına dikkat çeker. İngiliz askerleri, 1775'te bu terimi bir alay unsuru olarak kullanmışlardır.²⁶ Connecticut'lu Ichabod Crane de Uykulu Kuytu'ya gelen bir 'yankee'dir ve bütün özellikleri taşır. Hikâyenin ilerleyen bölümlerinde Ichabod Crane, Hollandalı varlıklı bir çiftçi olan Balthus van Tassel'in tek çocuğu olan Katrina van Tassel'e, daha doğrusu onun sahip olduğu muazzam mal varlığına âşık olur. Fakat Katrina'nın kalbini kazanma yolunda önüne büyük bir engel, hikâyenin ikinci önemli karakterini oluşturan Brom Van Brunt çıkar. Washington

²² Irving, Uykulu Kuytu Söylencesi, s. 10.

²³ Irving, a.g.e., s. 11-12.

²⁴ Irving, a.g.e., s. 13.

²⁵ Hoffman, a.g.m., s. 434.

²⁶ Yankee, Ana Britannica, (Çevrimiçi) <https://www.britannica.com/topic/Yankee-nickname>, 18 Eylül 2021.

Irving, Ichabod Crane ve Brom van Brunt üzerinden Amerikan literatüründe, bölgesel halk geleneklerinde zaten baskın tipler olarak ortaya çıkmış olan iki karşıt karakterin “Yankee” ve “taşralı”nın (backwoodsman) * çatışmasının ilk önemli örneğini verir. Bir buçuk yüzyıl halk masallarında ve ulusal tarihinde devam eden bu çatışma, Amerikan edebiyatında, kısa sürede önemli bir motif hâline gelmiştir.²⁷

Kuvveti ve yiğitliğiyle yeri göğü inleyen bu adam, geniş omuzlara, esnek bir vücuda ve kısacık, kıvrır kıvrır siyah saçlara sahipti. Kaba saba biri olmasına karşın çirkinlikten uzak, neşenin ve kibrin iç içe geçtiği bir çehresi vardı. Herkülvâri vücudundan ve uzuvlarının müthiş kuvvetinden dolayı herkes tarafından YUMRUK BROM (Brom Bones) olarak biliniyordu. Tatarlarla yarışacak denli üstün olan binicilik bilgisi ve maharetiyle meşhurdu. Tüm yarışmalarda ve horoz dövüşlerinde başı çekiyor, taşra yaşamının gereklerinden olan bedensel kuvvetinin üstünlüğüyle tüm anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapıyor ve sonunda şapkasını bir kenara koyup herhangi bir itiraza yahut karşı çıkmaya mahal vermeyecek biçimde nihai kararını açıklıyordu. Kavgaya da eğlenceye de daima hazır; ancak görüntüsünün yansıttığı biçimde kötü niyetli olmaktan ziyade muzip bir kimse idi.²⁸

Irving’in halk folklorunu kullanım şekli kendinden önceki anlatılardan ayrılır. Klasik anlatılarda Hollandalılar şişman, zeki olmayan, gösteriş ve zevk düşkünü olarak resmedilmiştir. Irving ise Hollandalı’ya, Brom van Brunt’a güç, kuvvet ve cesaret nitelikleri yükleyerek “tanıştığı Yankee’yi alt eden Hollandalı” kurgusu oluşturmuş ve bu kurgu kendisinden sonra gelen Amerikan mizahının geleneksel çatışmasını oluşturmuştur.²⁹ Ichabod fiziksel olarak güçlü olmasa da zeki ve kurnazdır:

Ichabod’un doğası esnekliğin ve sebatın güzel bir karışımıydı; beden ve ruhen esnek bir bitki olan bu ahmak adam zorlansa da pes etmez, bükülse de kırılmaz, en ufak bir baskıda boyun eğse de o arada sıvışıp kaçmış olurdu.³⁰

Nitekim Ichabod müzik dersi vermek bahanesiyle Balthus van Tassel’in konağına girip çıkmaya başladığında Ichabod ve Brom Bones arasındaki gerilim hızla tırmanır; nihayetinde Katrina’nın ziyafet akşamı Brom Bones’u tercih etmesiyle biter. O akşam anlatılan korku hikâyelerinin

²⁷ Hoffman, a.g.m., s. 425-426.

²⁸ Irving, a.g.e., s. 19.

²⁹ Hoffman, a.g.m., s. 427-428.

³⁰ Irving, a.g.e., s. 20.

yanında Brom Bones, Başsız Süvari ile yarıştığı ve yarışı kazandığı bir hikâye anlatır.

Brom, bir akşam Sing Sing'teki komşu köyden dönmek üzere yola koyulmuşken bu gece yarısı süvarisinin ansızın karşısında bitiverdiğini; bir kâse punç karşılığında yarışa davet ettiği süvariye, atı Delifişek süvarinin gulyabani atından önce olduğu için yenmek üzere olduğunu; ne var ki, tam kilise köprüsüne vardıkları anda süvarinin birdenbire fırlayıp ateşten kıvrımlar saçarak kaybolduğunu anlattı.³¹

Ana karakter Ichabod Crane, başsızlık motifine sahip olan Başsız Süvari ve tetikleyici ya da etkileyici karakter olarak Brom Bones hikâyede korku/gizem hikâyesi bağlamında bir üçlü sac ayağını temsil ederler. Hayal kırıklığı içinde atına binip oradan ayrılan Crane, Kilise'ye giden yolda, Hudson nehri üzerindeki köprü'nün yakınlığında Başsız Süvari ile karşılaşır:

(...) gece yarısının en dehşet verici vakitleri çökmüştü. Kendisi kadar iç karartıcı bu vakitte, onun epey aşağısında kalmış Tappan Zee, karaya demirlenip bir o yana bir bu yana salınan bir şalopa direğiyle, kapkara ve belli belirsiz bir biçimde dört bir yana serilmişti. Ichabod gece yarısının bu ölüm sessizliğinde Hudson'un öte kıyısındaki bekçi köpeğinin havlamasını bile duyabiliyordu; ancak ses, insanın sadık dostu olan bu hayvanın yalnızca uzaklığına dair bir ipucu verecek şekilde belli belirsiz ve cansızdı. (...) Yolun orta yerinde, yöredeki diğer tüm ağaçların yukarısına bir dev gibi dikilerek adeta bir nirengi noktası oluşturan devasa bir lale ağacı yükselmekteydi. Sıradan bir ağaç gövdesi oluşturabilecek denli iri ve yamru yumru olmuş tuhaf dalları, kıvrıla kıvrıla neredeyse yere degecek kadar alçaldıktan sonra tekrar gökyüzüne yükseliyordu. Yakın zamanda tutsak alınan talihsiz Andre'nin acıklı hikâyesiyle ilintili bu ağaç, herkes tarafından Binbaşı Andre'nin ağacı olarak biliniyordu.³²

Amerikan Devrimi sırasında casus olduğuna hükmedilip idam edilen İngiliz ordusu subayı olan John Andre'nin hikâye içinde yer alması, hikâyenin tarihsel bağlantısını ortaya koymaktadır. Ichabod Crane'in başsız süvari ile karşılaşacağı ortam, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na atıfta bulunarak hikâyenin gerçekliğini ve inandırıcılığını sağlamlaştırmaya çalışır.

Ormanın koyu gölgeliğinde, derenin kıyısında durmuş kocaman, biçimsiz, kapkara ve upuzun bir şeye bakmaktaydı. Kılını bile kıpırdatmadan karanlığın içinde dikilen bu şey, zavallı yolcunun üzerine her an atılacakmış gibi duran devasa bir canavar gibi görünüyordu. (...) yürekli

³¹ Irving, a.g.e., s. 31.

³² Irving, a.g.e., s. 32-33.

görünme gayretiyle kekeleyerek “Sen de kimsin?” diye sordu. Yanıt gelmedi. Sorusunu daha da tedirgin bir sesle yineledi. Yine yanıt gelmedi. İnatçı Karabarut’un böğürünü bir kez daha kırbaçladı ve bağıra çağıra bir ilahi söylemeye başladı. Tam o esnada dehşet saçan müphem cisim kımıldanmaya başladı ve bir çırpıda yolun ortasına sıçrayarak dikildi. Gece karanlık ve sıkıntı verici olmasına karşın bu meçhul varlığın biçimi az çok seçilebiliyordu. Kocaman bir süvariymiş gibi görünen bu varlık, güçlü kuvvetli bir yapısı olan simsiyah bir ata binmişti. Ne rahatsızlık verecekmış ne de yakınlık gösterecekmış gibi görünüyordu; yalnızca yolun bir kıyısında durmuş uzak ve de soğuk bir biçimde dikiliyor; atıyla, korkusunun ve huysuzluğunun ancak üstesinden gelen Karabarut’un göremeyeceği bir açıda aheste aheste koşturuyordu.³³

Hikâyede başsız süvari korkunç bir canavar olarak tasvir edilmiştir. Süvariden kaçmak için atını korkuyla kamçılamanın sonunda süvarinin başını Crane’e fırlatması ile paldır kültür atından yuvarlanır. Ertesi sabah at, eyersiz ve yuları boşa, otlarken bulunur. Köy halkı Başsız Süvari’nin Ichabod’u götürdüğüne inanır. Olaydan birkaç yıl sonra New York’a ziyaret amacı ile giden bir çiftçi ise “Ichabod Crane’in hâlâ yaşıyor olduğunu, bölgeyi kısmen hayaletten ve Hans Van Ripper’dan korktuğu için kısmen de varis hanımefendinin kovması sebebiyle küçük düşmesinden ötürü terk ettiğini, okul işine devam edip aynı zamanda hukuk okuduğunu ve baroya kabul edildiğini, gazeteler için yazılar yazdığını ve nihayetinde on sterlinlik davalara bakan bir mahkemede hâkim olduğunu” söylediğini anlatır. Bu anlatım sırasında Yumruk Brom’un gizli gizli gülmesi yakındakileri görüldüğünden çok daha fazla şey bildiğinden kuşkulananmaya iter. Ne zaman Ichabod’un hikâyesi anlatılsa Brom kahkahalara boğulmaktadır.³⁴

Hikâye, ilk bakışta taşralının zaferi gibi görünür. Irving’in Hollandalı kurnaz taşralısı, işgalci Yankee’den intikamını alır. Brom van Brunt, Balthus van Tassel’in vârisi olarak zenginleşir. Fakat Ichabod Crane da tamamen yenilmiş değildir, kaybettiği sadece bir köylü kızı ve onun mirası olmuştur. New York’un modernliği içinde o da kendi yetenekleriyle zengin olur. Onun zengin olmasını sağlayan geçirdiği dönüşümdür; huysuz pedagog büyük şehirde avukata dönüşmüştür.³⁵ Yumruk Brom, çağların suçluluk yüküne isyan eden “doğal insan”ı temsil eder. O kendisini İngiliz tahtına, kralların egemenliğindeki tüm Avrupa’ya bağlayan ipleri kesmiş; vahşi doğanın ortasında geçmişinden yoksun ama tüm insanlık tarihinin

³³ Irving, a.g.e., s. 35.

³⁴ Irving, a.g.e., s. 38-39.

³⁵ Hoffman, a.g.m., s. 432.

onunla başladığına emin bir hâlde oturmaktadır. Onun düşmanı şehirden doğuya gelen yeni züppe âdetler, Amerikan mitolojisine her zaman doğudan, New England'dan, Avrupa'dan gelen kültür, soy ya da sınıf farklılıkları; ya da bir Yankee seyyar satıcıdır. Bunlar, bir Amerikalının her nesilde isyan etmesi gereken şeyi, işe yaramaz bir öğretim sistemi ve bir suçluluk olarak gelen eski mirası temsil etmektedir. Doğumu Cumhuriyet ile aynı zamana denk gelen Washington Irving, Cumhuriyet'in baskın mitini dramatize ederek ulusal edebiyatının bir temasını formüle etmiştir.³⁶

Ichabod Crane – Başsız Süvari – Brom Bones üçgeninde yazar, kesik baş mitiyle Amerikan kültürünün iki arketip figürü olan taşralı ve Yankee çatışmasını işlemiştir. Başsız Süvari yani kesik baş motifi, Brom van Brunt'un, taşralı olanın kazanmasına hizmet etmiş; aynı zamanda hikâyenin sonunda kendi gerçekliği yazar tarafından sakatlanarak Amerikan milliyetçiliğinin mitik yönünden sıyrılması için hamlede bulunulmuştur. Rasyonel düşünce merkezinde hikâye; hayaletin bir oyun olduğunu, Ichabod'un aslında kaybolmayıp New York'a gittiğini açıklayacak ve hatta bununla da yetinmeyerek hikâyenin sonunda verdiği bir ekte anlatıcının aslında bu hikâyeye kendisinin de inanmadığını söylemesiyle bitecektir:

Hikâyeyi bana anlatan zat, beyaz beneklerle bezenmiş bir kıyafet giymiş, son derece nüktedan bir ifadesi olan ve fazlasıyla fakir olduğunu düşündüğüm, cana yakın, pespaye kılıklı, ihtiyar bir beyefendi ve insanları eğlendirmek için olabildiğince çabalamıştı. (...) “Haklısınız efendim,” demişti bunun üzerine hikâyeyi anlatan adam, “bu meseleye gelince, yarısına bizzat ben dahi inanmıyorum.”³⁷

Hayalet süvarinin Brom van Brunt'un şakası olduğu iması ve olağanüstü hikâyelere inanmaya meyilli Ichabod Crane'le dalga geçilmesi aslında bir büyü bozumu ve rasyonelleşme stratejisidir.

2. Türk Folklorunda Kesik Baş Anlatıları ve Ömer Seyfettin'in Öyküsüne Yansımaları

Kesik baş motifine dair Türk literatüründe en kapsamlı araştırmayı gerçekleştiren isim Ahmet Yaşar Ocak'tır. 1989 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları'ndan çıkan *Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit* adlı çalışma, Türk folklor mahsulleri arasında kesik baş motifinin izlerini sürer; bu iz sürme sonucunda motifin özellikle Anadolu ve Balkanlar'da yoğunlaştığına dikkat çeker. Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar devamlı savaşarak ilerleyen ve buna paralel

³⁶ Hoffman, a.g.m., s. 433-435.

³⁷ Irving, a.g.e., s. 39-40.

olarak çok sayıda kahramanlık efsaneleri, destanları ve menkıbeleri üreten Türk milleti için bu motifin yaygınlığı doğaldır.

Ocak'ın ortaya koyduğu üzere kesik baş motifli eserlerin büyük kısmı şifahi olmakla birlikte az sayıda anlatı 14. yy.dan itibaren, Anadolu'da ve bazı yerlerde yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Sadece metin tespiti ve yayını şeklinde de olsa, bunlar 19. yy. sonlarından itibaren Türk edebiyatı ve tarihi ile ilgilenen şarkiyatçıların araştırmalarına da konu teşkil etmiştir. Bunun yanında Anadolu efsanelerine dair yerli derlemelerde de çok sayıda kesik baş motifine rastlanmıştır. Bu motifi taşıyan Türk destanları içinde en meşhuru olan *Hikâye-i Kesik Baş* olarak da anılan *Dâsitân-ı Kesik Baş*, halka dinî heyecan vermek ve bazı İslami faziletleri öğretmek amacıyla yazılmış didaktik bir eserdir. Hikâye bir gün Mescid-i Nebevî'nin kapısından ak sakallı bir kesik insan başının yuvarlanarak girmesi ve dile gelerek yardım istemesiyle başlar. Kesik başın sahibi çok hayır işlemiş bir zattır, fakat bir gün bir Dev oğlunu ve kendisinin gövdesini yemiş, karısını ise kaçırıp yaşadığı kuyuya götürmüştür. Hz. Ali hemen Dev'i öldürmeye gitmek üzere Hz. Muhammed'den müsaade ister, bütün macera boyunca Hz. Ali bir kez bile namazını bırakmaz, tüm ibadetlerini yerine getirir. Sonunda kesik başın hanımını ve kaçırılan diğer Müslümanları kurtarır. Kesik başın gövdesi derhal peyda olur genç bir delikanlı halini alır. J. Ciopinski, bu menkıbeyi, Hıristiyan hâjyografisinde çok tanınmış bir menkıbe olan Aya Yorgi'nin ejderha menkıbesine benzetir.³⁸ Anadolu ve Balkan folklorunda özellikle kahramanlık temasını işleyen ürünlerde açığa çıkan kesik baş motifinin asıl kaynağı bilinmemekle birlikte bu hikâyeden esinlendiği kabul edilir.

Kesik baş motifinin özellikle Türklerin Anadolu'ya ilk fetih ve yerleşim hareketliliğinin başladığı 11. yy.dan itibaren şifahi olarak ortaya çıkmaya başladığı tahmin edilmektedir.³⁹ Ocak, kesik baş motifli anlatıları beş grup altında değerlendirir: (1) VII. yüzyıldan itibaren Araplar'ın XI. yüzyıldan itibaren de Müslüman Türkler'in Anadolu fetihleri hâdiselerini yansıtanlar, (2) XIV-XV. ve müteakip yüzyıllarda Osmanlılar'ın Balkanlar ve Doğu Avrupa'da, ayrıca doğu sınırlarında yaptıkları mücadeleleri yansıtanlar, (3) Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar döneminde haksız yere idam edilen veya halkın gözünde öyle telâkki olunan bazı tarihî şahsiyetlerle ilgili olanlar, (4) Tamamen hayalî olup masal ve hikâye kahramanlarıyla alakalı

³⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, s. 13-15.

³⁹ Ocak, a.g.e., s. 16-20.

bulunanlar (5) Zamanımızda vuku bulmuş gerçek hadiseler etrafında teşekkül edenler.⁴⁰

Söz konusu efsaneler genellikle Anadolu şehirlerinin fethiyle ilgilidir. Sinop'un, Antakya'nın, Antep'in, Çorum'un, İznik'in, Ankara'nın fethinde kesik başlı kahraman efsaneleri vardır. En önemlisi, kesik baş motifli kahramanlık efsanelerinin çoğunluğu, özellikle 15 – 16. yüzyıllar gibi Osmanlı fetihlerinin Rumeli topraklarında altın devrini yaşadığı bir döneme tesadüf eder. Çünkü en büyük savaşlar, kuşatmalar ve fetihler bu dönemde vuku bulmuş; Arnavutluk, Macaristan, Yugoslavya ve kısmen Avusturya toprakları bu yüzyıllarda sayısız Türk şehidine mezar olmuştur. Yunanistan'da Kırli Baba, Kosova Savaşı'nda I. Murad, Prizren'de Ömer Baba, Rumeli ve Balkan topraklarında başı bedenlerinden ayrılmasına rağmen savaşa devam eden kahraman kesik baş motifine örnek hikâyelerdendir. Kesikbaş motifi, daha çok efsane türünde bulunmakla birlikte, Ömer Seyfettin'in hikâyesine de ilham veren Peçevî'nin *Grijigal Kalesi Destanı* ve Kayıkçı Kul Mustafa'nın nazma çektiği *Genç Osman Destanı* gibi destan türü anlatılarda da mevcuttur.⁴¹

Dede Korkut Hikâyeleri'nden "Basat'ın Tepegözü Öldürmesi" baş üzerine vurgunun hâkim olduğu ve Tepegöz'ün kendi kılıcıyla boynunun vurulması bakımından kesik baş motifi içeren bir hikâyedir. Ayrıca Tepegöz'ün hikâyesi *Eski Ahit*'te anlatılan ve *Kuran-ı Kerim*'de değinilen Davud ve Golyat hikâyesine de benzer. Eski Ahit'in anlatımına göre Davud, Golyat'ın başını keser; Kuran-ı Kerim'de ise sadece Davud'un Golyat'ı öldürdüğü zikredilir.

Ahmet Yaşar Ocak, Romanya, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Yunanistan gibi, Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkelerindeki efsâne ve destanların eskiden beri muntazam koleksiyonlar halinde yayımlandığına değinerek, bu koleksiyonlarda kesik baş motifi üzerine yapılacak araştırmaların çok daha nitelikli sonuçlar sunacağını söylemekte ve araştırmacıları davet etmektedir.⁴²

Ömer Seyfettin'in *Başını Vermeyen Şehit* hikâyesi, önceki sayfalarda da belirtildiği üzere tarihî kahramanlık hikâyelerini dönemin şartlarına uyarlayarak modernize eden hikâyelerinden biridir. Hikâyenin yapı bakımından klasik ve modern arasında duruyor olması bu bağlamda dikkat çekmektedir. Seyfettin bu hikâyesini siyasi karmaşanın ayyuka çıktığı bir

⁴⁰ Ocak, a.g.e., s. 37.

⁴¹ Ocak, a.g.e., s. 20-25.

⁴² Ocak, a.g.e., s. 41.

devirde yazmıştır ve hikâye onun askerî ve siyasi kişiliğinden doğrudan etkilenmiştir. 1917 senesinde yazılan hikâye, II. Meşrutiyet'in (1908), 31 Mart Vakası olarak bilinen ayaklanmanın (1909), Balkan Harbi'nin (1912-1913), İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eşzamanlı uyguladığı Türkçülük, İttihâd-ı İslâm ve Osmanlılık politikalarının gerilimlerini taşımaktadır.

Peçevî Tarihi'nde bir Kadı'nın ağzından anlatılan Grişigal Kalesi destanı, Mehmet Kaplan'ın yorumuyla Ömer Seyfettin'in elinde "sade çizgili bir desen" konumundan "yağlı boya ile yapılmış bir tabloya" dönüştürülmüştür. Ömer Seyfettin bu desene, bir yığın renkli ayrıntı ilave etmiş; Modern hikâyeyi eski hikâyeden ayıran zaman, mekân, insan ve duygularla ilgili canlı ve manalı ayrıntılarla donatmıştır. Mehmet Kaplan'ın mekân konusundaki dikkati Ömer Seyfettin'in mekânı karakteri oraya yerleştirerek tasvir etmesi, kahramanın duyu organlarını ön plana çıkarması, yani bir perspektif yaratmasıdır. Kadı'nın anlatısı bir minyatür havası verirken Seyfettin'in hikâyesi bir perspektif algısına sahip bütüncül bir tablodur.⁴³ Fakat sözü edilen bu tasvir unsurlarının sıradan kahramanlık hikâyelerinden ve kahramanlık tablolarından farklı olduğu, daha doğrusu, tasvirlerin gotik türde rastlanabilecek karanlık, sisli, ürkütücü bir tablo oluşturduğu dikkat çekmektedir:

Karşıda... yarım mil ötede Toygun Paşa'nın son muhasarasından çılgın kışın hiddeti sayesinde kurtulan Sigetvar Kalesi, sönmüş bir yanardağ gibi, simsiyah duruyordu. Hava bozuktu. Ufku, küflü demir rengine, ağır bulut yığınları eziyor... sürü sürü geçen kargalar tam hisarın üstünden uçarken sanki gizli bir kara haber götürüyorlarmış gibi acı acı bağıyorlardı. Kuru Kadı yavaşça kımlıdadı; ikindiden beri rutubetli rüzgârın altında düşünüyor, uzakta, belirsiz sisler içinde süzülen kurşunî kulelere bakıyordu.⁴⁴

Daha önce de belirtildiği gibi gotik edebiyat eski modayı, barbarlığı, kaba ve kadim olanı, taşralıyı ve yerli kültürü öne çıkarmaktadır.⁴⁵ Ömer Seyfettin'in manzara tasviri de aynı şekilde karanlık ve görkemli kuleleri, hikâyenin ana karakterini dolaştırdığı "Derin bir karanlık kuyusunu andıran merdivenin dar basamakları(nı)"⁴⁶ öne plana çıkarmaktadır. Ömer Seyfettin, hikâyeyi siyah ve siyaha yakın tonlarla örer. Bir kahramanlık hikâyesinden ziyade bir korku hikâyesine uygun olan kış havası, çöken

⁴³ Mehmet Kaplan, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015, 21. bs., s. 76-77.

⁴⁴ Ömer Seyfettin, *Bütün Hikâyeleri*, Haz. Nâzım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, 3. bs., s. 589.

⁴⁵ Punther, *Gothic*, s. 8.

⁴⁶ Seyfettin, a.g.e., s. 590.

karanlık, büyük kaleler ve hisarlar, rutubetli rüzgâr, sisler, bulanık nehir, kargalar, karga sesleri gotik türünü anımsatan unsurlardır. Karanlık girişin ardından Kızılelma idealiyle birlikte kahramanlık tonu metne karışır:

Yalnız şu Sigetvar... *yıkılmaz bir ölüm seddi* halinde “Kızılelma” yolunu kapatıyordu. Sanki bu *uğursuz kargalar* hep onda, mazgallarından taşıyor, anlaşılmaz bir lisanın çirkin küfürlerine benzeyen sesleriyle *her tarafı gürültüye boğuyorlardı*.⁴⁷

Örnekte görüldüğü üzere gotik unsurların, kahramanlık hikâyesini besleyecek şekilde kullanıldığı, tekinsizlik ve kahramanlık tonlarının hikâye içinde birbirine karıştığı söylenebilir. Ömer Seyfettin’in Balkan folklor ve edebiyatının kozmopolit atmosferi içinde Batı folklorunun korku anlatılarıyla da karşılaşmış olması olasıdır. Bir başka yorum, Seyfettin’in gotik edebiyat eserlerinden orijinal ya da çeviri bazı örneklerle karşılaşmış, okuduğu bu örneklerden etkilenmiş olmasıdır. Sonraki satırlar, hikâyenin girişinde kara bulutların, karga seslerinin yarattığı tekinsiz atmosferi pekiştirir:

Tekrar Sigetvar’a baktı. Üst tarafındaki göl, kirli bakır bir levha gibi yeri kaplıyordu. Kargalar, havaya boşaltılmış bir çuval canlı kömür ellemeleri gibi karmakarışık geçiyorlar, sükûtu parçalayan keskin, sivri sesleriyle gıklıyorlardı. Kalbinde ağır bir elem duydu. “Hayırdır inşallah...” dedi. Camı o kadar sıkılıyordu ki... Elleri arkasında, başı önüne eğik, bastığı siyah kaplama taşlarına görmez bir dikkatle bakarak yavaş yavaş yürüdü.⁴⁸

Ömer Seyfettin’in hikâyesiyle kıyaslandığında, Washington Irving’in hikâyesinde gotik ve korku-tekinsizlik daha merkezî bir konumdadır. Çünkü Irving’in devraldığı anlatılar, Seyfettin’in devraldığı kahramanlık temalı kesik baş anlatılarının aksine, özellikle Kıta Avrupası’nda bulabileceğimiz kesik baş motifli korku anlatılarıdır.

Ömer Seyfettin’in hikâyesinde kesik baş motifi etrafında üç önemli karakter Kuru Kadı, Deli Mehmet ve Deli Hüsrev’dir. Washington Irving de hikâyesinde aynı şekilde kesik baş motifini Ichabod Crane, Başsız Süvari ve Brom Bones karakterleriyle işler. İki yazar da bu karakterlerden bir ilişki üçgeni meydana getirir.

Başını Vermeyen Şehit hikâyesinde Grişigal Kalesi’nin vire vermesini isteyen, düşmanlığı dışında hiçbir özelliği anlatılmayan Zigetvar komutanı Kıracın, Hıristiyanlığın sembolü olarak mevcuttur ve hikâyede hilal-haç karşıtlığı kurar. Olaylara Kuru Kadı ve muharipleri tarafından baktığımız için metinde Sigetvar kumandanı işgalci düşman olarak yansıtılır ve okur

⁴⁷ Seyfettin, a.g.e., s. 589.

⁴⁸ Seyfettin, a.g.e., s. 590.

olaylara Kuru Kadı safından bakar. Seyfettin hikâyesi tarihi anlatıların, muhatabını heyecanlandırma amacı güden gaza temasını devralarak kurgular. Şehit Deli Mehmet, başını kesip alarak kaçmaya çalışan şövalyeye başını vermez. *Uykulu Kuytu Söylencesi* hikâyesinde de aynı şekilde bir karşıtlık kurulmaktadır fakat ilgili karşıtlık hilal-haç karşıtlığı değil milliyet karşıtlığıdır. “Yankee denilen New England’ın Püriten halkı”ndan⁴⁹ orta sınıf bir öğretmen, Ichabod Crane, Connecticut’un ilk yerleşmecilerinden, taşralı, çiftçi Brom Bones ile bir iktidar mücadelesine girer. Mücadele, aslında iki yerleşmecenin kendi arasındaki mücadelesidir. Hikâyede Başsız süvari ile Ichabod Crane’in ilişkisi, bir Kuzey Amerikalıyı kaçırıp öldüren bir Alman askerinin hikâyesi gibi görünür. Bu açıdan *Uykulu Kuytu Söylencesi*’nde, *Başını Vermeyen Şehit*’e eğer Kıraçın’ın safından bakılıyorsa nasıl bir anlatıyla karşılaşıldığı sorusunun cevabını okuruz. İki yazar da hikâyesinde kesik baş motifli kahramandan yana bir tutum sergilerken bu tutumun gerekçeleri ve kurgulanışı çok farklı dinamiklere dayanmaktadır.

Başını Vermeyen Şehit hikâyesinin ana karakteri Kuru Kadı, hikâyenin girişindeki tekinsiz atmosfere uygun şekilde uykusuz ve huzursuz bir kahraman olarak tanıtılır:

Kuru Kadı’dan hepsi çekinirlerdi. Gayet sert, gayet titiz, gayet sinirli bir adamdı. Âdeta deli gibi bir şeydi. Sabahtan akşama kadar namaz kılar, zikreder, geceleri hiç uyumazdı. Daha yatıp uyuduğunu kalede gören yoktu. Vali Ahmet Bey ona “bizim yarasa” derdi. Zavallının “daü’s-seher” denilen hastalığını kerametine de yoranlar vardı.⁵⁰

Peçevî Tarihi’nde sadece Kadı ismiyle zikredilen birincil anlatıcının aksine Ömer Seyfettin hikâyesi tarafsız bir gözlemcinin ağzından anlatmış ve karaktere “Kuru” sıfatı eklemiştir. Kuru Kadı’nın namazını aksatmayan, dindar bir kahraman olması kesik baş motifini barındıran folklorik anlatıların ana karakterler mirasını devam ettirmektedir. Fakat Seyfettin’in karakter için yaptığı benzetme okuru yadırgatır. Mucizelere tanık olacak, dini bütün, sâlih bir şahsiyet olarak Kuru Kadı’nın aydınlık ve ilham verici bir unsura, örneğin bir “meleğ” benzetilmesi beklenirken o “yarasaya” benzetilir.

Hikâyenin diğer iki önemli karakteri “Serhat muharebelerinde, hayale sığmayacak yararlılıklarıyla masal kahramanları gibi inanılmaz bir şöhret kazanan, hiçbir nizamla, hiçbir kayda, hiçbir zapt u rapta girmeyen, dünya

⁴⁹ Nevins & Commager, ABD Tarihi, s. 97

⁵⁰ Seyfettin, a.g.e., s. 590.

şerefinde gözleri olmayan iki Anadolu dervişi⁵¹, Deli Mehmet ve Deli Hüsrev'dir. Kuru Kadı ulemâ sınıfından bir karakter, Deli Mehmet ve Deli Hüsrev ise tekke erbâbı, velî-derviş grubundandır.

Kıraçın'ın vire teklifini askerlerine ileten Kuru Kadı tüm askerlerin savaş istemesi üzerine dua için elini kaldırdığında Deli Mehmet, şimdi duanın sırası olmadığını, gazanın duadan daha hayırlı olduğunu söyler:

Duayı bırak, efendi" dedi, "gaza duadan efeldir. Gel, lütfet, bize şu kapıyı aç. Kalbindeki korkuyu at. İşte hepimiz hazırız. Şu ayağımıza gelen fırsatı kaçırmayalım.⁵²

Ömer Seyfettin'in dinî görüşü aksiyonerdir ve millet ile bağlantılıdır. Vatanı kurtarma yolunda eyleme geçmek, dua etmekten daha hayırlıdır. Yazar bu görüşünü velî şahsiyetlere söyleyerek pekiştirir. Bu bakımdan yazarın tavrının ulemadan ziyade dervişlerden yana olduğu yorumu yapılabilir. Devrin siyasî çalkantıları karşısında velî-dervişler ulemadan daha aksiyoner, Seyfettin'in görüşüne göre daha örnek alınasıdır. Nitekim kesik başın bir kahramanlık motifi olarak kullanımı da ulema değil velî-derviş üzerinden gerçekleşecektir. Savaş esnasında Kuru Kadı bir şövalyenin Deli Mehmet'in başını gövdesinden ayırdığını ve başı elinde "siyah bir ifrit" olarak nitelenen atının sırtına atladığını görür:

Yüreği ağzına geldi. Düşman safına karışıp kaynaşan kolun arkasında iri bir vücut yere uzanmıştı... Elli altmış adım kadar kendisinden uzaktı... Siyah yüksek atlı bir şövalye uzun bir kargıyı bu uzanmış vücuda saplıyordu. Durmadı. İlerledi. Koşarken ayağı bir taşa takıldı. Yuvarlanıyordu. Kılıcı ileri fırladı. Hemen toplandı. Kalktı. Düşen kılıcını aldı. Doğruldu. Koşacağı tarafa baktı. Şövalye atından inmiş, kargıladığı şehidin başını teninden ayırmıştı. Bir anda bu kestiği baş elinde, yine siyah bir ifrit gibi şahlanan atına sıçradı. Kaçacaktı... Kuru Kadı bütün kuvvetiyle ona yetişmek için koşarken baktı ki sol ilerisinde Deli Hüsrev de kalkanını sallayarak, avazı çıktığı kadar bağırıyor: "Mehmet, Mehmet! Canımı verdin! Başını verme Mehmet!⁵³

Süvarinin atını temsilen "siyah bir ifrit" olarak nitelemesi *Peçevî Tarihi*'nde bulunmamaktadır. Ömer Seyfettin'in hikâyesinde başsız olan süvari değil, süvari tarafından başı gövdesinden ayrılan derviştir. Siyah ifrit gibi bir atın üzerinde, kolunun altında bir kelle tutan şövalye ve peşinden ona yetişip başını geri alan şehit, uzaktan bir tablo olduğu düşünüldüğünde Washington Irving'in hikâyesinde siyah bir ata binmiş

⁵¹ Seyfettin, a.g.e., s. 592.

⁵² Seyfettin, a.g.e., s. 539.

⁵³ Seyfettin, a.g.e., s. 594-595.

başı kolunun altıda bir süvari ve ondan kaçan bir öğretmen tablosundaki unsurların ve mahiyetlerinin yer değiştirilmiş şekli gibidir. *Peçevi Tarihi*'nde bu süvari sadece "kafir" ismiyle anlatılmakta ve bu şekilde bir ayrıntı verilmemektedir:

Kesildi başı vü ayrıldı tenden
Kesen kâfir başın aldı eline
Götüre yani kim kendi iline
Deli Hüsrev haykırdı dedi
Ne yatarsın başını aldı gitti
Revâdır cânını verdin kıyma başa
Aceb hâl oldu vü özge temâşâ
İşit bu hikmeti bu sırrı u râzî
Kesik başlı şehid olan o gazi
Hemen fevri yerinden durdu geldi ⁵⁴

Siyah bir ifrit olarak nitelenen atına binen şövalye, Ömer Seyfettin'in hayal gücünün ürünüdür ve Irving'in hikâyesinin ilham aldığı anlatılardan ilhamını almış olması mümkündür.

Başını Vermeyen Şehit'te "baş"ını düşmana bırakmayan bir "gövde" görülür. Baş devlet, gövde halk olarak sembolize edildiğinde, hikâye, siyasi çalkantılar içinde devletini korumaya çalışan halkı anlatır. Kesik baş burada folklorik anlamının yanında sembolik ve siyasi bir anlam da kazanır. Keşik başlı şehidin başını geri almak üzere atılışı, aslında savaşlar içinde yeniden dirilmeyi arzulayan Osmanlı İmparatorluğu'nun hayat atılışıdır. Bu atılışın sonunda Mehmet de devlet de ölecektir belki ama yeni bir dirilişin gerçekleşebilmesi için bu idealize ölüm gerçekleşmek zorundadır. Mehmet'in ölümü mucizelerin ve doğuşun kaynağı olur.

Metinde kesik baş motifinin ölüm sembolizasyonunun yanında kurguya "delilik" unsurunun da hâkim olduğuna dikkat edilmelidir. Yine *Peçevi Tarihi*'ne bakıldığında ne Kadı'nın ne de dervişlerin delilikle nitelendiği görülmez. Ömer Seyfettin'in karakterler üzerine delilik örtüsünü örtmesi iki şekilde yorumlanabilir. İlk yorum, Ömer Seyfettin'in hikâye içindeki olağanüstülüğü karakterlerin deliliği ile yumuşatmaya çalışmasıdır. Bilindiği üzere Tanzimat sonrası Türk edebiyatı, "gerçek dışı" kurguya karşıt bir konumdadır. Osmanlı edebiyatının fantastik motiflerle örülü edebiyatına karşıt Türk edebiyatında 1980'lere gelinceye dek fantastik unsurlar içeren ürünler Batı edebiyatına kıyasla az olmuştur. Bunun hem

⁵⁴ Kaplan, a.g.e., s. 71-72.

ideolojik hem de edebî gerekçeleri vardır. Tanzimat sonrası Ahmet Midhat, Namık Kemal ve Şemsettin Sami gibi yazarlar gerçekçilik akımının etkisi altında aydınlanmacı modernist bir görüşle eserler vermişler ve fantastiğe dâhil edilebilecek kocakarı masallarına tepki göstermişlerdir. İdeolojik bir hedefin ürünü bu roman anlayışı millî edebiyat dönemi ve cumhuriyet sonrası edebiyat döneminde iyice güçlenmiştir. Yazarların “daha önceki anlatılarımızda utanılacak ne kadar saçma ve çocukça buldukları konular, özellikle doğaüstünü içeren, yani fantastik olanlardır.”⁵⁵ Ömer Seyfettin’in olağanüstü unsurları delilikle birleştirmesi, dönemin gerçekçi edebiyat anlayışı içinde bir tercih olarak görülebilir. İkinci yorum, yazarın hikâyenin olağanüstüye geçişini sağlamanın tek yolunun karakterleri de normal olanın dışına geçirmesi olduğunu düşünmesidir. İdeallığın aşaması her zaman insan-üstü ya da insan-ötesidir, ideal olana varacak karakterler de olağanüstü olmak zorundadır. İnsan-ötesi durum kendisini delilik mertebesiyle gösterir. Başını vermeyen Deli Mehmet’in bu olağanüstülüğüne şahit olan Kuru Kadı’nın hâli de büsbütün değişerek olağanüstülüğe, delilik mertebesine ulaşır. Şehitlerin naaşları kaleye taşınırken Deli Mehmet olduğu yere defnedilir. Akşam vakti Kuru Kadı naaşın başında Yasin okurken ikinci bir mucizeye daha tanık olur:

Kuru Kadı (Yasin sûresini) okurken, önündeki mezarın birden yeşil nurlarla tutuştuğunu gördü. Sesi kısıldı. Dudaklarını oynatamadı. Çeneleri kitlendi. Bu yeşil nurun içinde Deli Mehmet’in kanlı boynuna sarılmış beyaz kanatlı bir melâike hem onu nurdan elleriyle okşuyor, hem açık alnını öpüyordu. Bu sıcak, bu yeşil nur büyüdü, taştı. Bütün âlem bu nurun içinde kaldı. Kuru Kadı’nın gözleri kamaştı, ruhu yandı, kendinden geçti.

⁵⁶

Bu bölüm *Peçevi Tarihi*’nde şu beyitlerle anlatılır:

Ne yüzden oldu dinle ey vefâdâr
Varıcak başını bulduk yanında
Kesilmiş şöyle yatır koltuğunda
Getirdik dahi defn ettirdik ol an
Namazını kılıp okundu Kur’ân
Gider işli işine çün Hâlik
Ki ördüm kabr içinde hûb ü mahebûb
Misâl-i hûr-ı cennet belki mergub

⁵⁵ Berna Moran, Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, 28. bs., s. 59-63.

⁵⁶ Seyfettin, a.g.e., s. 596.

Gelip öptü vü koçtu ol civânı
Görüp ayn-el-yakîn bu benden anı
Mekabir şöyle rûşen oldu ol dem
Münevver oldu nurundan bu âlem
Geçip kendimden olmamışım âgâh
Beni benlikten almış ol yüzü mâh⁵⁷

Tutuşan yeşil nurlar ve Deli Mehmet'in kanlı boynu Ömer Seyfettin'in eklediği betimlemelerdir. Kuru Kadı şahit olduğu bu mucizeyi dayanamayıp, Deli Hüsrev'in uyarılarına rağmen, herkese anlattığı ve hatta kâğıda döktüğünden itibaren görememeye başlar. Kuru Kadı yere diz çöküp ağlayarak pişmanlığını ifade ettikten sonra Deli Hüsrev'e bu gördüklerinin hikmetini sorar:

“Çok pişmanım, diye inledi. “Lütfet. Gel, beni gaflet uykusundan uyandır. Benim o görmüş olduğum ahval ne hikmettir? İçinde aklımı kaçırdığım bu mehabet, bu heybet nedir? Benimle senden başka onu gören oldu mu?”
“Bir gören daha var. O ‘can’ herkese görünmez.”
“Başkaları görmedi de, biz ikimiz niçin gördük?”
“‘Şehitlik müjdesidir!’ İkimiz de mutlaka şehit düşeceğiz!”⁵⁸

Bir kahramanlık anlatısında şehit olacağını öğrenen kişinin sevinmesi, coşkuyla dolması ya da bir an önce şehit olmayı arzulaması gerekirken Kuru Kadı'nın tepkisi ya da hisleri metinde zikredilmez. Halbuki *Peçevî Tarihi*'nde Kadı'nın hisleri kendi ağzından şöyle anlatılır:

Görünmez herkese san âb-ı hayvân
İkimiz görmeye budur işaret
Şehâdet müjdesidir ki beşâret
Anın her sözü bana verdi hayret
Velî yaktı derûnum nâr-ı gayret
Perîşân ü müşevveş oldu hâlim
Ne durmaya oturmaya mecâlim
Be-gayret olmuşum mecnun u şeydâ
Yeni evvelki hâl olunca peydâ
İlâhî kıl tebeddül öyle hâlde
Hemen tergib için yazdım makale⁵⁹

⁵⁷ Kaplan, a.g.e., s. 72-73.

⁵⁸ Seyfettin, a.g.e., s. 597-598.

⁵⁹ Kaplan, a.g.e., s. 74.

Peçevî Tarihi'nde öğrendikleri Kuru Kadı'ya hayret verir ve kalbini gayret ateşi ile doldurur. Deli Mehmet'in sırrını söylemeden evvelki mucizeleri yine görmeye başlar, bu sebeple perişan ve dağınık hisseder. Ömer Seyfettin'de ise Kuru Kadı serseri ve bedbaht olur. Onun perişan ve karmakarışık hissetmek yerine gittikçe serseri ve bedbaht olması ise metnin vermek istediği mesajla çelişir. Kuru Kadı'nın bedbahtlığı artık mucizeleri görememeye başlamasına bağlanabilirse de metnin dizilimi Kuru Kadı sanki şehit olacağını öğrendiği için bedbaht olmuş izlenimi uyandırır. Bu sonuç Ömer Seyfettin'in kaleminden kaynaklanan bir başarısızlık mıdır, yoksa bu dizilimin ve duygusuzluğun yarattığı boşluk bilinçli bir tercih midir?

Kuru Kadı gittikçe öyle serseri, öyle perişan, öyle bedbaht oldu ki (...) kendisini o kadar seven Vali Ahmet Bey bile, Budin'den gelince, onun hâllerine dayanamadı. Nihayet “bu meczup bir kişidir, palangada hizmetinden istifade olunamaz” diye geriye göndermeye mecbur oldu. Aradan epey zaman geçti. Serhadde değil, hatta Grişigal hisarında bile herkes Kuru Kadı'yı unuttu. Yalnız yazdığı destan okunuyor, hiç unutulmuyordu.⁶⁰

On iki sene sonra Zigetvar Kalesi'nin zapt edildiği akşam yaralılar toplanırken şehit Deli Hüsrev'in “bir gülleyle parçalanmış naaşının” yanında “uzun boylu, ak saçlı, ak sakallı, yeşil cübbeli bir şehit bulunur.” Kibleye karşı yüzükoyun uzanmış yatan bu zatın büyük yeşil sarığı bozulmamıştır ve üzerinde ne bir silah ne de bir yara bulunmaktadır. Şehidin kimliği anlaşılmasa da hikâye bu kişinin Kuru Kadı olduğuna dair bir ima ve muğlaklıkla biter: “O vakit birçok gazilerin “gaip ordusundan imdada gelmiş bir veli” sandıkları bu şehit, acaba, Grişigal hisarının o eski meczup kadısı mıydı?”⁶¹

Hikâyede dikkat çeken noktalardan biri şehit olanların, dervişlerin ve Kadı'nın şehitliklerindeki farktır. Deli Mehmet onu bir melek öpse dahi kanlar içinde, Deli Hüsrev ise bir gülleyle parçalanmış hâlde resmedilir. Kuru Kadı'nın naaşının ise sarığı bile bozulmamıştır, vücudunda bir yara yoktur, tertemizdir. *Peçevî Tarihi*'nde Kuru Kadı'nın metni yazdıktan sonraki akıbeti bilinmez. Ömer Seyfettin ise hikâyenin sonunda, üç karaktere de şehitlik verir ama Deli Mehmet ve Deli Hüsrev'e gaza ve şehitlik özelliği verirken Kuru Kadı kaleden uzaklaştırılır, insanüstü bir geri dönüşle savaş alanında belirerek hiç yara almadan ve kirlenmeden şehit olur. Sanki orada yoktur, ki zaten hikâyenin sonunda şehidin o olup

⁶⁰ Seyfettin, a.g.e., s. 598.

⁶¹ Seyfettin, a.g.e., s. 597.

olmadığı da kesin olarak açıklanmaz ve muğlaklık yaratılır. Dervişlerin şehadeti kesinken, ulemayı temsil eden Kuru Kadı'nın şehadeti neden muğlak bırakılır? Hikâyenin başlangıcında, dua ve gaza karşıtlığında kendini gösteren gerilim, hikâyenin sonunda tamamlanır. Kuru Kadı-Başsız Şehit (Deli Mehmet)-Deli Hüsrev üçgeninde Osmanlı-Türk kültürünün iki figürü olan medrese ve tekke çatışması bu kahramanlık hikâyesi arka planında işlenir.

Osmanlı toplumunda başlangıcından beri medrese karşısında tekke ve tarikatlar önemli bir yer tutmaktadır. Temel ayrımları “Tanrı bilgisine nasıl erişilir?” sorusuna verilen yanıtı dayanan bu iki gruptan tasavvuf ehli medrese tahsilinin yetmeyeceğini, buna yalnız aşk ve vecd hâliyle erişilebileceğini savunmuşlardır. Büyük Varlık içinde yok olmak, kendini unutup Tanrı’yla birlik haline gelmek tasavvuf felsefesinin özüdür. Bu iki grup arasındaki çekişmenin en ünlü örneklerinden biri 17. yy.da mutaassıp Kadızâdeler ile sufi tarikatlar arasındaki kavga ve bu çatışma Osmanlı-Türk tarihinde asla bitmemiştir. Her din ve inanç sahibini kendi himâyesi altında gören Osmanlı imparatorluğu idaresi, bu karşıtlık içinde tarafsızlığını korumaya çalışmıştır.⁶² Fakat hikâye zeminin kurulduğu karşıtlık Tanrı’ya ulaşma problemi üzerinden hareket etmeyerek milletini koruma yolunda hizmet konusunun bir parçası olur. Ulema metafizik olayları anlayamaz, fakat Anadolu dervişi anlar. Bu sebeple Anadolu dervişi ulemaya tercih edilir.

Sonuç

Washington Irving’in *Uykulu Kuytu Menkıbesi* ve Ömer Seyfettin’in *Başını Vermeyen Şehit* hikâyeleri birtakım benzerlikler ve farklılıklar barındırmaktadır. Yapı ve motifin kullanımı bakımından benzerlikleri şunlardır:

1. İki hikâye de kendi tarihlerinin önemli olaylarını merkeze alır. Washington Irving’in öyküsündeki başsız süvari, Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nda başını yitirmiş bir Alman askeridir. Ömer Seyfettin’in Deli Mehmet karakteri Zigetvar Savaşı esnasında Grişigal Kuşatması’nda başını yitiren bir Türk askeridir.
2. İki öykü de “kesik baş” motifini bu tarihî arka planla bağlantılı olarak kullanır ve hedefleri doğrultusunda değiştirir. Irving’in kaleminde “kesik baş” hem bir düşman askerini niteler hem de gotik unsurlarla birleşerek bir korku nesnesine dönüşür. Ömer

⁶² Halil İnalçık, Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet, ed. Emre Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 120-127.

Seyfettin'in kaleminde "kesik baş" *Peçevî Tarihi*'ndeki aziz-şehit anlatısından ayrılmaz fakat milliyetçi kaygılarla değiştirilir ve askerler sadece din için değil Türk milleti için savaşır hâle gelir. "Kesik baş" motifinin kullanıldığı ilk kaynak hâlâ bilinmez olmakla birlikte Hıristiyan azizlerinin anlatılarıyla Anadolu dervişlerinin anlatılarının iç içe geçmiş bir şekilde bulunduğu belirgindir.

3. İki hikâyenin de arka planında "başsız kişi" etrafında, kendi kültürlerinin arketip figürlerinden iki kişinin çatışması işlenir ve böylece bir üçgen kurulur. Irving'in hikâyesinde Ichabod Crane – Başsız Süvari – Brom Bones üçgeninde Amerikan kültürünün iki arketip figürü olan taşralı ve Yankee çatışması bir aşk hikâyesi üzerinden işlenir. Ömer Seyfettin'in hikâyesinde ise Kuru Kadı – Başsız Şehit (Deli Mehmet) – Deli Hüsrev üçgeninde Osmanlı – Türk kültürünün iki arketip figürü olan ulema ve derviş çatışması bir kahramanlık hikâyesi üzerinden işlenir.

Bu benzerliklerin yanında iki hikâye çeşitli farklılıklara da sahiptir:

1. İki hikâyede de "kesik baş" motifi etrafında kurulan mistik – olağanüstülük, farklı bir amaca hizmet eder. Washington Irving'in hikâyesi Başsız Süvari efsanesini, sonunda Brom van Brunt'un bir oyunu olabileceği şüphesi ile büyübozuma uğratar. Rasyonel ve liberal bir politik dönemin ürünü olan hikâye, olağanüstünün kendi bünyesinde yaşamasına izin verir, ama onu "her şeyin mantıklı bir açıklaması vardır" türü rasyonel düşüncenin tezgâhına vurarak ve gizemliliğini bozarak sunar. Gerçeği, akli ve kurnazlığı yüceltir. Ömer Seyfettin'in hikâyesi olağanüstülüğü millî bir bilinç oluşturmak amacıyla yüceltir, *Peçevî Tarihi*'ndeki anlatıyı daha renkli ve daha coşkulu bir havaya büründürür. Başsız şehidin insanüstülüğü artırılır, başsız şehit kerametlerle süslenir ve realiteden uzaklaşılır. Hikâye, duaya karşı eylemin, gerçeğe karşı gerçeküstünün, akla karşı hissin ön plana çıkarıldığı bir romantik-coşku atmosferi kurar.
2. İki hikâye "kesik baş" motifine şahit olan karakterlerini farklı gerçeklikler üzerinden farklı şekillerde kurar. Washington Irving'in hikâyesinde karakterler oldukça gerçekçidir, neredeyse eşit derecede iyilik ve kötülüğü barındıran gri karakterlerdir. Hatta Irving Yankee karakteri Ichabod Crane'i bir çeşit anti-kahraman olarak kurgulayarak güçlü ana karakter algısını yıkar fakat hikâyesinin sonunda bu kahramanına muğlak

da olsa başarı kazandırır. Ömer Seyfettin'in hikâyesinde ise tüm karakterler idealdir, kötülük değil sadece hata yapabilirler ki hataları dahi idealdir. Kuru Kadı da Deli Hüsrev de Deli Mehmet de ideal kahramanlar olarak sunulur çünkü amaç örnek göstermektir ve hikâye ders verme kaygısıyla kaleme alınmıştır.

3. Son olarak, hikâyelerin kurgusal yapısı içinde kesik baş mitine bakılan taraf birbirine tamamen zıttır. Seyfettin'in hikâyesinde "başsız şehit" vatanını korumak isteyen kahraman bir karakter; Irving'in hikâyesinde ise "başsız süvari" ise bir korku nesnesidir.

Kökü kutsal anlatılara dayanan bu kadim ve köklü motifin kullanımı; daha geniş bir sahada, başka dillerdeki kaynaklar üzerinden daha detaylı incelemelere muhtaçtır. Ayrıca Washington Irving'in eserlerinde kullandığı motifler üzerinde yapılacak bir etki araştırması ve kültürlerarası bir inceleme folklor ve edebiyat tarihi üzerine verimli sonuçlar doğuracaktır.

Kaynakça

- "American Revolution", Ana Britannica, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/event/American-Revolution/Prelude-to-war>, 18 Eylül 2021.
- ÇELİK Mehmet, "Süryaniler", İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suryaniler>, 13 Ocak 2023,
- HOFFMAN Daniel G., "Irving's Use of American Folklore in the Legend of the Sleepy Hollow", Publications of the Modern Language Association of America, 68/3, Haziran (1965), s. 425-435. <http://www.jstor.org/stable/459863>
- IRVING Washington, Uykulu Kuytu Söylencesi – Seçme Öyküler, çev. Nagihan Çakır, İthaki Yayınları, İstanbul 2018.
- IRVING Washington, "The Legend of Sleepy Hollow", Gutenberg Project, 30 Mayıs 2021, <https://www.gutenberg.org/files/41/41-h/41-h.htm>.
- İNALCIK Halil, Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet, ed. Emre Yalçın, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- KAPLAN Mehmet, Hikâye Tahlilleri, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- KRİSTEVA Julia, The Severed Head: Capital Visions, Columbia University Press, New York 2012.
- KÜRKÇÜOĞLU. C. vd. Uyarılığın Doğduğu Şehir: Şanlıurfa, Şanlıurfa Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, (Çevrimiçi), <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80981/mo-132---ms-639.html>, 13 Ocak 2023.
- MORAN Berna, Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 3, İletişim Yayınları, 23. bs., İstanbul 2016.
- NEVİNS Allan & COMMAGER, Henry Steele, ABD Tarihi, çev. Halil İnalçık, 3. bs, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008.

METE, S. M. (2023). Uykulu Kuytu Söylencesi ve Başını Vermeyen Şehit Hikâyesinde Kesik Baş Motifi. ANKARAD, 4(8), 67- 98.

OCAK Ahmet Yaşar, Türk Folklorunda Kesik Baş: Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989.

POLAT Nazım Hikmet, “Ömer Seyfettin”, İslam Ansiklopedisi, (Çevrimiçi), <https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-seyfeddin>, 28 Eylül 2021,

PUNTER David, The Gothic, Blackwell, 2004.

“Salome”, Ana Britannica, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/biography/Salome-stepdaughter-of-Herod-Antipas>, 13 Ocak 2023.

SUTHERLAND Kathryn, “Walter Scott and Washington Irving: ‘Editors of the Land of Utopia’” Journal of American Studies, 10/1, Nisan (1976), ss. 85-90.

MONAGHAN Patricia, The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore, Facts On File Inc., New York 2004.

SEYFETTİN Ömer, Bütün Hikâyeleri, yay. haz. Nâzım Hikmet Polat, Yapı Kredi Yayınları, 3. bs., İstanbul 2019.

“Yankee”, Ana Britannica, (Çevrimiçi), <https://www.britannica.com/topic/Yankee-nickname>, 18 Eylül 2021.

YÜCESOY Özge, Korku Edebiyatı (Gotik Edebiyat) ve Türk Romanındaki Örnekleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Araştırma Makalesi / Research Article

**YENİ ORTA ÇAĞCILIK VE ORTA ÇAĞCILIK
AKIMINA DAİR *GÜLÜN ADI* ROMANI
ÇERÇEVESİNDE ÖRNEKLEMELER**

Ferhat ORDU*

Öz: Yeni Orta Çağcılık edebi çevreler tarafından çok fazla önemsenmese de ya da gerekli özeni görmese de modern dünyamızın içerisinde her alanda örneklerini görmek mümkündür. Bu kadar yaygın kullanılan bu şema üzerine düşünmek ve bu akıma hak ettiği itibarı kazandırmak gerekir. Bu çalışmada Yeni Orta Çağ akımı temel alınarak, tamamen farklı dönemlere ait olan Umberto Eco'nun *Gülün Adı* (1980) isimli romanı ve karşılaştırmalı olarak film uyarlaması, Platon'un "mağara alegorisi", Yunan mitolojisindeki İkarus miti ve 1960'lardan bu yana popülerlik kazanmış olan "adil dünya inancı" aynı platformda buluşturulacak ve Jean Baudrillard'ın simülakr terimiyle ilişkilendirilecektir. Çalışma, Orta Çağcılık ve Yeni Orta Çağcılık kavramları arasındaki farkı açıklamaya çalışırken, yapısal olduğu kadar tematik olarak da farklı dönemlere ait bu metinler ve kavramlar arasında ortak bir payda bulmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Orta Çağcılık, Umberto Eco, Gülün Adı, Platon, Mağara Alegorisi, İkarus Miti, Adil Dünya İnancı, Jean Baudrillard, Simülakr.

**EXEMPLIFICATIONS OF NEO-MEDIEVALISM AND
MEDIEVALISM WITHIN THE FRAME OF THE
NOVEL *THE NAME OF THE ROSE***

Abstract: Although the neo-medievalism is not given much importance by the literary circles or does not receive the necessary attention, it is possible to see its examples in every field in our modern world. It is necessary to think about this widely used scheme and to give this trend the reputation it deserves. In this study, based

* Öğr. Gör., Lecturer at Karabuk University, School of Foreign Languages, Karabuk, Turkey. PhD Candidate at Ankara University, English Language and Literature, Ankara, Turkey. ORCID: 0000-0003-2667-2529 E-mail: ferhatordu@karabuk.edu.tr

on the neo-medieval movement, common characteristics of Umberto Eco's novel *The Name of the Rose* (1980) in comparison with its film adaptation, Plato's famous "cave allegory", the Icarus myth in Greek mythology, and the "belief in a just world" which has gained popularity since the 1960s, which belong to completely different periods, will be displayed, and they will be associated with Jean Baudrillard's term "simulacra". While trying to explain the difference between the concepts of medievalism and neo-medievalism, the study attempts to find common ground among the texts and conceptions which belong to different periods thematically as well as structurally.

Keywords: Neo-Medievalism, Umberto Eco, The Name of the Rose, Plato, Cave Allegory, Icarus Myth, Belief in a Just World, Jean Baudrillard, Simulacra.

Extended Abstract: Despite its profound relevance in shaping modern thought and culture, neo-medievalism has regrettably remained a marginal consideration within the hallowed circles of literary discourse. This overlooked and underappreciated phenomenon permeates virtually every facet of our contemporary world, a testament to its enduring resonance. It is high time to scrutinise this omnipresent theme and bestow upon it the recognition it so rightly deserves. In the pursuit of this endeavour, the current study, rooted in the neo-medieval movement, embarks on a journey that traverses the annals of time, converging on common elements found in seemingly disparate works. Among these, the labyrinthine narratives of Umberto Eco's magnum opus, *The Name of the Rose* (1980), intermingle with the profound philosophical allegory of Plato's famed "cave allegory." The persistent questions that underpin this common theme uniting these disparate characters across time and culture, delve deep into the very fabric of human curiosity and ambition. They touch upon the moral and philosophical quandaries that have intrigued humanity for centuries. Is it inherently sinful or misguided to embark on the quest for the ultimate mysteries of the universe? Do such enigmas truly exist, and if they do, is it justifiable to devote one's entire lifetime to their pursuit, or even to be willing to sacrifice one's life or take the life of another in that pursuit? These ancient inquiries, while bearing the weight of millennia, remain as vital and relevant today as they were in the distant past. We need only look at the world's ongoing conflicts, where individuals continue to kill or die in the name of their belief in divinity or the pursuit of higher truths, to recognise the enduring pertinence of these questions. Furthermore, the connection between these celestial deaths and Melvin J. Lerner's groundbreaking theory, known as the "belief in a just world," adds an intriguing layer to this exploration. Lerner's theory posits that individuals

often seek to rationalise their actions, even if they involve criminal behaviour, by convincing themselves that their actions are justified within the framework of a just world. This theory essentially suggests that every criminal will find an excuse for their crime, tying deeply into the age-old theme of individuals acting as gods and facing the consequences. The idea that individuals may commit heinous acts, believing them to be justified, resonates with the age-old philosophical dilemmas surrounding the pursuit of knowledge, the mysteries of existence, and the morality of our actions. In this way, the intersection of Lerner's theory with the broader theme underscores the intricate web of human motivations and rationalisations that continue to shape our world. This dialogue spans across epochs, encompassing the timeless tragedy of the Icarus myth from Greek antiquity and the burgeoning concept of a "belief in a just world," which has gained prominence since the tumultuous 1960s. With a scholarly precision akin to a masterful tapestry weaver, these diverse elements are intricately interwoven with the conceptual framework of Jean Baudrillard's "simulacra." This synthesis not only sheds light on the underlying connections but also presents a profound analysis of their broader cultural significance. Moreover, this study ventures beyond the realm of temporal divisions and geographical boundaries to elucidate the distinction between medievalism and its neo-modern iteration. The objective is not merely to contrast but to unearth a common thematic and structural ground that unites these works and ideas spanning different epochs. At its core, the recurring motif of individuals who ascend to godlike roles only to grapple with the inevitable retribution and downfall emerges as a central, unifying theme. This theme reverberates through the annals of mythology, religious texts, and contemporary narratives, firmly situating these texts within the expansive and compelling ambit of neo-medieval analysis. In summary, the article emphasises the relevance of neo-medievalism in today's world, how it connects different cultural elements, and how it can be analysed through the lens of Baudrillard's theory of simulacra. It also suggests that this theme of individuals playing God and facing consequences is a significant element in these texts. Jorge, driven by the belief that the pursuit of absolute knowledge must be averted, particularly when it carries the potential for moral corruption, directly or indirectly became the catalyst for the demise of those who ardently sought this forbidden wisdom. Ultimately, he, too, succumbed to the consuming flames of this forbidden knowledge, akin to the character who could not endure the burden of the ring in "The Lord of the Rings." He faded away much like Frodo, or akin to the prisoner in Plato's allegory of the cave, who was unable to bear the weight of knowledge concerning the world beyond, or like Icarus, who,

enthralled by the magnificence and allure of the sun, endeavoured to attain such greatness. Whether these fates are preordained by a higher power or represent a facet of the hypothesis of a just world orchestrated by a divine entity remains an enigma. What remains clear is the inexorable truth that all who dared to grasp this elusive wisdom met a grim end.

Giriş

Umberto Eco (1932-2016), *Hipergerçeklite Seyahatler* (2002) adıyla çıkan makaleler derlemesinde yer alan “Orta Çağın Hayalini Kurmak” isimli makalesine şöyle başlar: Amerika’da bir kitabevinde birkaç dakika vakit geçirmek Yeni Orta Çağ dalgası hakkında fikir edinmeniz için fazlasıyla örnek bulmanıza yetecektir. Bulacağınız kitapların bazıları [orijinal isimleriyle] şunlar olacaktır: *A World Called Camelot, The Return of the King, The Sword Is Forged, The Lure of the Basilisk, Dragonquest, Dragonflight, The Dome in the Forest, The Last Defender of Camelot, The Dragon Hoard, Dr. Who and the Crusaders, Magic Quest, Camber the Heretic*. Bunlara ek olarak eski Kelt destanları, cadılık hikayeleri, büyülu şatolar, lanetli mahzenler, taşa saplanmış kılıçlar, tek boynuzlu atlar göreceğiniz diğer hikayelerin içerisinde sıkça geçen unsurlar olacaktır.¹ Eco, sadece kitapların değil çizgi romanların da bu dönemden oldukça fazla beslendiklerini belirtir. Bunlara E. L. Ridsen’in “Kum Kurtları, Korseler ve Yer Altı: Yeni Orta Çağcılığın Dönüştürücü Karışımı” başlıklı makalesinde yer alan *Mazewar, Neverwinter Nights, World of Warcraft* ve *Rohan: Blood Feud* gibi bilgisayar oyunlarını² da dahil edersek, yeni dönem medya unsurlarının Orta Çağ temalarından fazlasıyla nemalandıklarını söylemek yanlış olmaz.

Umberto Eco’nun 1980 yılında yayımlanan, Jean-Jacques Annaud tarafından 1986 yılında aynı isimle filme uyarlanan *Gülün Adı* isimli romanı da bu akımdan nasibini almıştır. Bu çalışmada *Gülün Adı* romanı ve romanın film uyarlaması M. J. Toswell’in “Yeni Orta Çağın Simülakrı” makalesinde Jean Boudrillard’ın simülakrı tanımından esinlenerek ifade ettiği haliyle bir Orta Çağ simülakrı mıdır sorusunun cevabı, Eco’nun Yeni Orta Çağ akımı hakkında yaptığı tanımlamalardan faydalanılarak cevaplanmaya çalışılacaktır. Bunların yanı sıra bu çalışma roman ve filmdeki ölümlerin detaylı incelemesini yaparak bilindik Eski Yunan miti

¹ Umberto Eco, “Dreaming the Middle Ages,” in *Travels in Hyper Reality: Essays* (San Diego: Harcourt, 2002), 61.

² E. L. Ridsen, “Sandworms, Bodices, and Undergrounds: The Transformative Mélange of Neomedievalism,” in *Defining Neomedievalism(s)*, ed. Karl Fugelso (Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010), 62.

olan “İkarus Miti” ve Platon felsefesiyle mağara alegorisi vasıtasıyla ilişkilendirecek ve 1960’lardan bu yana popülerlik kazanmış olan “Adil Dünya İnancı” ile temellendirecektir.

Yeni Orta Çağ Akımı

Yeni Orta Çağ akımı terim olarak Umberto Eco tarafından ortaya atıldığından beri Orta Çağ akımı ile arasındaki farklar tartışılır hale gelmiştir. Eco, kendisi Orta Çağ akımını on alt başlıkta incelemiş (ön tekst olarak Orta Çağ, barbarlık çağı olarak Orta Çağ, Romantik çağ olarak Orta Çağ, vb.) ve kendisi de Yeni Orta Çağı akım olarak bir alt kategori halinde mi ele almalı yoksa başlı başına yeni bir akım olarak mı incelemeli sorusunu sormuştur. Cory Lowell Grewell, “Yeni Orta Çağ: Yoksa Orta Çağ Hakkında Altında Açılan On Birinci Alt Başlık Mı?” başlıklı makalesinde bu konuya şöyle değinmiştir: Yeni Orta Çağı doğru analiz etmek istiyorsak bazı doğru soruları sormalıyız: Yeni Orta Çağ akımı nedir? Ne gibi kültürel olaylar Yeni Orta Çağ kapsamına girer? Neden *yeni*? Umberto Eco’nun tabiriyle [“On Küçük Orta Çağ” makalesine gönderme] Orta Çağ’ın altında bolca bulunan alt başlıklardan birisi daha mı yoksa kendi adına konferanslar düzenlenebilecek başlı başına bir akım mı?³ Bu tartışmalar Karl Fugelso’nun editörlüğünde yayımlanan *Orta Çağ(ları) Tanımlamak* (2011) ve *Orta Çağ Üzerine Çalışmalar* (2010) isimli makale derlemelerinden kitaplarında sürüp giderken iki akım arasındaki farklarda şu özellikler özetlenebilmektedir:

- Orta çağ ve Yeni Orta Çağ akımları henüz gelişimlerini tamamlamamış, bu yüzden de kesin tanımlarının yapılması, sınırlarının çizilmesi kolay olmayan iki kavramdır.
- Orta çağ akımı ve Yeni Orta Çağ akımı malzeme olarak Orta Çağ batı dünyasından (çoğunlukla Avrupa ve Kuzey Amerika) beslenmektedirler.
- Orta çağ akımı bu dönemdeki hikayeleri yeniden canlandırırken aslına uygun kalma gayreti gösterirken yeni Orta Çağ akımı bundan uzak durur. Olayları kes-yapıştır, bozma, saptırma gibi teknikleri uygulamaktan geri kalmaz, tarihi gerçekliği ya da kronolojik sıralamayı önemsemez.

³ Cory Lowell Grewell, “Neomedievalism: An Eleventh Little Middle Ages?”, in *Defining Neomedievalism(s)*, ed. Karl Fugelso (Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010), 35.

- Yeni Orta Çağ akımı, Orta Çağ akımına göre video oyunu, 3D yayınlar, filmler gibi daha yeni yazın türlerinde daha yaygındır, bu yönüyle tüketim kültürüne ve kapitalist düzene hizmet eder.
- Post Modern Orta Çağ akımı ile Yeni Orta Çağ akımı arasındaki en temel fark, birincisi Orta Çağ eserlerini yapı söküm tekniğiyle yeniden kurgularken ikincisinin böyle bir çabasının olmayışdır, kendi *yeni* metnini kurgulamak için çabalar.

Özellikle Brown'ın "Yeni Orta Çağın kendisiyle tarihe uygunluk arasına mesafe koyduğu, Orta Çağı temel alan eserler yerine, o dönemdeki temalardan fayda sağlayan tarihi olaylardan parçalar kullanarak orijinaline uygunluğunu umursamaksızın yeniden yaratımlar yaptığı"⁴ şeklinde ifade ettiği makalesinden ve Marshall'ın belirttiği şekliyle "... Yeni Orta Çağ, tarihi akışa uygun değilse ve geçmişin kopyala-yapıştır versiyonu ise ..."⁵ ifadelerinin geçtiği makalelerinden Yeni Orta Çağ akımının tarihsel akışa uygun olmadığı, bunun aksine Orta Çağ akımının Orta Çağ'da yaşanmış olan olaylara ve kronolojiye uygunluk barındırdığı açıkça belirtilmiştir.

Film Uyarlaması ve Roman Olarak *Gülün Adı*

Tarihe ve kronolojik akışa uygunluk açısından Eco'nun eseri *Gülün Adı*, oldukça zengin bir içerik sunmaktadır. Her şeyden önce edebi anlatım olarak Umberto Eco, kitabını kronolojik bir akışa uydurduğu fikrini okurun belleğine yerleştirmek için yedi bölümde yazmıştır ve bu bölümleri de sıraya sokmuş ve bu sıraya sadık kalarak anlatmıştır. Bölümlerin isimlerini de birinci günden yedinci güne doğru olayların cereyan etme sırasıyla vermiştir. Her günü kendi içerisinde zaman dilimlerine bölmüş, örneğin 6. günü anlatırken yeni günü gece yarısından başlatmış, sırasıyla alacakaranlık, tan sökümü, sabah, öğleye doğru, öğle, ikindi, günbatımı ile akşam arası, akşam duasından sonra şeklinde sıralamıştır. Bu alt zaman dilimleri küçük farklılıklar gösterse de kronolojik olay akışından ödün verilmemiştir. Sadece yedinci günde "gece" alt başlığı alışılmışın dışında iki kez tekrar edilmiştir. Bu durum, Eco'nun, o geceki olayların sonuçlarının atlatılmasının psikolojik ve fiziksel olarak oldukça zor olduğunu, ya da zaten zaman dilimi olarak da yaşanan olayların ağırlığı bakımından fazlasıyla uzun bir gece olduğunu vurgulamak isteğinden

⁴ Harry Brown, "Baphomet Incorporated: a Case Study in Neomedievalism.," in *Defining Neomedievalism(s) II*, ed. Karl Fugelso (Cambridge: D.S. Brewer, 2011), 1.

⁵ David W. Marshall, "Neomedievalism, Identification, and the Haze of Medievalisms," in *Defining Neomedievalism(s) II*, ed. Karl Fugelso (Cambridge: D.S. Brewer, 2011), 26.

kaynaklanmış olarak yorumlanabilir. Yedi günde gelişen olayların anlatımı esnasında birkaç gün ileri sıçrama ya da geriye dönüp bazı olayları anlatma şeklinde bir anlatım tarzı özellikle benimsenmemiştir, kronolojii bozan herhangi bir edebi anlatım sanatı kullanılmamıştır. Bu anlatım tarzı oldukça sinematografik bir heyecan uyandırır da film uyarlamasında da günler arası sıçramalar yapılmamış, kronoloji bozulmamıştır. Eco, ileri atlama ve geriye dönüş gibi edebi anlatımlardan kaçındığını, bu olayların sırasıyla anlatılması gerektiğini bilinmeyen anlatıcının ağzından Adso aracılığıyla birkaç sefer yinelemiştir. Örneğin kronolojiden sapıp ileri atlama eğilimi gösterdiği bir noktada Adso kendini frenlemiş ve bu sahne kitapta şöyle yer almıştır: “Çünkü ertesi sabah... Ama, tut kendini, geveze dilim. Çünkü sözünü ettiğim gün, gece olmadan öyle çok şey oldu ki, bunlardan söz etmek iyi olacak”.⁶ Yine farklı bir yerde benzer bir durum şu şekilde örneklendirilmiştir: “Daha sonra, adamın belki de iyi yürekli ve şakacı olduğunu düşündüm. Daha sonra... Ama sırayı bozmayalım”.⁷ Bu tekniği zaman zaman satır arasında çok da belli olmayan bir şekilde de uygulamıştır. Örneğin, “... çünkü ertesi sabah tüm ova, daha sonra anlatacağım gibi apak bir örtüyle örtülecekti”⁸ örneği, “Ama bunu sonra anlatacağım”⁹ örneği veya “Ama hüzünlü yollara sapıyorum. O üzücü konuşmanın sonunu anlatmalıyım oysa”¹⁰ ve “... bu öyküde olayların doğal akışını ve onları birbirine bağlayan zamanları aşan bir taslak olup olmadığını o denli az anlayabiliyorum”¹¹ örneklerinde açıkça bu tekniğin izleri görülmektedir.

Eco'nun kronolojiye bağlılığını ustalıklı ifade edişinin ötesinde kitap kendi çevresinde gelişen Papalık, İmparatorluk ve diğer Hristiyan mezhepleri arasındaki otorite ve güç kavgalarının da ortasında kalan bir tarihi konuyu alıyor. *Gülün Adı* gerek dipnotlarıyla olsun gerekse metnin içerisindeki referanslarla olsun bu güç kavgasını pek çok kere objektif bir şekilde yansıtmayı başarıyor. Tarihsel arka planı anlatmak için “Öndeyiş” bölümünde şöyle bahsediliyor;

O yüzyılın ilk yıllarında Papa V. Clemens, Roma'yı yerel beylerin tutkularına av olarak bırakıp papalık makamını Avignon'a taşımıştı.

⁶ Umberto Eco, *Gülün Adı*, trans. Karadeniz Şadan (İstanbul: Can Yayınları, 2016), 72.

⁷ Eco, a.g.e., s. 84.

⁸ Eco, a.g.e., s. 144.

⁹ Eco, a.g.e., s. 510.

¹⁰ Eco, a.g.e., s. 540.

¹¹ Eco, a.g.e., s. 684.

Hıristiyanlığın kutsal kenti bir sirke ya da bir geneleve dönüşmüştü; adına cumhuriyet dense de bir cumhuriyet değildi; silahlı çetelerin saldırısına, şiddet ve yağmaya uğruyordu. Din adamları, laik yargının dışında kaldıklarından, gözü dönmüş haydut çetelerine başkanlık ediyor, elde kılıç, soyuyor, günah işliyor, haksız kazanca dayalı ticaret örgütüyorlardı [...] 1314'te, Frankfurt'ta beş Alman prensi, Bavyeralı Ludwig'i imparatorluğun yüce başkanı seçmişlerdi. Ama aynı gün, Main'in karşı yakasında, hükümdarlık yetkisine sahip Ren Kontu ve Köln Başpiskoposu, aynı yüksek mevkiye Avusturyalı Frederick'i seçmişlerdi. Tek bir taht için iki imparator ve ikisi için de tek bir papa: gerçekten büyük karışıklıklar yaratan bir durum...¹²

Yine tarihsel süreçte yaşanan güç odakları arasındaki otorite kavgaları hikâyenin içerisinde de dipnotlarda da sık sık görülmektedir:

Ruhban sınıfının gücünün tüm öteki ülkelerdekinden daha açıkça görüldüğü ve ruhban sınıfının tüm öteki ülkelerdekinden daha çok güç ve varlık gösterisinde bulunduğu yarımada [İtalya] en az iki yüzyıl boyunca, onlarca kutsanmayı bile yadsıdıkları yozlaşmış papalara karşı protesto olarak yoksul bir ya am süren insanların oluşturdukları akımlar doğurmuştu. Bu insanlar bir araya gelerek, feodal beylerin, imparatorluğun ve- kent yönetim kurullarının aynı ölçüde nefret ettikleri bağımsız topluluklar oluşturmuşlardı.¹³

Dönem içerisinde yaşanan gerginlikler sadece yönetici ve ruhban sınıf arasındaki otorite kavgaları değildir, aynı zamanda halk da bu güç odakları arasında kalmış olmanın verdiği kâh yoksulluk, kâh yorgunluğun vermiş olduğu bir bunalımla bir direniş içerisinde ve zenginliklerin paylaşımı noktasında da bir gerilim söz konusudur. Aymaro ile William sohbet ederken bu tarihi gerçeğe ışık tutuyorlar. Aymaro diyor ki;

Biz burada, yukarıdayız, oysa aşağıda, kentte insanlar eylemdeler ... Bir zamanlar dünya manastırlarımızdan yönetilirdi. Bugün görüyorsunuz, imparator, düşmanlarıyla karşılaşınlar diye postlarını buraya göndermek için bizi kullanıyor (görevinize ilişkin bazı eyler biliyorum; rahipler konuşup duruyorlar, başka yapacak işleri yok), ama imparator bu ülkede olup bitenleri denetlemek isteyince kentte kalıyor: Biz ekinleri kaldırmak ve kümes hayvanları yetiştirmekle uğraşırken, onlar ipekli kumaşları pamuklularla, pamukluları baharat çuvallarıyla değiş tokuş ediyorlar, sonra da

¹² Eco, a.g.e., s. 34-35.

¹³ Eco, a.g.e., s. 86-87.

bunların tümünü iyi parayla değiştiriyorlar. Biz servetimizi koruyoruz, onlarsa servet üstüne servet yığıyorlar.¹⁴

Kitabın orijinalinde yer verilmese de çevirmen Şadan Karadeniz'in notlarında yer alan dipnot olarak verilen tarihi referansların en güzel örneklerinden birisi ise Petrus Abaelardus'u tanıtmak için bahsettiği kısımdır: "XI. Yüzyılın ilk yarısında ve XII. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Fransız tanrıbilimci ve filozof. Notre Dame Kilise meclisi üyesi Fulbert'in yeğeni Heloise'e aşık olup onunla gizlice evlendiği için Fulbert onu iğdiş ettirerek cezalandırdı".¹⁵

Papalık ve imparatorluk makamları ve diğer mezhepler arasındaki otorite kavgalarının tarihsel gelişim içerisinde aldığı hal en detaylı olarak "İkinci Gün – İkinci" bölümünde sergilenmiştir. Öyle ki zaman zaman okuru bir roman okuyor olmaktan çok bir tarih kitabı okuyor hissine sokan bu bölümde arabuluculuk için gelinen toplantıda yer alan tüm unsurların gizli kalmış ya da aşikâr olan hesapları, Papalık makamını temsil eden kişilerin ve makamın kendisinin planları, diğer kanaat önderlerinin durumu ince ince detaylandırılmıştır.¹⁶

"Yeni Orta Çağcılık, Hiper Gerçekçilik ve Simülakr" başlıklı makalelerinde Brent Moberly ve Kevin Moberly, bütün Yeni Orta Çağ tanımları Umberto Eco'nun "Orta Çağın Dönüşü" makalesinden hareketle yapılsa da onun "Hiper Gerçekçilikte Yolculuklar" isimli makalesinin bu tanımı yapmak için daha elverişli olduğunu düşündüklerini belirtirler çünkü bu makalede Eco, Yeni Orta Çağı oluşturan şeyin otantik olan ve otantik olmayan, tarihi olan, efsanevi olan ve teknolojik olanın kendi içindeki karşılıklı etkileşiminden bahseder. Movieland Balmumu Heykel Müzesi ve Yaşayan Sanatlar Sarayının içindeki ambiyans Eco'nun bu tanımlamayı yapmasına yardımcı olmuştur. Bu iki müzede de bazı ünlü sanat eserlerinin yeniden canlandırıldığını görebilirsiniz. Sonuç olarak Eco der ki, bu müzelerde gerçek olan eser sahte olanla birlikte kimlik kazanmıyor, aslında ikisi birbirini doğruluyorlar. Bu müzelerde Mozartla Tom Sawyer'i yan yana görebileceğiniz gibi, Dracula, Karın Deşen Jack ve İsa'nın da yan yana aynı odada durduklarını görmek mümkün. Hatta odayı çevreleyen aynalara baktığınız zaman kendinizi de bu sahneye dahil olmuş bulabilirsiniz. Bu yönüyle Eco, bu yerleri hiper gerçekçilik konusunda sembol mekanlar olarak adlandırıyor. Leonardo da Vinci'nin *Mona Lisa* tablosunu çizerken atölyesine misafir olabileceğiniz bu

¹⁴ Eco, a.g.e., s. 185.

¹⁵ Eco, a.g.e., s. 197.

¹⁶ Eco, a.g.e., s. 214-216.

mekânda, Leonardo'nun yapmış olabileceği bazı kusurların da giderilmiş olduğunu görebilirsiniz. Bu yönüyle bazı eserlerin gerçeğinden daha iyi olduğunu söylemek mümkün. Eco'ya göre gelen ziyaretçiye şu mesaj açıkça verilmektedir: Size yeniden canlandırma eseri öyle güzel sunuyoruz ki asla orijinal esere ihtiyaç duymayacaksınız.¹⁷ Bu görüşten hareketle Umberto Eco'nun *Gülün Adı* romanının Yeni Orta Çağcılık akımından ziyade bir Orta Çağcılık akımı örneğini temsil ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Yukarıda sadece birkaç örneğini verdiğimiz kronolojiye önem vermesi ve onlarca tarihsel gerçeklik barındıran unsurlara yer vermesi bunun en kuvvetli kanıtı olacaktır. Aynı makalede, Yeni Orta Çağ eserleri aslında Orta Çağ temalarını tanımlamayı, yeniden canlandırmayı veya tekrardan incelemeyi hedeflemez, aynı zamanda teknolojik unsurları ve modern teknikleri kullanarak onları taklit eder. Bunu öyle yapar ki, Orta Çağ eseri Orta Çağ eserinden daha Orta Çağ eseri olur; alınabilir, satılabilir ve sahip olunabilir bir hal alır. Artık orijinal diye bir şey yoktur, tarihsel bağ kopmuştur Baudrillard'ın söylediği gibi sadece sonsuza dek devam edecek olan yeniden canlandırma süreci yaşanacaktır. Baudrillard'ın ifadeleriyle "Simülasyon evreni gerçek-ötesi, sonsuzluk-ötesi, yani hiçbir gerçeklik girişiminin kendisine bir son vermeyeceği bir evrendir".¹⁸ *Narnia Günlükleri*'nin, *Harry Potter* serisinin, *Oz Büyücüsü*'nün hatta Disneyland'in yarattığı etki tamamen gerçek ile fantastik arasındaki sınırların olabildiğince daraltılmasıyla oluşturulmuştur: Hayali bir alana sizi sokmak, geri kalan kısmının gerçek olduğu hissini içinizde uyandırmak. Yeni Orta Çağ akımının yarattığı his de böyledir. Orta Çağ dekorunu kullanarak size Orta Çağdaymış hissini verir ama aslında çağla alakası çok az denebilecek olayların yeniden kurgulandığı bir sahte gerçekliğin içindedir.¹⁹ "Yeni Orta Çağ Hakkında Kısa Bir Makale" başlıklı makalesinde Lesley Coote, Baudrillard'ın görüşüne göre tarih denilen kavram sürekli tekrar ettiği için orijinalini bulmak mümkün değildir, bu sebeple tarih sadece bir simülakrdan ibarettir²⁰ diye belirtir. Bu

¹⁷ Moberly Brent and Moberly Kevin, "Neomedievalism, Hyperrealism, and Simulation," in *Defining Neomedievalism(s)*, ed. Karl Fugelso (Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010), 12-13.

¹⁸ Baudrillard Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev., Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011, 212

¹⁹ Moberly B. and Moberly K., "Neomedievalism, Hyperrealism, and Simulation," 16-21.

²⁰ Lesley Coote, "A Short Essay About Neomedievalism," in *Defining Neomedievalism(s)*, ed. Karl Fugelso (Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010), 26.

düşünceye göre *Gülün Adı* tarihsel bir kitap olma sorumluluğundan kurtulsa da kendini Yeni Orta Çağın bir simülakrı olarak tanımlamak da içerisindeki gerçekçiliğe ciddi haksızlık etmek olur. Jean-Jacques Annaud tarafından 1986 yılında aynı isimle çekilen filminde ise kitaptaki tarihsel gerçeklik zenginliğine sadık kalarak muhafaza etmek bir yana bir dizi kitap için oldukça önem arz eden olayları bile atlamış olması ise onu seyirciye cazip kılmaya çalışan bir Yeni Orta Çağ akımı özelliği taşımaktan öteye götürememiştir. Öyle ki kitabın başında William'ın kıvrak zekasının ve dehasının okura ve çömezi Adso'ya ilk ispatının sebebi olan kaybolan atla ilgili olan hadise filmde sadece tuvaletin yerinin tespitini yapabilmekle basitleştirilerek anlatılmıştır. Kitap bütünüyle çok fazla detay barındırdığı için film yapımcıları bu detayı sinematografik bulmamış olacaklar ki birkaç saniyelik değiştirilmiş bir versiyonla basite indirgeyerek aslında sadece William'ın değil Eco'nun dehasını da küçük düşürmüşlerdir. Kitapta, manastırın büyük kütüphanesinde çalışan Adelmo'nun kuleden düşmesi sonucu ölümü intihar olarak görülmektedir fakat Yunanca-Arapça çevirmeni Venantius, retorikle uğraşan Benno, kütüphane yardımcısı Brengar, yazmaları kopya eden Aymora, kütüphaneci Malachi ve şifalı otlar uzmanı Severinus'un ölümleri oldukça trajiktir ve gizli bir sırrı korumak için öldükleri şüphesini uyandırmaktadır. Filmde ise, kitabın ve hikâyenin özünü oluşturan bu ölümlerden ikisine hiç değinilmemiştir. Retorik uzmanı Benno ve yazmaları kopya etmekle görevli din adamlarından birisi olan Aymora'nın ölüm sahneleri filmde yer almamıştır. Filmin içerisinde dönemin dini ve siyasi otorite kavgalarına asla yer verilmemiştir. Çünkü aslında film alınıp satılabilen bir malzeme olduğu için Kapitalist amaçlara hizmet eden bir ürün olarak alıcıya sunulmuştur, sıkıcı tarihi olaylar atlanmış, gizemli mistik olaylar ise fazlasıyla süslenmiştir. Bu yönüyle film hakkında yapılabilecek en basit tabir "yavan" kaldığıdır. Ayrıca filmin sonu kitabın sonundan oldukça farklıdır. Bu da hem yazara hem de olayların aslına ihanet olarak açıklanabilir. Filmde Engizisyon yargıcı olan Gui'nin tutuklular üzerine vermiş olduğu hüküm papalık makamının bilgisi olmadan manastır bahçesinde uygulanmaya kalkılır, bunun için büyük bir ateş yakmak üzere ve üstüne mahkumları bağlamak üzere bir düzenek kurulur, bu esnada çıkan yangınla beraber gelişen kargaşadan istifade eden köylüler Engizisyon askerlerine ve Gui'ye karşı köylü kızını kurtarmak için başkaldırı eğilimi gösterirler. Bu tarihte kiliseye hatta değişik mezhep gruplarına karşı bile oldukça güçsüz olan halkın Engizisyon infazından mahkûm kurtarma ihtimali olmadığı gibi kitaptaki hikâyede böyle bir infaz sahnesi de yer almamaktadır. Ayrıca filmde Gui çıkan kargaşadan canını kurtarmak üzere kaçmak isterken Adso tarafından öldürülmeye çalışılır,

Adso bu şansı son anda kaçırır fakat devrilen at arabasına köylüler yardım etmektense uçurumdan aşağıya yuvarlayarak Gui'nin ölmesini sağlarlar. Kitapta böyle bir detaydan bahsedilmediği gibi bir Engizisyon yargıcının ölümüne köylülerin yardım etmesi pek tarihi gerçekliği yansıtıyor gibi görünmemektedir. Ayrıca, sadece bir kilise çömezi olan Adso'nun bir papalık makamı yargıcını öldürmeye teşebbüs etmesi de ne tarihi olarak makul görünmektedir ne de kitapla uygunluk barındırmaktadır. Film romantik öğelerle donatmak için yine kitapta yer almayan bir hadise yaşanır. Adso, yangın sonrası dönüş yolunda köylü kıızıyla son bir kez karşılaşır ve uzun uzun bakışırlar. Bu unsur da filmin gişe başarısını artırmak için eklenmiş gibi görünüyor. Adso ve William *finis Africae* bölümüne giriş yapmak için kullandıkları şifrelerin bir kısmını Adso'nun görmüş olduğu bir rüyadan çıkarımla çözmeyi başarıyorlar fakat filmde bu detaya yer verilmemiş. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda filmin Yeni Orta Çağcılık akımına uygun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Orta Çağcılık akımı özelliklerine bağlı kalınarak yazılmış bir metnin uyarlamasının bu öğelerin zıtlarını barındırması olukça ironiktir fakat modern uyarlamalarda sıkça görülmektedir. Kitabı realist akımdan en fazla uzaklaştıran bölüm Adso'nun bir sanrı gördüğü bölümdür. Altıncı Gün-Sabah bölümünde yer alan bu görüntüde Adso, neredeyse bütün dini, felsefi ve mitolojik figürleri olabilecek en absürt en grotesk şekillerde görür. Bu figürleri zaman zaman günah işlerken bile görür.

[...] Nuh şarap, Hagar bir şarap tulumu, İbrahim bir dana getirmişti; Rab danayı bir direğe bağladı, o sırada İsa bir ip uzattı, İlyas dananın ayaklarını bağladı. Sonra Absalom onu saçlarından astı; Petrus kılıcını çekti, Kabil öldürdü; Herod kanını döktü, Shem iç organlarını ve dışkıını attı; Yakup yağ koydu, Molessadon tuz; Antiochus onu ateşin üstüne koydu, Rebeka pişirdi; Havva önce tadına baktı ve hastalandı; ama, Âdem boş vermesini söylüyor, kokulu otlar eklemeyi öneren Severinus'un omzuna vuruyordu. [...] Şimdi hepsi de sarhoş olmuşlardı; bazıları şaraba basıp kayıyor, bazıları fiçılara düşüyor, yalnızca iki değnek gibi çaprazlanmış bacakları dışarıda kalıyordu; İsa, tüm parmakları kara kitap sayfaları dağıtıyor, bir yandan da alın, yiyin, diyordu; bunlar Synphosius'un bilmeceleeri, içlerinde biri, Tanrı'nın oğlu, Kurtarıcı'nızla ilgili.²¹

Fakat William bu sanrıyı dinleyince Eco'nun gerçeklikten kopmayacağını bir kez daha kıvrak zekasıyla ispatlıyor ve hemen bir mantıklı açıklama getiriyor:

²¹ Eco, a.g.e., s. 591-592.

[...] tüm doğru kurallar altüst olmuş gibi görünüyor. Bu sabah da uykulu zihninde, başka nedenlerle de olsa dünyanın tepetaklak olduğu bir tür güldürünün anısı canlandı. Bunların içine de daha yeni anılarını, kaygılarını, korkularını kattın. Adelmo'nun kenar süslerinden yola çıkarak, her şeyin yanlış yönde gider görüldüğü, ama gene de Coena'da olduğu gibi, herkesin gerçek yaşamda ne yapmışsa gene onu yaptığı büyük bir karnavalı yeniden yaşadın.²²

Bu açıklamayla da eseri tekrardan Orta Çağcılık sınırlarına taşımayı başarıyor.

Mutlak Bilgiye Ulaşmak Arzusu

Romanı başka bir yönüyle inceleyip tematik bir analiz yapmak gerekirse kitap içerisindeki ölümlerin ortak bir özelliği olduğu fikrine kapılmak yanlış olmaz. Bu ortak yanları Platon'un mağara alegorisi ve Eski Yunan mitolojisinde yer alan İkarus mitiyle birleştirmek mümkündür. Necdet Kılıç, "Platon'un Metafizik Terminolojisi ve Mağara Alegorisinin Mistik Temeller" isimli makalesinde Platon felsefesinin temelini şöyle özetler:

Platon felsefesinin ana sistematığı bilgi felsefesine dayanır. Platon'da bilgi sorunu en üst bilgi seviyesini yani bilgeliği kastederek "bilginin ne olduğu," bilgi türlerinin ne olduğu" ve "insanın nasıl bildiği" üzerinde yoğunlaşır. İşte Platon'un asıl metafizik düşüncesine bilgi problemi üzerinden kapı aralanır. Platon metafiziğini, Tanrı, idealar düşüncesi ve ruh problemi üzerinde inşa eder.²³

Platon felsefesinde gerçek bilgiye ve gerçek bilgi kaynağına ulaşmak isteği temel olarak kabul edilir. Bunu örneklendirmek için de *Devlet* kitabının 7. Bölümünde yer alan "Mağara Alegorisi" iyi algılanmalıdır. Bu alegoride özetle, çocukluklarından beri elleri zincirlerle bağlanmış, başka yöne dönmeleri zincirlerle engellenmiş olan, sadece alçak bir duvarda ayakta durup karşılarında gölgeleri görebilen bir grup mahpus insan bulunmaktadır. Arkalarında yanan bir ateş vardır ve bu ateşin yaydığı ışığın gölgesinden ellerinde çeşitli aletler olan bazı insanların mağara duvarına vuran görüntülerini görmektedirler. Hayat boyunca gördükleri sadece bu görüntülerdeki türlü türlü araçlar, taşlar, tahtadan yapılmış,

²² Eco, a.g.e., s. 602-603.

²³ Cevdet Kılıç, "Platon'Un Metafizik Terminolojisi ve Mağara Alegorisinin Mistik Temelleri," Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 7, no. 34 (2014): pp. 571.

insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklaların görüntülerinden ibarettir. Dolayısıyla dış dünyaya ait algıları da bu görüntülerin ötesine geçemez. Sonra bir gün bu mahkumlardan birisi zincirlerinden kurtulur, gölgelerin kaynağını bulmaya gider ve gerçek nesne sandığının aslında bir algı yanılgısından ibaret olduğunu anlar. Daha sonra bu gölgeleri sağlayan ateşi görür ve bilgi kaynağının o ateş olduğunu sanır. Ateşi gördüğünde yıllardır karanlık duvara bakmaktan uyuşmuş olan gözleri kamaşır ve rahatsızlık duyar. Daha sonra dışarı çıkar ve gün ışığıyla beraber iyice gözleri kamaşır. Bu sefer de dışarıdaki nesnelere gerçek bilgi olarak düşünür. Bir göle gider ve suya bakarken göldeki güneşin yansımasını görür. Bu parlaklığın karşısında iyice gözleri kamaşır ve kesin bilgiye ulaştığını düşünür. Sonra kafasını gökyüzüne kaldırdığında güneşi görür gözleri parlaklıktan dolayı iyice zorlanır ve kamaşma zirve noktaya ulaşır. Artık gerçek bilgi kaynağına ulaştığını düşünür. Derhal geri döner, bunu diğer mahkumlara da anlatmalı, onları da yanılgıdan ve esaretten kurtarmalıdır. Mağaraya tekrar girdiğinde bu sefer de karanlıktan rahatsız olan gözleri yüzünden önünü göremez olur. Onu görenler bu tuhaf hareketlerinden ve gözlerinin bulanıklığından kendisinin delirdiğini düşünürler. Daha sonra onlara şahit olduklarından bahsedince de delirdiğine emin olurlar. Arkadaşlarını zincirden kurtarmak istese de kendilerinin de başına aynı felaketin gelmesini istemeyen diğer mahpuslar buna direnirler. Bu direnç bir boğuşmaya dönüşür ve en sonunda zincirleri kopan adamı, tekinsiz hareketlerinden dolayı öldürürler.

Gerçek bilgiye ulaşmaya çalışmak çoğu skolastik düşünce mensupları tarafından kafirlik veya ateistlik olarak görülmüştür. Yunanca kökünde skolastik kelimesi “okulculuk” anlamına gelmektedir. Hristiyan okulunun öğretilerine aykırı gelen her şey bu düşünce tarafından reddedilmiştir. Çoğu inanişta hatta Yunan mitolojisinde bile gerçek, nihai ve tam bilgiye ulaşmak yaratıcıya meydan okuma olarak algılanmış ve yüzyıllarca bundan sakınılmıştır. Platon’un alegorisinde gerçek bilgiye ulaşmaya çalışan mahpusun sonu da birçok filozofun sonuyla aynı olmuştur. İnsanlara alışkın olmadıkları bir bilgiyi kabul etmeye zorlamak çoğu zaman uğraşan kişinin felaketine yol açmıştır.

İkarus Miti

Güneşe ulaşmaya çalıştığı için ölen bir diğer örneğimiz de İkarus mitindedir. Efsaneye göre İkarus ve marangoz ustası olan babası Daedalus Girit Adası’na mahkûm edilirler. Baba Daedalus marangozluk becerilerini de kullanarak balmumundan ve tüylerden kendilerine birer çift kanat yapar ve bunları kullanarak adadan kaçabileceklerini oğluna müjdeler. Oğlunu deniz suyundan etkilenip kanatlar nemlenmesin diye uyarır, bir diğer

uyarısı da güneş ışınlarına yöneliktir: Eğer güneşe çok yakın uçarsa balmumu eriyecek kanatlar bozulacaktır. Oğlu uçmaya başlar, babasının ilk uyarısını yerine getirir fakat güneşe yaklaştıkça yaydığı ışığın büyüüne kapılır. Bu mükemmel ışık kaynağına biraz daha yakından bakmak ister. Biraz daha, biraz daha yaklaşayım derken balmumu olan kanatlar erir ve korkunç son ortaya çıkar. İkarus'un kanatları bozulur ve etkinliğini kaybeder, çaresiz İkarus düşmeye başlar. Bu saatten sonra yapacak çok da bir şey yoktur, denize düşer ve boğularak ölür.

Her iki hikâyenin ortak noktası aslında *Gülün Adı* romanındaki ölümlerin de ortak noktasıdır. Romandaki ölümlerin detaylı analizleri ve yukarıdan verilen hikayelerle ortak yönlerini ortaya çıkarmak bundan sonraki bölümün içeriğini oluşturacaktır.

“Peygamberlerden kork Adso; gerçek uğruna ölmeye hazır olanlardan da çünkü onlar genellikle birçok başka insanı da kendileriyle birlikte ölmeye sürüklerler; bazan kendilerinden önce, bazan da kendilerinin yerine”.²⁴ William, manastırdaki cinayetleri araştırmak üzere manastıra çömezi Adso'yla birlikte yol alırken hikâyenin sonunda ona bu nasihati vereceğini şüphesiz düşünmemiştir. “[Nihai] Gerçek uğruna ölmeye hazır olanlar” için yukarıda iki adet örneğimizi mağara alegorisi ve İkarus mitiyle vermiştik. Sırada romanda geçen kişilerin gerçek uğruna feda ettikleri nelermiş onların analizini yapmak var.

Öncelikle manastıra ilk geldiği günden itibaren William, buraya dair bir sırrın varlığına dair şüpheye düşer ve ilk ölüm için konulan cinayet tanısını takip etmeye karar verir. Kütüphanede gizli bölümler, labirentler, gizli işaretler, gizemli görevliler ve din adamları, gizemli geçitler, gizemli ilişkiler vardır ve William tam da bu tarz bilmeceleri çözmek için olabilecek en ideal kişilerden birisidir. “Kitaplık gizlerle, özellikle, rahiplere hiçbir zaman okumaları için verilmemiş kitaplarla doluydu”²⁵ ayrıca kütüphanenin en gizli bölümü olan “*Aedificium*’da bir çekimserlik havası var, herkes bir şey saklıyor”.²⁶ Fakat elini çabuk tutmalıdır, belki de yüzyılın fırsatı anlamına gelen yıllarca süren iç karışıklıkları çözmek için yola çıkmış olan farklı odakların temsilcileri genişçe bir toplantı için manastıra doğru yol almaktadırlar. Herhangi bir gizlin ya da gizemin bu toplantının amacına gölge düşürmemesi için temsilciler gelmeden bu olayı çözmesi gerekmektedir. Fakat kütüphanedeki gizli yerlere girmesine izin verilmemiş, almak istediği bilgiler de kendisine çoğu zaman doğrudan

²⁴ Eco, a.g.e., s. 672.

²⁵ Eco, a.g.e., s. 201.

²⁶ Eco, a.g.e., s. 143.

verilmemiştir. İlk ölüm Otrantolu Adelmo'ya ait. Kaza sonucu öldüğü, genç bir din bilimci olduğu; cesedin bir dolu fırtınası sonrasında manastırı çevreleyen tepenin altında bulunduğu ve tanınmaz halde olduğu William'a bildirilir. Başrahip cemaatteki bu ölümden kaynaklı huzursuzluğu önlemek ve duvarlar arasında doğaüstü varlıkların olduğundan şüphelendiği için William'dan yardım ister çünkü Adelmo'nun kazayla düştüğüne inanılan pencere kapalı bulunmuş, açılması imkânsız olan bir pencere ve çatıya çıkan başka bir yol da yoktur. William ise olayı intihar olarak açıklar ve manastırın yüksek pencerelerinden değil de gözetleme kulesinden atlayıp (cesedin fırtınada yuvarlanmasının yarattığı yanlış yer tespitiyle açıklayarak) hayatını sonlandırdığı sonucuna varır. Bunu duyan Başrahip, manastırdaki doğaüstü varlıkların dolaştığından doğan rahatsızlıktan daha büyük bir rahatsızlığa sebebiyet vereceğini anladığı için olayı çok fazla detaylandırmadan örtbas etmek ister. Öyle ki Otrantolu Adelmo'nun intihar suçu yeterince Hristiyanlık dini tarafından kabul edilemez bir günah değilmiş gibi bir de bir günah çıkarma seansı sırasında öğrendiği intiharın gerçek sebebinin homoseksüel bir ilişki sonucu duyulan utanç olduğu ortaya çıkarsa manastırındaki güven ve ahlaki otorite ortamı yerle bir olur düşüncesi Başrahipi böyle davranmaya iter. "Önceki gün, onun [Berengar] Adelmo'yla özel bir ilişkisi olduğuna ilişkin fısıltılar işitmiştik; önemli olan, birbirleriyle yaşıt iki kişinin dostluğu değil, bu dostluğu anıştıran kişilerin kaçamaklı ses tonlarıydı".²⁷ Fakat daha sonra okuyucu öğreniyor ki Adelmo'yu intihara sürükleyen bu günaha iten sebep kütüphaneci Berengar'ın ona okunması yasak olan gizli bir kitabı göstermeye söz vermesidir. Adelmo herkesten saklı tutulan bu kitabı görüp onun içerisindeki gizli bilgiye ulaşmak için kendini bunalıma ve intihara sürükleyen bir yola girmiştir ve tıpkı güneşin sırrına ermek için yükselen İkarus veya Platon'un mahpusu gibi ölüme atlar.

Tam manastırdaki gizemli ölüm cevap bulmuş ve manastır doğaüstü olaylara ilişkin kendisini temize çıkarmışken okur yeni bir ölümle karşılaşır. Bu sefer Venantius domuz kanı pudingi için biriktirilen kan fıçısında ölü bulunur, başrahip önceki ölümü intihar olarak açıkladığı için William'a kızar, çünkü öyle basitçe açıklanabilecek bir şey olsaydı münferit bir olay olan intihar vakasıyla esrarengiz olayların son bulası gerekirdi. Bu esnada Ubertino kıyamet kehanetinden (kıyametten önceki son 7 gün gözlemlenecek belirtiler) bahseder. Ölümünün kendince neden olduğunu açıklayan bir kehanet, borazan seslerinin alametleri işaret ederek sırasıyla çalınmasıyla ilgili bir kehanettir bu. Sırasıyla 1. borazan kar fırtınası, 2. borazan denizin kana bulanması, 3. borazan yanan bir yıldızın

²⁷ Eco, a.g.e., s. 167.

su pınarına düşmesi şeklinde devam eden bir kehanettir. Cinayetlerle bu kıyamet alametlerinin alakası kurulur, William çok ihtimal vermese de bunun bir işaret olabileceği kanısına varır. Venantius manastırın Yunanca çevirmenidir ve Aristo'nun eserleri üzerinde çalışıyordu. Kendisiyle alakalı olarak da Severinus tarafından homoseksüel ilişki imasında bulunulur. William bu defa cesedi inceleme fırsatı bulur ve parmak ucunda ve dilinde mürekkep izlerinin olduğunu, dilinin ise şişmiş olduğunu fark eder. Venantius'un ölümü üzerine soruşturma ve araştırma yapmaya başlayan William, Venantius'un çalışma masasında bulunduğu şifreli notlardan kendisinin kütüphanenin gizli bölümü olan *finiş Africae*'ye ulaşmak için çaba sarf ettiğini ve labirente dair bazı şifreleri çözmeyi başardığını anlar. "Venantius önemli bir gizi saklamak istiyordu; bunun için de iz bırakmadan yazan, ama ısıtılınca yeniden ortaya çıkan bir mürekkep kullanmış. Ya da limon suyu".²⁸ Daha sonra okur Aristoteles'in gülmece ve mizah üzerine yazdığı *Poetika*'sının hiçbir yerde bulunmayan 2. Cildinin peşinde olduğunu öğrenir. Bu kitap, mizah üzerine olduğu için manastırın gizli bölümünde tutuluyordu ve kimsenin okumasına izin verilmeyen gizli kitaplardan biridir.

Jorge'nin özellikle gülmeye karşı katı bir tutumu olduğunu William kendisiyle konuşurken öğrenir. Bu tartışmalardan birinde Jorge şöyle der; "Oysa gülme bedeni sarsar, yüz çizgilerini bozar, insanı maymuna benzeter"²⁹ ve sözlerini şöyle devam ettirir; "Gülmek delilik belirtisidir. İnsan güldüğü şeye inanmaz, ama ondan nefret de etmez. Bu yüzden kötü bir şeye gülmek, onunla savaşıma isteği duymamak anlamına gelir; iyi bir şeye gülmekse, iyiliğin kendiliğinden yayılmasını sağlayan gücü yadsımak demektir".³⁰ Jorge, kendi katı Hristiyan dünyasında gülmenin insanları inanıştan ve Tanrı korkusundan uzaklaştıracağına inanmıştır ve Hz. İsa'nın hiçbir zaman güldüğü görülmemiştir diye de bir iddiası vardır. Jorge, inanışını "Yüksek sesle gülen delidir anlamına gelen", "stultus in risu exaltat vocem suam" öğretisi üzerine dayandırmıştır.³¹ Ermiş Efraim'i referans göstererek "açık saçıklıktan ve esprilerden, zehirli yılanlardan kaçır gibi kaçınmayı öğretiyor"³² diyerek çevresindeki herkesin bu öğüde uymasını tavsiye eder. Onun gülmeye, espriye ve mizaha karşı bu sıkı tutumunu anlayan William tartışmayı uzatmak istemez ama ölen her iki din

²⁸ Eco, a.g.e., s. 240.

²⁹ Eco, a.g.e., s. 195.

³⁰ Eco, a.g.e., s. 195.

³¹ Eco, a.g.e., s. 195.

³² Eco, a.g.e., s. 196.

adamıyla da daha önce espri ve gülmece üzerine bir tartışma yaptığını yürüttüğü soruşturmalarda öğrenmiştir. Venantius'un da gerçek bilginin peşinde koştuğunu ve bu uğurda ulaşmak istediği kitaba tam da ulaştığı sırada gülmece üzerine sıkı bir tutum içerisinde olan Jorge'nin zehirlemesi sonucunda öldüğünü daha sonra okur öğrenir. Gerçek bilgi uğruna tutkusunun peşinde giderken ölen yeni biri daha okurun karşısına çıkar. Bu esnada Alinardo'nun bahsettiği kehanet borazanlarının da ilk iki ölümle alakalandırılabilceğini William bir kez daha göz ardı etmez. Zira birinci ölüm dolu fırtınasına denk gelmiş, ikinci ceset ise kan denizi sayılabilecek bir fiçinin içerisinde bulunmuştur. William, Alinardo'nun kehanetlerine çok itibar etmese de ölümlerin sırasıyla kehanetler arasında bir bağ olabileceğini düşünür. Çünkü Alinardo demiştir ki:

Ama havarinin kitabında yazdı. İlk borazan sesiyle dolu yağdı, ikinci borazan sesiyle denizin üçte biri kana dönüştü; cesetlerin birini fırtınada buldunuz, ötekini de kanda... Üçüncü borazan sesi, yanan bir yıldızın, ırmakların ve pınarların üçte birine düşeceği yolunda uyarıda bulunuyor. Böylece, size söyleyeyim, uçunu kardeşimiz de ortadan kayboldu. Dördüncüsünden korkun, çünkü güneşin, ayın ve yıldızların üçte biri tutulacak, böylece ortalık neredeyse tam bir karanlık olacak...³³

Bir sonraki ölen kişi kütüphane yardımcısı Berengar'dır. "İlk bakışta, lambamızın ışığında sıvının yüzeyi düzgün gibi görünüyordu; ama yukarıdan ışık vurunca, dipte cansız, çıplak bir insan bedeni gördük. Yavaşça çekip dışarı çıkardık: Berengar'dı".³⁴ Berengar su dolu bir hamam fiçisinin içerisinde boğulmuş olarak bulunur fakat bu cesette de Venantius'un elinde ve dilinde olan mor lekeler bulunmaktadır. William, cesedi incelerken manastırın şifacısı Severinus'tan bu lekelerin zehirli bitkilerden kaynaklı bir zehirlenme belirtisi olabileceğini teyit eder. Benno, kütüphaneci Malachi ve yardımcısı Berengar arasında homoseksüel bir ilişki olduğunu bildiklerini ifade eder. Bu ilişki Berengar Adelmo'yu baştan çıkarana dek sürmüştür fakat Adelmo'nun intiharından sorumlu olan Berengar bu durumu sindirememiştir ve dilinde ve parmaklarındaki zehir lekeleriyle ölü bulunmuştur. Berengar, kütüphane yardımcısı olduğu için kütüphanenin mimarisine, labirentin gizemine ve herkesin bulmak için çabaladığı kitabın bulunduğu yerin de bilgisine hakimdir. Daha sonra okuyucu öğreniyor ki onun ölümü de bu kitabın

³³ Eco, a.g.e., s. 360.

³⁴ Eco, a.g.e., s. 361.

peşinde olmuştur. O da tıpkı daha önceki iki din adamı gibi bu kitaptaki bilgiye erişmek istediğinde hayatını kaybeder.

Manastırda soruşturmalar devam ederken yaşanan ölümleri araştırmak üzere Engizisyon yargıçısı olan Bernardo Gui manastıra varır. William, Gui'nin varlığından rahatsız olur "Bu iş hoşuma gitmedi," diyerek bunu ifade eder. "Bernardo yıllarca Toulouse bölgesinde sapkınların baş belası kesildi; Valdezyenleri, Beghard'ları, Fraticelli ve Dominikenleri kovuşturmak ve yok etmekle görevli olanların yararlanması için, *Practica officii inquisitionis heretice pravitatis* adında bir de kitap yazdı".³⁵ Gui, bir köylü kızıyla Salvatore'yi sapkınlık yaptıkları gerekçesiyle tutuklar. Salvatore geçmişinde günahkâr cemaatlerde yer almış fakat manastırda inziva bulmuş bir ihtiyar din adamıdır. Konuştuğu dili anlamak, yarım yamalak bildiği Latince'yi ve diğer dilleri birbirine harmanladığı için oldukça güçtür. Köylü kızı ise, Adso'nun bir tesadüf sonucu ilk cinsel deneyimini yaşadığı kişidir, dolayısıyla Adso kızın tutsak durumuna ve Engizisyon yargıcının elindeki muhtemel kaderine oldukça üzülmemektedir fakat yardım etmek için ne onun ne de üstadı William'ın yapabilecekleri pek de bir şey yoktur.

Ertesi gün şifacı Severinus laboratuvarında başına büyükçe bir yerküre modeliyle vurularak öldürülmüş olarak bulunur. Elçiler ortadaki güç ve fikir ayrılığını gidermek için toplandığı sırada Severinus acilen William'ı görmek ister "Severinus'un ivedilikle kendisiyle konuşmak istediğini fısıldadı ona [William'a]"³⁶ ve gizli kitabın laboratuvarında saklı olduğunu bildirir "Sen bana, o adamın... yanında bir şey olmalı demiştin... Tamam, laboratuvarda bir şey buldum; öteki kitapların arasına karışmış ... benim olmayan bir kitap, tuhaf bir kitap..."³⁷ William, Severinus'a şimdi barış görüşmelerini terk edip çıkamayacağını bildirir ama kendisini laboratuvara içerden kilitleyip kimseye kapısını açmamasını tembihlemiştir. Ölüm haberini alan bütün elçiler ve çömezler olay yeri olan laboratuvara giderler ve her şeyin yerle bir edildiğini görürler, odanın tam ortasında ise Severinus'un ezilmiş başı ve kanlar içerisindeki cansız bedeni bulunmaktadır. William odaya girer girmez bedenini elini ve dilini inceler, siyah lekeler yoktur. Laboratuvarda gizli olan kitabı bulmak için bir göz gezdirir fakat ismi geçen kitaptan eser yoktur. O zaman William anlar ki kendilerinden önce kitap odadan aşırılmıştır ve Severinus zehirlenme sonucu ölmemiştir fakat soruşturmayı Engizisyon yargıçısı olarak daha

³⁵ Eco, a.g.e., s. 299-300.

³⁶ Eco, a.g.e., s. 484.

³⁷ Eco, a.g.e., s. 485.

yetkili pozisyonda olan Bernardo Gui devralır ve Remigio'yu cinayetle sorumlu tutarak yargılanmasını ister. Remigio, manastırın kilercisidir ve eski bir Frenksiken tarikatı üyesidir. Dini suçlardan idam edilmekten kurtulmak için Dominikenler'e sığınmıştır ve bir casus gibi bu cemaatin içerisinde kalmıştır. Sorgulama sırasındaki işkence ve yorgunluklarından ötürü Remigio geçmişte işlediği bütün dini suçlarını itiraf eder. Ayrıca, kilerden yiyecek vererek genç köylü kızlarla birlikte olduğunu da bu esnada belirtir. Adso'nun tesadüf eseri manastır sınırlarında denk geldiği ve ilk cinsel deneyimini yaşadığı ve şu anda mahkumlardan biri olan köylü kızı da bunlardan birisidir. Remigio, Venantius'un ölü bedenini kilerde ilk görenin kendisi olduğunu, fakat cesetle ne yapacağını bilemediği için öylece kaçtığını, döndüğünde cesedi tekrar göremediğini de ifadeleri arasında söyler. İşkencenin artan dozuyla beraber Remigio şuuru kaybeder ve hiçbir günahı olmamasına rağmen Severinus'u öldürdüğünü de itiraf eder. "Remigio acınacak bir duruma indirgenmişti. Ürkümüş bir hayvan gibi bakıyordu çevresine..."³⁸ Bernardo Gui için sorgulama bitmiş, cinayetlerin sorumlusu bulunmuştur fakat William işkence altında verilen bu yanlış ifadeden tatmin olmaz ve çömezi Adso'yla beraber olayları gizliden soruşturmaya devam etmeye karar verir. Ortada izini sürerken sürekli ondan kaçırılan bir kitap, zehirlenme vakaları, onlarca giz, insanların yalan yanlış ifadeleri varken bu olayın peşini aslını öğrendiğinden emin olmadan bırakmamaya kararlıdır.

William ve Adso'nun manastırını ziyaretlerinin altıncı gününde Başrahip yerine, manastırın en yaşlı üyesi olduğu için Jorge duayı yönetir. Fakat Malachi duadaki yerinde yoktur. Herkes Malachi'nin hayatından endişe ederek duayı dinlerken Malachi çıkar gelir duadaki yerine yığılır kalır. Dua esnasında uyuyakalanları uyarmakla görevli çömezlerden biri Malachi'yi ittirdiğinde, Malachi ölmek üzere olarak yere yığılır ve ağzından şu sözler dökülür: "Bana söylemişti... Gerçekten de... bir akrep kadar güçlüydü..."³⁹ ardından Malachi oracıkta hayatını kaybeder. "William bir ancık daha cesedin üstüne eğildi. Bileklerini tuttu; el ayalarını ışığa çevirdi. İki üç parmağın iç kısımları kararmıştı".⁴⁰ Bu ölümün de beşinci borazandaki kehanetle alakalı olması üzerine William kıyametin yakın olduğuna inanmasa da ölümlerin bu kehanetlerle alakalı olabileceği inancını kuvvetlendirir: "Sen [Adso] de işittin. Akrepler. Beşinci borazan, başka şeyler arasında, çekirgelerin çıkacağıın, insanları tıpkı akrep gibi

³⁸ Eco, a.g.e., s. 511.

³⁹ Eco, a.g.e., s. 570.

⁴⁰ Eco, a.g.e., s. 570.

sokacaklarının habercisi, biliyorsun. Malachi de birinin bunu daha önceden bildirdiğini söyledi bize”.⁴¹ Başka çıkarımlarda da bulunur kuşkusuz: “[...] parmaklarında kara lekelerle ölenlerin hepsi de Yunanca biliyor. Öyleyse, bundan sonraki ölünün Yunanca bilenlerden biri olmasını beklemek hiç de yanlış olmaz. Ben [William] dahil. Sen [Adso] kurtardın”.⁴² Yine de sıradaki borazan sesiyle alakalı olarak kendilerini hazırlamaları gerektiğini Adso’ya belirtir ve bu borazana göre “[...] bundan sonraki cinayet at ahırlarının yakınlarında işlenebilir”.⁴³

Bu noktada Malachi’den biraz bahsetmek gerekirse aslında Yunanca ve Arapça bilmediği için kütüphanenin gizli sırlarına erişme şansının olmadığından dolayı kütüphaneci olarak seçildiğini söylemek gereklidir.

Birçokları onun hiçbir erdemi olmadığını, Yunanca ve Arapça bilir geçindiğini, ama bunun doğru olmadığını, o dillerde yazılmış elyazmalarını, kopya ettiği şeyin ne olduğunu anlamadan, tıpkı becerikli bir maymun gibi güzel bir el-yazısıyla kopya ettiğini söylediler. Bir kütüphanecinin çok daha bilgili olması gerektiği söyleniyordu.⁴⁴

Daha sonra William’ın ortaya çıkaracağı bir diğer gerçek ise yaşlı Jorge’nin Malachi’yi emir eri gibi kullandığı, istediği her şeyi ona yaptırabildiği için kütüphaneci olarak tutulduğu bilgisine okur erişir. Normalde gelenek gereği kütüphanecinin Başrahip’e gidip günah çıkarması gerekirken sırdaşı Jorge’ye gitmesi de bundan: “[...] kütüphanecinin sık sık Jorge’yle konuştuğu söyleniyordu; sanki Malachi’nin ruhunu Başrahip yönetiyordu, Jorge de bedenini, davranışlarını, işini”.⁴⁵ Öyle ki, “[...] birisi eski, unutulmuş bir kitabın nerede olduğunu öğrenmek istediği zaman Malachi’ye değil, Jorge’ye soruyordu. Kataloğu Malachi saklıyor, kitaplığa o çıkıyordu; ama her başlığın ne anlama geldiğini Jorge biliyordu...”.⁴⁶ Ayrıca esrareniz ve faili meçhul cinayetlerden Severinus’un katili olduğunu da okur sonra öğrenecektir. Bu cinayeti işleminin sebebi ise yıllardır homoseksüel ilişki içerisinde bulunduğu Berengar’ın onu Severinus ile aldattığı bilgisine Jorge’dan erişmiş olmasıdır. Bir bakıma Jorge, her işini yaptırdığı ve bu

⁴¹ Eco, a.g.e., s. 574.

⁴² Eco, a.g.e., s. 574.

⁴³ Eco, a.g.e., s. 574.

⁴⁴ Eco, a.g.e., s. 577.

⁴⁵ Eco, a.g.e., s. 578.

⁴⁶ Eco, a.g.e., s. 579.

yüzden manastırda ikinci en yetkili pozisyonda kalmasına yardımcı olduğu Malachi'ye bir de cinayete azmettirmiştir.

Yedinci güne gelindiğinde William ve Adso hem kitaplığın hem de gizli bölme olan *finis Africae*'nin sırrını çözmeyi başarırlar. Bunu Başrahip'e anlatırlar ama ondan gerekli ilgiyi görmezler. Başrahip eski tutucu tavrını sürdürür ve manastırı en yakın zamanda terk etmelerini ister. Sabaha kadar gizli bölmeye girip orada saklanan şeyin ne olduğunu merak eden ve bu merakında kütüphanede sayısız orijinal elyazmasını gördüğü için oldukça haklı olan William son geceyi bu uğraşa adamaya karar verir. Kütüphaneye geç saatte gaz lambalarıyla girdiklerinde labirentteki merdivenlerde gizli bir bölmede birinin yardımı ihtiyacı olduğunu anlarlar. Yardım etmek isteyen kişiyi kurtarana kadar oksijeni tükenecek ve çoktan ölecektir, tuzak bu şekilde tasarlanmıştır. Ölmekte olan kişinin Başrahip olduğunu çok geçmeden anlarlar. Gizli bölmeye son elde ettikleri şifrelerle girerler ve bir masada bir kitabın başında oturmakta olan Jorge'yi görürler. Jorge elindeki kitaba göz atmalarını ister fakat yaşanan ölümlerden tecrübe edinmiş olan William eldiven kullanarak sayfaları çevirir ve belli bir noktaya gelene kadar okur. Bu kitap Aristoteles'in kayıp ve tek kopya kitabı olan *Poetika*'sının 2. cildir. Daha sonraki sayfaları çevirmeye çalışan William bu sayfaların yapışmış olduğunu fark eder. Jorge ise okuması konusunda ısrar eder, gözleri görmediği için William'ın da diğerleri gibi zehirli sayfalara temas edeceğini ve zehirlenerek öleceğini umuyordur. Fakat öyle olmadığını anlayınca bir boğuşma başlar, kitabı kurtarmak için çabalayan William ve yaşlı Jorge arasında kitabı çekiştirme şeklinde devam eden bir itiş kakış başlar fakat bir yandan da gaz lambasından kaynaklanan bir yangın çıkmıştır. Jorge gizli kitabın kimse tarafından bilinmesini istemediği ve mizah barındıran sayfalarını hayatı pahasına korumak için bu sayfaları koparıp yutmaya başlar. Daha sonra da savurup ateşe atar. Kitap ve kütüphane daha sonra büyüyen bir yangınla beraber yok olup gider. William ve Adso yangını söndürmek için çok uğraşsalar da canlarını zor kurtarırlar. Bütün bir bilgi birikimi kocaman alevlerin arasında kalmış, yüzyıllarca süren bilgi acımasız alevler tarafından yutulmuştur. İçerisinde binlerce el yazması barındıran bu bilgi yuvası gözlerinin önünde çok kısa süre içerisinde yok olup gitmiştir. *Poetika*'nın sırrına erişen Başrahip ve yaşlı Jorge de kaçınılmaz sonu paylaşmışlar, ölüp gitmişlerdir. İlahi bilgi kaynağına ulaşma çabası yine cezasız kalmamış, mutlak bilgelik gayreti yine hüsrana sonuçlanmıştır. Tıpkı İkarus mitinde ve mağara alegorisinde olduğu gibi yapılacak çok fazla bir şey kalmamıştır.

Jorge'nin *Poetika*'nın 2. kitabını ve beraberinde bazı kitapları kendi ölümü ve bazı arkadaşlarının ölümünden sorumlu olmak pahasına korumasının sebebi neydi? Bu soruyu William Jorge'nin kendisine bizzat soruyor:

Bu kitabı niçin ötekilerden daha çok korumak istedin? Kara büyüye ilişkin kitapları, içinde belki de Tanrı'nın adına sövülen sayfaları neden uğruna cinayeti göze almaksızın sakladın da bu sayfalar için hem kardeşlerini, hem de kendini lanetledin? Güldürüden söz eden birçok başka kitap var; gülmeyi öven birçok kitap da. Niçin bu kitap içini öylesine korkuyla dolduruyordu?⁴⁷

Ve Jorge'nin açıklaması şu şekildedir:

Çünkü onu Filozof yazmıştı. O adamın yazdığı her kitap Hıristiyanlığın yüzlerce yıllık bilgi birikiminin bir bölümünü yok etti. Saygıdeğer pederler, Tanrı Sözü'nün gücüne ilişkin olarak bilinmesi gereken her şeyi söylediler; ama sonra Boethius'un Filozofu yorumlaması, Söz'ün tanrısal gizinin kategorilerden ve tasımdan oluşan bir insan parodisine dönüşmesine yetti. Yaratılış kitabı, evrenin oluşumu konusunda bilinmesi gereken her şeyi söylüyor; ama Filozofun fizik kitaplarının yeniden keşfedilmesi, evrenin donuk ve yapışkan bir maddeden yapıldığının tasarlanmasına, Arap İbni Rüş'tün, dünyanın sonsuzluğuna neredeyse herkesi inandırmasına yetti. Kutsal adlara ilişkin her şeyi biliyorduk; ama Abbone'nin gömdüğü -Filozofun baştan çıkardığı- Dominiken, doğal usun kendini beğenmiş yollarını izleyerek onları yeniden adlandırdı.⁴⁸

Yani bu kitabı yazan kişinin rastgele birisi değil de saygı gören bir filozof olması onu daha tehlikeli, din adına bir tehdit haline getiriyordu. "Gülme bedenimizin güçsüzlüğüdür; yozlaşması, yavanlığıdır. Köylünün eğlencesi, sarhoşun özgürlüğüdür; kilise bile akıllıca davranarak, şöenlere, şenliklere, panayırlara, insanı neşelendirerek öteki isteklerden ve tutkulardan uzak tutan bu günlük yozlaşmaya izin vermiştir".⁴⁹ Bu kitaptaki gülme eyleminin diğer kitaplardakinden ayıran özellik ise şudur:

[...] burada gülmenin işlevi tersine dönüyor, sanat düzeyine yükseltiyor; bilginler dünyasının kapıları gülmeye açılıyor, böylece gülme, felsefenin ve hain tanrıbilimin konusu oluyor... Basit insanların hem Tanrı'nın yasalarını hem de doğa yasalarını

⁴⁷ Eco, a.g.e., s. 648.

⁴⁸ Eco, a.g.e., s. 648-649.

⁴⁹ Eco, a.g.e., s. 649.

yadsıyarak nasıl en korkunç sapkınlıkları tasarlayıp uygulayabildiklerini dün gördün.⁵⁰

Jorge savlarını açıklamaya büyük bir tutkuyla devam eder “Gülmek, köylüleri Şeytan korkusundan kurtarır; çünkü aptallar şenliğinde, Şeytan da zavallı bir aptal olarak belirir; bu yüzden de denetim altına alınabilir”.⁵¹

Jorge, savlarını ardı sıra sıralar:

Köylü, şarap boğazından lıkır lıkır geçerken güldüğü zaman kendini bey sanır; çünkü derebeylik ilişkilerini tepetaklak etmiştir, ama bu kitap okumuşlara, bu tepetaklaklığı yasallaştıracak zekice ve o andan başlayarak aydınlatıcı hünerler öğretebilir. [...] Gülen bir köylü için o anda ölmek önemli değildir; ama sonra, gülme özgürlüğü sona erince, dinsel tören yeniden tanrısal tasarıma göre içine ölüm korkusu salacaktır. Oysa bu kitaptan, korkudan kurtularak ölümü yok etmek için yeni ve yıkıcı bir umut doğabilir. O zaman biz günahkâr yaratıklar, tanrısal bağışların belki de en sağ görülüsü ve en seveceni olan bu duygudan yoksun kalınca ne oluruz? [...] Oysa bu kitap güldürüyü, taşlama ve mim’i, eksikliklerin, kötülüklerin, güçsüzlüklerin yanılınmasıyla tutkuların arıtılmasını sağlayacak olağanüstü bir ilaç sayarak yapmacık bilginleri (iblisçe bir tersine çevirmeyle) aşağılık olanı kabul ederek, yüce olanı kurtarmaya çalışmaya itecektir.⁵²

Özetle Jorge’nin nihai sonucu şudur: “Eğer gülmek halktan insanların eğlencesiyse, halktan kimselerin özgürlüğü dizginlenip aşağılanmalı, sertlikle yıldırılmalıdır” çünkü “Halkın, gülüşünü incelterek, kendisini sonsuz yaşama götürmesi ve onu etin, cinselliğin, yiyip içmenin ve çirkin isteklerinin kışkırtıcılığından kurtarması gereken çobanların ciddiliğine karşı bir araca dönüştürecek silâhları yoktur”.⁵³ Peki bu silah nasıl oluşur?

[...] günün birinde biri çıkıp da Filozofun hizmetlerini savurarak, böylece kendisi de filozofluk taslayarak gülme sanatını ince bir silâh durumuna getirecek, ikna sanatının yerine alay sanatını, kefaretin sabırlı ve kurtarıcı imgelerinin yapısı yerine, tüm kutsal ve saygın imgelerin sabırsızca yıkılmasını koyacak olursa -ah, o gün sen ve senin tüm bilgilerin de altüst olacak, William!⁵⁴

⁵⁰ Eco, a.g.e., s. 650.

⁵¹ Eco, a.g.e., s. 650.

⁵² Eco, a.g.e., s. 650-651.

⁵³ Eco, a.g.e., s. 652.

⁵⁴ Eco, a.g.e., s. 652.

Sonuç

M. J. Lerner'in (1980) ortaya attığı hipoteze göre insanların adaletli bir dünyaya inanma ihtiyaçları vardır. Gün içerisinde karşılaştıkları kötü olayları da yaptıkları kötü eylemleri de kendi içlerinde mazeretlendirerek bu adaletli dünya ihtiyaçlarını giderirler.⁵⁵ Örnek vermek gerekirse sınavdan kötü puan alan öğrencinin öğretmeni zor sorular sormakla suçlaması, hırsızlık yapan birinin kapıyı açık bırakan ev sahibinde kusur bulması, cinayet işleyen birinin meşru müdafaa haklarını kullandığı için bu suçu işlediğini iddia etmesi, ya da günümüz toplumunda sık karşılaşılan haliyle şiddete, tacize hatta tecavüze uğrayan bir kadına tepki olarak gece geç saatte dışarı çıkması ya da dekolte giyinmesi gösterilebilir. Türkçe'de bunun tersini savunmak için kullanılan "hırsızın hiç mi suçu yok" deyimine zıtlık oluşturabilecek, hırsız haklı gösterebilecek bazı sebeplerin bulunması bu hipotezin en güzel açıklamasıdır. Paralel bir şekilde *Gülün Adı* romanında da Jorge, inandığı dinin asla kabul etmeyeceği suçları yine o dinin gereği yaptığını iddia ederken tam da bunu yapmaktadır. Zira, William'a yaptığı açıklamada tam da şöyle demektedir. "Ben hiç kimseyi öldürmedim. Hepsi de işledikleri günahlardan ötürü, kendi yazgısına uygun olarak öldü. Ben yalnızca bir araçtım".⁵⁶ Kendi adil dünya inancını da şu şekilde açıklamaktadır: "Lanetlenme tehlikesini göze alıyorum. Tanrı beni bağışlayacaktır; çünkü O'nu yüceltmek için böyle davrandığımı biliyor. Görevim kitaplığı korumaktır".⁵⁷ Mutlak bilgiye ulaşmanın hele ki bu bilgi ona göre yozlaşmayı getirecekse ne pahasına olursa olsun engellenmesi gerektiğine inanan Jorge, bu bilgiye ulaşmak tutkusuyla yanıp tutuşanların ölümlerine direk ya da doğrudan sebep olmuştur, en sonunda kendisi de bu bilginin yakıcılığında kaybolmuş, tıpkı *Yüzüklerin Efendisi* kitabında yüzüğün ağırlığını taşıyamayan Frodo gibi, ya da Platon'un mağara alegorisindeki dış dünyaya ait bilginin ağırlığını taşıyamayan mahpus gibi, ya da güneşin büyüklüğüne ve hayranlığına kapılıp o büyüklüğe erişmeye çalışan İkarus gibi yok olup gitmiştir. Tüm bu olanlar Tanrı'nın bir yazgısı mıdır yoksa Tanrı'nın bir yazgısı olduğu adil dünya hipotezinin bir parçası mıdır bilinmez, bilinen bir gerçek var ki o da her kim ki bu bilgeliğe erişmeye kalkmışsa yok olup gitmiştir. Baudrillard'ın da net bir şekilde ifade ettiği üzere görülüyor ki bu konu edebiyatta da fazlasıyla bir simülasyon olarak kullanılmış ve çağlar

⁵⁵ Melvin J. Lerner, *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion* (New York: Plenum Press, 1980), 9.

⁵⁶ Eco, a.g.e., s. 645.

⁵⁷ Eco, a.g.e., s. 645.

boyunca sıkça tekrara düşmüştür. Bu reproduksiyonlar yapılırken kimi zaman Orta Çağ akımının ilkeleri doğrultusunda aslına sadık kalınmış, kimi zaman da modern zamanların çıkarıcı haylaz çocuğu olan Yeni Orta Çağ akımı gibi tamamen seyirciye oynanmış ve olaylar popülist bir kaygıyla hoyratça tekrar tekrar deşilmiş ve göze hoş görünen her noktadan birleştirilmekten kaçınılmamıştır. Baudrillard'a göre sonsuz tekrar yaratımlar sanatın kaderidir, bunların ele alınış şekli ise tamamen dönem insanların yani "müşterilerin" karakteri doğrultusunda gelişmektedir.

Kaynakça

- BAUDRILLARD Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, çev., Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- BRENT, Moberly, and Moberly Kevin. "Neomedievalism, Hyperrealism, and Simulation." Essay. In *Defining Neomedievalism(s)*, edited by Karl Fugelso, 12–24. Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010.
- BROWN, Harry. "Baphomet Incorporated: a Case Study in Neomedievalism." Essay. In *Defining Neomedievalism(s) II*, edited by Karl Fugelso, 1–10. Cambridge: D.S. Brewer, 2011.
- COOTE, Lesley. "A Short Essay About Neomedievalism." Essay. In *Defining Neomedievalism(s)*, edited by Karl Fugelso, 25–33. Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010.
- ECO, Umberto, and William Weaver. "Dreaming the Middle Ages." Essay. In *Travels in Hyper Reality: Essays*, 61–73. San Diego: Harcourt, 2002.
- ECO, Umberto. *Gülün Adı*. Translated by Karadeniz Şadan. İstanbul: Can Yayınları, 2016.
- GREWELL, Cory Lowell. "Neomedievalism: An Eleventh Little Middle Ages?" Essay. In *Defining Neomedievalism(s)*, edited by Karl Fugelso, 34–44. Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010.
- KILIÇ, Cevdet. "Platon'un Metafizik Terminolojisi ve Mağara Alegorisinin Mistik Temelleri." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7, no. 34 (2014): 570–87.
- LERNER, Melvin J. *The Belief in a Just World: A Fundamental Delusion*. New York: Plenum Press, 1980.
- MARSHALL, David W. "Neomedievalism, Identification, and the Haze of Medievalisms." Essay. In *Defining Neomedievalism(s) II*, edited by Karl Fugelso, 21–34. Cambridge: D.S. Brewer, 2011.
- RISDEN, E. L. "Sandworms, Bodices, and Undergrounds: The Transformative Mélange of Neomedievalism." Essay. In *Defining Neomedievalism(s)*, edited by Karl Fugelso, 58–67. Cambridge, UK: D.S. Brewer, 2010.

ANKARAD, 2023; 4(8): 125-146	ankaradergisi06@gmail.com
e-ISSN: 2717-9052	DOI: 10.53838/ankarad.1389391

Araştırma Makalesi / Research Article

**BİR CEMAATİ ANLAMAK: 18. ve 19.
YÜZYILLARDA SELANİK YAHUDİ CEMAATİ
HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME**

İhsan TURHAN*

Öz: Yahudiler için Selanik, ekonomik canlılığın ve dini eğitimin sembolüydü. Şehir hem 15.yüzyıldan itibaren sahip olduğu dini eğitim merkezi olan Talmud Tora Hagadol'u ve Yeşivalarıyla hem de gelişmiş uluslararası ticaret ağıyla önemli Yahudi merkezleri arasındadır. Liman ticaretinin yanı sıra 1492 sonrasında İspanya'dan kovularak şehre yerleşen Sefaradlar matbaa ve dönemin okuma teknolojisi gibi bilgileri de yanlarında getirmişler, kültürel ve ekonomik açıdan Selanik'te zenginleşmeyi sağlamışlardır. 18. yüzyılda meydana gelen savaşlar, deprem, yangın ve veba gibi doğal afetlerden dolayı şehir ekonomisi darbe almış, ticaret İzmir ve çevresine kaymıştır. Bu kayma Selanik ticaretinde ciddi oranda bir düşüşe sebebiyet vermiştir. Bu yüzyılda Yahudilerin bir kısmı göç etmeyi tercih etmişler, şehirde kalanlar ise tütüncülük ve dokumacılıkla hayatlarını idame ettirmişlerdir. 18. yüzyılın son çeyreğinde şehre yerleşen zengin ailelerin etkisiyle tekrar canlanmış ve modern bir çehre kazanmıştır. Bu çalışmayla hedeflenen, 18. ve 19. yüzyıllarda Yahudi cemaatinin gelişim evrelerinin incelenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'na ekonomik, kültürel ve siyasi anlamda katkılarını ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Yahudileri, Selanik, 18. ve 19. Yüzyıllar

**UNDERSTANDING A COMMUNITY: EVALUATION OF
THE SALONICA JEWISH COMMUNITY DURING 18th
AND 19th CENTURY**

Abstract: For Jews Salonica was a symbol for economic prosperity and religious education. Since the 15th century the city has been one

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yunan Dili ve Edebiyatı ve Klasik Arkeoloji Lisans Öğrencisi, ihsanturhann@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0635-0568.

of the most important centers for Jews by hosting religious education institutions like Talmud Tora HaGadol or various Yeshivas and also by operating as part of a developed trade network. The Sephardi Jews who settled in Salonica after their expulsion of Spain in 1492 brought up to date print, textile technology with them and contributed to economical and cultural wealth. During the 18th century trade activities were damaged and began to shift to Izmir due to wars and natural disasters like earthquakes, fires and the plague. This shift in trade connections induced a severe decrease of population in Salonica. While some of the Jews choose to migrate during this century the ones who stayed gained their lives by tobacco trade and textile manufacture. Together with the settling of the wealthy families in the last quarter of 18th century the city revived economically and attained a modern character, The aim of this research is to investigate the life and phases of development of Jewish Communities in Salonica during 18th – 19th century and their contributions to economics, culture and politics of the Ottoman Empire.

Key Words: Ottoman Jews, Salonika, 18th and 19th Centuries

Extended Abstract: Thessaloniki, the center of Ottoman Macedonia, is in an important position for Jews in terms of both trade and culture. The fact that it is known as the Jerusalem of the Balkans is an indication that the economic and cultural importance of the city is emphasized. With this statement, it can be concluded that it is seen as both an economic capital and the heart of religion, just like Jerusalem. Although the light of Thessaloniki decreased in the 18th century due to the change in the migration map in favor of Europe, the consulates of foreign states preferring their co-religionists, the Greeks, in the port trade, and the traditional Jewish education remaining at a level that could not provide the development and progress required by the period, this situation changed again in the 19th century and Thessaloniki regained its independence. has begun to become the center of attention. Jews living in Thessaloniki continued their professions as weaving and tobacco farming. In addition to their traditional professions, they also operated in port consulates, dragomanship and merchants. It can be said that by exporting raw materials, the Ottoman Empire began to become an open market and its production capacity almost came to a complete halt, especially with the Balta Limani Treaty of 1838. Exports and black marketing have a great impact on the decline in production. Zionism, which was born in the light of the Haskala movement, which is described as the reflection of the Enlightenment thought on the Hebrew language in European lands, also found supporters among the Jews living in the Ottoman society. However, since this movement did not pose the risk of turning into a racist discourse

and did not pose any danger of turning into a rebellion against the Ottoman Empire, it did not undergo much state intervention. With the Tanzimat Edict, the discrimination between Muslims and non-Muslims in society ended on paper, taxes collected from dhimmi citizens such as jizya, haraç or rav money were abolished, and military service became compulsory for everyone.

Especially with the initiatives of Moise Allantini, Thessaloniki developed economically and culturally. Attempts have been made to modernize Jewish educational institutions that have not escaped tradition and to provide contemporary education with modern and non-religious educational institutions opened in connection with the Alliance Israilitie Universelle. The first boys' school was opened in 1873, and the first girls' Alliance school was opened in 1874. While the emphasis was on Hebrew, French and Ottoman Turkish language courses in boys' schools, the emphasis was on French and handicraft classes in girls' schools.

Prominent Thessalonian Jewish families such as Allantini Fernandez and Mizrahi played an important role in the development of the city. Especially Lazare Allantini's eldest son, Moise, gained supra-religious respect both as a doctor and as a philanthropic businessman. He was referred to as the father of Thessaloniki because he extended a helping hand not only to the Jews but also to everyone in need, regardless of religion.

Travelers who visited the city in the 19th century and the consulates located here talked about the infrastructure problems in the city. It was after Sultan Abdulmecid's visit to the city that the city gained a modern appearance and urban planning was made. In the 1320 Thessaloniki Province Yearbook, it is mentioned that in 1286 Hijri / 1869 Gregorian, some of the walls of Thessaloniki were demolished, the city was expanded and new neighborhoods were established. In addition, it is worth noting that the city elites created summer resorts by building villas in rural areas.

For Jews, Thessaloniki was a symbol of economic vitality and religious education. The city was among the important Jewish centers with its Talmud Tora Hagadol and Yeshivas, which were religious education centers since the 15th century, and its developed international trade network. In addition to port trade, the Sephardic Jews, who were expelled from Spain and settled in the city after 1492, brought with them knowledge such as the printing house and the current weaving technology of the period, and ensured cultural and economic enrichment in Thessaloniki. This enrichment, which started in the 15th century, continued increasingly until the end of the 17th century. Due to natural disasters such as wars, earthquakes, fires and plague in the 18th century, the city's economy was hit and trade shifted to Izmir and its surroundings. This shift caused a

significant decrease in Thessaloniki trade. In this century, some of the Jews chose to emigrate, and those who stayed in the city made a living by tobacco farming and weaving. With the influence of wealthy families such as the Allantini and Fernandez families, who settled in the city in the last quarter of the 18th century, the city was economically revitalized again in the 19th century and gained a modern face with the municipal activities that started. Alliance Israilite Universelle (Universal Jewish Union), founded in France in the second half of the 19th century, was also effective in the modernization of Thessaloniki. The Alliance opens modern-style educational institutions in cities where Jews live, especially Thessaloniki, for the modernization and secularization of its co-religionists living in the Middle East and the Balkans.

Giriş

Bu araştırma tarihsel bir kazı çalışması olup bir toplumun panoramasını konu edinmektedir. Yaşadıkları toplumu bir makineye ve bu toplumun kesimlerini birer dişli olarak gören Yahudiler, kendilerini bu toplumun dişlilerinin çalışması için gerekli olan yağ olarak tanımlamaktadırlar.¹ İşte bu çalışmayla, Osmanlı toplumunda özellikle Selanik'te ön planda olan bir cemaatin değişim ve dönüşüm yüzyılları olarak da bildiğimiz 18. ve 19. yüzyıllarda nasıl bir boyut kazandığı anlaşılmalıya çalışılacaktır. Selanik özelinde bakıldığında kent demek Yahudi demektir. Kentin büyük çoğunluğunu oluşturmalarının yanı sıra kentte adeta makine yağı işlevi görerek özellikle iktisadi alanda hareketi sağlamaları ve atılımlar yapmaları bu bağlamda ele alınabilir. Çalışmanın ana problemi kentle bu kadar özdeşleşmiş olarak görülen cemaatin teknolojik, kültürel ve siyasi gelişmelerden ne ölçüde etkilendiği sorusu oluşturmaktadır. Konu bakımından çok geniş bir dönem gibi görünse de Yahudilerin ön planda olduğu alanların kısıtlı olması çalışmanın kapsamını geniş tutmayı zorunlu kılmıştır. Özellikle ticaretle birlikte anılan Yahudiler, Selanik başta olmak üzere Manisa ve Safed gibi kentlerde de dokumacılık alanında da kendilerinden söz ettirmişlerdir. Osmanlı iktisadi hayatının her dalında yer almalarına herhangi bir kısıtlama getirilmese de dini inançları dolayısıyla Avrupa'da maruz kaldıkları muamele neticesinde oluşan travmalar belli alanlarda uzmanlaşmalarını zorunlu kılmıştır.² Bu tespitin ortaya çıkaran

¹ Bu metaforu toplumun düzgün işlemesi için gerekli olan unsurlar arasında hareketi ve akışı sağladıkları şeklinde yorumlayabiliriz.

² Bu konuyla alakalı Avrupa tarihinin çeşitli alanlarında yürütülen çalışmalar ve birincil kaynak grubu olan fermanlar ile yasalar incelendiğinde Yahudilerin özellikle Barbar akımlarından sonraki dönemden itibaren dışlandığını kanıtlar niteliktedirler. Bkz; Mark R. Cohen, Haç ve Hilal Altında: Orta Çağ'da Yahudiler, Çev. Ahmet Fethi, Köprü Kitap Yay., İstanbul, 2013, s. 174-177.

ana kaynak grubu Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin çeşitli kataloglarında yer alan belgelerdir. Bu belgelerde Yahudilerin 18. ve 19. Yüzyıllarda tütüncülük ve dokumacılık alanlarında daha yoğun olarak faaliyet gösterdikleri fark edilmiş³ ve Osmanlı İktisadi hayatında Yahudilerin rolünden bahsedilen bölümde bu iki alan özelinde değerlendirme yapılmıştır.⁴ Geleneksel Yahudi eğitim anlayışı ve Yahudi kültürü için daha çok literatüre başvurulmuş olmakla birlikte konu kapsamı dışında kalsa da önemli olduğu düşünülerek 19. Yüzyılın sonunda açılan Yahudi okulları da çalışmaya dahil edilmiş ve bu okullarla ilgili arşivde rastlanan belgeler kullanılmıştır.

Makalede ele alınacak olan bir diğer konu da kent tarihi bakımından Selanik'te meydana gelen değişim ve gelişimdir. Bu konu da Yahudilerle bağlantılı olarak ele alınabileceğinden ayrı bir konu başlığına dönüştürülmeye gerek duyulmamıştır. Son yıllarda kent tarihi çalışmalarının sosyal tabanlı olarak arttığı görülmektedir. Bu çalışmayla hedeflenen de Yahudiler üzerinden kentin sosyal ve kültürel bağlamda ne ölçüde yeniden şekillendiğinin anlaşılmasıdır. Bir kentin şekillenmesinde en önde gelen unsur ağırlıklı nüfustur. Bu nedenle bir toplumun gelişim ve şekillenmesi doğrudan ağırlıklı nüfusa bağlı olarak ele alınmalıdır. Aksi takdirde popüler kültürü belirleyen unsurlarının anlaşılması güç olacaktır.⁵ Çalışma alanı olarak seçilen Selanik'in ticari anlamda iki önemli kavşak noktasına sahip olması da yine kültürel çeşitlilik açısından dinamizmi sağlayan bir diğer unsurdur.⁶

³ Bu alanlar dışında bir de yine din faktörü dolayısıyla kasaplık mesleğinde de uzmanlaşma söz konusudur. Ancak bu meslekle ilgi Osmanlı Arşivlerinden ziyade Cemaat defterlerinin kullanılması gerekliliği yüzünden bu meslek grubu çalışma kapsamına alınmamıştır. Bu meslek grubu özellikle muhafazakâr Yahudi grupları için oldukça önemlidir. Bir Yahudi'nin kasap olabilmesi için gereken şartların başında hahamlık yetkisine sahip ve Talmud'u iyi bir şekilde biliyor olması gelmektedir. Bkz; Ali Osman Kurt, "Yahudilikte Koşer ve Koşer Ekonomisi", *CÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, 2010, s. 103-149; Zuche Yosef Blech, *Kosher Food Production*, Danvers, 2008, s. XXIII-XXVI. Kasaplık yaptıklarına dair belge örneği için bkz. BOA, MVL., 223/17-1.

⁴ Cemaat içi iktisadi hayata dair eldeki verilerin dil problemi dolayısıyla yetersiz kalması dolayısıyla makale kapsamında yer almadığını belirtmek yerinde olacaktır.

⁵ Yapılan çalışmalar incelendiğinde antik dönemlerdeki Polis/kent devletlerinden itibaren halkın ilgisinin yoğunlaştığı konuların ekonomik, siyasi ve kültürel hayatın konularını belirleyen en önemli etmenler olduğunu göstermiştir.

⁶ İki önemli kavşak noktasına sahip olması ifadesiyle kastedilen hem Roma'nın yol yapım politikası bağlamında inşa edilen Egnatia yolu hem de kentin limanının açıldığı Thermaikos Körfezi kastedilmektedir. Bkz; Rena Molho, *Selanik*

Selanik, M.Ö. 315 yılında Büyük İskender'in komutanlarından Kassandros tarafından kurulmuştur.⁷ Kentte ilk Yahudi yerleşimi ise Fenikeli tacirler vasıtaıyla Babil Sürgününün olarak bilinen döneme kadar geriye dayanmaktadır.⁸ Buradan hareketle Antik Çağ'dan itibaren şehirde Yahudi yerleşiminden bahsedilebilir. Şehirde Yahudi varlığı olduğuna dair en erken tarihli kayıtlar arasında Paulus'un mektupları⁹ verilebilir.¹⁰ Selanik'te yerleşmiş Yahudiler, Doğu Roma hakimiyetindeki diğer bölgelerde yaşayan dindaşları gibi Hellence¹¹ konuşmakta ve Romaniyot olarak anılmaktaydılar. Hristiyanlığın resmi devlet dini olarak benimsemesiyle birlikte Yahudilerin daha ağır şartlar altında yaşamak zorunda kaldıkları bilinmektedir. 12. yüzyılda şehre gelen Tudelalı Benjamin, 500 kadar Yahudi'nin baskı ve zulüm altında şehirde yaşadığını belirtmiştir.¹² Bizans Devleti'nde yaşayan Yahudiler doktorluk ve sarraflık gibi Yahudilere mahsus gibi kabul edilen meslekleri icra etmekten menedilmişler ve yüklü miktarda vergi ödemekle mükellef kılınmışlardır.

Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat, Çev. Panayot Abacı, Bağlam Yay., İstanbul, 2015, s. 17; 4. Yüzyıldan itibaren bir limanı bulunan kent bu avantajla yüzyıllar boyunca bölgesel ticaretin ve siyasetin önemli unsurlarından birisi olagelmıştır. Bununla birlikte çeşitli akınlara maruz kalan kentin deniz yolu karasal saldırılara karşı bir üstünlük de sağlamaktaydı. Kentin 8. yüzyılda Got istilalarından kurtulmasında deniz sahasının kullanımı büyük rol oynamıştır.

⁷ Çeşitli kaynaklarda kentin kuruluşuna dair verilen bilgilerde bir yıllık bir farklılık bulunsa da yapılan arkeolojik araştırmalar yerleşimin Hellenistik Çağ'dan itibaren var olduğu konusunda mutabıktırlar. Kentin kuruluşuna dair antik kaynaklarda ifade edildiğine göre kent 26 küçük yerleşimin bir araya getirilmesiyle kurulmuş bir Synoikismostur.

⁸ Devin E. Naar, "Saloniki", Enzyklopädie Jüdischer Geschichte und Kultur Band 5, Verlag, Stuttgart, S. 306.

⁹ M.S. 50 yılı civarında yazıldığı kabul edilen ve Hz. İsa'nın sözünü yaymak amacıyla Paulus'un yaptığı yolculuklarda müritlere ya da müjdelenenlere hitap eden mektuplardır. Konuyla ilgili bkz. *Kitab-ı Mukaddes*; Selaniklilere I ve II.

¹⁰ Aziz Paulus, Selaniklilere I. ve II. mektuplarında, şehirde üç şabat geçirdiğini ve Yahudiler yüzünden ayrılmak zorunda kaldığını belirtirken iman edenlerin bu sıkıntılar yüzünden sarsılmamasını ister; Selaniklilere I; 1- 4.

¹¹ Grekçe tabiri İngilizce çeviriden kaynaklı bir ifade olup dilin orijinal adı Hellenike/ ἑλληνική dir. Bundan dolayı Hellence ifadesi bu makalede tercih edilmiştir.

¹² Benjamin of Tudela, The Itinerary of Benjamin of Tudela, Trans. Marcus Nathan Adler, Bibliobazaar, South Carolina, 2008, s.32.

Kentin 1425'te Venedik'e teslim edilmesiyle Yahudilerin 1000 *Hyperpyron*¹³ tutarında bir vergi ödemeleri istenmiştir.¹⁴

Selanik'in 1430'da Osmanlı hakimiyetine girmesiyle Yahudi sosyal yaşantısında Bizans hakimiyetindeki durumlarına nazaran belirgin bir değişim yaşanmıştır.¹⁵ Kentin Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonraki ilk Yahudi göçü, 1470 yılında Alman İmparatoru Ludwig tarafından kovulan Aşkenazların gelişidir.¹⁶ Ancak mevcut tahrirler arasında en erken tarihli olan 1478 Selanik tahririne göre şehirde Yahudi nüfusun bulunmadığı görülmektedir.¹⁷ Bu tahrirde Yahudi nüfusa rastlanmamasının sebebi muhtemelen İstanbul'un fethinden sonra Edirne Yahudilerine uygulanan başkente zorunlu göç ettirme politikası Selanik'te de uygulanmış olmalıdır.¹⁸ Bu zorunlu göç politikasıyla, 1204'te gerçekleşen IV. Haçlı Seferinden dolayı harap bir halde olan Osmanlı'nın yeni başkenti İstanbul'un görkemini yeniden kazanması amaçlanmış olmalıdır. 1492'de yeniden fetih anlamına gelen *Reconquista* sonrasında İspanya topraklarından kovulan Sefarad Yahudilerinin Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmasıyla Selanik'te Yahudi nüfus artmış ve kısa sürede çoğunluğu oluşturacak hale gelmiştir. İspanya'dan kovulan ve Judeo-Espagnol konuşan bu Yahudiler matbaa, kumaş dokuma teknolojisi gibi birçok önemli bilgiyi beraberlerinde getirmişler ayrıca Selanik'in

¹³ Hyperpyron, 20 ½ karat ağırlığında altın sikkeye verilen isimdir.

¹⁴ Steven B. Bowman, *The Jews of Byzantium 1204-1453*, Alabama University Press, Alabama, 1985, p.73.

¹⁵ Kentin Venedik'e satılmasının ardından burada yaşayan nüfusun bir kısmı göçmüş olsa da kentte hala Yahudi varlığından söz edilmektedir. bkz. Levent Kayapınar, "Kuruluşundan Günümüze Selanik Şehri", *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri*, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s.459.

¹⁶ Aşkenaz ifadesi Doğu Avrupa ve Almanya'da yaşayan Yahudilere verilen addır. Uygulama açısından yaşanan bölgelerin kültürel etkilerine dair izler Yahudiler arasında dil ve pratik farkları meydana getirmiştir. Bu sebeple Yahudi cemaatleri geldikleri bölgeye adlandırılırlar. İtalya ve İspanya gibi bölgelerden gelenler Sefardi, Almanya ve Doğu Avrupa'dakiler Aşkenazi, Yemen'de yaşayanlar Yemeni gibi isimlendirilmektedir. Ali Arslan, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, TruvaYayımları, İstanbul, 2010, s.18.

¹⁷ Heath W. Lowry, "When Did Sephardim Arrive in Salonica? The Testimony of the Ottoman Tax-Registers, 1478-1613", *The Jews of the Ottoman Empire*, ed. Avigdor Levy, Princeton, 2003, pp.203-213.

¹⁸ Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler Tarihi*, Siyasi Tetkik, Tan Matbaası, İstanbul, 1947, s.16.

ticaret hacminin artmasında da etkili olmuşlardır.¹⁹ 16. yüzyıl boyunca şehre yapılan göçler dolayısıyla yeni teknolojiler ve ticaret ağı gittikçe gelişmiştir. Gerçekleşen bu Yahudi nüfus artışıyla şehrin gelişmesi arasında doğru bir orantı bulunmaktadır. 1568’de şehirde görülen veba dolayısıyla kent halkının bir kısmı şehri terk etmiştir.²⁰ Buna rağmen şehir nüfusunda bir azalma olmadığı görülmektedir. Osmanlı topraklarına Yahudi göçünün 17. yüzyıl sonuna kadar devam etmesi nüfusta bir azalma olmamasının temel sebebi olarak gösterilebilir. 18. yüzyılda göçlerin azalması, ticari faaliyetlerde Rumların etkinlik kazanmaya başlaması²¹, liman ticaretinin büyük oranda İzmir’e kayması ve veba gibi sebeplerden dolayı 40.000 civarında olan Selanik Yahudi nüfusu önce 18.000’e gerilemiş, 1792’de ise, 12.000’e düşmüştür.²² Ancak 19. yüzyılda şehir nüfusunda artış görülmektedir. 1831 yılında Osmanlı Devleti tarafından yapılan nüfus sayımı verilerine göre 12.714 erkek nüfusuna sahip olan Selanik’te 5670 Yahudi erkek bulunmaktaydı. Buradan hareketle şehir nüfusunun %44’ünün Yahudi olduğunu söylemek mümkündür.²³

Yeni Yüzyılın Şafağında Selanik Yahudileri

Selanik’e yerleşen Yahudiler genellikle liman çevresinde mahalleler kurmuş ve bu mahalleleri geldikleri bölgelerin adıyla anılan sinagoglar çevresinde oluşturmuşlardı.²⁴ Sinagog merkezli yapılanma bize Farabi’nin El Medinetü’l-Fazıla isimli eserinde altının çizdiği, Dinin toplumsal hayatı şekillendirdiği yönündeki düşünce yapısının Yahudilerde de görüldüğünü bize göstermektedir. 1500’lere ait tahrir defterleri incelendiğinde

¹⁹ Rena Molho, “Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri”, 19. Yüzyıl İstanbulu’nda Gayrimüslimler, ed. Pinelopi Stathis, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.84.

²⁰ Nükhet Varlık, “Plague, Conflict and Negotiations: The Jewish Broadcloth Weavers of Salonica And the Ottoman Central Administration in the Late Sixteenth Century”, Jewish History, 2014, Nr. 28, p. 261.

²¹ Özellikle Avusturya-Macaristan ticaretinde Rum tacirlerin sayısı azımsanamayacak bir boyutta artış göstermiştir. Bkz. Apostolos P. Vacalopoulos, A History of Thessaloniki, Trans. T. F. Carney, Thessaloniki, 1972, s.93.

²² Stoianovich, Traian, “The Conquering Balkan Orthodox Merchant”, Journal of Economic History, Vol. 20, No. 2, June, 1960, p.247.

²³ Meropi Anastasiadou, Tanzimat Çağında bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912), Çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s.55.

²⁴ Edgar Morin, “If I Should Forget You, Thessaloniki...”, Quaderns de la Mediterrania, Nr. 23, 2016, p.27.

Selanik'te 36 Yahudi mahallesinin varlığının söz konusu olduğu tespit edilmişti.²⁵

Selanik Yahudi nüfusu, 18. yüzyıl boyunca meydana gelen yangınlar, hastalıklar, Yeniçeriler tarafından yapılan yağmalar ve Avrupa'da meydana gelen Aydınlanma hareketi neticesinde Yahudilere bakışın ılımlı hal almasıyla göç haritasının yönünün değişmesi gibi iç ve dış sebeplerden ötürü düşme eğilimi göstermişti. Yahudi göçünün azalması özellikle ticari alanda gerilemeyi beraberinde getirmiş, şehir ekonomik ve kültürel anlamda 19. yüzyıl başlarına kadar fazla bir gelişme gösterememişti.²⁶ 19. yüzyılda şehirde ve Selanik Yahudi Cemaatinde bir canlanma söz konusu olmuş, bu canlanmanın etkisiyle 1882-1884 yılları arasında gerçekleştirilen nüfus sayımına göre 85. 000 nüfuslu Selanik şehirde 48.000 Yahudi'nin yaşadığı, 1902 nüfus sayımındaysa bu sayının artarak 120.000 nüfuslu kentin 68.000'inin Yahudilerden oluştuğu kaydedilmiştir.²⁷ Nüfus dağılımında baskın olan grubun Yahudiler olması onlar için bir özgürlük alanı yaratmıştı. İmparatorluk dahilinde yaşayan dindaşlarına nazaran diğer dinlere mensup olan tebaa ile aralarında daha az sorun olduğu muhtemeldir çünkü Hristiyanlarla bir arada yaşadıkları diğer kentlerde maruz kaldıkları kan iftirası vakalarının Selanik'te görüldüğüne dair herhangi bir belgeye rastlanmamıştır.²⁸

²⁵ Kostas Theologo-Panayotis, G. Michaelides, "The Role of the Jews Late Ottoman and Early Greek Salonica", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol.12, No. 3, September, 2010, p.261.

²⁶ 18. yüzyıl sonlarında Selanik'te Fransız konsolosluğu görevinde bulunan Felix de Beaujour, raporlarında kent nüfusunun 35.000 Türk, 8.000 Rum ve 27.000 Yahudiden mütevellit olduğunu söylemektedir. Bkz. Kayapınar, *a.g.m.*, s.470.

²⁷ Rena Molho, "Yenilenme", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.80.

²⁸ Kan iftirası: Yahudilerin özellikle Hristiyan çocukları kaçıarak onları hamursuz bayramında yedikleri ekmeğe katmak için kurban ettikleri inanışının tanımıdır. Bununla ilgili özellikle Avrupa'da çok sayıda olay kayıtlara yansımıştır. Osmanlı Devleti'nde de İzmir, İstanbul, Halep, Kudüs gibi kentlerde böyle olaylar yaşandığına dair araştırmalar yapılmış ancak çalışma konusundan alakasız olması bakımından detaylı bir açıklama yapılmayacaktır. Konuyla ilgili bkz; Hans Koelman, *Anti-Semitism in Weimar Germany: the Example of Julius Streicher, the Judiciary, and the Charge of Blood-Libel in Nurnberg*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Clemson University, 1986. Ayrıca Halep, İzmir İstanbul'da bu tür olayların olduğu hem belgeler hem de yapılan araştırmalarla kanıtlanmışsa da Selanik'e dair herhangi bir kaynakta kan iftirası olayı yaşandığına dair Osmanlı Arşivlerinde bir kanıt rastlanmamıştır.

Bu durum yine de şehirde bulunan Avrupalı konsolosların Yahudileri günah keçisi²⁹ olarak göstermediği anlamına gelmemektedir. Nitekim 19. yüzyılda görülen veba vakasında şehirde bulunan İngiliz Konsolosu, İngiltere'nin İstanbul Sefiri Lord Ponsonby, 1837'de kenti vuran vebanın 9.200 kişinin ölümüne sebep olduğunu ve bunun 4.500'ünün Yahudi olduğunu bildirmişti.³⁰ Kent nüfusunun büyük oranda Yahudi olması ve vebanın deniz yoluyla Selanik'e ulaştığı düşünülürse liman çevresinde yerleşmiş olan Yahudilerin büyük oranda etkilenmesi beklenebilir bir neticeydi. Ancak konsolos gibi seyyahlar da Yahudileri sorumlu göstermeyi tercih etmişler ve bu hastalığa yakalanmalarının sebebinin onların pis bir halk olmasına bağlamışlardı.³¹

Bunun dışında şehri etkileyen bir diğer felaket yangınlardı. Son dönemde kentte çıkan yangınlar, şehrin yeniden inşasını gerekli kılmıştı. Bundan ötürü Osmanlı hükümeti bölgede zarar gören halka maddi yardım ve vergilerde erteleme gibi kolaylıklar sağlamıştı.³² Selanik evlerinin 19. yüzyılın ortalarına kadar ahşap malzeme kullanılarak yapılmış olması yangınların şiddetini artırmış olmalıydı. Örneğin 1856 yılında meydana gelen yangında 3.000'den fazla Yahudi açıkta kalmış, devlet tarafından uygun yerlere yerleştirilerek ödemeleri gereken vergiler ertelenmişti.³³

Selanik Ekonomisi ve Yahudi Cemaati

15. Yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplerle verilen imtiyazların şekillenmesinde büyük rol oynayan Osmanlı iktisadi düşüncesinin etkisiyle oluşan pazar ekonomisi 1750'den itibaren genişlemiş ancak bu gelişme Napolyon savaşlarıyla sekteye uğramıştır. Osmanlı iktisadi anlayışı; halkın kaliteli ürünlere az bir maliyetle erişmesini, geleneksel düzenin korunmasını ve hazinenin her zaman dolu olmasını sağlamaktı.³⁴

²⁹ Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre "Gerçek sorumluları korumak amacıyla suç, kabahat vb. olumsuzlukların sebebi olarak gösterilen kişi, kurum, nesne vb." olarak tanımlanan ifade Yahudilerin Hristiyanlık karşısında uğradıkları çeşitli itham ve zorbalığı ifade etmek açısından kullanılmıştır. Bu ithamlar arasında kan iftiraları en fazla dikkat çeken konudur. Ayrıntılı bilgi için bkz; Seda Özmen, "Batıda Yahudilere Yönelik Kan İftiraları", Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.13, 2017, ss.154-163.

³⁰ Gülay Tulasoğlu, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak Hijyen 1837 Salgınında Kirli Selanik'in Vebalı Yahudileri Üzerine", *Bahaeddin Yedi yıldız Armağanı*, ed. Ahmet Bican Ercilasun, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2017, s.315.

³¹ Tulasoğlu, *a.g.m.*, s.320.

³² BOA, *A.AMD.*, 86/91-01.

³³ BOA, *MKT. MVL.*, 90/27-01.

³⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000, s.39-48.

Osmanlı hakimiyetinde alınan önlemlerin geneline bakıldığında Osmanlı iktisadi görüşünün bu üç ana nokta çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Bu durum 18. yüzyılda da bu şekilde sürdürülmüş ve bir anlamda seri üretim mallarının piyasayı ele geçirmesine sebep olmuştur.³⁵

Selanik Yahudileri, daha çok dokumacılık, tütüncülük ve ticaretle meşgul olmuşlardır. 18. yüzyıla gelindiğinde piyasada varlık göstermeye başlayan Rumlar ile Yahudiler arasında rekabetin baş gösterdiği görülmektedir. Özellikle dokuma ve ticaret alanlarında Yahudilerle ciddi bir rekabet içine girmiş olan Rum tacirlere dair çeşitli hükümler bulunmaktadır. 1755 tarihli bir belgede Selanik Yahudilerinin Yeniçeriler için dokunan çuhalar için Rumların da işe karıştığına dair Divan-ı Hümayun'a arzuhal yoluyla şikâyetle buldukları ve devletin de buna cevaben mübaşir marifetiyle sorunu çözmesi bu çekişmeye örnek gösterilebilir.³⁶

Dokuma endüstrisinin gelişiminde büyük rol oynayan Yahudiler kısa süre içinde Osmanlı Devleti'nin kumaş ihtiyacını karşılayabilecek boyutta üretim kapasitesine ulaşmışlardı. 16. yüzyılda Yahudiler tarafından devlet için üretilen kumaş miktarı 178 bin 733 metreye ulaşmıştı.³⁷ Selanik'te üretilen kumaşların en bilineni devletin Yeniçeriler için satın aldığı zemistani çuhalarıydı. Bunun yanı sıra barani, karziye ve 18. yüzyılda üretimi için girişimlerde bulunan londrine kumaşları da üretimi olan diğer kumaş çeşitleri olarak zikredilebilir. 18. yüzyılda çuhanın hammaddesi olan yapağıyı elde etmek kolay olmadığından devlet ve dokumacı Yahudiler arasında sorunlar ortaya çıkmıştı. Örneğin 1776 tarihli bir belgede yapağı, karborsaya düştüğü için yeterli miktarda bulunmamaktadır.³⁸ Belgenin devamında dokumacı Yahudiler'in işlerini layıkıyla yapmadıkları ve Efrenc³⁹ tüccarın yapağıyı fahiş fiyatlara piyasadan toplaması üretim için söz verilen çuhanın yetiştirilememesinin diğer sebepleri olarak sıralanmaktadır.⁴⁰

³⁵ Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, Çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç- Serdar Alper, C. 2., Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.819.

³⁶ BOA, *AE. SMHDI.*, 9/604- 01.

³⁷ Musa Kılıç, "Yeniçeri Ocağı ve Yahudiler Arasındaki İlişkiye Dair Bazı Tespitler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C.10, S. 2, Aralık 2015, ss. 143-164, s.147.

³⁸ BOA, *Cevdet Askeriye*, 229/9739- 1.

³⁹ Sözlük anlamı Frenk, Avrupalı demek olan kelime Osmanlı arşiv belgelerinden milliyetine bakılmaksızın bütün Avrupalı tacirler için kullanılan bir ifadedir. Bkz; Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2013, s.136.

⁴⁰ BOA, *Cevdet Askeriye*, 229/9739- 2.

18. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Sanayi Devrimi'yle makineleşme süreci başlamıştı. Makineleşme seri üretimi de beraberinde getirmiş, Avrupa devletleri bu seri üretim mallarıyla Osmanlı iç pazarını neredeyse ele geçirmiştir. Selanikli dokumacılar da bu Devrimden olumsuz anlamda etkilenmişlerdir. Meydana gelen teknolojik gelişmeleri takip edememeleri dolayısıyla 19. yüzyıla gelindiğinde Selanik dokuma endüstrisi gerileyişini sürdürmüş, zaman içinde Avrupa pazarından silinmişti.⁴¹

Yahudilerin etkin olduğu bir diğer alan ise tütün ticaretiydi. Dokumacılıktan sonra en önemli gelir kaynaklarından birini bu kalem oluşturmaktaydı. İhracatın liman vasıtasıyla kolay bir şekilde yapılabilmesi dolayısıyla Selanik'te bir tütün (duhan) gümrüğü kurularak mukataa usulüyle faaliyete geçirilmişti. Ancak zaman zaman tütün ticaretiyle uğraşan Yahudilerin bu gümrüğe borçlarını ödemekte zorlandıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin 1772 tarihli bir belgede Selanik mübayacısı Hazine darzade Ali Ağa'ya gönderilen hükümlerde İsak ve Solomon isimli Yahudilerin gümrüğe olan borçlarına mukabil ismi geçen Yahudilere ait olan dokuz bin keyl⁴² buğday ve üç bin keyl arpaya el konulması istenmiştir.⁴³ Tütün gümrüğüne borçların ödenememesi durumunda taksitlendirme yoluna da gidildiği de belgelerden anlaşılmaktadır.⁴⁴ Selanik'te 18. yüzyılda tütün ticaretiyle uğraşan 106 tüccarın 22'sini Yahudi tüccar oluşturmaktaydı.⁴⁵ 19. yüzyılda Selanik tütüncülüğü gelişimini sürdürmüş, yüzyıl sonunda kurulan Reji idaresi ve fabrika ile Yahudi kadınlar iş hayatına atılmışlar ve Selanik'te kadınların da faal olduğu bir işçi sınıfı oluşmuştur.⁴⁶

Selanik ticareti büyük oranda liman vasıtasıyla gerçekleştiği için ticaret ağı da liman merkezliydi.⁴⁷ Çıkabilecek muhtemel sorunların önüne geçilmesi ve maliyetin düşürülmesi için bu şekilde bir ağ oluşturulmuş olmalıdır.

⁴¹ Donald Quataert, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 164.

⁴² Özellikle kuru meyve ve hububat ölçümünde kullanılan eski bir ölçek. Bkz. Cengiz Kallek, "Kile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara, 2002, ss. 567-570.

⁴³ BOA, *Cevdet Maliye*, 178/7565-1.

⁴⁴ BOA, *Cevdet Maliye*, 721/29517-3.

⁴⁵ Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğunda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s.75.

⁴⁶ Filiz Dıñoğlu, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları*, XLIII, s. 236.

⁴⁷ Neslihan Ünal, *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015, s.166.

Selanik'te Ticari faaliyetler savaşların etkisiyle azalmış ya da yön değiştirmiştir.⁴⁸ Ginio, Osmanlı Devleti, Yahudiler ve Avrupalı tüccar arasında üçlü bir ilişkiler bağı bulunduğunun altını çizer.⁴⁹ Osmanlı'nın verdiği ayrıcalıklardan yararlanan devletler zaman içinde daha geniş haklar elde etmeyi sürdürmüşler ve bu hakların ihlalini önlemek adına 17. yüzyılın sonlarından itibaren ticari konsolosluklar açmışlardır. Ticari konsoloslukların açılmasıyla birlikte konsolosluk tercümanlığı adında yeni bir meslek dalı ortaya çıkmıştır. Konsolosluk tüccarının yerel dilleri bilmemesinden kaynaklanabilecek sorunların önüne geçmek adına zimmiler tercüman olarak işe alınmıştır. Devletin statüsüne göre konsoloslukta çalıştırılan tercüman sayısı değişmekteydi. İşe alınan yerel tercümanlar çalıştıkları konsolosluklara tanınan ayrıcalıklardan faydalanma imkânı bulmuşlardır.⁵⁰ Ancak zaman içinde istismaların artması ve tercüman beratların rüşvetle satılmasının önüne geçilmesinin gerekli olduğunu göstermiş, Osmanlı Devleti bu konuda kısıtlama yoluna gitmiştir.⁵¹ Osmanlı Devleti dış ticaret yapan tebaasını korumak amacıyla kendisi de konsolosluklar açma girişimlerinde bulunmuştur. Yaşanan savaşlar, artan dışarıya doğru göçler gibi sebepler dolayısıyla durgunlaşan Selanik ekonomisi, 1750'lerde yeniden canlanmış ve bu canlanma Fransız ihtilaline kadar sürmüştür.⁵² 19. yüzyılda da zaman zaman durgunluklar yaşanmış 1843'te büyük oranda bir canlanma meydana gelmiştir.⁵³ Şehirdeki altyapı faaliyetleriyle beraber ticari ilişkilerin gelişmesi söz konusudur. Demiryolu vasıtasıyla Selanik-Viyana yolculuğunun 36 saatten az sürmesi dolayısıyla Orta Avrupa'yla kültürel ve ekonomik ilişkilerin daha da artması bu duruma örnek gösterilebilir.⁵⁴

Selanik Yahudi Cemaatinde Toplumsal Hayat ve Hukuk

Osmanlı hukuk anlayışı örfi ve şer'i olmak üzere iki ana kaide çerçevesinde şekillenmiştir. Bu durum Osmanlı hukuki reformuna kadar sürmüş özellikle Tanzimat Dönemiyle birlikte tamamen ortadan kalkmaya

⁴⁸ Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, Berikan Yayınları, Ankara, 2015, s.106.

⁴⁹ Eyal Ginio, "Jews and European Subjects in Eighteenth-Century Salonica: The Ottoman Perspective", *Jewish History*, Vol. 28, 2014, p. 292.

⁵⁰ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s 28-29.

⁵¹ Bağış, *a.g.e.*, s. 33.

⁵² Anastasiadou, *a.g.e.*, s.93.

⁵³ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 94-95.

⁵⁴ Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s.13.

başlamış ancak fiiliyatta son bulması daha uzun sürmüştür.⁵⁵ Bu tarihe kadar Osmanlı özellikle cemaatlerin kendi aralarındaki meselelere karışmak yerine İslam hukukunun izin verdiği gibi cemaat içi hukuk sisteminin uygulanmasına müsaade etmiştir.⁵⁶

Örneğin, 23 Temmuz 1779 tarihli bir belgede Fener dışında kalan Abdi Subaşı mahallesinde oturan Musevi cemaatinden bir kadının fuhuş yaptığı gerekçesiyle başkentten sürülerek Selanik'e gönderilmesi buyrulmaktadır.⁵⁷ “*Mersume Fener haricinde Abdi Subaşı Mahallesinde mütemekkinde olub İstane-i Aliye'de kain Balat, Kuzguncuk ve Ortaköy ve havalilerinde mütemekkin taife-yi Yahudiyan cemaati başuları ve hahambaşularıyla Fener ve ahalilerinin vaki pakrikhane metropolleri ve havalı-yi mezkurda mütemekkin Rum ve Ermeni taifelerinden yirmibirten müteceviz zimmetler taraf-ı kullarına gelub mersume kendi halinde ırzına mukayid olmayıb gerek ahali islam ve gerek Rum ve Ermeni taifeleriyle halak ü serrül iffet ve cimay müzeyyakda mertubi olub*” ifadeleriyle anlatılan Refika isimli Yahudi bir kadın için yapılan şikayetler sonucunda yazılan buyruyla kadın Selanik'e sürülmüştür. Sürgün yeri olarak Selanik'in seçilmesinde Selanik'te nüfusun büyük oranının Yahudi olmasından dolayı kadının mahalle baskısı yoluyla fuhuş yapmasına engel olunabileceği ya da Zimmilerin arasında istediği gibi davranabileceği ancak Müslümanların fazla bulunduğu bölgede böyle bir duruma izin verilemeyeceği şeklinde iki farklı sonuca varılabilir. Zina İslam'da olduğu gibi Yahudilikte de yasaktı hatta cezası ölümdü. Buna rağmen Yahudiler arasında da zina suçu işleyenler bulunmaktaydı. Kadın- erkek arasında yaşanan bu tarz cinsel faaliyetler dışında erkek- erkek arasında yaşanan eşcinsel ilişki de görülmektedir. Kayıtlarda Moskho adında bir Yahudi'nin erkeklerle ilişkiye girdiği şeklinde ifadeler bulunmaktadır.⁵⁸ Eşcinsel ilişkinin her ne kadar yasaklanmış olsa da özellikle bazı Müslüman ve Zimmi elitler tarafından tercih edildiği belirtilmektedir. Eşcinsellik ya da oğlancılığın görüldüğü bir başka yer olarak kahvehaneler gösterilmektedir. Kudüs kadı sicillerinde bulunan bir kayıta karanlık ve loş bir ortam olan kahvehanede şarap kadehleriyle servis yapılmakta ve erkek şarkıcıların çalınan def ve

⁵⁵ Aylin Kocunyan, *Negotiating the Ottoman Constitution, 1839-1876*, Leuven, 2018.

⁵⁶ Bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar arasında Aryeh Shmuelevitz tarafından yapılmış olan *The Jews of the Ottoman Empire in the late fifteenth and the sixteenth centuries: administrative, economic, legal, and social relations as reflected in the responsa* adlı çalışma en çok bilinenidir.

⁵⁷ BOA., *Cevdet Zabtiye*, 72/3597-1

⁵⁸ Yaron Ben-Naeh, “Moskho the Jew and His Gay Friends: Same-sex Relations in Ottoman Jewish Society”, *Journal of Early Modern History*, S. 9, 1-2, 2005, s. 79.

tambura eşlik ederek milleti eğlendirdiği şekilde ifadeler yer alan şikayetler söz konusudur.⁵⁹ Ayrıca kahvehanelerle ilgili yapılan şikayetler arasında halkı namaz kılmaktan alıkoyduğu ve topluma ters düşen her türden davranışın görüldüğü yerler olduğu şeklinde ifadelere rastlanmaktadır.

Selanik cemaatleri zaman içinde çıkarları doğrultusunda bir araya gelerek tek bir cemaat şeklinde örgütlenmeyi tercih etmişler ve cemaatler üstü bir kurum olan hahamlar kurulu altında birleşmişlerdir.⁶⁰ Toplumsal olarak bir araya gelseler de ibadet ettikleri sinagogların ayrı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bu birleşmede vergiler ve devletin Yeniçeriler için satın aldığı zemistani ve barani çuhaların üretiminin miktarı rol oynayan en önemli etken olmalıdır. Osmanlı Devleti cemaatlerden toplu olarak vergi ödemesini talep ediyor ve bunun cemaat içinde nasıl toplanması gerektiğine karışmıyordu. Bu durum cemaatin kendi içinde bir dağılım yapmasını gerekli kılmış olmalıdır. Yine bu vergi dağılımının adil bir şekilde yapılabilmesi için cemaatlerin bir araya gelmesi gerekliliğini doğurmuştur. Selanik Yahudi cemaatlerinin toplumsal dayanışma kurumları 18. yüzyılda Sicilya Sinagogu Hahamı Zozue Perahia'nın çabalarıyla Bikur Holim adı altında tek çatı altında toplanmış böylece cemaatler üstü bir yardımlaşma kurumu ortaya çıkmıştır.⁶¹ Cemaatte ekonomik durumu kötü çeyizi olmayan kızlar için kurulmuş olan Yetim Kızlar Fonu cemaat içi yardımlaşmaya bir diğer örnek olarak gösterilebilir.

Toplumsal hayat ve hukuk kuralları Tanah, Talmud ve Mişna çevresinde oluşturulmuş olan Yahudi yasası olan Halaha ekseninde şekillenmiştir. Cemaatler arasında uygulama açısından farklılıklar bulunsa da Rabbinik bir cemaat olarak sayılmayan Karay cemaatleri dışında bütün cemaatler için bu kurallar aynıdır. Bu kuralların yorumlanmasında cemaatlere göre farklılar söz konusuydu. Bu farklı yorumlamalar cemaatler arası sürtüşmeye sebebiyet vermekteydi. Ancak Selanik cemaatinde kurallar hahamlar kurulu tarafından düzenlenerek uygulandığı için kuralların farklı yorumlanması gibi bir durum olmaması muhtemeldir. Selanik'te Haham Üçlüsü olarak bilinen bu kurul genellikle mahkeme görevini üstlenmekteydi. Haham Üçlüsü hayat boyu görev yapmak üzere cemaatin ileri gelen hahamları arasından seçilirdi. Ancak 1685'ten itibaren Haham Üçlüsüne yazmanlık görevini yerine getirmeleri amacıyla yedek üyeler eklenmiş, bu kişilerin görev yapan hahamların çocukları arasından en

⁵⁹ Ammon Cohen, *Osmanlı Kudüsü'nde Loncalar*, çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 46-48

⁶⁰ Rena Molho, *Selanik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, çev. Panayot Abacı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.52-53.

⁶¹ Molho, *a.g.e.*, s.88.

yetenekli olanları arasından seçilmesi yönünde bir karar alınmıştı.⁶² Bu durum kalıtsal üyeliği beraberinde getirmiş ve yozlaşmanın önünü açmıştı. Evlenme-boşanma ya da miras gibi cemaat içi meseleler için hahamlara danışmak teşvik edilmeye çalışılmış, bu tür meselelerin kadıya götürülmesine engel olunması yönünde adımlar atılmıştı.⁶³ Osmanlı mahkemeleri genellikle kendilerine getirilen bu tip cemaat içi davaları geri çevirmek suretiyle konuyu ilgili zimmi mahkemesine havale ederdi.⁶⁴

Selanik Yahudi Cemaatinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri

İstanbul başkent olmasından dolayı Yahudiler için önemliyken Selanik daha çok kültürel ve dini merkez olmasıyla ünlenmişti. Balkanların Kudüs'ü ve İsrail'in anası sıfatları yalnızca bu şehir için kullanılmıştı.⁶⁵ Örneğin Selanik'te bulunan Talmud Tora Hagadol, Yahudilerin en önemli eğitim merkezlerinden biriydi. Bundan dolayı da gerek Osmanlı'nın muhtelif bölgelerinden gerekse de Avrupa'da yaşayan Yahudiler Selanik Talmud Tora Hagadol'una gelerek eğitim almışlardı. Yahudilik'te eğitimin tartışılarak yapılması anlayışı vardır. Bu yüzden Yeşivalar'da karşıt görüşlü öğrenciler ikiye ayrılmış ve iki karşıt görüş üçüncü bir görüşü ortaya çıkarırdı. Okumak ve eğitim, Yahudiler için önemli olan iki alandı. Ekonomik ve kültürel anlamda gelişmenin sekteye uğraması Yahudi eğitim kurumu olan Talmud Tora Hagadol ve Yeşivalar'da da etkisini göstermiş 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar en nitelikli eğitim kurumları arasında olan bu okullar status quo⁶⁶ durumunda kalmışlardı.⁶⁷ Bu durumun bir diğer sebebi ise öğrencilerin okulları evsizlikten kurtulma amacıyla tercih etmeleriydi.⁶⁸ 18. yüzyılın sonlarına doğru 1783'te kurulan Fransız Fills de St. Vincent isimli Katolik Okulu, mevcut eğitim sisteminden rahatsız ve ekonomik durumu iyi olan Yahudi aileler tarafından tercih edilmeye başlanmıştı.⁶⁹ Yahudi inancında eğitim,

⁶² Molho, *a.g.e.*, s.61.

⁶³ Molho, *a.g.e.*, s.63-68.

⁶⁴ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1996, s.14-15.

⁶⁵ Bu terim ilk olarak Samuel Usque tarafından kullanılmıştır; Devin E.Naar, "Fashioning the "Mother of Israel": The Ottoman Jewish Historical Narrative and the Image of Jewish Salonica", *Jewish History*, 2014, S. 28, s.355

⁶⁶ Latince mevcut durumun olduğu gibi muhafaza edilmesi ve ilerlemenin bu durum içinde yer almaması anlamına gelmektedir.

⁶⁷ Gilles Veinstein, "Seküler Bir Paradoks", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.73.

⁶⁸ Molho, *a.g.e.*, s.134-135.

⁶⁹ Molho, *a.g.e.*, s.139.

erkek çocuklar üzerinden şekillenmişti. Kız çocuklarındaysa eğitim, anneleri etrafında olacak şekilde şekillenmişti. Bundan dolayı kız çocukların okula gönderilmesinin çok daha geç bir tarihte gerçekleştiği görülmektedir. Modern anlamda eğitim veren okulların açılmasına kadar okula giden bir Yahudi kızı örneği bulunmadığını belirtmek yerinde olacaktır.⁷⁰ 18. yüzyıl sonlarına doğru şehre yerleşen Allantini ailesinin en büyük oğlu Moise Allantini eğitim-öğretim faaliyetlerinin modernleşmesi için girişimlerde bulunmuştu. Baron Rotschild ve Moise Allantini'nin girişimleri sonucunda 1856 yılında Lippman Okulu açılmıştı. Modern eğitim vermek üzerine kurulan bu okul iyi eğitilmiş bir grup insan yetiştirmeyi başarsa da 1861'e kadar dayanabilmiş, bu tarihten sonra eğitim-öğretim faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştı.⁷¹ Okul kapatılmış olsa da Moise Allantini eğitimin modernleştirilmesi için çabalarını sürdürmüş ve 1860 yılında Fransa'da kurulan Alliance Isailite Universelle ile bağlantı kurarak 1873'te Selanik'te bir okul açılmasını sağlamıştı.⁷² 200 erkek öğrencisi olan okulun müfredatına bakıldığında Fransızca, Türkçe ve İbranice derslerinin yanında muhasebe gibi derslerle ilerlemeye açık modern bireyler yetiştirmeyi hedeflediği görülmektedir.⁷³ 9 Aralık 1873 tarihli bir belgede yeni açılan Yahudi mektebinde okutulmak üzere Maarif Nezareti'nden Elifba cüzü, Risale-i Ahlak, Terbiyetü'l-Etfal, Muhtasar Münşeât, Zübdetü'l-Lugat isimli kitaplar talep edilmiş, bir defaya mahsus olmak üzere 100 adet Elifba cüzü, 55 adet Risale-i Ahlak, 55 adet Terbiyeü'l, Etfal, 30 adet Muhtasar Münşeât ve 30 adet Zübdetü'l-Lugat kitapları devlet tarafından gönderilmişti.⁷⁴ Bunun yanı sıra bir de 100 kuruş maaşla Rıza Efendi, Türkçe öğretmeni olarak tayin edilmişti.⁷⁵

Sonuç

Osmanlı Makedonya'sının merkezi olan Selanik gerek ticaret gerekse de kültür açısından Yahudiler için önemli bir konumdadır. Balkanların Kudüs'ü olarak anılması da şehrin ekonomik ve kültürel önemine vurgu yapıldığının bir göstergesidir. Bu ifade ile tıpkı Kudüs gibi hem ekonomik bir başkent hem de dinin kalbi olarak görüldüğü sonucuna varılabilir. 18. yüzyılda göç haritasının Avrupa lehine değişmesi, liman ticaretinde

⁷⁰ Marc D. Angel, *Foundations of Sephardic Spirituality: The Inner Life of Jews of the Ottoman Empire*, Jewish Lights Publishing, 2006, s.101.

⁷¹ Molho, *a.g.m.*, s.87.

⁷² Molho, *a.g.m.*, s.88.

⁷³ Esther Benbassa, Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, Çev.Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.212-213.

⁷⁴ BOA, *MF.MKT.*, 15/00053-1.

⁷⁵ BOA, *MF.MKT.*, 11/00038-1.

yabancı devletlere ait konsoloslukların dindaşları olan Rumları tercih etmeleri, geleneksel Yahudi eğitiminin dönemin gerektirdiği gelişim ve ilerlemeyi sağlayamayacak bir düzeyde kalması dolayısıyla Selanik'in ışığı azalmışsa da 19. yüzyıla birlikte bu durum tekrar değişmiş Selanik yeniden ilgi odağı olmaya başlamıştır. Selanik'te yaşayan Yahudiler, dokumacılık ve tütüncülük mesleklerini sürdürmüşler, Geleneksel mesleklerinin yanında liman konsolosluklarında dragomanlık ve tüccarlık gibi alanlarda da faaliyet göstermişlerdir. Hammadde ihraç etmekle Osmanlı açık pazar niteliğine bürünmeye başlamış ve üretim kapasitesi özellikle 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması'yla neredeyse tam olarak durma noktasına gelmiştir denilebilir. Üretimdeki düşüşte ihracatın ve kara borsacılığın etkisi büyüktür. Avrupa topraklarında Aydınlanma düşüncesinin İbrani dili üzerinde yansımaları olarak nitelendirilen Haskala hareketi ışığında doğmuş olan Siyonizm, Osmanlı toplumunda yaşayan Yahudiler arasında da destekçiler bulmuştur. Ancak bu hareket ırkçı bir söyleme dönüşme tehlikesi taşımadığı ve Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir isyana dönüşme tehlikesi taşımamasından dolayı pek fazla devlet müdahalesine uğramamıştır. Tanzimat Fermanı'yla birlikte toplumda Müslim-Gayrimüslim ayrımı kâğıt üzerinde son bulmuş, cizye, haraç ya da rav akçesi gibi zimmi vatandaşlardan toplanan vergiler kaldırılmış, askerlik herkes için zorunlu kılınmıştır.⁷⁶

Özellikle Moise Allantini'nin girişimleriyle Selanik ekonomik ve kültürel açıdan gelişme göstermiştir. Geleneksellikten kurtulamamış Yahudi eğitim kurumlarının modernleştirilmesi ve Alliance Israélite Universelle ile bağlantı olarak açılan modern ve din dışı eğitim kurumlarıyla birlikte çağdaş eğitim için girişimlerde bulunulmuştur. 1873'te ilk erkek okulu, 1874'te ilk kız Alliance okulu açılmıştır. Erkek okullarında İbranice, Fransızca ve Osmanlı Türkçesi dil derslerine ağırlık verilirken kız okulunda Fransızca ve el işi derslerinde yoğunlaşmıştır.⁷⁷

Şehrin gelişiminde Allantini Fernandez ve Mizrahi gibi önde gelen Selanikli Yahudi aileleri önemli rol oynamışlardır. Özellikle Lazare Allantini'nin büyük oğlu Moise hem doktorluğu hem de hayırsever iş adamı kimliğiyle dinler üstü bir saygı kazanmıştır. Yalnızca Yahudiler için

⁷⁶ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudileri'nin Batılılaşması "Alliance Okulları"*, Çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997, s.51-52.

⁷⁷ El işi derslerinde yoğunlaşılması bize bir anlamda kız çocuklarına sağlanan sınırlı bir özgürlük alanı olduğunu göstermektedir. Annelerden alınan eğitimin biraz daha kapsamlı hali olarak yorumlayabileceğimiz bu ders programı bize bunu göstermektedir.

değil din ayrımı yapmaksızın ihtiyacı olan herkese yardım elini uzatması dolayısıyla kendisinden Selanik'in babası olarak söz edilmiştir.⁷⁸

19. yüzyılda şehri ziyaret eden seyyahlar ve burada bulunan konsolosluklar şehirdeki altyapı sorunlarından bahsetmişlerdir. Şehrin modern bir görünüme kavuşması ve şehir planlaması yapılması Padişah Abdülmecîd'in kenti ziyaretinden sonra olmuştur.⁷⁹ 1320 Selanik Vilayeti Salnamesinde Hicri 1286/ Miladi 1869 yılında Selanik surlarının bir kısmının yıkılarak şehir genişletildiğinden ve yeni mahalleler kurulduğundan bahsetmektedir.⁸⁰ Bunun yanı sıra şehir elitlerinin kırsal bölgede villalar inşa ettirmek suretiyle sayfiye alanları yarattığının da belirtilmesinde yarar vardır.

Sonuç olarak şehir Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğu 482 yıllık süreçte önemli bir liman kenti olarak gelişmiştir. 1492 sonrasında şehre yerleşen Yahudi cemaatleri önemli katkılarda bulunmuşlar ve şehrin dini ve ekonomik alanlarda uluslararası bir üne kavuşmasını sağlamışlardır. Bu gelişim kentin kozmopolit bir yapıya bürünmesinde ve adeta Başkentle yarışabilecek bir ekonomiye sahip olmasını sağlamıştır. 1917'de meydana gelen yangınla Osmanlı izlerinin şehirden silinmiştir. Yahudi mahalleleri ve Osmanlı eserleri büyük oranda yok olmuş, Yunan devleti yanan bölgeleri Helen tarzında yeniden inşa ettirmiştir. Bu inşa faaliyetinin kentin geleneksel dokusunu silerek Osmanlı ve Yahudi izlerinin silinmesi için bir bahane olarak kullanıldığına dair görüşler bir yana bırakılırsa bu yeniden şekillenen kentin Yunan Polis anlayışa uygun bir şekilde inşası bu şekilde yorumlanmaya açık bir hal yaratmıştır. Bu kentin gerek geçmişte gerek günümüzde ekonomik ve kültürel açıdan önemli potansiyele sahip bir liman kenti olduğu aşikardır.

Kaynakça

- BOA, *MVL.*, 223/17-1.
BOA, *BEO*, 55/4054-2.
BOA, *A.AMD*, 86/91-01.
BOA, *MKT. MVL.*, 90/27-01.
BOA, *MF.MKT.*, 15/00053-1,
BOA, *MF.MKT.*, 11/00038-1.
BOA, *AE. SMHDI.*, 9/604- 01.
BOA, *Cevdet Maliye*, 178/7565-1.
BOA., *Cevdet Zabtiye*, 72/3597-1.

⁷⁸ İpek, *a.g.e.*, s.76-77.

⁷⁹ Anastassiadou, *a.g.e.*, s.58.

⁸⁰ Hatice Oruç, *1320 Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayet Salnamesi*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2014, s.351.

TURHAN, İ. (2023). Bir Cemaati Anlamak: 18. ve 19. Yüzyıllarda Selanik Yahudi Cemaati Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 4(8), 125-146.

BOA, Cevdet Maliye, 721/29517-3.

BOA, *Cevdet Askeriye*, 229/9739- 1.

BOA, *Cevdet Askeriye*, 229/9739- 2.

ANASTASSIADOU, Meropi, *Tanzimat Çağında bir Osmanlı Şehri Selanik (1830-1912)*, Çev. Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016.

ANGEL, Marc D., *Foundations of Sephardic Spirituality: The Inner Life of Jews of the Ottoman Empire*, Jewish Lights Publishing, New York, 2006.

ARSLAN, Ali, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, Truva Yayınları, İstanbul, 2010.

BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

BENBASSA, Esther-Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, Çev. Ayşe Atasoy, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

BENJAMIN OF TUDELA, *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, trans. Marcus Nathan Adler, Bibliobazaar, South Carolina, 2008.

BLECH, Zuche Yosef, *Kosher Food Production*, Danvers, 2008.

BOWMAN, Steven B., *The Jews of Byzantium 1204-1453*, Alabama University Press, Alabama, 1985.

BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1996.

COHEN, Ammon, *Osmanlı Kudüsü'nde Loncalar*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

COHEN, Mark R., *Haç ve Hilal Altında: Orta Çağ'da Yahudiler*, Çev. Ahmet Fethi, Köprü Kitap Yayınları, İstanbul, 2013.

DIĞIROĞLU, Filiz, "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)", *Osmanlı Araştırmaları*, C.43, S. 43, Haziran, 2011, ss.227-272.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, Berikan Yay., Ankara, 2015.

GALANTİ, Avram, *Türkler ve Yahudiler Tarihi, Siyasi Tetkik*, Tan Matbaası, İstanbul, 1947.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2000.

GINIO, Eyal, "Jews and European Subjects in Eighteenth-Century Salonica: The Ottoman Perspective", *Jewish History*, Vol.28, 2014, pp., 289-312.

İPEK, Nurdan, *Selanik ve İstanbul'da Yahudi Bankerler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

KALLEK, Cengiz, "Kile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.25, Ankara, 2002, ss.567-570.

KAYAPINAR, Levent, "Kuruluşundan Günümüze Selanik Şehri", *Türk Tarihinin Kadim Şehirleri*, ed. Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s.447-476.

KILIÇ, Musa, "Yeniçeri Ocağı ve Yahudiler Arasındaki İlişkiye Dair Bazı Tespitler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 10, S. 2, Aralık 2015, ss.143-164.

Kitab-ı Mukaddes, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1997.

TURHAN, İ. (2023). Bir Cemaati Anlamak: 18. ve 19. Yüzyıllarda Selanik Yahudi Cemaati Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 4(8), 125-146.

- KOÇUNYAN, Aylin, *Negotiating the Ottoman Constitution, 1839-1876*, Leuven, 2018.
- KOELMAN, Hans, *Anti-Semitism in Weimar Germany: the Example of Julius Streicher, the Judiciary, and the Charge of Blood-Libel in Nuremberg*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Clemson University, 1986.
- KURT, Ali Osman, "Yahudilikte Koşer ve Koşer Ekonomisi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2, Aralık 2010, ss.103-149.
- LOWRY, Heath W., "When Did Sephardim Arrive in Salonica? The Testimony of the Ottoman Tax-Registers, 1478-1613", *The Jews of the Ottoman Empire*, ed. Avigdor Levy, Princeton, 2003, pp.203-213.
- MCGOWAN, Bruce, "Ayanlar Çağı 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, ed. Halil İnalcık-Donald Quataert, çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç- Serdar Alper, C. 2., Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 759-884.
- MOLHO, Rena, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", *19. Yüzyıl İstanbulu'nda Gayrimüslimler*, ed. Pinelopi Stathis, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss.84-91.
- MOLHO, Rena, "Yenilenme", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, der. Gilles Veinstein, Çev. Cüneyt Akalm, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss.79-98.
- MOLHO, Rena, *Selanik Yahudileri 1856-1919 Özel Bir Cemaat*, Çev. Panayot Abacı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2015.
- MORIN, Edgar, "If I Should Forget You, Thessaloniki...", *Quaderns de la Mediterrania*, Nr. 23, 2016, pp.25-35.
- NAAR, Devin E., "Saloniki", *Enzyklopädie Jüdischer Geschichte und Kultur*, Band 5, Verlag, Stuttgart, SS.306-311.
- NAAR, Devin E., "Fashioning the "Mother of Israel": The Ottoman Jewish Historical Narrative and the Image of Jewish Salonica", *Jewish History*, 2014, Nr. 28, ss.337-372.
- NAEH, Yaron Ben-, "Moskho the Jew and His Gay Friends: Same-sex Relations in Ottoman Jewish Society", *Journal of Early Modern History*, S. 9, 1-2, 2005, s.79-108.
- ORUÇ, Hatice 1320 Sene-i Hicriyesine Mahsus Selanik Vilayet Salnamesi, Ankara, 2014.
- ÖZMEN, Seda, "Batıda Yahudilere Yönelik Kan İftiraları", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 13, 2017, ss.154-163.
- QUATAERT, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, Çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- RODRIGUE, Aron, *Türkiye Yahudileri'nin Batılılaşması "Alliance Okulları"*, Çev. İbrahim Yıldız, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- STOIANOVICH, Traian, "The Conquering Balkan Orthodox Merchant", *Journal of Economic History*, Vol. 20, No. 2, June, 1960, pp.234-313.
- SAMİ, Şemseddin, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, 2013.
- THEOLOGO, Kostas -Panayotis, G. Michaelides, "The Role of the Jews Late Ottoman and Early Greek Salonica", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol.12, No. 3, September, 2010, pp.307-320.
- TULASOĞLU, Gülay, "Bir Ötekileştirme Aracı Olarak Hijyen 1837 Salgınında Kirli Selanik'in Vebalı Yahudileri Üzerine", *Bahaeddin Yediylıldız Armağanı*, ed.

TURHAN, İ. (2023). Bir Cemaati Anlamak: 18. ve 19. Yüzyıllarda Selanik Yahudi Cemaati Hakkında Bir Değerlendirme. ANKARAD, 4(8), 125-146.

Ahmet Bican Ercilasun, Türk Kùltürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2017, ss.307-319.

ÜNAL, Neslihan, *İki Osmanlı Liman Kenti İzmir ve Selanik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2015.

VACALOPOULOS, Apostolos P., *A History of Thessaloniki*, Çev. T. F. Carney, Thessaloniki, 1972.

VARLIK, Nùkhet, "Plauge, Conflict and Negotiations: The Jewish Broadcloth Weavers of Salonica And the Ottoman Central Administration in the Late Sixteenth Century", *Jewish History*, 2014, Nr. 28, pp.261-288.

VEINSTEIN, Gilles, "Seküler Bir Paradoks", *Selanik 1850-1918 "Yahudilerin Kenti" ve Balkanların Uyanışı*, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, ss.51-78.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı İmparatorluğunda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlihi (1600-1883)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Çeviri / Translate

KEMAL ATATÜRK'ÜN YAKIN ARKADAŞI D. AÇKOV¹

Yazan: C.H. ELENKİN

Çeviren: Ayşe KAYAPINAR²

D. Açıkov,³ 1886 yılında Makedonya'nın Prilep şehrinde doğdu. Atchkoff, ortaokulu Rusya'da Kiev'de⁴ bitirdi ve Sofya Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. 1903 yılında Nikola Petkov'un⁵ babası Dimitir Petkov'un⁶ başkanlığını yaptığı liberal partiden milletvekili seçildi. Gençliğinden beri Makedonya'nın özgürlüğü için verilen mücadelede yer almış, bu da ona Türk ihtilalci hareketi "İttihat ve Terraki" liderleriyle temas kurma imkanı vermişti. Bu liderler, Enver Paşa, Talat Paşa ve Selanik garnizonunun genç subayı Mustafa Kemal'di. Açıkov tarafından anlatılan aşağıdaki olay o günlerden kalmadır:

Bir Alman olan Von der Goltz Paşa, ordu genel müfettişliğine atandı. Goltz Paşa'nın Selanik'i ziyareti vesilesiyle onuruna bir ziyafet verildi ve bir genç subay bu ziyafette konuşma yapmak için izin istedi. Konuşmasında bu genç subay, bir yabancı subay yerine Türk ordusunun başında bir Türk subayını görme arzusunu dile getirdi. Bu genç subay Mustafa Kemal'di ve bu konuşması sebebiyle ağır eleştirilere maruz kaldı. 1913 yılında Balkan Savaşı sona erdiğinde, General Savov⁷ başkanlığındaki bir Bulgar heyeti Talat Paşa ile görüşmek üzere İstanbul'a gitti. Bu heyete Makedonyalı devrimci liderler ve Açıkov eşlik etti. Açıkov, İstanbul'da tekrar Mustafa

¹ Bu makalenin orijinali için bk. . C. H. Elenkin, "A Close Friend of Kemal Atatürk, D. Atchkoff", *Bulgarian Review*, vol. I/1 (Mayıs 1961), ss. 55-58; Ayrıca bk. https://www.strumski.com/books/ackov_memoirs.pdf (Erişim tarihi: 1.12.2023).

² Milli Savunma Üniversitesi Öğretim Üyesi.

³ Makalenin orijinalinde Atchkoff olarak geçmektedir. (ç.n.)

⁴ Makalenin orijinalinde Kiev Rusya'da verilmiştir. Oysa bugün Kiev, Ukrayna'nın başkentidir. (ç.n.)

⁵ Makalenin orijinalinde Nicholas Petkoff şeklinde geçmektedir.(ç.n.)

⁶ Makalenin orijinalinde Dimitri Petkoff şeklinde geçmektedir (ç.n.)

⁷ Makalenin orijinalinde Savoff şeklinde geçmektedir (ç.n.)

Kemal ile irtibata geçti. Bu olaydan kısa bir süre sonra Türkiye'nin Sofya'daki askeri temsilcisi⁸ olarak atanan Kemal, ülkesinin 1915'te Birinci Dünya Savaşı'na girmesine kadar bu görevde kaldı.

Bulgaristan ile Türkiye arasındaki gizli antlaşma görüşmelerinde Açıkov, Sofya Hükümeti ile Türk elçilik heyeti arasında arabuluculuk yaptı. Mustafa Kemal ise gelecekte iki ülke arasındaki askeri işbirliğine yönelik meselelerle ilgilendi. Mustafa Kemal, sosyal hayatı çok severdi. Sofya kulübünün⁹ müdavimiydi, dans etmeyi severdi ve tek bir baloyu dahi kaçırmazdı. Mustafa Kemal, Sofya'da toplumun en üst düzey evlerinde ağırlandı. General Raço Petro'un¹⁰ evinin kapıları ona her zaman açıktı. Pazar günleri Profesör Kirov'un¹¹ evine çay içmeye giderdi. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'ın IV. Ordusu komutanı olan General Kovaçev'in¹² ailesinin yakın dostu oldu. Kemal, General Kovaçev'in kızı Mita'dan çok etkilenmişti. Kemal ile Mita'nın evliliği bile konuşuluyordu, ancak Kovaçev ailesi dini gerekçelerle bu evliliğe karşı çıktı. Mita'yla evlenmiş olsaydı Kemal'in kariyerinin başka bir yöne gidip gitmeyeceği, Açıkov için merak konusuydu. Muhtemelen Kemal, genç Bulgar kızı ile evlenmiş olsaydı onu çok sevdiği için hayatını riske atacak böyle tehlikeli maceralara atılmazdı.

İngiliz-Fransız kuvvetlerini bozguna uğrattığı ünlü Anafarta (Gelibolu) Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal, Edirne'de kuvvetlerin başına komutan olarak atanmıştır. Bu görev, Almanların memnuniyetsizliğinin sonucu olarak Mustafa Kemal açısından bir tenzil-i görevdi. Sebebi de Kemal'in

⁸ Mustafa Kemal Atatürk, 27 Ekim 1913-20 Ocak 1915 tarihleri arasında Sofya'da ataşe militer olarak bulunmuştur. Bk. Zekerya Türkmen, "Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliği", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mustafa-kemalin-sofya-atasemiliterligi/> (Erişim Tarihi: 24.12.2023, ç.n.); Ökkeş Narinç & Tuncay Amanvermez, "Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgaristan Askeri Ataşeliği Sürecinde Görüştüğü Kişiler Ve Sosyal Faaliyetleri", *Toplumsal Araştırmalar-II*, ed. Şihmehtmet Yiğit, Ökkeş Narinç, Uğur Özgür, Vahdet Alaeddinoğlu, Erzurum 2022, ss. 146-173.

⁹ Makalenin orijinalinde Sofya Kulübü anlamında Sofiiski klub şeklinde geçmektedir. Bu klubün neresi olduğu makalede belirtilmemiştir. Muhtemelen bugün Merkezi Askeri Kulüp yani Tsentralen voenen klub olarak bilinen yerdir. (ç.n.)

¹⁰ Makalenin orijinalinde Ratcho Petroff şeklinde geçmektedir.(ç.n.)

¹¹ Makalenin orijinalinde Kiroff şeklinde geçer. (ç.n.)

¹² Makalenin orijinalinde Kovatcheff şeklinde geçer. (ç.n.)

Mareşal Falkenheim'in¹³ Boğazların savunmasına ilişkin planında değişiklik yapması idi. Mustafa Kemal yeni görevine başlamak yerine eski arkadaşlarını görmek için Sofya'ya gitti ve bir aydan fazla bir süre orada kaldı.

Mustafa Kemal, 1916 yılında Suriye ve Mezopotamya cephelerine gidecek bir orduyu eğittiği tarihlerde Açıkov tekrar İstanbul'a gitti. İngilizlerin gerçekleştirdiği bir sabotaj eylemi sonucunda bu orduya tahsis edilen tüm erzak ve mühimmat stokları yakıldı. Buna rağmen Mustafa Kemal, Mezopotamya'ya yönelik genel saldırı planını takdim edeceği Halep'e doğru yola çıktı. Kendisine başkomutanlık görevi teklif edildi, ancak O, planının kabul edilmesi şartıyla bu görevi kabul edecekti. Falkenheim hâlâ çok güçlüydü ve Mustafa Kemal'in planı bir kenara bırakıldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, İstanbul'a döndü ve padişahın emrinde hazır bulundu. Kendisine, Batı Cephesi ziyareti¹⁴ sırasında şehzadeye refakat etme görevi verildi.¹⁵

Savaş, İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sona erdi ve Türkiye, İngilizler ve Fransızlar tarafından işgal edildi. Sivas'ta bir ihtilal hareketi başladı. Sultan, halkı teskin etme üzere Kemal'i oraya gönderdi. Kemal ise bunu yapmak yerine ihtilal hareketine katıldı ve onun lideri oldu. 1919 yılında Açıkov yeniden İstanbul'daydı ve burada Kemal'den Ankara'yı ziyaret etme daveti aldı. Bu olay, Mustafa Kemal'in İstanbul'a gidişinden hemen önce Mart ayında meydana geldi. Ve Kemal arkadaşını aceleyle geri dönmesi konusunda uyardı, aksi takdirde Açıkov ayaklanan birlikleri takip etmek zorunda kalacaktı.

Anadolu'da Yunanistan'a karşı yapılan savaş Türk zaferiyle sonuçlandı. 1922'de Açıkov, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Alexandır Stamboliyski'nin elçisi olarak bir kez daha İstanbul'a geldi ve Kemal ile önemli Balkan meseleleri hakkında müzakerelerde bulundu. 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü kutlamaları vesilesiyle Açıkov, eski dostunu selamlamak için Ankara'ya gitti. Rusya'nın oradaki temsilcileri Mareşal Voroşilov ve Boudenyt'ti. Kemal, Açıkov'un Moskova konusundaki şüphelerine katılıyordu. Bulgar Maslahatgüzarı Hristo

¹³ Erich Georg Sebastian Anton von Falkenhayn (General Falkenheim) (11 Eylül 1861, Burg Belchau, Batı Prusya - 8 Nisan 1922, Schloss Lindstedt, Brandenburg), Alman general ve Osmanlı mareşalidir.

¹⁴ Mustafa Kemal, 1917 yılında Mehmed Vahdeddin'in çıktığı Almanya seyahatine refakat etmiştir.

¹⁵ Fahri Çeliker, "Atatürk'ün Yaşamından: Almanya Seyahati", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 1988, Cilt: 4 Sayı: 12, ss. 651 – 664.

Minkov¹⁶, Akov aracılığıyla Atatürk'ün Ankara yakınlarındaki çiftliğine "bir bardak brendi içmek" üzere davet edildi. Atatürk tüm bakanlarının önünde Minkov'a şunları söyledi: "Şunlara bir bakın, hepsi bana kızgınlar çünkü emeği koruma yasasını hiçe sayarak çiftliğimde bahçıvan, bağcı ve mandıracı olarak çalışmak üzere sadece Bulgarları işe aldım. Sizin ırkınızdan insanlara güvenim büyüktür".

Temmuz 1934'ten Nisan 1936'ya kadar Akov, bu kez özel bir görevle Ankara'da kaldı. Bu görev, Makedon devrimci lider İvan Mihailov'un¹⁷ Türkiye'de kalmasını ve oradayken korunmasını ayarlamaktı. 1950'den itibaren Brezilya'da yaşayan siyasi bir mülteci olan Akov, 1955'te Sao Paulo'da öldü. Büyük bir vatansever yüreğine sahipti.

¹⁶ Makalenin orijinalinde Christo Minkoff şeklinde geçmektedir. (.n.)

¹⁷ Dahili Makedon-Edirne İhtilal Teşkilatının (Vitreřna Makedono-Odrinska Revolušionna Organizatsia) lideri (1924-1934 arası) olarak 1934 yılında Bulgaristan'da Kimon Georgiev'in ve tarftarlarının yaptığı darbe sonucu 1934-1938 tarihlerinde Türkiye'de mülteci olarak kalmıştır. Bk. <https://www.sitebulgarizaedno.com>. (Eriřim tarihi: 24.12.2024)

Çeviri / Translate

DİMİTİR AÇKOV'UN¹ ANILARI, 1915 BULGAR-TÜRK İTTİFAKI²

Yazan: C. H. ELENKİN

Çeviren: Ayşe KAYAPINAR³

Mayıs 1915'in başında General Raço Petrov⁴ ve Kovaçev⁵ beni çağırdılar ve bana Bulgar hükümetinin, Rusya'nın Varna ve Burgaz limanlarını işgal etmesinden korktuğunu söylediler. Bu bakımdan Türker'le "yakınlaşmanın" gereklilikten öte bir şey olduğunu söylediler. Bu iki general, Rusya tehlikesi karşısında bir ittifakın mümkün olup olmadığı konusunda Türk bakana gidip ağzını aramamı istediler.

Benim de doğduğum şehir olan Prilepeli bir Makedonya Türkü olan Bakan Fethi Bey, benim görevimi kolaylaştırdı. Çok samimi bir şekilde beni karşıladı ve hemşehrilerinden birinin Bulgar siyasi hayatında böylesine yüksek bir mevkiye ulaşmayı başarmış olduğunu görmekten çok memnun gözüküyordu. Kendisine Türkçe bilgimin yeterli olmadığını söyledim ve ziyaretimin ehemmiyetini göz önünde bulundurarak bir tercüman çağırmasını rica ettim. Bakanın Rusçuklu sekreteri bize tercümanlık yapıyordu. Daha sonra Bulgar hükümetinin Rusların müdahalesine ilişkin korkularını dile getirdim ve iki ülke arasında siyasi ve askeri bir anlaşmanın olanaklarına dair soruyu yönelttim. Fethi Bey cevap verdi:

“Doğal olarak durum hakkında endişeleniyorsunuz. Ama açık konuşalım; Böyle bir anlaşmanın temelleri ne olabilir?”

Ben: "Ortak çıkarlar olduğu için bir anlayışa varmak zor olmamalıdır."

¹ Makalenin orijinalinden Dimitar Atchkoff şeklinde geçmektedir. (ç.n.)

² Bu makalenin orijinali için bk. C. H. Elenkin, "The Memoirs of Dimitar Atchkoff, The Bulgarian-Turkish Alliance of 1915", *Bulgarian Review*, c. II/1 (Ekim 1962), ss. 44-48; Ayrıca bk. https://www.strumski.com/books/ackov_memoirs.pdf (Erişim tarihi: 1.12.2023).

³ Milli Savunma Üniversitesi Öğretim Üyesi.

⁴ Makalenin orijinalinde Ratcho Petroff şeklinde geçmektedir. (ç.n.)

⁵ Makalenin orijinalinde Kovatcheff şeklinde geçmektedir.

Fethi Bey: “Şüphesiz bu doğrudur, ancak korkarım ki Bulgar halkı Ruslara karşı güçlü bir sempati duyduğundan işgale güçlü bir tepki göstermeyecektir.”

Ben: “Sanırım Bulgarları sizden daha iyi tanıyorum. Kendilerine ait bir toprak söz konusu olmadığı sürece Bulgarlar, Rusların yanında asla savaşmayacaklarına dair sizi temin ederim. Eğer başka bir Bulgar yetkili, size ülkesinin Türkiye'yi Rusya'ya karşı savunmak için Kafkasya'ya asker göndereceğini söyleseydi, doğruyu söylemezdi. Zaten böyle biri, Türkiye'nin sahte dostu olurdu.”

Fethi Bey açık sözlülüğümden etkilenerek şunları söyledi:

“Bu kadar açık konuştuğunuz için teşekkür ederim ve bakış açımızı kabul ediyorum, ancak başka bir mesele daha var. Ülkelerimiz arasındaki bir savaş yeni sona erdi (1912-1913 Balkan savaşı). Sonuçta dünün düşmanı olan ülkeye karşı halkınızda bir ilgi uyandırmak nasıl mümkün olabilir?”

Ben: “Bulgaristan halkının size karşı hiçbir nefreti yok. Balkan Savaşından galip çıktığımız söylenebilir. Batı Trakya'nın büyük bir kısmına hakim olmayı hedefliyoruz ve Dedeağaç'a kadar uzanan demiryolunun güvenliğini garanti altına almak için, elbette Edirne hariç, Batı Trakya sınırının düzeltilmesinden memnuniyet duyarız.”

Fethi Bey: Tam Yetkili Bakan olarak sorunuza yanıt veremem ancak Hükümetime danışacağım ve birkaç gün içinde yanıt vereceğim.”

Üç gün sonra Fethi Bey, Türkiye'nin bu fikri prensipte kabul ettiğini ve resmi görüşme talebinde bulunduğunu bana bildirdi. Sofya, İstanbul'a iki delege gönderdi: Tunca'nın 8. Tümeni Komutanı Albay Jekov⁶ (geleceğin Başkomutanı) ve orta elçi N. Kulişev⁷.

Görüşmeler güçlüklerle ilerledi. Bulgar delegeler, Kırkkilise (Lozengrad)'nin Soflu ve Dimetoka kentlerinin Bulgaristan topraklarına dahil edilmesi yönündeki "asgari" taleplerini sunmuşlardı. Türkler, nihayet bu şartları kabul etti. Ancak anlaşmanın imzalanacağı gün Bulgarları büyük bir sürpriz bekliyordu. Toplantıya Türk delegelerinin yanı sıra Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Sadrazam Talat Paşa da katıldı. Enver Paşa ve Talat Paşa şunu beyan ettiler: "Beyler, davranışınız tamamen doğru değildi. Siz toprak taleplerinizi "minimum" olarak sundunuz oysa sonradan öğrendik ki bunlar hükümetinizin "maksimum" talepleridir ve Kırkkilise ilçesi bu nedenle hariç tutulmuştur. Bundan dolayı Svilengrad-Karaağaç-Dedeağaç hattının savunması konusunda sadece Meriç'in sağındaki toprakları bırakabiliyoruz.

⁶ Makalenin orijinalinde Jekoff şeklinde geçmektedir.(ç.n.)

⁷ Makalenin orijinalinde N. Koulicheff şeklinde geçmektedir. (ç.n.)

Bulgar delegeler bu ani dönüşün arkasında yatan sebebin ne olduğunu bilmedikleri için şiddetle karşı çıktılar. İşte o zaman Enver Paşa kartlarını açık bir şekilde gösterdi. "Biz sizden daha fazla bilgi sahibi olduğumuza inanıyoruz. Başbakanınız Vasil Radoslavov, özel delegesi Naum Tüfekçiev ⁸ aracılığıyla bize "minimum" taleplerinizin aslında "maksimum" olduğunu söyledi. Bu durumda Bulgar delegeler bu şekilde değiştirilmiş bir anlaşmayı imzalamayı reddettiler. Delegeler Sofya'dan talimat talep ettiklerinde Radoslavov, Türklerin teklifini kabul etmeleri emrini verdiğinde şaşkına döndüler. Bu geri çekilmenin bana göre tek açıklaması, Türkiye ve Bulgarlar üzerinde bir an önce hakimiyet kurmak isteyen Almanya'nın Sofya'ya garip bir baskı uygulamasıdır.

Tüfekçiev, İstanbul'da "itibarlı kişi" haline geldi. Tüfekçiev, nüfuzunu kullandı ve silah işine girerek milyoner oldu. Makedonyalı olmasından dolayı kendi komitesini kurmak istedi ve İhtilalci Örgütü bölmeye çalıştı ise de başarısız oldu. Bir gün Sofya'daki evinin eşiginde ölü bulundu. Bu talihsiz olayın gerçek olduğunu, her ikimiz de Viyana'da mülteciyken ve geçmişteki olayları tartışarak uzun saatler beraber geçirdiğimiz Imperial Oteli'nin bodrumlarındaki bombalama olayından korunmaya çalışırken General Jekov bizzat kendisi teyit etti.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar, Türk müttefiklerini memnun etme umuduyla Bulgar çıkarlarına saldırdılar. Ve Bulgar tarafında Başbakan Radoslavov'un şahsında, kendi planlarını uygulatmak için hazır olan birini buldular. Türklerin Bulgarların aleyhine bir puan kazandığı başka bir olayı ben şahsen teyit edebilirim.

1916 yılında Radoslavov'un partisinden milletvekili Nedelko Brakalov'la birlikte İstanbul'a gitmiştim. Türk Siyasi-Askeri Komitesi Teşkilat-ı Mahsusa Başkanı Süleyman Askeri Bey, onuruna yemek vermişti. Orada bulunanlar arasında Makedonya'da faaliyet gösteren Türk Gayr-ı nizami Birliklerinin Komutanı Çolak İbrahim ve hepsi "İttihat ve Terakki" komitesi üyeleri hükümetle bağlantılı olan diğer kişiler vardı.

Çolak muhtemelen biraz fazla içmişti, çünkü bizi fazlasıyla şaşırtan bir şey söyledi. Sözleri şöyleydi: "Balkanlar'ın tamamına, Makedonya'nın tamamına ve Türk nüfusunun yoğun olduğu Dobruca bölgelerinin tamamına hakim olmak istiyorsunuz. Sofya'ya döndükten sonra Brakalov ve ben, İstanbul'un hazırlıkları konusunda uyarmak için hemen Radoslavov'u ziyarete gittik. Radoslavov, her zamanki güler yüzlü tavrıyla, Çolak adında birinin yemekte söylediklerine tamamen kayıtsız olduğunu ve her halükarda Dobruca meselesinin Türkler tarafından değil de Almanlar tarafından çözüleceğini söyledi. Kısa bir süre sonra Türk

⁸ Makalenin orijinalinde Naum Tufektchiev şeklinde geçmektedir. (ç.n.)

hükümeti Dobruca meselesini resmen gündeme getirdi ve Almanlar, burada Alman-Türk-Bulgar üçlü bir idarenin kurulmasına razı olurken, Bulgarlar Ayastefanos Antlaşması ile zaten kararlaştırılan meselenin sıkıntısız iade edilmesini bekliyordu.

Bu şekilde Radoslavov, Türk müttefiklerimizin çıkarlarının Bulgar çıkarlarının önüne geçmesine izin verdi. Makedonya Savaşı esnasında Radoslavov'un rızası ile Enver Paşa, gerçek anlamda askeri ihtiyaç olmaksızın ve sadece Türk propagandası yapmak amacıyla olan 153. Türk Piyade Alayını Makedonya'ya gönderdi.

Bu incelemenin ikinci sayısında biyografisine yer verilen Dimitir Akov, Bulgaristan Temsilciler Meclisi üyesiydi ve siyasette önemli bir isimdi. Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşıydı ve Makedonya doğumlu bir Bulgar olarak Makedonların özgürlük mücadelesinde aktif rol aldı. 1950'de Rio de Janeiro'ya mülteci olarak geldi ve burada bize anılarını yazdırmaya başladı. Ancak bu anıları bitirdiği gün öleceğine dair saplantılı bir önsezi nedeniyle bu sayıda yayınlananlar, anılarından elimizde kalan tek şey oldu.

Kitap Tanıtımı / Book Review

Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, Isbn-13: 978-975-342-703-6

Ayşe EROL*

“Tahta gözler, bana neden kötü kötü bakıyorsunuz?

-Collodi, Pinokyo”

Satırlarına Pinokyo masalından bu cümleyle başlayan İtalyan (mikro) tarihçi Carlo Ginzburg, önsözünde dokuz denemeden ve 278 sayfadan oluşan kitabının¹ bölümlerini (hem gerçek anlamıyla hem metafor olarak kullandığı) mesafe kavramı temelinde ele almıştır. İncelediği konu ve olaylara mesafeli ve eleştirel bir gözle bakabilmesini “Katolik bir ülkede doğup büyümüş ve hiç din eğitimi almamış bir Yahudi” olmasına bağlamıştır. Bu durum denemelerine de yansımış, Yahudilik ve Hristiyanlık anlayışındaki benzerlik ve farklılıklara da bazı kısımlarda temas etmiştir. Söz konusu dokuz deneme/bölüm aşağıda kısaca özetlenmiş ve kitap genel olarak değerlendirilmiştir.

Kitabın “Yadırgatma: Edebi Bir Tekniğin Tarihöncesi” başlıklı ilk bölümünde (s.17-38) yazar, Rus eleştirmen Victor Şklovski’nin “Düzyazı Kuramı” adlı kitabında “sanatın alışkanlık yüzünden körelen algılarımızı canlandıran bir araç olduğu” düşüncesinin esası olan “alışkanlığı kırma ya da yadırgatma” kavramının sanat pratiğiyle hep yan yana mı yoksa belli bir edebi geleneğe bağlı usul mü olduğu sorusuna yanıt aramıştır. Bu kapsamda Marcus Aurelius’tan Marcel Proust’a kadar birçok yazarın eserinden alıntılarla alışkanlığı kırmanın edebi tekniklerine değindiği örnekleri milattan önce ikinci yüzyıldan yakın dönemlere kadar getirmiştir. “Edebiyat teorisyenlerinin geliştirdiği alışkanlığı kırma kavramının

* Dr., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, erol.ayse@hbv.edu.tr, ORCID ID: 00000001-5024-7376

¹ Eserin orijinal İtalyanca adı, basım yeri ve yılı: Occhiacci di legno: nove riflessioni sulla distanza Giangiacomo Feltrinelli Editore Milano, 1998.

tarihçileri neden ilgilendirdiği” sorusuna “alışkanlığı kırmanın gerçekliği sorgusuz sualsiz kabul etme riskine karşı bir panzehir işlevi görebileceği” yanıtıyla bölüme son vermiştir.

“Mit: Mesafe ve Aldanış” başlıklı ikinci bölümde (s.39-75) Ginzburg, zamanla anlamı ve kullanım alanları değişen “mit” kelimesi özelindeki tartışmalara (Platon’un “Devlet” adlı eseri başta olmak üzere pek çok yazar ve esere atıfla) yeni bir boyut kazandırmıştır. Mit ve din ilişkisi, mitin politik kullanımı, politik gücün temel sebebi olarak din, mit aracılığıyla kurulan toplumsal denetim, iktidarın meşruiyet aracı olarak mit gibi önemli konular Eski Yunan’dan Sovyet rejimine dek geniş bir zaman ve mekân düzleminde ele almıştır. Nietzsche’nin “mitsel temel, ulusun en etkili yazılı olmayan kanunudur” cümlesiyle bu bölüm adeta özetlenmiştir.

“Temsil: Kelime, Düşünce, Nesne” başlıklı üçüncü bölüm (s.76-92), temsil kavramının çift yönüne vurgu ile başlamaktadır: “Temsil, bir yandan temsil edilen gerçekliğin yerine geçerek yokluğu hatırlatır, diğer yandan o gerçekliği görünür kılarak mevcudiyeti ima eder.” Ginzburg bu bölümde E. Kantorowicz’in İngiliz ve Fransız hükümdarlarının cenaze törenlerinde sergilenen heykelciklerin “kralın çift bedeni” olduğuna, heykelin ebedi bedeni, cesedin ölümlü bedeni temsil ettiğine dair doktrininden yola çıkarak temsil kavramını heykel ve ölüm ile ilişkilendirmiştir. Temsil bağlamında Eski Yunan ve Roma döneminde cenaze törenleri ve ayinlerde heykel kullanımını, Hristiyanlıkta simge ve imge kavramlarını, heykel imgesi ve putperestlik algısını incelemiştir.

“Ecce: Hristiyan İbadetlerindeki İmgelemin Kutsal Kitaptaki Temelleri Üzerine” başlıklı dördüncü bölümde (s.93-124) Yeni Ahit ve Hristiyan ikonografisini birleştirmeye çalıştığını ifade eden yazar, Eski Ahit’in/Tevrat’ın Yeşaya adlı kitabıyla Yeni Ahit’in İncillerinde (Matta, Luka, Yuhanna, Markos) bahsedilen ve “ecce-idou/işte-bak” sıfatıyla nitelendirilen (Hz.) İsa ile ilgili ayetleri ve tavsifleri karşılaştırmış, “işte Rabbin kulu”, “işte Tanrı’nın kuzusu” gibi ifadelerin dinsel imge örneği olarak Hristiyan ikonografisini nasıl ortaya çıkardığını izah etmiştir.

“Putlar ve Suretler: Origines’ten Bir Pasaj ve Geçirdiği Değişiklikler” adlı beşinci bölümde (s.125-138) Ginzburg, Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında imgelere karşı düşmanca tavrın zamanla yumuşamasını ele almıştır. Origines’in (Eski Ahit’in/Tevrat’ın Çıkış adlı ikinci bölümüne istinaden yazdığı) “Çıkış Üzerine Vaazlar” adlı eserindeki put ve suret kavramlarının ayrımına ilişkin değerlendirmesini Platon ve Aristoteles gibi filozofların bu konudaki bakış açıları ile karşılaştırmış ve neticede Origines’in “putlar ve suretler arasında güçlü bir yakınlık olduğu” düşüncesine katıldığını belirterek bölüme son vermiştir.

EROL, A. (2023). Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, Isbn-13: 978-975-342-703-6. ANKARAD, 4(8), 155-158.

“Üslup: Dâhil Etme ve Dışlama” başlıklı altıncı bölümde (s.139-168) yazar üslup kelimesini “çoğunlukla sınırlandırma, ayırma ve kesip çıkarma aracı, yani bir silah” olarak tanımlamıştır. Cicero’nun “Hitabet Üzerine” adlı eserinde yer alan “her sanatçının kendine has tarzı olduğu” fikrinden hareketle tür veya tarz kavramını bireysel üslup anlayışına benzetmiştir. Bu bağlamda muhtelif yazar ve sanatçıların üslup hakkındaki görüşlerini incelemiş, üslubun sanat tarihi ve genel anlamda tarihle bağlantısı, etnik bağ ve sanat arasındaki ilişki, üslup çeşitliliği, üslubu etkileyen unsurlar gibi konulara yer vermiştir. Avusturyalı filozof P. Feyerabend’in “Vakit Öldürmek” adlı kitabından nakledilen şu pasaj bölümün özü niteliğindedir: “İnsanların farklı meslekleri farklı görüşleri vardır. Her tarafı kapalı bir yapının dar pencerelerinden dünyaya bakan gözlemcilere benzerler. Ara sıra merkezde bir araya gelip ne gördüklerini konuşurlar... Her kişi dünyanın algıladığı kısmını renklendirdiği açık seçik görüşlere sahiptir...”

“Mesafe ve Perspektif: İki Metafor” adlı yedinci bölümde (s.169-186) yazar tarih, hafıza ve unutmaya arasındaki ilişkileri irdelemiştir. Bu kapsamda hafıza ile tarih arasındaki bağlantıyı inceleyen Yosef Yerushalmi’nin “Zakhor” kitabında bahsettiği Yahudilerin Pesah gibi ayinlerle nesilden nesile geçen ortak hafıza vasıtasıyla geçmişle ilişkilerini canlı tuttukları bilgisine istinaden “geçmişle ilgili tarafsız bir bilgi değil bir geçmiş yaşantısı” olarak tanımladığı “tarih”i, Eski Ahit ve Yeni Ahit’teki tarih anlayışını, Augustinus, Machiavelli, Leibniz gibi düşünürlerin (duyma ve görme duyularına dayanan) mesafe ve perspektif metaforlarıyla açıklamıştır.

“Çinli Bir Mandarinin Öldürmek: Mesafe Kavramının Ahlâki İçerimleri” başlıklı sekizinci bölümde (s.187-201) Ginzburg, (kronolojik, coğrafi ve duygusal) mesafe ve ahlâk arasındaki bağlantıya dair çeşitli görüşleri ele almıştır. Mesafenin duygular üzerindeki etkisine dair Aristoteles’in Retorik ve Poetika adlı eserlerinden bazı pasajlara yer verdikten sonra Diderot’nun (Chateaubriand, Rousseau ve Balzac’ın eserlerine değişerek intikal ettiği şekliyle) “Fransa’daki bir adamın, Çinli bir mandarinin doğaüstü yollarla (ya da sadece bir düğmeye basmak suretiyle) gizlice öldürerek Avrupa’daki servetine sahip olma hikâyesi”yle betimlediği zaman ve mekân açısından mesafenin her türlü duygu ve farkındalığı hatta suçun farkında olmayı bile bir dereceye kadar zayıflattığına dair gözlemini aktarmıştır. Bu hususta D. Hume, A. Smith ve W. Benjamin gibi yazarların çeşitli görüşlerine yer vermiş, insanın geçmiş ve gelecekle arasındaki mesafeye değinerek mesafe kavramının tarihsel boyutunu incelemiştir.

“Papa Wojtyła’nın Dil Sürçmesi” başlıklı dokuzuncu ve en kısa son bölümde (s.202-208) yazar, Papa II. Johannes Paulus’un Roma’daki

EROL, A. (2023). Carlo Ginzburg, Tahta Gözler: Mesafe Üzerine Dokuz Düşünce, Çev. Aysun Şişik, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, Isbn-13: 978-975-342-703-6. ANKARAD, 4(8), 155-158.

sinagoga yaptığı ziyaretteki konuşmasına (ki bu konuşmada Yahudiler Hristiyanların büyük kardeşleri olarak tavsif edilmiştir) ve (Hz.) İsa'nın Hristiyan değil bir Yahudi olduğu görüşüne istinaden Hristiyan antisemitizmi meselesine değinmiştir.

Sonuç olarak, kitabına verdiği “Tahta Gözler” ismiyle de bakış açısı ve mesafe kavramlarına vurgu yapan Ginzburg, dokuz denemesinde de mesafe kavramı ile ilişkilendirdiği farklı konuları -tarih, edebiyat, felsefe, mitoloji, ilahiyat gibi çeşitli disiplinlerden faydalanarak- eskiçağlardan 90'lı yıllara, batıdan doğuya kadar geniş bir zaman ve mekân düzleminde incelemiştir. Bu bağlamda okurda “yolunu şaşırılmışlık duygusunu uyandırmayı” arzulayan Ginzburg'un amacına ulaştığı, derin incelemelerle zihnin geniş ufuklarında yolculuğa çıkardığı okuyucuyu kitabın sonunda mesafe algısı üzerine uzun uzun düşünmeye sevk ettiği söylenebilir. Kitabın birbirinden bağımsız dokuz ayrı bölümden oluşmasının konu bütünlüğünü bozması, dipnotların kitabın en sonunda yer alması ve çevirideki küçük sorunlar gibi bazı olumsuzluklar göz ardı edilirse Ginzburg'un bu çalışmasının tarih alanına önemli katkılar sunduğu ifade edilebilir.

Kitap Tanıtımı / Book Review

İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden ‘‘Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant’taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, Haz. Rinaldo Marmara, Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, 2015.

Merve KIRKPINAR¹

XVII. yüzyılı savaşa katılan taraflar nezdinde siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan derinden etkilemiş olan Girit Savaşı’nın, Osmanlı Devleti’nin galibiyeti ile sonuçlandığı kabul edilse de olayların gelişimi sonuca indirgenemeyecek kadar uzun ve önemlidir. Yaklaşık 24 yıl boyunca süren bu savaşın ikinci el literatürde çokça çalışılması ve değerli eserlerin ortaya çıkarılması şaşırtıcı olmamakla birlikte birinci el literatürdeki yazma eserler, fetihnameler, Anonim Tevarih-i Al-i Osman’lar ve Vakayinamelerin daha büyük bir önem arz ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Osmanlı Devleti’nin savaş esnasında yaşadıklarını ve olaylara bakış açılarını detaylı olarak öğrenebilmek için Naima Tarihi, Silahdar Tarihi, Tevarih-i Cezire-i Girit, Gazavatname-i Cezire-i Girit ve Zadre gibi burada zikredilmeyen daha birçok esere sahibiz. Bu makalede tanıtımını yapacağımız eser ise muhtevası bakımından sadece bizi bu savaşa dair Osmanlı kaynaklarını okuyarak edindiğimiz tek taraflı bakış açısından kurtarmakla kalmayıp aynı zamanda müttefik donanmayla ilgili pek çok ayrıntıya vâkıf olmamızı sağlamaktadır. Her ne kadar bu eser 1897 yılında Cugnoni tarafından transkribe edilmiş olsa da, yerli okuyucu için ilk defa Canan Parmaksızoğlu ve Rinaldo Marmara tarafından ulaşılabilir hale getirilmiştir. Türkçe çeviri metninin yanı sıra İtalyanca asıl metnin de kitapta yer alması, eserin orijinal anlatısına ulaşılabilirlik açısından faydalı olmuştur.

Canan Parmaksızoğlu’nun Osmanlı Devleti’ne karşı Papalık, Fransa, Malta Şövalyeleri ve Venedik Cumhuriyeti’nin müttefik donanma oluşturdukları Girit Savaşı’na dair yazdığı kısa giriş yazısından sonra,

¹ Doktora Öğrencisi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, merve.katici@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8778-0884.

KIRKPINAR, M. (2023). İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden ‘‘Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant’taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, Haz. Rinaldo Marmara, Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, 2015.. ANKARAD, 4(8), 159-163.

Piore Bichi tarafından himaye edilen ve papalık donanmasına seçilmiş bir şövalye olan eserin sahibinin anlatılarına ulaşıyoruz. Bu eserin yazılmasının amacının *yolculuğu boyunca ona eşlik eden hadiseleri bilgiye sunmak ve gerçekleri ispatlamak* olduğunu söyleyen yazar, askeri gerçeklerin orada bulunmayan kişiler tarafından yazılmasının yanıltıcı olabileceğini söyleyerek kendisinin bu günlüğü oluşturmaktaki güdüsünü açıklamıştır. Kahraman anlatıcının bakış açısıyla günlük tarzında yazılmış olan eserde gerçeklik duygusu had safhadadır. Yazarın olayları hem yaşayıp hem de değerlendirmede bulunması zaten değerli olan metni daha da kıymetli hale getirmiştir. Anlatı yöntemi olarak ise günlük tarzının bir gereği olarak olayın yazıldığı tarihin belirtilmesiyle birlikte kısa soru-cevap ve başlıklandırma sistematığı seçilmiştir.

Eserdeki anlatı Papalık donanmasının 14 Nisan’da bugünkü İtalya’nın Lazio bölgesinde bulunan Civitavecchia’dan hareketiyle başlamaktadır. Papalık donanmasının ilk önce Venedik daha sonra Malta donanması ile birleşerek 14 Haziran’da Sakız Adası’na vardığı belirtilmiştir. Bu tarihten sonra asıl olaylar başlayacak, çeşitli çatışmalar yaşanacak, deniz muharebeleri gerçekleşecek ve karşılıklı kayıplar verilecektir.

Eserde Sakız Adası’ndan 50 mil uzaklıkta bulunan Sığacık Limanı’na yapılan baskından dolayı kazanılan zafer anlatılırken olayın nasıl ve neden gerçekleştiğine değinilmemiş, yıldızların gözlemlenmesinin zorluğundan ve komutan Lazzoro Moncenigo’nun tebriklerinden söz edilmiştir. Esasında zahire dolu olan Osmanlı şaykalarına yapılan saldırı sonucunda Osmanlı yenilgisi olayının ayrıntılı olarak verilmemesinin sebebi donanmanın bir saldırı değil de savaş gerçekleştirdiği ve savaşta hasbelkader mal yüklü gemilerin ele geçirildiği izlenimini vermek olabilir. Gerçekte ise şaykaların orada bulunduğundan haberlerinin olmama ihtimali düşüktür. Bu olayın anlatımındaki en dikkat çekici ayrıntı yazarın Venedik himayesinde savaşılması konusunda *gücenmemek* gerektiğini öğütlemesidir. Bu ifadenin neden kullanıldığına dair çeşitli ihtimallerin düşünülmesi gerekir. Ben de bu konudaki kişisel görüşümü paylaşmak istiyorum. Papalık tarih boyunca çoğu zaman Osmanlı Devleti ile yapılan ticaret anlaşmaları dolayısıyla ‘‘kâfirle ittifak’’ içinde görünen Venedik’i suçluyorken bu savaşta papalığa bağlı askerler ve mürettebat koşullar gereği Venedik donanmasından komuta alarak ilerliyordu. Yazar da bu sebeple verilen mücadelenin meşruluğunu ve Papalığın elde edeceği karın Venedik’e hizmet etmekle gerçekleşeceğini kanıtlamak istemiş olabilir.

23 Haziran’da Çanakkale Boğazı’ndan uzaklaşıp Bozcaada’da konuşlanmaya gidilmesinin sebebi olarak gösterilen Türklerin

KIRKPINAR, M. (2023). İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden ‘‘Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant’taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, Haz. Rinaldo Marmara, Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, 2015.. ANKARAD, 4(8), 159-163.

Bozcaada’yı yeniden ele geçirmek üzere harekete geçtiği haberi, Rus bir kölenin Anadolu’dan yüzerek müttefik donanmaya gelmesiyle alınıyor. Bu haberin saatlerce yüzülerek onlara bildirilmesi ayrıntısı Hıristiyanların bu savaşa duyduğu inancın ve verdiği önemin vurgulanması için yazılmış olabilir. Konuşlanmaya gidilen bölgede gemilere su tedariki yapılırken Türklerin saldırısına uğramanın ve dolayısıyla gelen yenilginin *acıklı* olduğunu söyleyen yazar, askerlerin korunamaması ve yenilginin yaşanmasının müsebbibi olarak General Kaptan Mocenigo’yu göstermektedir. Mocenigo’nun toplardan başka bir savunma sistemi geliştirmemesinin ve geliştirilen sistemin de kullanılamaz hale gelmesinin yazılmış olması özeleştiri bakımından değerlidir. Genellikle alt rütbedeki birinin üstlerini eleştirdiği vaki olmasa da burada Mocenigo’nun Venedikli bir asilzade olması ve bu eserin yazanın Papalık donanmasına bağlı bulunması göz önüne alındığında durum mantıklı bir zemine oturuyor. Yazarın Papalık donanmasının kaptanı Bichi’yi sürekli cömert, akıllı ve yürekli olarak tasvir edip övmesi de bu bakımdan şaşırtıcı değildir. Bu bahiste Türklere karşı duyulan nefretin kelimelere yansması da görülmektedir. Yazar bu tarihte yaşanan Türk taarruzunun *barbarca* ve *zalimce* olduğunu söylerken aslında aynı taktikleri ve saldırıları kendilerinin de yaptığını unutmmuş, yenilginin verdiği üzüntüyle *yüzsüzce* savaşıldığını eklemiştir.

17 Temmuz tarihinde Bichi’nin diğer kaptanların aksine hareket kararı almasının doğruluğunu Osmanlı donanmasının denize açılmasıyla delillendiren yazar, Bichi’nin vermiş olduğu motivasyonla saatlerce kürek çekildiğini ve askerlerin yorgun düşmesi dolayısıyla dağımlık halde vaziyet alındığını söylemektedir. Burada donanmanın dağımlık halde dizilmesinin kaptan tarafından koordinasyon anlamında gösterilen bir zafiyet olarak anlatılamayacağını artık biliyoruz. Kürekçileri merhamet duygusuyla beraber dağımlık dizildikleri için suçlayan yazar, Alvise Battaglia’nın savaşa ilk giren kaptan olarak düştüğu zor durumun gelen yardımlar sayesinde bertaraf edildiğini yazmaktadır. Bu sırada yaşanan çarpışmalarda Türk askerlerinin kaçmak zorunda kaldığının ve karşılıklı olarak donanmaların yakıldığının anlatıldığı bölümün dilinin oldukça karışık olduğunu söyleyebiliriz. Olayların tarihini bilen birisi bile satırları okuduğunda bu karmaşayı anlamlandırmakta güçlük çekecektir. Burada Türkçe çeviride bir kusur olup olmadığı ve eserin orijinalinde de bu karmaşanın var olup olmadığı konusunda yapılacak eleştiride konumum bakımından söz sahibi değilim. Sadece bu bölümün anlaşılmasının güç olduğunu söylemekle yetineceğim.

KIRKPINAR, M. (2023). İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden ‘‘Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant’taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, Haz. Rinaldo Marmara, Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, 2015.. ANKARAD, 4(8), 159-163.

Bu olaylardan sonra yaşanan çeşitli çarpışmaların canlı tasvirleri yapılırken Papalık donanmasına bağlı olan Bichi lehine Venedik kaptanı Mocenigo’nun yanlış kararlarının ve sabırsızlığının altı çizilmiş, elde edilen başarısızlıklarda esen rüzgâr bile sebep olarak gösterilmekten çekinilmemiştir. Mocenigo’nun *şans ile evli olduğunu* düşünmesi ve Bichi’nin emirlerini dinlememesi yüzünden öldüğü de yazılmıştır. Genellikle duygu yoğunluğu ve üzüntüyle yazılmış olan satırlarda Türklerin kendi özgürlükleri için bile savaşmadıkları, sadece Hıristiyanlar ölsün diye savaşacak kadar *işitilmemiş bir barbarlıkları* olduğu ifadeleri vardır. Yaşanan yenilgilerden ve yangınlardan sonra donanmaların geri dönüşünü anlatmamasının sebebi olarak *ruhunun isteksizliğini* gösteren yazar, bu anlatı yerine Çanakkale’nin ve güzergâh üzerinde gördüğu Parga’nın betimlemesini yapmayı tercih etmiştir.

Eserin sonunda Engizisyon Mahkemesi’nde yaşananlar da dâhil olmak üzere savaşa dair anlatıların yer aldığı anonim raporun, olayların çeşitli ayrıntılarına ve komutanlara verilen hediyelerin içerik bilgisine hâkim olması dolayısıyla Perugiah Marco Antonio adlı bir şövalyeye ait olduğu düşünölmektedir. Yazarın kimliğini ve yaşamını tam olarak bilemesek de eserinde yer alan ifadelerden hareketle onun inançlı, duygusal ve sadık bir asker olduğuna kanaat getirebiliriz.

Gravürlerin ve haritaların sıkça karşımıza çıktığı bu eserde özellikle anlatılan yerlerin, kişilerin ve savaşların görsellerinin yer almasının okuyucunun ilgisini çekmeye ve olayların zihinde canlanmasına yaradığı muhakkaktır. Zaten yazar tarafından da *okumakta olduğumuz hadiseyi hayal ederek olabildiğince zevk almamıza yardım etsin diye* haritaların eklendiği belirtilmiştir. Eserin nesnellik kaygısıyla yazılmış bilimsel bir eser değil öznele yaklaşımları içeren bir günlük olması dolayısıyla kendi türünde değerlendirilmesi gerekse de Sakız Adası, Bozcaada, Parga gibi önemli yerlerin haritalandırılmış olması ve savaşın seyri ile birlikte donanmaların dizilişinin ayrıntılı bir şekilde resmedilmemiş olması okuyucunun bilimsel açlığını gidermeye bir parça yardımcı olabilir. Editörler tarafından eklenmiş olan çeşitli gravürler ve resimler eserin zaten güçlü olan zihin tasavvuru oluşturma özelliğini desteklemiştir.

Yazarın doğal olarak olayları taraflı anlatması ve eserin bilimsel değerinin düşük olması bir kenara koyulduğunda XVII. yüzyılda yaşamış olan bir savaşçının günlüğünü okumak keyif vericidir. Savaşın hissettirdiği duygu yoğunluğu, ölümlerin ve yangınların sonucunda oluşan acı tablo, inançları gereği savaşa gelen askerlerin çektikleri zorluklar okuyucuya da hissettirilmektedir.

KIRKPINAR, M. (2023). İlk Çanakkale Zaferi: Vatikan Belgelerinden ‘‘Kapualı Priore General Bali Giovanni Bichi Komutasındaki Papalık Kadırgalarının 1657 senesinde Levant’taki Seyir Defteri, Vatikan Kütüphanesi, Chig.O.IV.57, Haz. Rinaldo Marmara, Canan Parmaksızoğlu Sami, Yenidoğu Yayınları, 2015.. ANKARAD, 4(8), 159-163.

Son olarak Türkçeye çeviri konusunda kelimelerin doğruluğundan ziyade anlatım karmaşasının önüne geçilebilmek için pek çok yöntem denenebileceğini eklemek istiyorum. Yer adlarının metin içinde Türkçe olarak kullanılması, olayların anlatım sırasına ve sadeliğine dikkat edilmesi, anlaşılamayan olayların Türkçe kaynaklar kullanılarak dipnotta bilgi olarak verilmesi gibi basit düzenlemeler belki bu değerli eseri okumayı ve anlamayı kolaylaştırabilirdi. Dış tahlilde de eserin basım yerinin ve ISBN numarasının belirtilmemiş olması içerikte olduğu gibi editöryal bazı eksiklikler olduğunu gözler önüne seriyor. Her ne olursa olsun Girit Savaşı’na dair böylesi bir kaynağın Türkçeye çevrilmiş olmasının literatüre katkı sağlama bakımından yararlı olduğu muhakkaktır.

Tarihsel Notlar / Historical Notes

**1628 YILINDA İSTANBUL'DAKİ İNGİLİZ
ELÇİLİĞİNİN DEVİR TESLİMİNE DAİR NOT**

Burak HECİN* & Mahmut Halef CEVRİOĞLU**

Öz: Bir araştırma notu niteliğindeki bu kısa çalışma, Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkileri özelinde teknik bir detayı açığa kavuşturmaya çalışmaktadır. İlgili yazında, İstanbul'daki İngiltere mukim elçiliğinin 1628 yılında el değiştirme tarihine dair karışıklık olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple mevcut çalışma İngiliz ve Osmanlı arşiv evrakına odaklanarak, sabık elçi Sir Thomas Roe yeni elçi Sir Peter Wyche'e görevini devrederken ne zaman sultanın huzuruna çıktıklarını saptayacaktır. Buna göre Peter Wyche 1628 Nisan ayı ortasında İstanbul'a gelmiş; Thomas Roe Haziran ortasında veda icazeti için Üsküdar'da sultanın elini öpüp Osmanlı başkentinden ayrılmış; ve Peter Wyche ise 23 Temmuz'da Topkapı Sarayı'nda sultanın huzuruna çıkmıştır. Bu hususta kaynakların dikkat çektiği önemli noktalar, eski ve yeni elçilerin görev devrinde birlikte sultan huzuruna çıkma ihtiyacı hissetmesidir. Osmanlı teşrifatı açısından önemli olan ise, Osmanlı idarecilerinin görevine yeni başlayacak olan elçiye alelade bir seremoni değil de Topkapı Sarayı'nda ziyafet eşliğinde gerçekleşen mutat protokolü uygulamak için ısrarcı olmalarıdır.

Anahtar Sözlükler: Sir Thomas Roe, Sir Peter Wyche, Sultan IV. Murad, Osmanlı-İngiliz Münasebetleri, Diplomasi Tarihi, Teşrifat

**A NOTE ON THE TRANSFER OF ENGLISH EMBASSY IN
ISTANBUL IN 1628**

Abstract: This note aims at bringing clarity to a technical detail with regard to Ottoman-English diplomatic relations. The related literature manifests confusion relating to the transfer of office between English ambassadors in Istanbul in 1628. Therefore, the

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü. e-mail: burakhecin@gmail.com. ORCID: 0009-0003-6506-1787

** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü. e-mail: halefcevrioglu@gmail.com. ORCID: 0000-0002-0079-8134

present study identifies the audience days of the departing ambassador Sir Thomas Roe and his successor Sir Peter Wyche with the Ottoman sultan by drawing on both English and Ottoman archival material. Accordingly, Peter Wyche arrived in Istanbul in mid-April 1628; Thomas Roe took audience with the sultan in Scutari (Asian shore) on 11 June, i.e., three days before his departure from the imperial capital; and Peter Wyche, in his turn, met the sultan in the Topkapı Palace on 23 July. The examination of the sources suggests that the departing and the incoming ambassadors originally felt obliged to meet the sultan together, even though they failed to do so in the end. Furthermore, the Ottoman administration insisted on applying the accustomed reception ceremony with a banquet in the Topkapı Palace in welcoming Sir Peter Wyche, rather than letting him have a less prestigious audience in Scutari.

Keywords: Sir Thomas Roe, Sir Peter Wyche, Sultan Murad IV, Ottoman-English Relations, Diplomatic History, Protocol

Giriş

XVII. yüzyıl Osmanlı-İngiliz diplomatik ilişkilerinden bir enstantane sunan bu kısa çalışma, bir İngiliz elçinin halefine İstanbul'da görev devrini tarihlendirmeyi amaçlamaktadır. Yakın zaman içerisinde Ahmet Tekin'in "Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye Verdiği Ahidnâmlere Dair Bazı Yeni Tespitler (1580-1675)" başlıklı makalesinde (s. 581, dipnot 14) değinildiği üzere,¹ görev süresi biten Sir Thomas Roe (g. 1621-1628) ve vazifeye yeni başlayacak olan Sir Peter Wyche'in (g. 1628-1638) ne zaman Sultan IV. Murad (1612-1640) tarafından kabul edildikleri literatürde tam olarak netleştirilememektedir. Hatta Thomas Roe'nun biyografisinde yeni elçi Wyche'in İstanbul'a Aralık 1627'de vardığı gibi hakikatten oldukça uzak bir ifade dahi yer almaktadır.² Dolayısıyla mevcut not kapsamında dönemin elçi raporları ve sair arşiv evrakı üzerinden elçilik görevinin devir teslim tarihine netlik kazandırılacaktır.

İngiltere Milli Arşivleri'nde (The National Archives) mahfuz evrak,³ Sir Peter Wyche'in yazmış olduğu raporları haizdir. Ayrıca, Osmanlı Arşivi'nde yer alan Büyük Ruznamçe fonundan (BOA, D.BRZ.d) 20683 numaralı bir hilat/teşrifat defteri de dönemin siyasi ekabiri ve elçilerine

¹ Ahmet Tekin, "Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye Verdiği Ahidnâmlere Dair Bazı Yeni Tespitler (1580-1675)", *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2 (2023), s. 574-586.

² Michael J. Brown, *Itinerant Ambassador, The Life of Sir Thomas Roe*, Lexington, University Press of Kentucky 1970, s. 164.

³ The National Archives [TNA], State Papers [SP], Turkey S.P 97, Bundle 14. TNA'dan çektiği evrakın görüntülerini paylaşan Doç. Dr. Ömer Gezer'e (Hacettepe Üni.) teşekkürlerimizi arz ederiz.

uygulanan Osmanlı teşrifatını aydınlatarak tarihlendirme çabalarına yardımcı olmaktadır. Böylelikle, Osmanlı idari yapısının yabancı elçilere uyguladığı teşrifata ilişkin daha önce üzerinde çok durulmamış ayrıntılara dair fikir edinmemiz de mümkün olmaktadır.

1. Peter Wyche'in İstanbul'a Gelişi

Venedik elçiliğinden öğrenildiğine göre Osmanlı başkentine İngiltere büyükelçisi olarak atanan Sir Peter Wyche, 1628 yılında İstanbul'a güçlü iki gemiyle geldi ve yanında kalay, biber, toz, samur vs. yanı sıra 600.000 riyal değerinde 10.000 Londra çuka ve 20.000 top Floransa sateni getirdi.⁴ Peter Wyche İstanbul'a 16 Nisan 1628 itibarıyla kesinlikle ulaşmıştır; ancak gemide birkaç gün bekledikten sonra karaya ayak basmış olması ihtimali göz ardı edilmemelidir.⁵ 16 Nisan tarihini Wyche'in Londra'ya yazdığı mektupları üzerinden kesin bir şekilde çıkartabiliyoruz.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Wyche'in İstanbul'dan Londra'ya (Lord Conway'e) ilk yazdığı mektup Jülyen takvime göre 8 Nisan 1628 tarihlidir. Fakat bu tarihi modern (Gregoryen) takvime çevirirsek, metnin 18 Nisan 1628'de kaleme alındığını fark etmekteyiz. Mektupta Wyche "ancak iki gündür ayakları[n]ın yere bastığını (*being but of two daies standing*)", kısaca 16 Nisan'da İstanbul'a indiğini yazar.⁶ Bu tarih Fransa elçisinin, 'Roe'yu ikame edecek olan yeni mukim elçi Wyche'in İstanbul'a vardığını' belirttiği 15 Nisan 1628 tarihine oldukça yakındır.⁷

Özetle Wyche 18 Nisan tarihli mektubunda yakın zamanda İstanbul'a vardığını; karaya çıkana kadar gemide beklediği süre zarfında Venedik balyosunun (it. *bailo*) ve Hollanda büyükelçisinin gönderdikleri beylerden hoş geldiniz iltifatı aldığını, karaya çıktıktan sonra da dönemin sadaret kaymakamı ve diğer Osmanlı ekabirinden gelen tebrikleri kabul ettiğini

⁴ "Venice: April 1623, 12-20", *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice, Volume 21, 1628-1629*, haz. Allen B Hinds, Londra, His Majesty's Stationary Office 1916, s. 52-63. Bundan sonra kısaca CSP, Venice, vol. 21. Raporun belirttiği 600.000 riyal gürüş çok yüksek bir meblağ olsa da metinde bu şekilde aktarıldığı için aynen muhafaza ettik.

⁵ İstanbul'daki Venedik elçiliği Wyche'in 10 Nisan'da geldiğini yazmaktadır. Bu durum akıllara elçinin 15-16 Nisan'da karaya ayak basmadan evvel 5-6 gün kadar iskelede, yani gemide beklediği ihtimalini getirir, CSP, Venice, vol. 21, s. 52-63.

⁶ State Papers, Turkey SP 97, Bundle 14, Folio (varak) 111. Bkz: Ek 1. Transkripsiyonu için, Ek 2.

⁷ Bibliothèque nationale de France, Ms Français, 16153, folio 39r: 17 Nisan 1628 tarihli mektup: "Monsieur, il est arrivé icy depuis deux jours un Amb[assadeur] D'angleterre quy vient pour resider à cette Porte en la place de celui quy s'en va./."

yazar. Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkmak için ise yirmi gün kadar bekleyeceğini (yani 10 Mayıs 1628 gibi huzura çıkacağını) ummaktadır.⁸

Lakin akabindeki gelişmeler pek de Wyche'in istediği şekilde gerçekleşmemiştir. 29 Nisan (Greg.) tarihli mektubunda Thomas Roe'nun kısa süre önce hastalık geçirmiş olduğunu belirten Wyche, bu hastalık sebebiyle huzura kabul tarihinin sarkmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Yine de Roe artık iyileşmiş olduğu için, yakında Sultan Murad'ın elini öpeceğinden ümitlidir.⁹ Bu ifade dolaylı olarak, ülkesine geri gidecek elçinin (Roe) veda icazeti için sultanı görmesinin, görevine yeni başlayacak elçinin (Wyche) sultanın elini öpmesiyle aynı anda gerçekleşmesi gerektiği izlenimini vermektedir. Yani Roe'nun Osmanlı teşrifat sisteminden çıkışı hasebiyle gerçekleştireceği görüşmeyle, Wyche'in bu sisteme dahil olma vesilesiyle gerçekleşecek olan görüşmenin farklı günlere değil, birebir aynı ana denk getirilmesi istenmektedir.

2. Thomas Roe'nun Huzura Kabulü

Anlaşılan o ki Wyche'in bu beklentisi de karşılanabilmiş değildi. 24 Haziran 1628 (Greg.) tarihli raporunda Wyche huzura kabul meselesine dair olan biteni ayrıntılı bir şekilde ele alır:¹⁰ 14 Haziran'da İstanbul'dan gemiye binip ayrılan Thomas Roe, yeni İngiliz elçiyi sultana takdim edemeden gitmiştir. Zira her ne kadar Roe bu ilk huzura kabul merasiminde Wyche'in yanında bulunmak istese de, evvela araya giren Ramazan ayından (5 Mayıs-3 Haziran 1628) dolayı merasim ertelenmiş, ardından da IV. Murad'ın Üsküdar'daki bahçe köşklerinden birinde istirahat çekilmiş olmasından dolayı merasim tarihinin belirsizliği iyice artmıştı. Roe ise uzun süre boyunca yeni bir gemi bulamayacağını bildiği için daha fazla bekleyerek limanda mevcut bulunanı kaçırmak istememiş, o sebeple de sultanın Topkapı Sarayı'na dönüşünü beklemeden kendisiyle Üsküdar'da özel bir görüşme yapmıştı. Wyche, öte yandan, kendisinin Üsküdar'da sultanla buluşmasına müsaade verilmediği, çünkü görevine yeni başlayacak bu elçiyi “Büyük Saray'da [Topkapı'da] ziyafetle birlikte mutat muamele uygulanacağı” haberini vermektedir.¹¹

⁸ TNA, State Papers, Turkey SP 97/14, folio 111r-v.

⁹ TNA, State Papers, Turkey SP 97/14, folio 121r: “A late indisposition of sir Thomas Roe's hath bin an impediment that I have not yet had my Audience, but now that he is recovered yt will (I presume) be procured with in few days.”

¹⁰ TNA, State Papers, Turkey SP 97/ 14, folio 156r: (14/24 Haziran 1628). Ayrıca bkz., Samuel Richardson (ed.), *The Negotiations of Sir Thomas Roe*, 1740, s. 817.

¹¹ TNA, State Papers, Turkey SP 97/ 14, folio 156r: (14/24 Haziran 1628) “soe as he [Roe] was forced to take privately his leave of the Gran Sig[nor] in one of those garden houses

Mevcut Osmanlı evrakı da bu duruma şahitlik eder. 11 Haziran 1628 tarihli bir teşrifat kaydı Üsküdar bahçesinde padişahın elini öpme törenindeki hilatların, “giden eski İngiltere elçisi ve gelen yeni elçi” hasebiyle verildiğini not etmektedir. Ne var ki el öpme merasimine katılan elçilik maiyetindekilere verilen hilatlar arasında en yüksek kalitede olanın (ser-aser, â`lâ, altunum-gümüşüm) sayısı iki değil, birdir.¹² Bu da törendeki tek elçinin Thomas Roe olduğunu, yani Wyche ile birlikte huzura çıkmadığını doğrular niteliktedir. Roe bu durumda 11 Haziran'da sultanın elini öpüp, İngiltere kralına yazılan ve masraf kaydı 13 Haziran'da teşrifat defterine girilen name-i hümayunla birlikte,¹³ 14 Haziran'da ülkesine dönmek için Wyche'yi getirmiş olan gemiyle (*Sampson*) yola çıkmıştır.¹⁴

3. Peter Wyche'in Huzura Kabulü

Sir Peter Wyche'in huzura kabulü, haliyle halefinin eşliği olmadan gerçekleşmek durumunda kalmıştır. Venedik elçisinin (balyosun) raporundan anladığımıza göre Wyche'in önündeki bir sonraki engel sadaret kaymakamanın gut hastalığı yüzünden huzura kabulün ertelenmeye devam etmesiydi. Yine de balyos 5 Ağustos tarihli raporunda, Wyche'in nihayet sultanın elini öptüğünü ve 38 parça kıyafet ile dört güzel tüfek hediye sunduğunu yazmaktadır. Lakin yine de el öpme seremonisinin tarihi belirtilmiş değildir.¹⁵

Bu duruma yine İngiliz büyükelçinin kendisi açıklık getirir. Wych'in kaleme aldığı basılmış bir rapordan öğrendiğimize göre kendisi padişahın huzuruna 23 Temmuz 1628'de çıkmıştır.¹⁶ Keza Osmanlı arşiv kaydı da bire bir 23 Temmuz tarihinde sultanın elini öpmek için İngiltere elçisi ve maiyetine divanhanede verilen hilatlara işaret eder.¹⁷ Kısaca Roe'nun huzura çıkışından kırk gün kadar sonra Wyche ancak sultanı görebilmiştir.

Değerlendirme

Kronolojiyi toplamak gerekirse 1628 Nisan ayı ortasında İngiltere'nin yeni atanan büyükelçisi Wyche İstanbul'a gelmiş; eski elçi Roe 11

which would not bee permitted unto mee, because they will observe with mee the ancient custome of entertainment in the Gran Seraglio (Topkapı) with a banquet”.

¹² BOA, D.BRZ 20683, s. 113.

¹³ BOA, D.BRZ 20683, s. 115.

¹⁴ Michael Strachan, “Sampson’s Fight with Maltese Galleys, 1628”, *The Mariner’s Mirror*, 55, 3 (1969), s. 281-289; TNA, State Papers, Turkey SP 97/ 14, folio 156r: (14/24 Haziran 1628).

¹⁵ “Venice: August 1628, 1-9”, *CSP*, Volume 21, ss. 198-217. British History Online, erişim 10 Aralık 2023, <http://www.british-history.ac.uk/cal-state-papers/venice/vol21/pp198-217>.

¹⁶ Richardson (ed.), *The Negotiations*, s. 823.

¹⁷ BOA, D.BRZ 20683, s. 132.

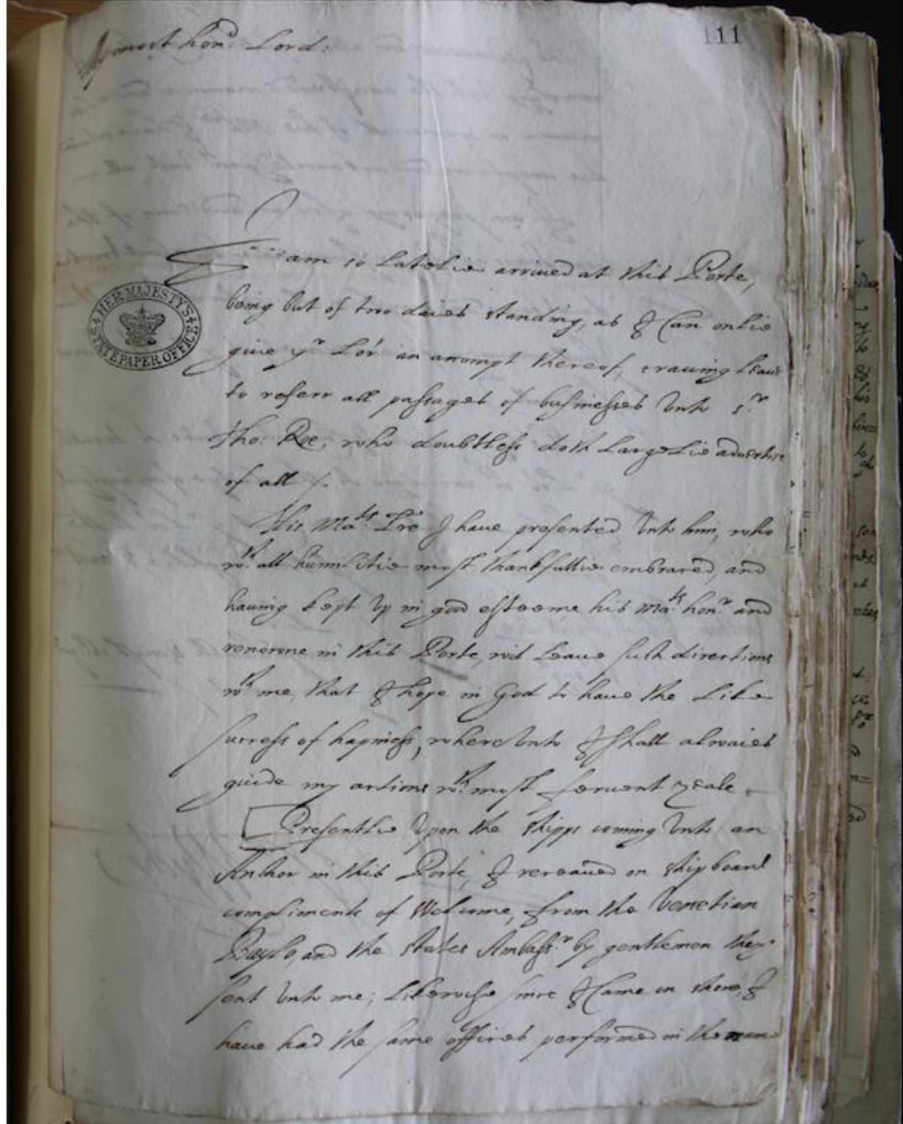
Haziran'da tek başına Üsküdar'da Sultan IV. Murad'ın elini öpüp 14 Haziran'da İngiltere'ye dönmek için gemiye binmiş ve Wyche de 23 Temmuz'da Topkapı Sarayı'nda sultan tarafından kabul edilmiştir. Kısaca Wyche'in şehre gelişinin ardından sultanı görmesi üç aydan fazla sürmüştür.

Osmanlı başkentinde görev yapan elçiler, sultanı iki defa görme şansını elde ediyorlardı: İstanbul'a ilk gelişlerinde ve ülkelerine dönüşlerinde sultanın huzuruna çıkmaları mutlak uygulamaydı.¹⁸ Ancak Roe ve Wyche geliş ve dönüş merasimlerini aynı ana denk getirmek istediklerinde, Osmanlı yönetimi tarafından olumsuz yanıt almışlardı: makamına yeni geçmiş olan Wyche, Topkapı Sarayı'nda ziyafet ile ağırlandı. Her ne kadar Roe'nun veda icazeti için Üsküdar'da el öpmesine izin verildiyse de, Osmanlı diplomatik sistemine ilk defa dahil edilecek Wyche için teşrifat/protokol nizamından taviz verilmemiştir. Belli ki Osmanlı idaresi sembolik iletişimin, yani sarayı ve sarayda gerçekleşecek törenin ihtişamını gösterebilmenin, üç aylık beklevişe değdiğini düşünmüştür.

¹⁸ Gábor Kármán, "Sovereignty and Representation: Tributary States in the Seventeenth-Century Diplomatic System of the Ottoman Empire", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, haz. Gábor Kármán ve Lovro Kuncevic, Leiden, Brill 2013, ss. 155-185.

EK 1: Sir Peter Wyche Tarafından Kaleme Alman 18 Nisan 1628 (Greg.) Tarihli Mektup

TNA, SP 97/14, f. 111r.

TNA, SP 97/14, f. 111v.

of the Commission and others of this English Ministry
according to the accustomed manner and in the
name in remembrance of his Majesty I have retained
the acceptance and acknowledgment but all
I am preparing for an audience of the
Grandson or of your grace may be about twelve
days hence and must in all conforme with their
that manner of ceremonies as ye Lo^{rs} knowes
full well
This being what I cannot abide to trouble
ye Lo^{rs} in according to the duty of my employment
I forbear what else and commend ye Lo^{rs} to the
gracious protection of that mightie & most
Excellent King of Great Brittain
London the 29 of April 1628
Wth ang^l
I^e Lo^{rs}
most humble & most obliged
servant
— J^r Wyche

EK 2: Sir Peter Wyche Tarafından Kaleme Alınan 18 Nisan 1628 (Greg.) Tarihli Mektubun Transkripsiyonu

[TNA, SP 97/14, f. 111r]

I am so lately arrived at this Porte, being but of two daies standing, as I can onlie give y[ou]r Lor[dshi]p an accompt thereof, craving leave to referr all passages of businesses unto Sir Tho[mas] Roe, who doubtless doth largely advertise of all.

His Ma[jesty]s l[ett]re I have presented unto him, who with all humilitie most thankfully embraced, and having kept up in good esteeme his Ma[jestie]s hon[ou]r, and renowne in this Porte, wil leave such directions with me, that I hope in God to have the like success of hapiness, where unto I shall alwaies guide my actions with most fervent zeal[e].

Presentlie upon the ships coming unto an Anchor in this Porte, I received on ship board compliments of Welcome, from the Venetian Baylo and the states Ambass[ado]r by gentlemen they sent unto me; likewise since I came on shore, I have had the same offices performed in the name

[TNA, SP 97/14, f. 111v]

of the caymmacam and other of this Emper[or]'s ministers according unto the accustomed manner and in like manner in memoriall of his maje[st]ie. I have returned due acceptance and acknowledgem[en]t unto all.

I am preparing for an audience of the Gran Señor, which I presume maie be about twentie daies hence, and must in all conforme unto their usuall manner of ceremonies,as y[ou]r Lord[shi]p knows full well.

This being what I cannot avoide to trouble y[ou]r Lord[shi]p with according to the dutye of my imploym[en]t I forbear what ells, and Comit y[ou]r Lord[shi]p to the gracious protexion of th[e] almighty, & rest

Constan[tino]ple, the 8th of Aprill 1628

St[il]o ang[li]ae

Y[ou]r Lor[dshi]p[']s most humble & most obliged Servant

P[ete]r Wyche

Belgeler / Documents

ALMANYA NASIL DİRİLDİ VE HARBE HAZIRLANDI?

Günümüz Türkçesine Aktaranlar:

Ökkeş NARİNÇ* & Abdurrahim ŞAHİN & Zeynep GENÇ*** &
Azranur TAHİRLER**** & Melis AYTEKİN*******

Öz: TBMM Kütüphanesi kataloglarında yer alan bu eser, 1911 yılında Fransızca'dan-Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya'nın durumunu genel manada değerlendiren bir kitapçık özelliğine sahiptir. Kitapçığın ilk kısmında mütercimim Osmanlı aydınlarına ve İslam ümmetine yönelik seslenişleri, uyarıları ve tavsiyeleri yer almaktadır. Sedan Muharebesi'nde Prusya'nın elde ettiği başarı ve Almanların yaşadığı zorluklar kitapçığın sonraki bölümünü oluştururken devamında Almanlara vatan sevgisinin nasıl aşılandığı ve bu sayede zorlukların üstesinden gelinebileceği detaylıca ele alınmıştır. Kitapçıkta aynı zamanda Almanya'daki cemiyetlerin durumlarına ve faaliyetlerine de değinilmiş, Alman vatanperverliği söz konusu dönem çerçevesinde yorumlanıp değerlendirilmiştir. Hatme kısmında ise Osmanlı Devleti ile Almanya kıyaslanıp devletin büyüklüğünden ve İslam alemindeki etkinliğinden söz edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin aydın kesimine daha çok çalışması için uyarılarda bulunulmuştur. Yazı dili Osmanlı Türkçesi olan 1911 tarihli bu kitapçık, Latin alfabesiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca bu çeviriye ek olarak günümüzde kullanımları azalan ve karşılıkları unutulmuş

* Doç. Dr. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi ABD., onarinc@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9486-8956.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, sahinabdurrahim61@gmail.com, ORCID: 0009-0009-8841-9335.

*** Lisans Öğrencisi, TNKÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, zeyneppgenc01@gmail.com.

**** Lisans Öğrencisi, TNKÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, azranurtahirler0@gmail.com.

***** Lisans Öğrencisi, TNKÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, melisaytekin@icloud.com.

olması muhtemel kelimelerin anlamları, dipnot şeklinde sayfaların alt kısmına eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Prusya, Almanya, Fransa, Osmanlı Devleti, Napolyon, Bismarck.

HOW WAS GERMANY RESURRECTED AND PREPARED FOR WAR?

Abstract: This work, which is included in the catalogs of the Turkish Grand National Assembly Library; It was translated from French into Ottoman Turkish in 1911. It has the feature of a booklet that evaluates the situation in Germany in general terms before the First World War. The first part of the booklet contains the translator's addresses, warnings and recommendations to the Ottoman intellectuals and the Islamic Ummah. The success achieved by Prussia in the Battle of Sedan and the difficulties experienced by the Germans constitute the next part of the booklet, and how the love of homeland was instilled in the Germans and how the difficulties could be overcome in this way is discussed in detail. The booklet also touched upon the situation and activities of the societies in Germany, and German patriotism was interpreted and evaluated within the framework of the period in question. In the Hatme section, the Ottoman Empire and Germany are compared and the size of the state and its effectiveness in the Islamic world are mentioned. In addition, warnings were given to the intellectuals of the Ottoman Empire to work harder. This booklet, dated 1911, written in Ottoman Turkish, was translated into Turkish using the Latin alphabet. In addition to this translation, the meanings of words whose use has decreased today and whose equivalents may have been forgotten have been added at the bottom of the pages in the form of footnotes.

Key Words: Prussia, Germany, France, Ottoman Empire, Napoleon, Bismarck.

A.Detarih

Harbe Nasıl Hazırlanıyor?

ALMANYA NASIL DİRİLDİ?

Mütercimi:

Recai

“Devlet; hakikat-i beşeriyenin fevkinde bir devlet”

“Mutlakadır; yeryüzünde inha bir kudrettir.”

Hegel

“Millette hay olan her kuvvet; devletin imlasına”

“hizmet için müsabaka edecektir.”

Hegel

Mukaddime

Osmanlı Mütefekkirînine¹!

Hitab pek cüretkarane, küstahâne ‘ad olunacaktır. Fakat Osmanlı milletinin, İslam ümmetinin düştüğü girive-i² inkıraz³ o kadar derin, o kadar mühlik⁴ bulunmaktadır ki sırf bu tehlike-i ‘uzmayı⁵ birkaç senedir acı acı duymak elemeleri, şiddet bula bula nihayet bu acıları duyup milleti agah⁶ etmesi lazım gelenlere bir hasbihal⁷, bir istirahat⁸ ve belki de hakiki bir tazarruda⁹ bulunmak için bu hitab-ı mütecasiraneye¹⁰ sevk etti. Hükümet-i sabıka zamanında mutlakiyet-i idare olanca istibdadiyla¹¹ te’lifat-ı¹² fikriye, edebiyeye ve hatta fenniye-yi taht-ı nezarete almıştı. Vatan, millet, istikamet, hamiyet¹³ ve emsali¹⁴ sözler; kâle ve kaleme gelemeyen yazılanı, yazılmayanı, olanı biteni tenkid¹⁵ etmek ve ihtiyacatımız¹⁶ budur demek hem nabemahal¹⁷ ve hemde gayr-ı mümkün idi. Fakat beş seneden beri, tahlis-i¹⁸ vatan ve terakki-yi¹⁹ millet hakkında yazılacak asâr²⁰ için serbesti-yi matbuata²¹ malikiz. Ey vatanperver

¹ Düşünür.

² Çıkılmaz yol, çıkılmaz sokak, içinden çıkılmaz durum.

³ Sönme, çökme.

⁴ Öldürücü.

⁵ En, pek, çok, büyüklük.

⁶ Haberdar olmak, bilmek.

⁷ Karşılıklı sohbet etme.

⁸ Rica etme, isteme.

⁹ Yalvarma, yakarma, tövbe etme.

¹⁰ Bir işi veya davranışı yapmaya kalkışan, yeltenen, cüret eden.

¹¹ Baskı rejimi.

¹² Kaleme alınmış eser.

¹³ Gayret.

¹⁴ Benzeri.

¹⁵ Eleştiri.

¹⁶ Gereksinimler.

¹⁷ Yersiz.

¹⁸ Kurtarma.

¹⁹ İlerleme, artma, yükselme.

²⁰ Eserler.

²¹ Matbaada basılmış şeyler.

edeba²², ulema²³, füzela-yı²⁴ millet! Ey Osmanlı mütefekkirini! Rica ederim bu hitab ve su'alimi²⁵ ma'zur²⁶ görünüz, ne yazıldı?...

Birçok şeyler yazıldı. Fakat bunların ekserisi²⁷ hezeliyyat,²⁸ şahsi²⁹ münaza'at,³⁰ tahkirat-i³¹ mütekkabile,³² hülasa³³ redait-i³⁴ ahlakiye ikaz³⁵ ve tenmiye³⁶ edecek şeylerden ibaret değil mi? Birçok mahrumiyetlere ma'ruz kalmış zincirbendler, serbestiye nail oldular mı, en çok muhtaç oldukları şeyi ararlarmış. İnsaf³⁷ edilsin, Osmanlı milletinin, İslam ümmetinin bunlardan mı ibaret idi? Bizler, hele matbuata serbesti verilsin ne ediplerimiz ne ulemalarımız ne mütefekkirlerimiz vardır; onlar neşriyata³⁸ başladılar mı millet birkaç sene içinde başka türlü duygularla, fikirlerle mütehassis³⁹, mütefekkir olmaya başlar der idik. Hayfa⁴⁰ ki ferdayı inkılapta, nasıl ki, ruhu ebedü'l-abâd-ı şâd olsun, Edib-i⁴¹ Azam Kemal merhumun 20-30 sene evvelki vatan şarkısı, vatan tiyatroları ve emsali vatanperverane yazılarıyla çıktıysak hemanü'l-anda o haldeyiz, beş senedir yazılan asâr-ı edebiyenin, eş'arın⁴² ekserisi, ahlakı muhill,⁴³ bazıları adeta

²² Edebiyatçılar.

²³ Alimler.

²⁴ Erdemliler.

²⁵ Soru.

²⁶ Özürlü.

²⁷ Çoğu.

²⁸ Hikaye, öykü, şaka.

²⁹ Kişisel.

³⁰ Çatışmalar, çekişmeler.

³¹ Hakaret etme.

³² Karşılıklı.

³³ Özet.

³⁴ Kötülük, bayağlık.

³⁵ Uyarılma.

³⁶ Ateş içine odun atma, büyütme.

³⁷ Acıma.

³⁸ Yayınlar.

³⁹ Duygulu.

⁴⁰ Yazık.

⁴¹ Edebiyatçı.

⁴² Kafiyele sözler, dörtlük.

⁴³ Bozan, hâlel getiren.

müstehcen⁴⁴ idi. Rub'-ı⁴⁵ asır evvel “Edebiyat namı altında neşr⁴⁶ olunmadık rezalet kalmadı” denerek o zamanki muharririn⁴⁷ tezyif⁴⁸ edilmişti; zannederim o hal bu günler için dahi baki ve devr-i dilârâ-yı meşrutiyet gibi artık söylenmesi bu itibarla birazda gülünç olmaya başlayan bir devr-i hürriyet için bi'n-nisbe tezyif-i mezkûr⁴⁹ daha münasib⁵⁰ ve musibedir.⁵¹ Edib değilim, vazife-i meşguliyet ve mesleğim bi'l-fil⁵² edebiyat ile iştigale⁵³ müsait değildir.

Yalnız şu kadar var ki ben de bir Osmanlıyım, ben de Osmanlılığın naçiz⁵⁴ bir mütefekkiriyim. Evliya-yı mütefekkirine mütala'at⁵⁵ ve tahsisatımı velev acı olsun, arz edersem bendeki hulus⁵⁶ ve maksattaki samimiyet dolayısıyla ma'zur görüleceğime ümidvarım:

Herkes milletin, devletin selameti için birçok şeyler duyuyor, tenkid edip gidiyor, Bab-ı Ali böyle yapaydı, cihet-i askeriyye şöyle çalışaydı, falan nezaret böyle tedbir kullanaydı şöyle olur böyle giderdi deniyor ve her nezarete her daireye her memura kabahat bulunuyor, sonra da “Millet; layık olduğu hükümete maliktir” nazariyesiyle⁵⁷ bütün millet mes'ul⁵⁸ ve mu'ateb⁵⁹ oluyor. Ey hakiki Osmanlı vatanperver edib ve şairleri, ey Osmanlı mütefekkirini, acaba sizlere düşen bir vazife yok muydu? Sizler elleri bağlı duracak ahkam âleme yalnız tâbi⁶⁰ ve esir mi kalacaksınız! Birkaç şehvani⁶¹ şairlere meydanı boş mu bırakacaksınız! Onların kalemi

⁴⁴ Kötü, çirkin.

⁴⁵ Çeyrek.

⁴⁶ Yayınlama.

⁴⁷ Yazar.

⁴⁸ Bir şeyi küçültmek, değersiz göstermek, alay etmek.

⁴⁹ Zikredilen, adı geçen.

⁵⁰ Uygun.

⁵¹ İnsanın başına ansızın gelen belâ, felâket, dert, sıkıntı.

⁵² Fiili olarak, gerçekten, bizzat.

⁵³ Uğraşı.

⁵⁴ Değersiz.

⁵⁵ Görüş, inceleme.

⁵⁶ İçtenlik

⁵⁷ Uygulamaya bağlı olmayan, düşünce alanında kalan soyut bilgi.

⁵⁸ Sorumlu.

⁵⁹ Azarlanan, paylanan, takdir edilen.

⁶⁰ Bağlanan.

⁶¹ Hırslı.

kırılacak zaman ne vakit gelecek? Sizlerin milleti irşad⁶² ve ihsas⁶³ edecek, yaşamak, yükselmek fikirlerini ilkâ⁶⁴ edecek zamanınız ne vakit irişecektir?... Korkarım ki pek geçe kalacaksınız!...

Ferda-yı inkılapta tanıdığım birkaç muharrir ve şaire kemâl-i tevazu ve ihtiramla⁶⁵ fikirlerimi söyledim. Osmanlı milleti, ansızın bir inkılab karşısında bulundu. Millet, şekl-i hükümet-i hazırâyı tanımaz, ihtiyacatını bilmez, hissiyat-ı vatanperverane ve milliyeyi pek az tanır, bu ali himmet, fedakar, kahraman millet, senelerden beri gördüğü zulümler neticesi fedakarlık hislerini de nispeten gaib⁶⁶ etmiştir, menfaat-i⁶⁷ umumiye ve hususiyeyi tefrikten⁶⁸ acizdir, hülasa hayat nevindeki vazifesini bilmez. Bu yeni fikirler, bu yeni hisler, her gün muhtaç oldukları bir lisan⁶⁹ ile kâh manzum⁷⁰, mensur⁷¹ şiirler (veya şarkılar) halinde, kah makale, roman, tiyatro tarzında yazılmalı, fakat mütemadiyen yazılmalı. Bu mutala'ayı⁷² her bir muhattabım tasvib⁷³ ve tasdik⁷⁴ ediyor doğrusu ya gizlenemez bir şemme-i⁷⁵ hüccab bile göstererek: “Bunları kimseye anlatmak mümkün olmuyor; bu aralık hayât-ı matbuatta şahsi ve firka münaza'atından ziyade revac⁷⁶ bulan bir şey yoktur” diyordu. Evet doğrudur, müşterisiz meta⁷⁷ zayıdır.⁷⁸ Fakat niçin bizim üdeba ve füzulamız⁷⁹ fedakarlıkları yalnız memuriyeti itibarıyla büyük olanlardan veya saireden bekliyorlar ve tenkid ediyorlar? Biraz da kendileri fedakârlık etmelidirler. Bütün ihtiyacat-ı

⁶² Doğru yolu gösteren.

⁶³ Hissettirme.

⁶⁴ Atma.

⁶⁵ Saygı, hürmet.

⁶⁶ Kayıp.

⁶⁷ Çıkar.

⁶⁸ Ayırma.

⁶⁹ Dil.

⁷⁰ Nazmedilmiş.

⁷¹ Manzum olmayan, vezinsiz.

⁷² Okuma, görüş, inceleme.

⁷³ Uygun görme.

⁷⁴ Onaylama, doğrulama.

⁷⁵ Çok az.

⁷⁶ Yaygınlık, sürüm.

⁷⁷ Mal, eşya.

⁷⁸ Kaybolan.

⁷⁹ Erdemliler, bilginler.

mübreme⁸⁰ içinde derhal is'afi⁸¹ elzem⁸² iki şey vardır: Vatanperver mektebler, vatanperver edebiyat. Hiç kimseye hafi⁸³ değildir ki Almanya'yı haziz-i⁸⁴ inkırazdan evc-i⁸⁵ taaliye⁸⁶ is'ad⁸⁷ eden de bu iki unsur mühimdir. Bunların birincisi Maarif Nezareti'ne aittir. Ancak ben nezaretlerden pek bahsetmek istemem. Çünkü o nezaretlere bu samimi ihtiyaçları vatanperverane, nifak⁸⁸ ve nizadan⁸⁹ âri⁹⁰, ferfecilikden beri bir lisan-ı hakiki-yi edebi ile yine ediblerimiz,⁹¹ şairlerimiz, mütefekkirlerimiz anlatabilirler. Bir defa yazmaktan ne çıkar? İki defa on defadan yüzlerce defadan bile bir şey çıkmaz. Asırlardan beri bu ihtiyacı derk⁹² etmemiş olan milletin, hükümetin kuvve-i mefkuresi elbet o kadar mülayim⁹³ olamaz. Mütefekkirler kemal-i sabır ve te'enni⁹⁴, fakat temami-yi faaliyet ve sebat ile her gün birbirini okşar, himaye eder mütala'at ile kah hükümete hitab edip milletin yaralarını sarmasını yalvarmalı; kah millete rica ile, nasıl iktisab-ı⁹⁵ feyz⁹⁶ ve irfan etmesi lazım geleceğini, nelere çalışacağını, kendisinin ne yapması lazım geleceğini ve hükümetten neleri, nasıl bir lisan ile talep etmesi iktiza⁹⁷ edeceğini öğretmeli! Bunların alimi usandırmaması için dahi her an bir şekl-i nevin⁹⁸ ve letif vermeli, sanayi-yi edebiyeye müracaat etmeli. Fikrimce hikayeler, hakiki sahneler, romanlar tiyatrolar, edebi vatanperverane olmakla beraber her birindeki

⁸⁰ Kaçınılmaz, zorunlu.

⁸¹ Rica kabul etme.

⁸² Gerekli.

⁸³ Gizli.

⁸⁴ En aşağı, en alçak yer.

⁸⁵ Doruk, zirve.

⁸⁶ Yükselmek, yücelmek.

⁸⁷ Yükselme.

⁸⁸ İkiyüzlülük.

⁸⁹ Kavgadan.

⁹⁰ Uzak.

⁹¹ Edepli, edebiyatçı.

⁹² Anlama, kavrama, idrâk etme

⁹³ Yumuşak.

⁹⁴ Yavaşlama.

⁹⁵ Çalışarak kazanma.

⁹⁶ Bereket, bolluk.

⁹⁷ Gerekleme, ihtiyaç.

⁹⁸ Yeni.

mevzu⁹⁹ bir fikr-i ulviyi¹⁰⁰ bir haslet-i¹⁰¹ mühimme-i milliyeyi halka ilham¹⁰² ve telkin¹⁰³ için olursa hassasiyet itibarıyla garblılara faik olan şarklılara daha ziyade tesir¹⁰⁴ bahşolur. Hususen bizler istihale¹⁰⁵ devresini geçirmekteyiz. Menkulattan¹⁰⁶ ma'kulata¹⁰⁷ daha seri ve sehil¹⁰⁸ geçebilmek için biraz da siyaset-i fikriye ve edebiye kullanmalı. Ben öteden beri bizde edebiyatın her şeyden ziyade hizmet edebileceğine kanaat-ı kamile ile iman edenlerden idim. Fakat ahiran¹⁰⁹ Fransızca risalet-i mevkuteden¹¹⁰ birinde neşr olunan bir makale “Almanlar harbe nasıl hazırlanıyor” bu imanıma bir kat daha kuvvet verdi. Zaten bizlerde adettir. Bir fikir beyan olundu mu? Frenk fikri olmadıkça makbul¹¹¹ değil, merdud¹¹² veya hiç olmazsa şayan-ı¹¹³ tezyiftir.¹¹⁴ Bu nice zamandır düşündüğüm şeylerin bir Fransız mütefekkeri tarafından ehemmiyetli bir risalede gayet vakıfane ve tarihe müstenid¹¹⁵ olarak yazıldığını okuyunca büyük bir ferah ve inbisat¹¹⁶ hissettim. Hemen tercümesine şıtab¹¹⁷ ile Osmanlı mütefekkerinine ihda¹¹⁸ etmeye karar verdim. Niyetim halis

⁹⁹ Konu.

¹⁰⁰ Yüce.

¹⁰¹ Huy.

¹⁰² Esin.

¹⁰³ Öğretme.

¹⁰⁴ Etkileme.

¹⁰⁵ Değişim.

¹⁰⁶ Nakledilenler.

¹⁰⁷ Akli bilgiler.

¹⁰⁸ Hızlı ve kolay.

¹⁰⁹ Son zamanlarda.

¹¹⁰ Zamânı belli olan, ay, hafta gibi belli zaman aralıklarıyla neşredilen dergi vb.

¹¹¹ Kabul edilen.

¹¹² Reddedilmiş.

¹¹³ Layık.

¹¹⁴ Değersiz göstermeye çalışma, aşağılama, küçültme.

¹¹⁵ Dayanan.

¹¹⁶ Genişleme.

¹¹⁷ Çubukluk.

¹¹⁸ Hediye etmek.

olduğu için bu cüretimin dahi müteakiben¹¹⁹ halisane¹²⁰ telakki¹²¹ olunacağına şüphem yoktur.

Makale okunca görülür ki Prusya hükümeti, 1806'da Napolyon'un dest-i¹²² kahhar-ı¹²³ dahiyanesine dayanamayarak Fransa'nın bir vassalı oldu ve eski, muazzam Prusya yerine küçük bir Prusya kaim¹²⁴ oldu. Prusyalılar, milliyetlerini unuttular. Napolyon'un namıyla, tabiiyetiyle¹²⁵ iftihar¹²⁶ etmek istediler. Prusya'nın ortak besilediği mahdud¹²⁷ asker Fransız krallarının saye-i¹²⁸ azimet ve muhabbetinde yaşamış ve Napolyon için harb etmeye ahd¹²⁹ ve misak¹³⁰ etmişti. Fakat Prusya hükümdarının dahi arzusuna muhalefetiyle Ceneral York Napolyon'a isyan etmiş ve bilahere¹³¹ krallarının dahi iltihakıyla¹³² bütün Prusya milleti kıyam¹³³ etmişti. Bu kıyama hazırlayan işte bütün Prusya mütefekkirleri ve onların içinde de en ziyade edibleri, şairleridir. Fransız muharririnin¹³⁴ dahi beyan ettiği vechle¹³⁵ Fransızlar, Prusyalıların ordularını, azimetlerini, kuvvetlerini, her şeylerini mahvettiler, fakat izale¹³⁶ edemedikleri bir şey vardı; "ruh-ı tefekkür¹³⁷". Alman mütefekkirini, milleti nasıl tahlis¹³⁸ etmek lazım geleceğini düşündüler ve aynı fikir, aynı prensip, aynı

¹¹⁹ Karşılıklı olarak.

¹²⁰ İçtenlikle.

¹²¹ Anlamak, değerlendirmek.

¹²² El.

¹²³ Kahredici.

¹²⁴ Yerine geçen.

¹²⁵ Tabi olmak.

¹²⁶ Övünmek.

¹²⁷ Sınırlı.

¹²⁸ Gölge.

¹²⁹ Yemin.

¹³⁰ Sözleşme.

¹³¹ Nihayet, sonunda.

¹³² Katılma, karışma.

¹³³ Kalkma, ayaklanma.

¹³⁴ Yazar.

¹³⁵ Uygun, lâıyk, münasip.

¹³⁶ Giderme, yok etme, ortadan kaldırma.

¹³⁷ Fikretme, düşünme.

¹³⁸ Kurtarma.

maksatla müttehidü'l-âmâl¹³⁹ olarak çalıştılar. Alman edebiyatında muvaffakiyatı¹⁴⁰ te'min¹⁴¹ eden dahi üdebanın bolluğu ve birliği idi. Bu babda fazla icâle-i¹⁴² kaleme lüzum görmem; Eserin mütala'ası her şeyi belağan ma-beliğ tebyine¹⁴³ kafidir. Ancak Osmanlı mütefekkirin, üdeba ve şuarasından¹⁴⁴ Osmanlı milleti, İslam ümmeti namına ferden mine'l-efrad olmak itibariyle ricam: Bir araya gelmek, bir program tanzimi¹⁴⁵ ile işe başlamak ve ondan sonra ileriye yürümektir. Programsız mekteb, idare ve saire nasıl te'min-i istikrar edemezse, programsız bir edebiyat dahi pek az semere bahş olur. Ve ekseriyen emsali vechle muzır¹⁴⁶ olur. Fakat Allah aşkına olsun, bu zevat-ı¹⁴⁷ fırka hissiyatıyla, şahsiyattan tecerrüd¹⁴⁸ etmeli, kendilerini milletin terakki ve ta'alisı için feda etmelidirler. Şimdiye kadar bi-hasbü'l-ahkâm nankör tanınmış olan bu millet, kadar dani¹⁴⁹ vazifesinin suret-i tatbikini de saye-i edebiyatta elbette öğrenebilir. Edebiyatsız, yani hissiz, fikirsiz bir millet nasıl yaşayabilir. Osmanlı ordusu zafer borularını çalabilmek için yalnız ordunun talim ve terbiyesi kafi¹⁵⁰ gelmez, milletin yetişmesi lazımdır. Umum-ı milletin, yani halkın zabitleri,¹⁵¹ mürebbileri,¹⁵² kumandanları, mütefekkirin, üdeba-i şuaradır. Evvela onlar talim ve terbiyeye başlayacaklar, onlar zafer boruları çalacaklar ki, o milletin efradından¹⁵³ mürekkebe olan Osmanlı ordusu da zafer borularını çalabilsin. Muzafferiyet hissini taşımayan, büyüklüğünü duymayan, duyamayan bir millet, nasıl olur da galip ve muzaffer olur?....

Üdebamıza akıl öğretmek gibi olmasın ama rica ederim milletin yetişmesi için yazılacak âsârın mümkün olduğu kadar sade bir lisanla yazılmasına

¹³⁹ Ortak istekle, birleşerek.

¹⁴⁰ Başarı.

¹⁴¹ Gerçekleştirme.

¹⁴² Dolaştırma.

¹⁴³ Açık açık anlatma, beyan etme.

¹⁴⁴ Şairler.

¹⁴⁵ Düzenleme, tertipleme.

¹⁴⁶ Zararlı.

¹⁴⁷ Kişiler.

¹⁴⁸ Soyutlanma.

¹⁴⁹ Yakın, az, yavaş.

¹⁵⁰ Yeterli.

¹⁵¹ Subay.

¹⁵² Eğitmen.

¹⁵³ Ferd.

itina¹⁵⁴ olunsun, ta ki matlub¹⁵⁵ olan tesir vücuda gelsin. Yoksa ecnebi¹⁵⁶ bir lisanla söyler gibi yazılan âsârın elbette kalb-i millette tesiri de ecnebi olur.

Bir de programsız iş görülemez. Müellifat-i¹⁵⁷ milliyeye heyetinin [Kendim mütefekkirin-i Osmaniye'nin ictima'ından¹⁵⁸ hasıl¹⁵⁹ olacak heyete bu namı verdim. Asıl namını heyet bi'z-zat versin.] muntazam¹⁶⁰ bir programı olmalı. (1) Enzâr-ı¹⁶¹ hükümete, (2) enzâr-ı ulû'l-ebisâra¹⁶², (3) enzâr-ı millette, (4) enzâr ecanibe¹⁶³ konacak âsâr ayrılmalı. Ehemmini milletin enzârına konacak âsâr teşkil etmeli. Ve bu da makale, ceride¹⁶⁴, risale¹⁶⁵, konferans, küçük hikaye, roman, tiyatro.... Ve ah gibi aksama¹⁶⁶ ayrılmalı. Millette yetiştirilmesi matlub¹⁶⁷ olan efkar¹⁶⁸ ve hissiyat-ı âliye aksama tasnif edilmeli. (1) Zâhir¹⁶⁹, (2) vatan. Bunların da her biri neden ibaret ise ehemmiyetine göre bir cedvel tanzim olunarak sıra ile neşr edilmeli. Her birinin ehemmiyetine göre kalb ve fikir-i millette yer edebilmesi için lazım gelen zaman zarfında bila-inkıtâ¹⁷⁰ yazılmalı. Tenevvu'¹⁷¹, lezzet bahşedeceğinden ara sıra başka ve bi'l-hassa¹⁷² evvelce yazılan efkar ve hissiyat tekraren yazılmalı. Bununla evvelce bast¹⁷³ edilen mutala'atın fikr-

¹⁵⁴ Özen.

¹⁵⁵ İstenilen.

¹⁵⁶ Yabancı.

¹⁵⁷ Yazılmış eser

¹⁵⁸ Toplanma.

¹⁵⁹ Meydana gelen.

¹⁶⁰ Düzenli.

¹⁶¹ Bakışlar.

¹⁶² Gözler.

¹⁶³ Yabancılar.

¹⁶⁴ Gazete.

¹⁶⁵ Mektup.

¹⁶⁶ Kısımlar, bölümler.

¹⁶⁷ İstenilen, aranan.

¹⁶⁸ Fikirler.

¹⁶⁹ Görünen, ortaya çıkan.

¹⁷⁰ Aralıksız.

¹⁷¹ Çeşitlilik.

¹⁷² Özellikle.

¹⁷³ Yayma, serme, döşeme, açma.

i milletten çıkmamasına da hizmet edilmiş olur. Bilirim programa alışmamış birçok zevat böyle bir programa ve hülle-i evlada güleceklerdir. Fakat emin olmalı ki programsız bir şey dönmez; her şey kaide-i¹⁷⁴ tedriciye ile ve bir programa teba'an¹⁷⁵ husul-i pezir¹⁷⁶ olur. Bu programın içine ecanibe karşı dahi bir sıra te'lifatın vaz'¹⁷⁷ ve idhaline¹⁷⁸ lüzum görmekteyim. Zira, Avrupa ve bütün cihan-ı medeniyet, bizi bazı garazkar ecnebi muharrirlerinin gösterdikleri gibi bilirler; cihan-i medeniyetçe (?): “İslamlar, ve bi'l-hassa İslamların hamileri ve en kuvvetlileri bulunan Türkler bir anasır-ı medeniyet değildir, olmamıştır, olamaz. İslamiyet temeddüne¹⁷⁹ salih değil manidir.

“Dünyadaki bir medeniyet varsa medeniyet-i abseviyedir, onun terakkisine mani olan İslamiyet her halde en büyük bir düşman medeniyettir. Onu ortadan kaldırmadıkça cihan için ideal (!) bir huzur ve refah mutasavver¹⁸⁰ değildir” deniliyor. Bu efkarım ne kadar batıl¹⁸¹ olduğunu onlara söyleyece ,onları iltizam edecek kimlerdir. Kimin düş-i mesuliyetine düşer? Bizlerin değil mi? O halde niçin susuyoruz niçin anlatmıyoruz ki binlerce sene aşair¹⁸² halinde bedavetle¹⁸³ yaşayan, bir büyük hükümet te'sisi¹⁸⁴ şerait-i¹⁸⁵ ictima'iyye ve kavmiyesini zekâ-yı harikasına rağmen haiz olmayan kavm-i Arab, saye-i İslamiyette ittihad¹⁸⁶, ittifak ve her vechle irtika¹⁸⁷ etdi de ana inzimam¹⁸⁸ eden zeka ve cesaretiyle nısf-ı¹⁸⁹

¹⁷⁴ Esas, kural.

¹⁷⁵ Uyan, tâbi olan.

¹⁷⁶ Kabul etmek.

¹⁷⁷ Koyma, bırakma.

¹⁷⁸ İçeri alma.

¹⁷⁹ Medenîleşme, medeniyette ilerleme.

¹⁸⁰ Zihinde hazırlanan, canlandırılan, tasarlanan, tasavvur edilen.

¹⁸¹ Hükümsüz, boş.

¹⁸² Aşîretler, kabîleler.

¹⁸³ Göçebelik, bedevilik.

¹⁸⁴ Kurmak, kurulmak.

¹⁸⁵ Koşullar.

¹⁸⁶ Birleşme, birlik.

¹⁸⁷ Yükselme

¹⁸⁸ Başlanma, eklenme.

¹⁸⁹ Yarım.

asır zarfında maşrık¹⁹⁰ batmadan, mağrib-i¹⁹¹ aksaya¹⁹² kadar cihanı nur-ı maarifle¹⁹³ tenvire¹⁹⁴ muvaffak oldu. Arap medeniyetini niçin inkâr ediyorlar? Abbasilerin Irak'ta, Emevilerin Endülüs'teki terakkiyat-ı medeniyeleri cihanın gözünü kamaştırmamış mıydı? Romalılardan tazminat-ı harbiye yerine âsâr-ı ilmiye, hikema¹⁹⁵, ulema taleb eden Abbasiler değil miydi? Ya Türklerin mazi-yi kıymettarını, (turan) medeniyetini unutmaları mı? Artık tenbel miskin¹⁹⁶.. Tanıtılan akvam-i¹⁹⁷ İslamiye'nin illet-i¹⁹⁸ ataleti¹⁹⁹ sebep-i meskeneti²⁰⁰ nedir harice de anlatmalı, fezail-i²⁰¹ diniye ve irkiyesi ortaya konmalı! Zavallı İslamiyet-i hakikiye! Bizler cidden sana karşı en büyük iftiraları atmağa fi'ilen sebep olmakla haciliz,²⁰² hakkın kahır ve gazabına da el-hak layıkız! Fakat ne garip fikr-i hatırama geliyor. Bizler İslamlara İslamlığı ne der öğretiyor muyuz ki ecanibe de anlatalım. Bizler, hakikat²⁰³ ve günahımızı anlamadan, onunla tehalli²⁰⁴ etmeden ecanibe nasıl; biz buyuz diyeceğiz?....

Evet bizler, kendimizi, dinimizi, ahlakımıza, vezaif-i²⁰⁵ medeniyemizi tamamıyla öğrenmeliyiz! Ey mütefekkirin hal-i ihtizarda²⁰⁶ bulunan bu cahil millet deva²⁰⁷ istiyor; o deva ve o devayı verecek irfan ve fazilet²⁰⁸

¹⁹⁰ Doğu.

¹⁹¹ Batı.

¹⁹² Uzak.

¹⁹³ Bilim, kültür.

¹⁹⁴ Aydınlatma.

¹⁹⁵ Hikmetler.

¹⁹⁶ Zavallı.

¹⁹⁷ Kavimler.

¹⁹⁸ Hastalık, sebep.

¹⁹⁹ Tembellik, durgunluk.

²⁰⁰ Yoksulluk, zayıflık.

²⁰¹ Erdemler.

²⁰² Utangaç.

²⁰³ Gerçek.

²⁰⁴ Güzel ahlâk ve güzel vasıflarla bezenme.

²⁰⁵ Vazifeler, görevler.

²⁰⁶ Can çekişme.

²⁰⁷ Çare, ilaç.

²⁰⁸ Değer, meziyet.

de sizlerdedir, Verin zavallı millete!.. Edeb, faziletle tev`emdir²⁰⁹. Haset, bir âlime, bir edibe yakışmaz; verdikçe artacak olan bir malı zavallı millettten niçin esirgiyorsunuz?

Programda mühim bir esasın daha nazar-ı dikkate alınması lazımdır ki o da her mütefekkiye en ziyade ihtisas ve liyakat gösterdiği, göstereceği, sevdiği, seveceği şeyleri vazife olarak tahsis etmektir. Mütefekkirin her şeyin ehlini aramak lüzumunu milletin, hükümetin enzâr-ı ibtisârına vaz` etmeyi nasıl medyun²¹⁰ iseler bunu ol emirde kendi aralarında vaz` ve tanzim etmekte öylece boyunlarının borcudur. Amil²¹¹ olmayan âlimin va`az ve hitabeti makbul ve müsmir²¹² olamaz.

ALMANYA HARBE NASIL HAZIRLANIR (1806-1913)

Fransızca`dan mütercim.

Eugène Melchior de Vogüé`nin Sedan Muharebesi`nde galib ve mağlub elvahını²¹³ tasvir²¹⁴ ederken Şalon ordugahında canlandırdığı tahassusat ve tesirat²¹⁵ kadar latif ve hazin²¹⁶ bir levha-i nalan ve güzün olmasın. Geceleyn, binlerce ateşlerle donanmış Alman ordugahının üzerinden, yüz bin kalbden tek bir ses gibi sema-yı²¹⁷ âliyine yükselen bir sada-yı²¹⁸ mehibin²¹⁹ Fransız üserasının²²⁰ nasıl müstağrak-ı²²¹ ye`s²²² ve âlâm²²³ ettiğini teşrih²²⁴ eden ifadeler ne kadar ulvidirler: “Onlar Löterkini (Choro)

²⁰⁹ İkizler.?

²¹⁰ Borçlu.

²¹¹ Amel eden, işleyen, icrâ eden kimse.

²¹² Verimli.

²¹³ Tablolar.

²¹⁴ Resmetme.

²¹⁵ Etkiler.

²¹⁶ Hüzün.

²¹⁷ Gökyüzü.

²¹⁸ Ses.

²¹⁹ Gösterişli, hayranlık uyandıran.

²²⁰ Tutsaklar.

²²¹ Batmış, dalmış, içine gömülmüş, garkolmuş.

²²² Ümitsizlik.

²²³ Acılar, elemeler.

²²⁴ Bir meseleyi bütün yönleriyle inceden inceye tetkik edip açıklama, açma, meydana çıkarma.

okuyorlardı. Dua-yı mehib; ateşlerin yandığı, Almanların bulunduğu yerlerde bütün ufka yayıldı, bütün semayı doldurdu. Geceleyin pek iyi işitiliyordu, bunun ulviyeti, letafeti²²⁵ karşısında titremedik bir ferd²²⁶ kalmadı. Diğerleri, Fransa'nın bulunduğu hal-i ye's-i iştimalden²²⁷ sarf-ı nazar, kendi bâr-ı taib²²⁸ ve kederleri altında ezilmiş kahrolmuş bulunan, esir Fransız askerleri bile meşakkat-i²²⁹ zatiyelerini bir lahza²³⁰ için unutarak te'sirat-ı dindaraneye daldılar. Henüz genç, fikren az tekemmül²³¹ etmiş birçok delikanlılar, bu an içinde bizi zebun²³² eden kuvveti vazıhan²³³ görüp anladılar: Bu kuvvet; ne bizleri kuşatan çelik toplar, ne de bu muhteşem alaylardı; hayır, bu kuvvet bütün ruhların ittihad ile vücuda gelmiş, milli ve ilahi din iman ile birleşmiş, toplarının arkasında yine anın için, ihtiyar hükümdarının yanında, Allah'ın yürüdüğüne kani²³⁴ olan bir ruh-ı ulvi idi; ol ruh ki Yana'dan, elli seneden, üç batından²³⁵ beri yavaş yavaş, cesurane ihzar²³⁶ ettiği tek bir maksada²³⁷ hasr-ı nefis²³⁸ etmiş, ancak soğuduktan sonra ekl²³⁹ olunabilecek bu leziz ta'ama²⁴⁰ vakf-ı hayat etmiş idi.”

Bu şarkı; bir muzafferiyetten daha ulvi ma'âni-yi cami' idi: Bugünde idi ki dindar ve sarf-ı hakayıka merbut²⁴¹ olan Almanya, Goethe'nin Bismark'ın Almanyası; Prusya Devleti'nin ahval²⁴² ve ihtiyacatını münkad-ı²⁴³

²²⁵ Hoşluk, güzellik, incelik.

²²⁶ Birey.

²²⁷ Şâmil olma, kaplama, içine alma, ihâta etme.

²²⁸ Allah'a dönmek, tövbe etmek.

²²⁹ Zahmet.

²³⁰ An.

²³¹ Tamamlama.

²³² Aciz, güçsüz.

²³³ Açıkça.

²³⁴ Kanaat eden.

²³⁵ Dört ana yönden güneşin battığı taraf, garp, mağrip.

²³⁶ Çağırma, hazırlanma.

²³⁷ Amaç.

²³⁸ Sınırlı ve dar bir yer içine alma.

²³⁹ Yeme.

²⁴⁰ Yemek.

²⁴¹ Bağlı.

²⁴² Haller.

²⁴³ Boyun eğen, boyun eğmiş, râmolmuş, tâbi, itâatkâr.

mütefekkirîn ve müteşebbisininin²⁴⁴ mazhar-ı²⁴⁵ himayet ve delaleti²⁴⁶ olan millet şayan-ı²⁴⁷ hayret bir ve azm-i metanetle²⁴⁸ takip ettiği tac-ı emel mukaddese nail oldu.

Yanadan sonra Prusya'nın izmihlali²⁴⁹; tarihte emsalsiz bir vak'adır²⁵⁰. Bu, adeta bir heykel-i muhabbetnamenin evc-ı â'ladan haziz-i²⁵¹ mezellete²⁵² düşmesi demektir: Aynı günde iki hezimet-i²⁵³ kahkariye,²⁵⁴ sonra, birkaç hafta içinde, Frederik'in o eski Cizvi tâmları dağılmış ve ta denize kadar kovalanmış; bütün kal'alar²⁵⁵ hele bazısı sırf süvarilerimizin delice cesaretlerine mağluben teslim olmuş. Ne askerde bir mukavemet,²⁵⁶ ne de halkta bir intibah²⁵⁷ var: Millet samt²⁵⁸ ve sükûn²⁵⁹ içinde, bu mağrur²⁶⁰ ordunun uğradığı inhizamı²⁶¹ bir nazâr-ı hakâretle görmekle beraber bu herc-ü mercin kendisini de yakalamakta olduğundan bi-haber²⁶². Köylerde, şehirlerde hatta Berlin'de askerlerimize bir hüsn-i kabul-i irâe²⁶³ ediliyor, tâli'in tecelli-i²⁶⁴ menhusuna²⁶⁵ arz-ı tevekkül ve ita'atle beraber,

²⁴⁴ Girişen, kalkışan, teşebbüs eden.

²⁴⁵ Nail olma.

²⁴⁶ İşaret.

²⁴⁷ Layık.

²⁴⁸ Dayanıklılık.

²⁴⁹ Mahvolma.

²⁵⁰ Olay.

²⁵¹ En aşağı en alçak yer.

²⁵² Alçalma, bayağılaşma, hakir ve zelil olma durumu, bayağılık, hakirlik.

²⁵³ Bozgun.

²⁵⁴ Arkasını dönmeden savaşta geri çekilme yoluyla yapılan.

²⁵⁵ Kaleler.

²⁵⁶ Dayanma, direnç.

²⁵⁷ Uyanma.

²⁵⁸ Sessizlik, sükût.

²⁵⁹ Sakinlik, durgunluk.

²⁶⁰ Gururlu.

²⁶¹ Bozguna uğrama.

²⁶² Habersiz.

²⁶³ Gösterme.

²⁶⁴ Görünme.

²⁶⁵ Uğursuz.

düşmanının sancağı altında hizmete girmeden, ânın galibiyet şenliklerine iştiraka²⁶⁶ muztar.²⁶⁷

O sıralarda Prusya bu hale girmiş idi; uçurumun kenarında onu tutan yeniden itilasına²⁶⁸ çalışan, Stein, Hardenberg, Scharnhorst gibi adamlara tesadüf etmemiş olaydı yine bu halde kalacaktı. Onların ikdamat-ı²⁶⁹ siyasiye ve askeriyedeki muvaffakiyatı, en ziyade heyet-i umumiyyeyi tahrik²⁷⁰ eden, edebiyata medyundur. Muharrir ve şairlerin, bir kavmin tâli'i (talihi) üzerinde bu derece tesirat icra²⁷¹ ettiği asla görülmemiştir. Bi'l-'akis²⁷² bazı defalar, muharrir ve şairlere telkinat-ı fikriyede bulunan; hissiyât-ı milliye olmuştur. Halbuki Almanya'da his-i milliyyeyi uyandıran onlar, kendileridir. Onlardır ki Alman milletine vicdan-ı milli verdiler, felaketlerinin derece-i ifrâtını²⁷³ ihsas²⁷⁴ ederek bir arzu-yı intikam uyandırdılar.

Almanya zebun kalmış, harap olmuştu; fakat bu sefaleti²⁷⁵ içinde galibin izale²⁷⁶ edememiş olduğu bir kuvveti muhafaza ediyordu: Berlin'de, Weimar'da, Yana'da, aynı emel aynı prensiple çalışan, derin mütefekkirler, feylesoflar, şairler. Onların neşr ve ta'mim²⁷⁷ ettikleri fikr-i cedid: "Ömr-i devlet, ömr-i beşerden²⁷⁸ kıymetdârdır." idi bu fikrin manasını pek aşırı derece ifrata vardırıan Hegel için: "Devlet"; hakikat-ı beşeriyyenin fevkinde²⁷⁹ bir hakikât-ı mutlakadır; "yeryüzünde ilahi bir kudrettir" diyordu. Feylesof herkese anlattı ki hürriyet-i hakikiye; arzu-yı umumi ile

²⁶⁶ Katılım.

²⁶⁷ Bir işi, bir davranışı yapmak zorunda kalmış, zorlandığı için aksini yapamaz, başka türlü davranamaz duruma gelmiş, çâresiz (kimse).

²⁶⁸ Yükselme.

²⁶⁹ Bir şeyi elde etmek için sebatla ve gayretle çalışma, sürekli çaba gösterme.

²⁷⁰ Kışkırtma.

²⁷¹ Yürütme.

²⁷² Aksine.

²⁷³ Haddi aşma.

²⁷⁴ Üstü kapalı olarak anlatma, sezdirme, duyurma.

²⁷⁵ Sefillik.

²⁷⁶ Mahvetme, yok etme.

²⁷⁷ Umûma yayma, genel duruma getirme.

²⁷⁸ İnsan.

²⁷⁹ Üstünde.

hasıl²⁸⁰ olan kanun ve nizam²⁸¹ içinde mevcuttur ve bütün kalbiyle hususi ve şahsi tahsisâtta sarf-ı nazar edenlere münhasırdır.²⁸² Hülasa, bir insan, ma'nâ-yı mevcudiyetini ancak vezaif-i vataniyenin temâmi-i ifâsıyla en mükemmel ve en 'ulvi bir surette tecelli ettirir.

Millette huy olan her kuvvet devletin 'itilasına²⁸³ hizmet için müsabaka edecektir. Timsal-i müşahhas devlet; Prusya hanedan kraliyesidir: Hohenzolonların, âmâl ve mesa'ileri halk nazarında, kuvvâ-yı mezkureyi ihyâ, vazife-i istihsâl-i²⁸⁴ hürriyeti temâmi-yi ifâ maksadına sevk ve tevcih etmekle meşgul gösterilerek, muhterem tanıtılmışlardır.

Bundan elli sene sonra 1863'te Landbag (meclis) da bir nazırın hukuk-ı meşrutiyeti tecavüz ettiğinden dolayı edilen bir protestoya mukabil Bismarck'ın bir itmi'nân-ı²⁸⁵ mağrurane²⁸⁶ ile tasdik ettiği de bu idi: "Hohenzollun Hanedanı; meclisin eksereyitine²⁸⁷ terk-i nüfuz etmeyecektir... Prusya Krallığı henüz vazifesini ikmâl²⁸⁸ etmemiştir."

Bu kıyam-ı 'umumi'ye ait teşebbüs ve şeref; hep Berlin Darü'l-fünununundur. Had-ı zâtında orta hükümdarlardan ma'dud²⁸⁹ ve fakat gayet iyi bir terbiye-i fikriyeye mazhar²⁹⁰ olan Fredrich Wilhelm'ce "Devlet; kendisinde noksan olan kuvva-yı maddiye yerine kuvvâ-yı ma'neviye ikame²⁹¹ etmelidir." Şitayn'ın (Stein) fikri de: "Bugün kavmin, paslanmış kalmış olan siyasi, dini, ahlaki tığ-ı²⁹² itmi'nânı bilenmeli ki bir gün gençleşecek dinçleşecek olan bu millet en 'âli mukaddesâtı²⁹³ için bab-ı cihad açmaya teşebbüs edilebilsin.". Hükümdarıyla nazırının

²⁸⁰ Vücuda gelen.

²⁸¹ Düzen.

²⁸² Yalnız bir kimseye, bir şeye mahsus olan, başkasıyla ilgisi bulunmayan.

²⁸³ Yükselme, yukarı çıkma.

²⁸⁴ Meydana getirme, hâsil etme, üretme, üretim.

²⁸⁵ İnanma, güvenme, emin olma, emniyet, İç huzûru, gönül rahatlığı, tatmin olmuşluk hâli.

²⁸⁶ Gururlu.

²⁸⁷ Çoğunluk.

²⁸⁸ Bitirme.

²⁸⁹ Sayısı belli olan, kaç tane olduğu bilinen, sayılmış, sayılı.

²⁹⁰ Bir şeyin görünür duruma geldiği, görüldüğü, açığa çıktığı, zâhir olduğu yer veya kimse, tecelli yeri.

²⁹¹ Yerine kullanma.

²⁹² Çelik.

²⁹³ İnanç.

mütala'aları²⁹⁴ pek musib²⁹⁵ idi: Memleketin mebna-yı²⁹⁶ 'itilâsı, kuvva-yı ma'neviye telkihindedir. ²⁹⁷ Bütün Almanya'da 'alimler, feylesoflar, müverrihler; bunların da'vetine icabetle, tensikat-ı ²⁹⁸ devleti ihzar ²⁹⁹ etmek üzere, terkiyat-ı fenniyenin³⁰⁰ inkişâfını³⁰¹, batn-ı cedid-i tahsil ve terbiyesinin ta'diye-i fikrini alkışladılar. Şelayermaher'ce (Schleiermacher): "Bir darü'l-fünun mu'alliminin, talebesi üzerinde, icrâ ettiği te'sirin fevkinde hiçbir tesir mütesavver³⁰² değildir."

Şelayermaher (Schleiermacher), kendisi de rüfekasından aşağı kalmadı. Fransızların memleketi işgali karşısında bir intibah-ı 'akıbetle uyanan Fihte (Fichte); Kant'ın en iyi bir şakirdi. 1807-1808 senesi kışında verdiği derslerle darü'l-fünûnun maksad-ı tesisini izah ve 1813 kıyâm-ı millisinin ilk tohumlarını zer' etmiş oldu.

Fihte (Fichte); Yana'ya kadar birçok Alman mütefekkirini gibi "Vatanım rûy-i zemin" diyenlerdendir; Evvel vaktini nazariyatı, sulhperistan-ı müteahhîrinin³⁰³ dahi mazhar-ı tasvibidir. Fakat 1806 hezimetini onu pek ateşyen bir vatanperver olarak meydana çıkardı. Bu hususdaki nazariyat ve muhakemâtı da en saf, en makul esaslara ibtinâ ediyordu. Milliyet fikriyle yazılan ilk eseri; Alman mevcudiyet-i milliyesini isbat için vücuda getirdiği "hiss-i vatanperesti ve 'aksi (*)³⁰⁴" namını taşır.

O meşhur "Alman milletine hitabe"lerinde bila istisna bütün Almanlardan bahsediyor. Bir terbiye-i etfal nazariyesi mütala'atından bi'l-istifade Alman akvâmının, Latin milletlerine, tefvikini iddi'a ve 'ilân ediyor. Vaz' ettiği kaideye göre, Almanya, hududı tabi'iyeye-i lisâaniyesini cebren istirdâd etmelidir. Sonra mülâhazat ve tefekkürât-ı ma'neviyesinde 'itila ile: "Âdi silahla mağlub olan Almanya; şimdi prensipleriyle (nazariyeleriyle), ahlakıyla, Karakteriyle (meslekiyle) galib gelmelidir. "diyor. Numune olarak Roma hakimiyetine mukavemet eden eski

²⁹⁴ Düşünceler, okuma.

²⁹⁵ İsbetli.

²⁹⁶ Bir şeyin üzerine binâ edildiği şey veya yer, temel.

²⁹⁷ Aşılama.

²⁹⁸ Düzenleme.

²⁹⁹ Hazırlama.

³⁰⁰ Bilimsel ve ilmî gelişmeler.

³⁰¹ Gelişme.

³⁰² Sanal, zihinde tasarlanan.

³⁰³ Sonra gelen, sonraki:.

³⁰⁴ Muhâvere tarzında sual ve cevablıdır.

Cermânleri zikrediyor, onların ihlâfı da müdafaa emeliyle gayr-ı kâbil galebedir. “Bütün Almanya karar-ı kat’îsini vermeli, ve eskiden olduğu gibi yalnız başına muharebeye hazırlanmalıdır. Ya galebe, ya ölüm; bu ta’ayyün edecek bir andır.”

‘Ayn-ı zamanda Şelayermaher (Schleiermacher); ‘azim ve merâmın kıymetini ‘alâ ve incilden bahis ile – vatandaşlarına: “Yalnız vücud-u tahrib edebilecek olan bir düşmandan hiç korkmamalıdır.” diyordu.

Fransa’da üç sene hizmet-i askeriye kanununu protesto eden Sorbon (Sorbonne) muallimlerinden Mösyö Levi Brul’ün (Lucien Levy Bruhl: 1857-1939) beyanatına göre, Berlin Dârü’l-fünûnu, yedi sene sonra, Almanya-yı şimâlinin hem merkez kuvva-yı mefkurâtı, hem de şedid bir vatanperverlik ocağı olmuştu. 1813(*)³⁰⁵’de Darü’l-fünun talebesi biri birine “gidiyor musunuz?” soracak yerde sadece “nereye gidiyorsunuz? hangi kıtaya?” diyorlardı. Kısım-ı küllisi meydan-ı harbde kaldı. İhtimal ki gösterdikleri şahsi fedakarlıklardan ziyade, meydana getirdikleri numune-i imtisal, Prusya için daha nafi oldu; millete didişmek, uğraşmak için bir tohum-ı emel ve kuvvet ekdiler.”

Şelayermaher (Schleiermacher) ile Fihte’nin (Fichte) nutukları, yalnız küçük bir mahfildeki muhattaplarına münhasır³⁰⁶ kaldığından tesirâtı da o daire-i güzideyle mahdud idi. Fakat Klayst, Sekandorf, Lamos, Fuhk, Kornar, Oland, Arnet, şu’aranın en fevkaladeleri olmamakla beraber his ve ruh üzerindeki tesirleri, en amik³⁰⁷ ve en nafiz³⁰⁸ bulundu; onların ateşin iş’arı, bütün bir batnı alevlendirdi. O şi’irler, hala da Almanya’nın bütün mekteplerinde kemâl-i lezzet ve hevahişle ezberlenmekte ve şarkıları okunmaktadır bu listede muşahirden iki zatın ismi noksandır: Şiller (Schiller) ve Göte (Gothe); ikisi de hayran-ı havanlarının irtikab ettiği feca’i karşısında uyanan kıyam-ı ‘umumiyenin haricinde kaldılar. (*)³⁰⁹

³⁰⁵ Kıyâm-ı ‘umûmi.

³⁰⁶ Sınırlı.

³⁰⁷ Derin.

³⁰⁸ Etkileyici.

³⁰⁹ Hegel için, 1805’e kadar Fichte için olduğu gibi Gothe için de vatanperverlik mürur-ı zamana uğramış, müddesi geçmiş bir duygudur. Gothe etrafında işittiği ilhân-ı feca’iden kurtulmak için münzeviyâne bir hayat geçirmekle iftihar ediyor ve diyor ki: “Şüphesiz, bizler fecai’-yi ‘azimeye şahidiz; ancak etrafımda işittiğim şikayât, ma’nasız ‘ibâreler tesirindedir. Bir şahsın gerek kendisinin, gerekse muhitinin çektiği ızdırabatı, vuku’ bulmuş veya bulacak olan hasarat ve zayi’atını bir lisan-ı teellümlle anlattığımı işitsem dinler tesliyet vermeye kalkışırım lakin bazı kimseleri, Almanya’da hiçbir zaman görülmemiş ve kâle alınmamış olan bir

Gothe vatandaşlarının müracatını şu cevap na-bekler ile karşıladı: “Zincirlerinizi kımıldatmakla iyi bir harekette bulunmuş olmuyorsunuz. Onları takan adem, sizin için çok, pek çok büyüktür. Siz o zincirleri kıramayacaksınız. “Şitayn (Stein), Gothe için: “onu bırakınız. ‘Ateh getirmiştir.” diyordu. Gothe Napolyon’un hayranı idi. Hanri Hen dahi Fransız İmparatoru’nun hatıratını neşretti durdu, bizim şa’irlerimiz bile “iki Granadiye” den daha hassas, daha muharrik ve ruh-nevaz bir eser bulamadılar.

Kılayst ile Kurner’in ‘ömürleri pek kısa geçti: ikisi de vatanlarının muzafferiyetini göremeden öldüler; birincisi bir ihtilaç-ı ‘asabı neticesinde intihar etti; diğeri 1813’de süvarilerinin başında düşmana muzafferâne hücum ederken maktul düştü. Onların gâye-i hayali Alman ittilhadını kuvveden fi’le çıkarmak idi; fakat, Sekandorf (Seukendorf) ile beraber bunu ancak Avusturya İmparatorunun himayesi altında mümkün görüyorlardı. Prusya nüfuz-ı hakimiyeti (hegemonyası) fikri daha sonraları vârid olmuştur.

Napolyon, büyük imparatorluk teba’ası için vaz’ ve tertib ettiği ‘akaid-i diniyeye göre, akvamın temin-i sa’âdeti için hesâb-ı hak tarafından gönderilmiş bir elçi idi. Kılayst; İspanya’yı ayaklandıran zâtı takliden “Almanların ‘akaidi”ni yazarak cevap verdi. Bununla Napolyon’a, Fransızlar’a karşı olan kin ve ‘adaveti

teşhir ediyordu.

Onun en güzel eseri “Herman’ın Meydan Muharebesi” faciasıdır; orada eski Cermanların faziletleri sayesinde, müstevlileri (*)³¹⁰ nasıl mağlup ettiklerini tasvir ediyor. Eser; Prensleri tarafından düçâr-ı hıyânet olan Almanya’yı hazir (**)³¹¹ vaz’iyetini andırır, vekayi’ ile doludur; birçok yerleri; hakiki birer “silah başına” borusudur.

Diğeri bir faci’a-i tarihiyede, “prens de Humborg” da hatırat-ı kadime-yi terk ile yeni Prusya’yı, asalet-i kadimesini, ve kâffe-i fezail ile müsellah ve mücehhez olan Hohenzollun Hanedanını sahne-i temaşaya vaz’ eder. Mevzu’ pek hissi, ve maksad gayet cürretkarânedir: Denilebilir ki eser, kralın arzusuna rağmen Fransız Kartallarını terk eden York’un hıyanetini ma’zur ve belki de müzâher-i takdir ve âferin kılmak için mürettebdi.

heyet-i ‘umumiyenin uğradığı ziyâ’ ve harabiden feryad ve nalan eder işittiğim için nezaketsiz ve hudbeyin görünmemek ve ‘adm-ı sabr ve tahammülümü setr etmek için pek çok cebr-i nefis ediyorum.” 1890’a doğru pek çok Fransız üdebası da ‘aynıyla bu ifadâtda bulundular.

³¹⁰ Romalıları.

³¹¹ Yana’dan sonraki Almanya.

Hikayenin kahramanı; Birandenburg Alkturin'in evâmirine 'adm-ı itâ'at göstermek suretiyle vatanını tahlis eden bir Prusya ceneralidir.(***)³¹² İbreten Li's-sairin idama mahkum oldu. Ma'iyeti, 'afvı için araya girdiler, içlerinden biri mahkemede belîğ bir mev'ize-i³¹³ müdâfa'ada bulundu, muzafferiyeti temin eden hata-yı tahsin ve tekrimen: "En 'ulvi kanun; vatandır; düşmanı mağlup eden kâ'ide, bir kanun-ı 'ulvidir, ferda için cümlesi prens gibi harekete müheyyâdır."

Bir taraftan da Kornar Viyana'da 1812'de 'ayn-ı suretle ateşbâr-ı vakayı' ile mâlâmal tarihi bir eser oynuyordu. Fakat Almanya'da daima payidar olan muzefferiyâtı; en asil bir his ve ahenk ile vücuda getirdiği eş'arıdır: "Ya Rab! Bütün bu zaferler senin için! Zira bu cidal; hususat-ı dünyeviye için değildir. Kılıncımız, en 'âli mukaddesatımızı müdâfa'a ediyor... Hayatımı yed-i feyyazane terk ediyorum. Onu sen verdin, yine sen alabilirsin!..."

Cengaverin vatanperverlik gaye-i hayaline istinâdgâh olmak için hissiyat-ı diniyeye şitab eder. Bir cengaver parlak kılıncını kınından çıkarıp meydan-ı muharebede birçok düşmanı hak-ı helâka sererken kılınc parça parça oluyor; bu vakayı mâsur şî'irler, pek belîğ ve saherdir: "O, inim inim inleyen düşmanların altında hırıldayarak yatıyor, yüzünde imre-i mevt beliriyordu, fakat kalb-i necibi titremiyor, çünkü vatan kurtulmuştu."

Kornar'ın ateşin ruhu; hararet-i ilham ve tahsisatını yegâne teskin eden harb-i arzu-yı şedidi karşısında, büyük bir sevinçle titriyor; birkaç tiyatro muvaffakiyatını yirmilik senenin 'ulu cenabına kâfi görmüyordu: o da vatani için muharebe edebilecek iken sade bir şa'ir gibi kalmaktan utandı, meşhur Lotçu Gönüllü Avcı koluna iltihak etti. Mütemediyen, askeri yeminin kudsiyet-i semaviyesini ve slihanın takdisini me'alen şarkılar inşa ediyordu. Lotçu'nun "Yaban avı, muharebede du'a şarkıları" ağzından düşmüyordu. Saksonların, düşman safları arasında kalmak nankörlüğünü tel'in ediyordu. Birinci defa yaralandığı zaman "hayata veda" manzumesini yazdı. Nihayet, ölümünden birkaç saat evel de" kılınc şarkısı"nı, o Alman cengaverinin sevgili nişanlısının geri kalan, kılıncıyla izdivacına dair olan müstesnâ-yı letâfet "Gerdek Manzumesi"ni tertip etti. Rukagnem'in "zirhli boruları"ndaki ifade daha acıdır: "Çiftçi! Sapan demirini erit, kılınc yap! Sen de ey sefil! Utanmadan düşmanına tarla sür!" "Üç arkadaşlar"da bir kurşunla ölen üç askeri tasvir ediyor: Biri Avusturyalı, ikincisi Prusyalı, üçüncüsü "sadece Alman" üçü de birbirine

³¹² Hem de Prens.

³¹³ Kötülüklerden uzaklaştırmak, iyiliğe ve doğruluğa yöneltmek maksadıyla verilen öğüt, nasihat

sarılarak “Yaşasın Almanya” avazesıyla son nefeslerini veriyorlar. İşte böylece, bütün evladları tarafından müdafa’ a edilen vatan-ı müşterek; hürriyetini istihsal edecek ve imparatorluk kisve-i hakikisine bürünecek, Alsas bile aslına rücu’ edecek. Oland’da onu istiyor: “Alsas; Vüç etkilerinde gaib olmuş bir ‘uzv-ı vatandır. Onu cehennemden kurtarmalı!” diyor.

Fakat birinci kadar da parlayan bu şairler; Arnet’in yanında husufa uğruyorlar. Arnet; Almanya vatanperverliğinin cedden mahiyyesi ve âb-ı hakikisi oldu. İlk önce Nazır Şita’nın ma’iyyet-i memuru idi, Fransa aleyhine harbe a’id vezâifinde yorulmaz bir faaliyet ve muhak bir nefretle çalıştı. Rusya mağlubiyeti sefaletlerini tersim eden “zamane fikri” sahifelerini okumak lazımdır: Acıları ‘ayan görmek hassası; ona öyle gayr-ı kâbil mukayese bir levha ilham etti ki ancak Şitend Halgini nazır olabilir. Fransızların hezimet-i kâbilesini evvelden keşf ile lisanen ‘ırken onlara ta’yin edilecek hududları çiziyor: Ren; Alman kalmalıdır, Alsas, Loren, Flander’de sakin olan bi’l-cümle Almanlar yeniden imparatorlukta toplanmalıdır” işte böylece Pancermanist hukuk mağlubesini istirdâd etmek için açıktan açığa yazılan âsâr bir gıdâ-yı ruzmerre hükmünü aldı, vilâyet-i tabb’ kitaplar, gazeteler, nutuklar, resimlerle tekrar edildi.

Arnet; heyet-i ‘umumiyyeyi, kütelât-ı muhtelifeyi yakalayıp, onlar üzerinde daha kuvvetlice icrâ-yı tesir edebilmek için kendi ‘asrını dahi atlayarak, bugünkü ceraidin haiz olduğu en kuvvetli vasıta-i icraiyyeyi, propagandayı tatbika başlamış ve yazdıklarını kitretle bastırarak etrafa neşretmiştir. Mösyö Grumer; “Yanadan sonra Almanya edebiyat-ı vatanperveranesi” eserinde “halkın nazar-ı dikkatini celb ve zihinlerine nüfuz etmek için ‘aynı fikirler; ateştan çıkan âlât-ı hadidiyye üzerinde bir çekiç ile işlenir gibi çalışılmıştır.” diyor. Bunların içinde en mükemmel eser; “Alman askerinin ilim-i halî” dir ki 1813 ve 1814 de beş defa tab’a olundu.

Arnet; gurur-ı milli ile tamamen mahmum-ı iş’arede yazar idi. En meşhurları: Vatan Şarkısı, Alman’ın Vatani, Tahlis-i Esaret harbinin ma’ruf kahramanlarına; Gananizenav, Şarnhörst ve bi’l-hassa “parlak gözlü, kar gibi ak saçlı” gibi ihtiyar Blohr’a ve ithaf edilmiş olan şarkılardır.

Her şeyi; muharriri, büyümüş ittihâd etmiş, bütün fezâili mevki’-i fi’il-i tatbika koyan bir ırk ile iskân edilmiş olan Almanya’yı şöhretlere gark etmeye sevk eder. “Her neredeki temas edilen bir el; yemine değer, her neredeki gözlerde şu’le-i sadâkat parlar her neredeki aşk-ı vatan kalbde hâr olarak hükümandır; ey kahraman Alman işte orası senin vatanındır.” Fransız; bi’l-akis hafif meşreb, fanfarûn-ı mütemeddih, hakkaniyetsiz, kaba, hırsızdır. Onun aleyhine isti’mal edilecek kâffe-i vesâit; müstahsendir. “Halk toplansın, ona hücum etsin, sarsın... onu en az bir tehlike-i muhtemele ile mahv ve nâbud edebilmek için, bütün hayal-i

harbiyeye, her nev' garet ve yağmaya müsâğ vardır. “ mu'assırlarından hiçbiri, bu derece vahşiyane bir intikam da'vetinde bulunmamıştır: bu sefil çeteleri kovun! Mızraklarınızı, kılıncılarınızı onların kanıyla kızartın! Şu edepsiz, dolandırıcı Fransızları öldürün!” ve başka bir yerde: İntikamı şiddetle güdün! Ta ki her nehir, her ırmak, hatta en küçük bir menba' bile ancak kırmızı mevcellerle yuvarlanıp gitsin.” diyor.

Bu tecavüzât gayr-ı meşru'a, Almanların tarihi hassasiyetleriyle, Ren'in öte tarafında o kadar mağrur oldukları aile-i hiss-i muhabbetiyle pek garip bir tezâd-ı tam teşkil eder.

Arnet; henüz faci'a-i âlud olan bu asırda vatanını yirmi seneden beri ayaklar altında çiğnenmiş görmek gibi bir ma'zereti haiz idi. Fakat hiçbir zaman silahını yerine asmadı o 1841 de: “Alman kavmi; ancak Fransız vücudu içine sopa ve kılınc ile girdiği zaman bir kavim olduğunu hissedecek ve 'âli muzafferiyet-i muvaza'alarına nihayet verecektir.” Yazmak cesaretinde bulundu.

Bu manzumeler klasik olarak kaldılar, beşikteki çocuklar bunların alevli hitabeleriyle sallandılar; kummer-i subuhlar (daru'l-funun talebesine mahsus şarkı kitapları), mektep şarkı mecmuaları bunlarla doludur. Bundan başka Jorj (George) Herçekil'in yeni şarkıları meyanında: Emes'de Kral Wilhem, 19 Temmuz 1870; Meç Civarında kralın muzafferiyeti, Gaybel'in: 3 Eylül 1870; Kerok'un: Gravlut At Yarışçıları “aynı eseri ta'kip ederler. Telkinât kuvvetini hiçbir vakit zayı' etmemiştir birkaç gün evvel, hükümetin mürevvic efkârı olan Almanya-yı Şimâlî Gazetesi, seksenlik ihtiyar bir zabıt tarafından yazılmış, iş'âr-ı vatanperverane neşr ediyordu: “kalk “ey milletim! Tehlikeler her taraftan tehdit ediyor, harb için “kalk! Vaktiyle pederinin elinde iken düşmanı sırtından yaralayan “kılıncını kuşan! yeni harb için onu emniyetle kavra! Düşmana “aman vermeyip kahr ve tedmir et! Eski cesaretini göster! “Tereddüdü kadınlara, bekâyı cebinlere bırak! Her ferd, “düşmanları aleyhine en şedid bir gazab ile ateşnisâr “olmuştur. Onlar Alman hanımânını bir suret daneitkârânede “tahrib, babalarımızın gördüğü eski sefaleti iade etmek istiyorlar. “Vatan mevzu' bahis olduğu zaman, Alman yumruğuyla vuracağımız yere küçülme bar-ı hicâb ve ızdırabını irtikâb “edersek bize yazıklar olsun. Hayır! Almanya, “doğrulduğu zaman aman dileyecek olan; düşmandır!” Almanya-yı Şimâlî Gazetesi bu hitab-ı elime, mihmandarlığı kâfi görmeyerek ilave ediyor: “Yeni askeri kanuni projesi ispat eder ki vagner'in zamân-ı hitabeti gelmiştir. Bu proje; onun jübilesi gününde hiç şüphesiz en büyük bir meserreti tevliid edecektir.”

Almanlardan ne kadar çok kimselerin (hatta iyi bir tahsil ve terbiye-i temdin görmüş olanlardan bile bir haylisinin) ifadât-ı mümaselede bulunduğu hatır ve hayale gelmez. 1870 harbinde Binbaşı Kara Çema'nın

karısına yazdığı şayân-ı kayd ve tezkâr mektupların kırâ'iti, hakkımızda perverde ettiği nezaketsiz ihtisasâtıyla mütemadiyyen dücâr-ı tahkir olduğumuzu anlatır: arsız maymunlardan ve delilerden ibaret bir kavim! Nankörlük, hudbeyinlik, dinsizlik, hıyanetle gaib olmuş bir millet; yalancılar, sefiller, temdahdan çatlamış kurbağalar... hep bunlar binbaşının tavsifât-ı mu'tadesindendir. Kameti yüksek, vechi pak, fikri nezih ve saf olan Prusyalı ile (zayıf, kadidi çıkmış, beyinsiz Fransız) mükayese ediyor. Müellif hatt-ı hareketinde tevkif etmiyor :1813 şu'arası tarafından neşredilen fikri tevsi' ediyor Kayzer bile hassas ve muhteşem nutuklarında "cenab-ı hakkın, Almanları beşeriyet hakkındaki tasavvurat-ı rabbanîyesine ve bi'l-hassa bayağılığın dergâh-ı sefelasına sükut eden Şökomün (Fransızların) tecziyesine alet olarak intihâb etmiş olduğunu tasdik ve beyan" etmekte tereddüt etmiyor, bu fikirleri izah ve tenvir etmekte de asla imhâl ve terâhî göstermiyor.

Aile mektublarında, ifadat-ı mesrudedeki bulunan zat; efkâr-ı mütemeyyize ashabından bir erkan-ı harb zabiti, müşfik bir peder, 'ala bir zevcedir; o zât; bu ifadeleriyle, Fransız akillerinin hakiki evlatları olan hemşehrilerinin efkâr-ı mütedairesine tercüman oluyor.

Tâdâd olunan zevat ve emsalinin asar-ı meslekiyeleri neticesi olarak vatanperverliğin inşi'âli, Prusya'dan başlayarak Baltık'tan Tuna'ya, Vistol'den Ren'e kadar bütün Almanya'ya yayıldı. Cermen akvamını muhtazar kartal aleyhine cuş ve huruşa getirdi. Alman edebiyatına, tıbbiyeliği ve tarih-i edebiyatda en mu'tena bir mevki te'min eden, şu'arasının çokluğu ve birliği idi. Her muharririn bir deha-yı mahsusunu var, fakat herkesin gözünde bir gaye-i hayal-i müşterek parlıyor: Vatanın hürriyeti, 'ırkın muzafferiyeti, imparatorluğun meşrutiyeti, tahsisât-ı rakıkanın tasvirinde, askerliğe bir mevki-i 'âli temininden ziyade, hissiyât-ı millîyenin tahriki maksadı gözetilmiştir: Harbe sevk olunacak askerler değil, millettir. Birde, başka nukât-ı nazardan tedkik olunacak olursa, Alman zekasından müstesna ve 'acib bir surette fakat her vechle istifade edebilmek için sırf telkinat ve tahrikatdan ibaret olan bu edebiyat, adeta ducâr-ı takbih ve muaheze olmalıdır. Fustel De Kolanj'ın beyanatına göre Alman edebiyatı, bir hedef değil, Almanların 'ulûm ve fûnûnda dahi yaptıkları vechle, derhal mevki'-i tetbike konan, fevaid-i 'ameliyesi aranan bir vasıtaadır.

Prusya hezimetleriyle doğmaya başlayan, ve o asrın muharrirîni tarafından toplanıp bir salâbet-i mahsusa verilen bu vatanperverlik, tecavüzüdür. Aradan bir asırdan fazla zaman geçtiği halde bile her ne vakit Almanlar namus-ı millîyelerini, menafi'-i maddîyelerini tehlikede görürlerse, aynı haslet ve şiddetle arz-ı endam eder. Hanri Heng, vatandaşlarına, nefrette idealist olduklarından dolayı Latin 'ırkına nispeten daha intikamperver

olduklarını ‘afetmekte hakkı vardır: “Bizler, esbâb-ı hariciyeden dolayı nefret etmeyiz; düşmanımızın mevcudiyetlerinden, fikirlerinden en harim olanlarına nefret ederiz. Hem de nefretimiz, kalbimizde pek derin, pek mediddir.”. Evsaf-ı tebâyi’-i ‘ırkiyeleri, şairleri tarafından hadd ve pâyânsız ifrâta vardırıldığındandır ki her an, azacak bir hitabet, en ufak bir neşriyat-ı edebiye neticesi olarak Cermanlık fikir ve hissine mahsus olan bu temeddüh bi’l-ihkâranae, bu ifrat fevkaledde hemen baş gösteriyor.

İkinci Wilhelm, 10 Mart sene 1913 tarihli ordu evamir-i yevmiyesinde: “Hürriyet ve ‘tasfiye” işi ikmal olunduktan sonra müverrihler şairlerin yerine geçüp hissiyat-ı milliyenin inkişafına devam ettiler; Ranke, Zibel, Momsen, bi’l-hassa Troyçka, Bismarck, Ron ve Moltke kadar imparatorluğun teşekkülüne, Almanlığın ‘itilâsına çalıştılar” diyor. Mösyö George Grujan “Mektep ve Vatan” kitabında Almanların “kuvvet, hakkı ibdâ’ eder.” Nazariyesini nasıl esâs-ı ittihaz ve ‘ilan ettiklerini gösteriyor. Bu fikir, daha ikinci Frederik tarafından tasvib edilmiş idi: Büyük Frederikce Adalet; menâfi’-i devletten başka bir şey değildi, kuvveti ‘azimet-i milliye hizmetine tahsis etmeyi akdem-i vezaif olarak telakki etmişti. Bernihardi’nin (Bernard) milletin (Prusyalı) büyük mürebbiyesi mevki-i ‘alisini verdiği Troyçka “harbin pek büyük olan kudret-i terbiyesini” medh ve sena ediyor; “kavi; zayıf üzerine harben yüklenirse, bu hal ister iki vahşi kavmin, hayvanat sirkatı münasebetiyle aralarında zuhur eden kavgadan, ister tenemmi-yi ahlâkın en kıymetdâr hasa’is ve mealisini muhafaza için bir kavmin teşebbüs ettiği harb-i mukaddesten inbi’as etsin, hayatın ebedi bir kanun-ı müellimiyedir.” diyor.

Âtideki nazariyenin ne gibi te’sirât-ı ika’ ettiği malumdur: Bir asırdan beri Almanya’nın büyük askeri müttefekkirini, Klavuzevic, Moltke, Kalken Hauzen, Şlifen (Schliffen), Bern Harri, Fon der Golç (Von der Goltz); harbin lüzumu, menâfi’i, istihzarâtının mümkün olduğu kadar tezyid edilmesi hakkında telkinatta bulundular: yazık okumağa bir sulh-i muhayyel nale ve feryadına havale-i sem’-i itibar ile, harb edecek bir seviye-i ‘aliyyeye vâsıl olmak terbiyesinden mahrum olduğu için harbe hazır değildir. Bu zevatın hakkı vardır. Fikr-i insaniyeti tahayyül ve onunla tezyin etmek isteyen Fransızları tamamen mantıki olarak bir aday muhakkirane ile takbih ediyorlar: “Sizler; adalete, dine, sulha itikat edersiniz ... harbin, tecavüzün, feth ve istilanın tamamen müddesi geçmiş, bir eski oyun olduğunu iddia edersiniz...”

Troyçka daha ilerisine varmıştır: onun fikrince netice; vesait-i müsta’meleyi muhak kılar. Muvvafakiyet, her nev’i muammelât ve harekâtı ma’zur gösterir: “Bir münasib fırsat zuhurunda komşuya hücumla hududlarını tevsi’ etmek hakkında müteaddid ve hayü’l-hayları vardır.”

Momsen dahi ‘aynıyla yazıyor: “Tarih, mukavvemet-i gayr-ı kâbil olan kasırgası içinde, çelikten sertliğe, inhâ kabiliyetine sahip olmayan milletleri, bila merhamet kırar, geçirir. Fi’l-vak’a yazdığı Roma tarihi; kuvvetin tahrikinden başka bir şey değildir. Denilebilir ki kuvvete bu kadar refi’ bir paye vermekle memleketinde herkesten ziyade, Bismarck politikasına revac vermek veya hiç olmazsa onu ma’zur göstermek istemiştir.

Daha ilerisi var. Hans Del Barok; nazariyâtı tatbikata geçirerek “Ems” hatasını muhak veya ma’zur göstermeye ihtiyaç hissetmiyor, onu medh ve senâ ediyor: “bu hututu çizen el takdis edilsin... Harekât; muavaffakiyata iktirân etmeye idi, Bismarck başka bir yol bulurdu. İyi bir diplomatın selahlığında daima birçok oklar bulunur.” Bu kaide-i esasiyenin bir hal-i hususi-i tatbikinde idi ki Niyçe (Nietzsche) şu fikri ortaya sürdü: “bir kavim; kendi vazifesini, vazifesinin telakki-i ‘umûmisiyle karıştırırsa mahv olur.”

Biz; bunlardan pek uzağız. On beş gün evvel Gamiya Pajes; bir safvet-i neyyire ile “kuvvet üzerine müesses bir şey yoktur” diye ‘ilân ediyordu.

Almanya’da ‘âli, ‘idâdi, ibtida’i-yi mütenevvi’ derecatta tahsil ve terbiye; mutlaka millidir. Mekâtib-i ‘âliyenin tensiki risâle-i mevkûtesinde: “Semerât-ı tahsil; öyle bir batn-ı şakirdân teşkil etmelidir ki onlar dünyada vatandan başka bir şey anlamasınlar, sevmesinler sade bunun için hareket etmek istesünler” deniyor.

Mürebbiyeler ayn-ı ifadâtta bulunuyorlar: “Terbiye; bir fikr-i milli ile sevk ve idâre olunmuştur. Vatan aşkı talebemizin ruhlarında daima muhafaza edilmiştir. Biz onlara vatanın tabi’i güzelliklerini, Alman kavminin büyüklüğünü, hasâilini, nekâyisini, yirmi asırlık muharebât ve terkiyât esnasındaki istihalesini, Almanya’yı vücuda getiren büyük adamlara, Lötze, Stein veya Bismarck, Valenştayna, Beluhur veya Moltke’ye hayran olmayı, devlete, imparatora sadakati, Hohenzollunların âsâr-ı ‘ulviye-i tarihiyelerine karşı hiss-i minnet ve şükrânı öğretiyoruz.”

Âsâr-ı muntehîbe, çocuklara mahsus kırait kitapları; hep vicdan-ı milliyi, sevda-yı vatani muhafaza ve inkişafa isâl edecek bir tarzda tertib edilmiştir. Herhalde Alman mürebbiyeler kongresi, 1905’de Faksta teşkil eden Congres d’emicales’de tenmiye-i hissiyat için tarihten istiane edilmemesi mukarreratını ittihaz etmek gibi bir harekette bulunmadı. Bi’l-akıs 1883’de in’ikâd eden konferansın, mektebin talebeye bir terbiye-i vatanperverane vermesi luzûmunu ‘ilân ettiğini görmekteyiz; tarih dersi; bi’l-hassa buna elverişli ‘ad olunmuştur. Çocuk, cenab-ı feyyaz-ı mutlakın tevfiâtı, ecdadının fezaile ile memleketinin nasıl olup da en ‘âli âmâl ve tasavvurâtını mevki’-i fi’ile vaz’ ettiğini tarihle öğrenmelidir. Müfettişlerden biri: “mekâtib-i ibtidâiye, etfalin terbiye-i milliyesinden

‘ibaret olan hedefine; tarih tedrisi hayat tahsilin şenlik günleri ve muallimin şahsiyeti ile vasıl olacaktır.’ diyor.

Kaide-i esasiye olarak tarih; doğrudan doğruya fikr-i milliyeye hizmet etmek için vaz’ olunmuştur. Bir fen-i terbiye-i etfal mütehasısının mütâla’asına göre: “mektebe şovenizmi idhal etmeden talebeye, her rikkat-i salahlı kimin bozduğunu, her ihtimale karşı yine ileride kimin bozacağını açıkça göstermelidir; binaenaleyh, 1813 ve 1870’deki ecdatlarına imtisâlen yeniden düşman kadim-i ‘aleyhine “Allah ve Alman gazabı” nağrasıyla atlamak vazifeleri olduğunu, öğretmelidir!..” Butun-ı hazire ve müstakbele 1870 seferini, 1813’ünki kadar öğrenmelidir...; zira şakird her gün ahvâl-i mümaseleyi görmektedir, ve pek muhtemeldir ki Fransa ile vuku’ bulacak olan bir harb-i müstakbel; 1813 seferinden ziyade 1870’inkine benzeyecektir.”

Ren’in öte taraf müverrehîni bu davetlere kemâl-i isti’câl ile icabet ediyorlar. Şimdi onlar Almanya’nın ve Alman kavminin muzafferiyâtını, Roma hakimiyetine serferu olmayan Arminiyos’a kadar çıkarmaktadırlar. Avrupa’da, hak ve adaletle idare olunan büyük bir imparatorluk tesisi suretiyle ilk bir eser-i medeniyet gösteren Şarlman; bir Almandır. Alman kavmi; Luter’i meydana getirdi ve hal-i hazırda bir tecceddüd-i azmin serkarında bulunmaktadır; buna mukafatan Almanya, otuz seneden beri, hiç şimdiye kadar görülmemiş muharrib bir harbin deryâ-yı dehşeti içinde müstağrak olmuştur. Bir asırdan ziyadedir ki Fransızlar istilalarına, tahriblerine devam etmektedirler: 1674, 1680, 1688, 1757, 1806, 1813’de Almanları eziyorlar, şehirlerini yakıyorlar, kırlarını, köylerini yağma ediyorlar. Nihayet Prusya; mütefekkirîni, ceneralleri sayesinde, bu yolsuzluklara bir nihayet vermek için Alman lisaniyla mütekellim adamları, bir his-i müşterekte toplayarak vazife-i ahrârânesini ikmâl etti. Eser ancak 1870-1871’de Sedan ve Versay’da itmâm edildi. Batn-ı hâzırın vazifesi de vatanın mukaddesatına el dokundurmamak suretiyle onu muhafaza etmektir.”

İbtidai mekteplerinde öğretilen nazariye budur: çocuğun bila şübhe daha kuvvetli akvâm-ı mütecevire tarafından tul-i müddet teneffüsât-ı asliyesi cebir ve tazyike ma’ruz kaldığını gören fakat büyük fedakarlıklar ve metin faziletleri sayesinde gaib edilen zamanı kazanan, cihanın en birinci milleti olmağa da’vet olunan bir kavme ‘âid bulunduğu fikrini vakayi’-i tarihiyeyi mahirane tertib etmek suretiyle çocuğa telkin etmelidir.

Sahirane³¹⁴ olduğu kadar gayet dürüş³¹⁵ bir hakâyık beyni ile mücehhez olan bu nazariyelere tâ'birât-ı mükemmele bulmak için pancermanizm nazariyecilerinde ve bi'l-hassa J. L. Raymark-Ein Pangerma Nisches Deutschland³¹⁶ kitabında aramlı. İmparatorluğu ihdâs etmekle Prusya'nın vazifesi hadd-ı hitâma ayırmamışdır bu memleket; Avrupa-yı merkez-i akvâm-ı Cermaniyesinin, Hohenzollern nüfuz hükümranisi altında ittihadını kuvveden fi'ile çıkarmağa memurdur, akvam-ı mezkurede medeniyet-i 'anâsır-ı müştereklerini teşkil eden güzide 'ırkın hegemonyasına tahammül edeceklerdir. Pancermanist seferinin ilk madde-i emriyesi "*Mehr land*" tevsi'-i³¹⁷ arâzidir. Şimdiki Almanya, sai' ve 'amelleri daha az semerât ve hasilât veren akvam-ı mütecâvire zararına olarak tevsi'-i arazi edecektir. Fransa, İtalya gibi aslı Cerman olmayan memâlik feth olunacaktır; şimaldeki küçük akvam-ı Cermaniye: Hollanda, İskandinavya, mümkünse iknâ' edilerek imparatorluğun eczâ-yı 'asliyesi meyanına kalb ve ilhak edilecektir. Gobino'nun ve bi'l-hassa Lapoja (1896)'daki nazariyelerini iktibâs ve tevsi' ederek Raymar, halis Cerman olmayan aşâğı 'ırkları 'âli Almanya'dan tefrik etmek suretiyle menfi intihâbât icrâsını keşfe kadar varıyor. Bu intihâbât; etibba³¹⁸ ve vücud-ı beşer mütehassıninden mürekkeb bir komisyon ma'rifetiyle icrâ olunacaktır. Bi'l-akis, halis Cerman olanların teksiri için kâffe-i vesaitden istifade olunacaktır.

Nazariyât-ı mesrude³¹⁹ ne kadar 'acib olursa olsun Cermanizm sisteminin ne derece ifrâta vardığını gösterdiğinden bilmekliğimiz lazımdır. 1911 de Karlsbad'da ini'akad³²⁰ eden bütün Almanlar cem'iyeti kongresinde Almanya arazisi; kesâfet-i³²¹ nüfusuna nazaran pek çok dar bulunduğu ve binaenaleyh henüz Alman lisânıyla mütekellim³²² olan bütün memâlike aynı hal-i müstevli³²³ olmadan tevsi'-i memâlikin lüzum-ı kat'iyesi fikri ileriye sürülmüştür. Coğrafya, tarih; Almanya'nın menafi'-i iktisâdiye ve ahlâkiyesi; "kendisinden vaktiyle tabi'ata mugayyir olarak gasbâne bir

³¹⁴ Büyü yapan, efsun ve sihirle uğraşan kimse, büyücü, sihirbaz.

³¹⁵ Sert, katı, kaba, haşin.

³¹⁶ Berlin 1905.

³¹⁷ Genişletme, genişletilme, yayma.

³¹⁸ Tabipler.

³¹⁹ Söylenmiş, beyan edilmiş, serd olunmuş, mezkûr.

³²⁰ Bir araya gelip toplanma, kurulma.

³²¹ Koyuluk, koyu olma durumu, yoğunluk, sayıca çok olma, kalabalık, çokluk.

³²² Konuşan, söyleyen kimse.

³²³ Bir yeri zapt ve istilâ eden, hükmü, idâresi altına alan.

surette koparılan arazi (memâlik) ve akvâmın imparatorluğa ilhakını “pek ‘ala icâb ettirmektedir. Bu husus Pancermanistlerce artık münakaşa edilmeyen bir kaide-i esasiyedir; gizli ictimâ’ilerinde ise yalnız bu programın hala ne gibi tedâbire tevfikân icrâsı lazım geleceğini tedkik ediyorlar. Birçoklarınca imparatorluğun Hollanda, Belçika, ve kısmen Danimarka’da hasûle getirdiği incizab-ı³²⁴ iktisâdi ve ma’deni o derecede şedid ve bilâ-ter ve buralarda olduğu gibi İngiltere ve Fransacada o kadar az mukavemete müsadifdir³²⁵ ki bu memâlikin ilhakı; işi hal-i tabi’iyesinden çıkarmak demektir. Husûsen böyle bir hareket; İngiltere ve Fransa ile ihtilafât uyandırmak tehlikesinden vâreste³²⁶ değildir. Şark ve şark-ı cenûbi hududları cihetinde 14 milyona karib Alman yaşamaktadır: 9 milyonu Avusturya’da, 2 buçuk milyonu Rusya’da, bundan başka bütün Alman muhacirini; bu memâlike ve Balkan şibh-i ceziresine³²⁷ gelmektedir. Pancermanistlerin vazifesi; bu nokta-i nazardan Cermen ‘anâsırı müstemlekâtının te’mini ve işcâr³²⁸ terakkiyâtının³²⁹ teksiridir. Bu Nazariyâtın coğrafya dersindeki suret-i tatbiki malumdur. Yapılan haritalarda imparatorluk; Padokale’den Petersburg’a Jutland’dan Fiyuma’ya kadar imtidâd ediyor. İsviçre, Lüksemburg, Belçika, Hollanda’nın kaynadığından sarf-ı nazar, bu haritalar; Fransız flanderi, Şampanya, Luren, Feranş Kunteyi³³⁰ dahi ihtiva ediyor.

Bu mekteb terbiyesi, kavm-i mu’azzamın istifadesi için, birkaç ay evvel intişâr eden “Almanya cihangir bir hükümet” gibi kitaplarla ikmal

³²⁴ Bir şeyin câzibesine tutulup ona doğru çekilme. câzibesi sebebiyle ona doğru meyletme, cezbolunma.

³²⁵ Rastlayan, tesâdüf eden.

³²⁶ Kurtulmuş, halâs olmuş.

³²⁷ Yarımada.

³²⁸ Ağaç yetiştirme, ağaçlandırma

³²⁹ Terakkîler, ilerlemeler, gelişmeler.

³³⁰ Bu cür’etin en yeni misâli, Goethe’ye ‘ilave edilen bir atlasın Fransa haritasında Fransız isimleri yanında, (mesela *Hede niconli France Nivernais*’nin) Alman isimleri yazılmıştır. (Burgogne) Burgud Hochtrrgund (Fronehe Lote) atlas mukaddemesinin bir yerinde ihtârât-ı âtiye vardır: “her haritadaki isimler; gösterdikleri memleketin lisanyla olan suret-i tesmiyelerini muhafaza etmektedirler: Almanya için Almanca, Fransa için Fransızca, İtalya için İtalyanca.” Bundan istintâc olunur ki Almanlar, Feranş Kunte ve Burgunya’yi Cermen arazisi telakki etmektedirler.

Bu haritada Nis şehri **Nizza** yazılmıştır. Almanlar birçok vilayetlerimizin ilhakını ihzâr ederken hakk-ı sükut olarak İtalya’ya da ufak bir peşkeş çekmeği unutmuyorlar.

edilmiştir. Böyle per-gurur, bir şovenizm ve galeyân-ı hissiyat abidesini anlayub ihata etmek gayr-ı mümkündür. Mukaddemede bu ibareler münderictir: “en ziyade inkişafa mazhar olan zeka, en ‘âli ulûm ve funûn, ve ‘ayn-ı zamanda en sönmez bir kudret-i kavmiye bizdedir. Alman kavmi; vazife-i ulviyesini ifa etmek isterse, bir hükm-i vâzih, bir arzu-yı şedid ve itmi’nan-ı³³¹ vicdan ve kemâl-i metânetle bütün kuvvetlerini bir araya toplamalıdır: Almanya bütün cihana yürü! Sanayi’imiz, ‘ulûmumuz, felsefemizle efkara bahş-ı hürriyet için yürü! Alman fikr-i teşebbüsü, Alman tatbikâtı, Alman âsârı için yürü! (L’allenagne, puissance mondiale =Almanya, cihâni bir hükümet) kitabı bu fikre ‘arz-ı hizmet eder.” Mukaddema bu sözle nihayet bulmaktadır: Alman olmak bir meserretidir.³³²

Memleketin eski sükûtunu, yeni ‘itilâsını, pâyansız³³³ emellerini yalnız çocukların öğrenmesi kafi görülmüyor, bütün kavmin bu ma’luatı unutmaması icâb ediyor. Vakâyi’-i ‘azime-i tarihiye, kavmin hatırasında, muttasıl³³⁴ göz önüne konmak suretiyle muhafaza ettirilmektedir. Almanya’da seyahat eden bir Fransız pek müteellim³³⁵ olur: her yerde Alman muzafferiyâtına tesadüf eder. Ve esefa ki bunlar hep bizim hezimetlerimizdir. Müzelerde, kitapçı dükkanlarının önünde “harb-i mukaddes” tarihi, harekât-ı harbiye ve meydan-ı muharebe edvârı;³³⁶ üçüncü Napolyon’un ceneralleriyle berâber, başları hacilâne³³⁷ eğilmiş, Kral Wilhelm, Bismarc ve Moltke’nin teşkil ettiği muhteşem hey’etin karşısında Sedan esareti, Versay’da ayineler galerisinde imparatorluğun ‘ilânı gibi vakayi’-i tarihiye hep kartpostallar, mahkuk³³⁸ levhalarla gösterilmiştir. Vatanperverliği esaslandırmak için tarih dersine olduğu kadar resimlere de atf-ı ehemmiyet ve sarf-ı himmet edilmiştir. Bu resimlerde Alman askeri, Fransız askerlerinin karşısında bir tavr-ı mağrurane ile başı yukarıda ateşe karşı yürüyen cesur cengaverler halinde gösterilmiştir; bu tabi’idir. Fakat hasma yalnız gülünç veya utanacak

³³¹ Emin olma, emniyet.

³³² Sevinç.

³³³ Nihai.

³³⁴ Aralıksız ve yan yana olan, bitişmiş durumda bulunan, bitişik.

³³⁵ Elemli, kederli, mahzun.

³³⁶ Devirler, çağlar, zamanlar.

³³⁷ Utancından kimsenin yüzüne bakamayacak duruma düşmüş olan, küçük düşüp utanmış, mahçup olmuş.

³³⁸ Sert bir yüzey üzerine çelik kalemle kazılmış veya kabartma şeklinde yazılmış olan, işlenmiş, resmedilmiş, hakk olunmuş.

vaziyetler verilmektedir. Böyle korkak bir düşmana karşı istihsal olunacak muzafferiyetin hiçbir meddahı bulunamaz. Ceneral Kolibart'ın Rayhstag'da irtikab ettiği hata-yı zevki dahi 'ayn-ı haldir: son nisan ayının 8'inde Napolyon'u hunhar ve serseri diye tahkir etmiş, ve "1806 ve 1812'deki Prusyalıların böyle bir adamın ayakları altında ezilmiş kalmış olması pek çok dâ'i-yi hacâlettir"³³⁹ demiştir.

Ya imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna kadar bütün Almanya arazisindeki 'azimetpimâ heykeller, abideler! Lapçepig, Kublenç'dekiler; Erfürt Kartalı; Vürt'de üçüncü Frederik Meçukif Hoyzer'de Birinci Wilhelm; Tütüburg'da Arminyus, Ratizbon'da Valhalla, Cermanların Latinler üzerindeki muzafferiyetini bir kat daha temsil etmektedirler.

Berlin'deki muzafferiyet caddesi, bi'l-hassa Neydervalid'de, ma'mul bulunduğu granit ve tuncun hayatınca Alman muzafferiyet ve 'azimeti temsil edecek olan bizim topraklarımızla mütehammir³⁴⁰ bulunan muhib-i Cermanya, bütün mü'essesât; vahşiyâne, 'azametnema, Fransız zevkince gayr-ı kâbil tahammül 'aynı havâsı haizdirler. Ma'mâfih mevzu'larına muvaffak, mukâvemeti gayr-ı kâbil, şiddet-i vahşetle memzuc³⁴¹ bir tesir dahi bahşetmektedirler. Bunlardan maksad bir san'atkarlık zevk ve hissi vücuda getirmek değil daire-i ma'kule-i hissiyatın haricinde, ruhlarda, her şeyden ali ve asil ve ebediyyen muzaffer olan vatan fikrini uyandırmaktır.

Ya sene-i devriyeler: nedir o Sedan yevm-i 'aidindeki meserret-i³⁴² dindarane! Ne der o istiklal harbinin yüzüncü sene-i devriyesinde imparator Wilhelm tarafından ordusuna tevcih edilen ve bunca şa'şalara müstağrak olan hitablar! Bunlarda unutulmuş hiçbir şey yoktur, zira böyle günler, Alman cesaretini, Alman sadakat-i kanunperestisini, Alman harekât-ı kahramanesini; hep Alman fezâilini 'ilâ için en münasib fırsatlardır.

Bu münasebetle bizde cereyan eden ahval ile bir mukayese icrasından zabt-ı nefis edilemez. Ceneral Lamark; fikr-i askeriyeyi ihyâ etmek vesaitini arayarak Dezh, Lan, Masena kadar Fransa'ya müte'adid muzafferiyât-ı 'azime te'min eden Kunda, Törn, Villaris, Saks gibi 'âzim-i ricâl-i harbden hiçbirinin 'umumi meydanlarda heykelleri tesis olunmadığından şikayet etti. Uzmandan biri birkaç tanesi rekz³⁴³ olundu. Fakat, onlara hiçbir hatıra bahşetmeden, 1792'ye kadar, bunca şeref-i galibiyet veren ve Fransız

³³⁹ Utanma, mahçup olma, utanç.

³⁴⁰ Ekşiyen, mayalanan, köpüren.

³⁴¹ Karışık, karışmış, meczolmuş.

³⁴² Sevinç.

³⁴³ Dikme, saplama.

namını bütün cihana yayan, parlak muzafferiyetlerimizin yüzüncü sene-i devriyelerini icrâ etmeden yalnız gelib geçici bir vaz'iyette kalmış olan bir hükümetin mevcudiyetini çocuklarımız öğrendikleri zaman ne diyeceklerdir? Bir kavmin, tarih-i askeriyesinde Marnago, Hohenlinden, Austerliç, Yana, Feridland, ve Ağram gibi günleri bulunurda onlar; birer a'id olarak 'ala edilmezlerse vatan 'aleyhine bir cinayet-i hakikiye olur.

Daha eski bir zamana çıkarsak nice parlak hâtırât-ı askeriye mazlum bıraktığımızı öğreniriz. Akvâm-ı saire; milliyetsiz, küçük hükümetler halinde parça parça bulunduğu bir sırada, ittihâdımızı temin ederek Fransa'ya Avrupa'nın en mu'azzam bir milleti haline getiren, ve mahzâ³⁴⁴ cesaret-i 'ırkiyemizle kazanılan, bunca muharebâta layık oldukları derecede bir yevm-i şâdimâni³⁴⁵ tahsis etmek ne kadar faide bahşeder. Onlar da vatan-ı fikr-i fedâkârisini semeredâr³⁴⁶ edecek bitmez, tükenmez bir menba' keşf olunacaktır; hatıratın ihyâ ve 'ilâsı, milliyet hissini muhafaza ve tevsi'i için lazımdır. Zâten bunun netice-i tabi'iyesi de hiss-i millidir: Muhafaza ve 'ilâ-yı mevcudiyet için masruf-ı mesai'-yi namahdûde-i şahsiyenin, bütün bir kavmin 'umumi ve medid³⁴⁷ bir gayreti, ancak ecdaddan müntakıl maddi ve ma'nevi mirâsın muhafazası ve teksiri şartıyla yaşayabilir. Almanlar, bu vazifenin olanca ehemmiyetini fi'ilen takdir etmektedirler. İmparatorları, son martın 10'uncu günü ordu evâmiri yevmiyesinde bu meseleyi izâh ve tevsi'den başka bir şey yapmadı.

Vatan muhabbetini tahrik ve kavmi müdafa'a-i milliye mesâiline 'alakadar edecek vesaitten biri de cemi'yetlerin harekâtıdır. En mühim cemi'yetler *Flottenverem* Donanma Cemi'yeti, *Wehrverem*=Müdâfa'a-i Milliye Cem'iyeti. Birincinin mensubunu yüz bini mütecâviz idi. Bu mikdâra geçen sene daha iki yüz bin kişi inzimâm³⁴⁸ etti. İmparatorluğun ekseri şehirlerinde merkez komitesine merbut hususi şu'beler mevcuddur. Bu babda 'avâmın nazar-ı dikkatini uyandırmak ve dâima hal-i fa'aliyette bulundurmak için bahriye zâbitlarının emr-i idâresi altında, şehirden şehire dolaştırılan seygar sergiler tesis edilmiştir. Her mektebin talebesi, bütün vatanperver cemi'yetler, bu sergilerin yanına getirilip temâşâ ettirilir. Sergilerde muhtelif sistemdeki sefâin-i harbiye; sînâ'i modellerle gösterilmiştir; torpil, mermi, mitralyöz gibi muharebât-ı bahriyede müsta'mel alât ve edevât dahi mevcuddur. Konferanslar mesâil-i bahriyeye

³⁴⁴ Yalnız, ancak, sâdece, sırf.

³⁴⁵ Sevinç.

³⁴⁶ Beklenen sonuç, netîce, verim.

³⁴⁷ Uzayıp giden, çok süren, uzun.

³⁴⁸ Üstüne ekleme, ilâve etme, katılma.

ibtinâ ettirilmişdir. Cemi'yet; Berlin'de vesâit-i tenvirîye³⁴⁹ ile bir sıra konferans verdi. Her birinde binlerce züvvâr³⁵⁰ toplanmakta idi. Her ini'kâdın³⁵¹ nihâyetinde "Alman bahriyesi sair bi'l-cümle bahriyelere tefevvuk³⁵² etmelidir." Na'raları konferans salonunu çınlatıyordu.

1911 son bahar ve 1912 ilk baharında, hükümet müttehîde³⁵³ ve efkâr-ı 'umumiyenin, sarayın muhâfil-i mühimmesi üzerinde, 'azim bir tezâyüd-i³⁵⁴ kuvva-yı bahriye fikrini kazanmak için icrâ-yı tesir etmesi hususunda Cem'iyetin sahâ-i inkişafa vaz' ettiği fikr-i fa'aliyet kadar müesser ve müfid bir şey olmasın. Cemi'yet; külliyyatlı miktarda eserler ve makaleler neşretti; bunlar dahi yevmi gazeteler tarafından nakl ve izah olunmak suretiyle na-mütenâhi³⁵⁵ teksir³⁵⁶ edildiler.

Bu işler, hep kuvve-i bahriye için idi; fakat Pancermanistler; 'ayn-ı suretle teşvik ve himâyeye mazhar olmayan ordunun uyumakda olduğunu söylediler. Müdafa'î Milliye Cem'iyeti; bu boşluğu doldurmak maksadıyla tesis etti. Cemi'yet-i mezkure yenidir, tarihi: 28 Kanun-ı sâni 1912. Müessesesi; sâbık cemi'yet-i bahriye reisi Ceneral Kaym'dır; müşarileyh riyâset-i sâbikasını, ta'kib-i icrâ edilen 1907³⁵⁷ intihâbâtında terke mecbur oldu. Müdafa'a-i Milliye Cem'iyetinin lüzumunu müşarileyhin mütâla'at-ı atiyesi izâh eder. Her şeyden evvel Almanya'da hissiyât-ı vatanperverânenin takviyesi lâzımdır; diyor, Almanlarda bir fikr-i merdâneniyenin muhafazasını arıyor; donanmanın tezyidi için cem'iyet-i bahriyede mvaffakiyetle idare ettiği ikdâmât ve mücâdelâtı, şimdi de Alman ordusunun tezyidine sarf etmek istiyor, yegane hedefi de budur:

"Fransa'da tâmü's-saha her ferd orduda hizmete mecbur iken Almanya'da silah taşımaya muktedir olanların yalnız nisfi sancak altındadır. Fransa ve Rusya'nın kuvve-i mevcude-i haziriyesi, Alman ve Avusturya ordularından 750.000 nefer fazladır. Harb-i karib, cephede vaki' olacaktır.

³⁴⁹ Işıklandırma, aydınlatma.

³⁵⁰ Ziyâretçiler.

³⁵¹ Bir araya gelip toplanma, kurulma.

³⁵² Üstün olma.

³⁵³ Birleşmiş, birlik olmuş, birleşik.

³⁵⁴ Artma, çoğalma.

³⁵⁵ Sonsuz, sonu sınırı olmayan.

³⁵⁶ Çoğaltma.

³⁵⁷ Katolikleri ezme gayretiyle Cem'iyetin birçok şu'bâtını incitmiş idi. Baviera şu'besinin hâmisî Prens Leopold alkışlarla reis intihab olundu.

Tanzim-i hesabât zamanı yaklaşıyor hiçbir mahkeme-i beyne'l-milel, bize hukukumuzu tanıttırmak için hükm olamayacaktır.”

Müdafa'a-i Milliye Cem'iyeti, hükümet reddettiği halde ordunun takviyesini bir ay istihâl-i arzu-yı milliyeyi tahrik etmek üzere bütün kuvvetini sarf etmeyi fariza-i zimmeti 'addeymişti.

Ona ihtiyaç görülmedi; baş vekilin 10 Nisan'da Rayhsta'daki nutkundan da anlaşıldığı vechle hükümet imparatoru istihzârât-ı maddiye-i 'askeriyeyi kat'ıyyen tesâdüfe terk etmez, vekayi'-i muhtemelenin 'aksü'l-'amelini daha önce nazar-ı dikkate alır. Alman metodunun hâsse-i³⁵⁸ mümtâzesi; ta'dilâtın biri istihâl edilir edilmez diğerini bila-fâsıla ihzâr etmektedir. Başvekil, ifâdâtında: “teşrîn-i sâni-yi ahirde idi ki esbâb-ı siyâsiye-i hâriciye ve 'askeriyeden dolayı ordumuzun tezyidi lüzumuna harbiye nâzırıyla erkân-ı harbiye-i 'umumiye reisi kana'atle iştirâk ettiler, biz de bunun üzerine yeni projenin ihzârına teşebbüs ettik.” diyor.

Diğer taraftan hiç şüpheye mahal yoktur ki bu husus için hükümet, müdâfa'a-i Milliye Cem'iyeti tarafından ma'nevi bir istinâd almış oldu. Zirâ, ahvâl-i mâliye dolayısıyla henüz mevki'-i fi'ile konmamış olan, mecburi hizmet-i mükellefe-i şahsiyenin Almanya'da ta'mimi³⁵⁹ fikri cem'iyet programının madde-i esâsiyesi idi. Hissiyât-ı vatanperverâneyi ifrât³⁶⁰ derecede neşre tevdi'-i kuvvetle nasıl maksadına muvaffak olduğu ise ma'lumdur: Almanya, halen Rayhştag'a tevdi' edilen kanun-ı 'askeriyeyi en ziyâde cem'iyet-i mezkurenin mesâ'isine medyundur.³⁶¹ Berliner Tagiblat'ın: Pancermanist ceneralleri kâim, Nun Libart, galebe çaldılar.” demekte hakkı vardır. Müdâfa'a-i Milliye Cem'iyeti ve müessesleri muvaffakiyetleriyle iftihâr edebilirler.

Almanya'nın, harb için muhtaç olduğu kuvveti, mümkün olduğu kadar bir hal-i mükemmelliyyete ifrağ ve ihzâr-ı emniyesiyle isti'mâl ettiği vesâit-i ma'neviyye meyânında ordunun, millet arasında en birinci mevki'i dâimâ muhafaza etmiş olduğunu yâd ve tezkâr³⁶² etmek lâzım gelir. Heyet-i zâbitân; mahâfil-i³⁶³ 'aleyh-i ictimâ'ie arasında en müstesna bir mevki'i işgâl etmektedir, bunu kimse münâkaşaya kudretyâb değildir, zâbitânın kabul ve intihâbı şeraiti yalnız bir imtihân işi olmakdan ziyade dahil

³⁵⁸ Bir kişiye mahsus olan.

³⁵⁹ Umûma yayma, genel duruma getirme.

³⁶⁰ Aşırı gitme, ölçüyü aşma, gereğinden fazla ileri gitme.

³⁶¹ Borcu, vereceği olan, borçlu.

³⁶² Hatırlama, anma, hatıra getirme.

³⁶³ ir araya gelinerek konuşulup görüşülen ve çeşitli konularda fikir alış verişinde bulunulan yerler, toplantı yerleri, mahfiller.

olacağı alay-ı hey'et-i zâbitânının muvâfakatına terk edilmiş olduğundan zâten gayr-ı kâbil mukayese bir derecede mevcut olan tekrim³⁶⁴ ve tebci³⁶⁵ keyfiyeti, bir kat daha artmıştır. İmparatorluk muhafızı öyle bir kudret ve haşmet-i garz etmektedir ki onun karşısında her şey rüku' eder. İhtirâmât-ı 'umumiye onu bütün müessesât-ı sâire-i devletin fevkine 'ilâ etmektedir.

Bizde son senelerde bu esaslara dair cereyan eden ahvâl-i ruhi'in devâmına mesâğ³⁶⁶ vermek pek fena olur, muhafil-i hükümet nüfuz ve 'askeriye azaltmak, zâbitânı hemşehrilerinin nazarında aşâğılatmak, orduyu mül'abe-i³⁶⁷ bîsud³⁶⁸, muhâfil-i cedidenin teneffüsât ve tahsisatıyla hem âhenk olamayan, beyhude bir hayat-ı zâide gibi göstermek için ellerinden geleni yaptılar. Mademki medeniyetin hal-i hazırında bir memleket, ordusuz yaşanamaz endişesiyle onu hazf³⁶⁹ etmeğe kudreyâb olamıyor, o halde ona da hayât-ı ictimâ'iyeye elzem bir 'uzuv gibi mu'amele etmesi, muhtaç olduğu her nev' takidâta³⁷⁰, lâıyk olduğu her nev' ihtiramâta³⁷¹ mazhar kılması lazımdır. Tenzil³⁷² kadri için, uydurulan "edilen fedakârlıklar semeredâr olmayan bir masrafdır" gibi safsataları imhâ etmeli. Feldmareşal Lord Vulsey'in, vefâtı münasebetiyle İngiliz gazetelerinin neşrettiği, bir mektubda müşârileyh serâpâ³⁷³ fikr-i selâmetle meşmûl³⁷⁴ şu satırları yazıyor: polis hadd-ı zâtında bir hâsılatcı değildir. Ma'mâfih işçilerin hâsılât getiebilmesi tüccarların mahsullerini taht-ı temine almaları için, ona lüzum vardır, dâhil için bir sivil polise, harç için de bir 'askeri polise!....."

Benim tanıdığım tab'a-i beşere göre, her kış; kar ve buzuyla birçok mevcudiyetlere hatme vermekle beraberine nasıl ki senenin mevâsim-i asliyesinden biri ise harbde, öylece hayât-ı 'umumiyenin esaslı bir 'unsurudur. Bunlar şüphesiz hep bariz hakikatlerdendir, fakat halk çabuk unuttuğundan bir def'a fazla tesâdüf etmesi; bahtiyarlıktır. Sâiklerin

³⁶⁴ Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

³⁶⁵ Ululama, ağırlama, saygı gösterip ikram etme.

³⁶⁶ İzin, müsâade, cevaz, ruhsat.

³⁶⁷ Oynama, oynaşma.

³⁶⁸ Faydasız, sonuçsuz, boş.

³⁶⁹ Ortadan kaldırılmak, çıkarılmak, silinmek.

³⁷⁰ Dügümllemek; sıvı katlaşmak, koyulaşmak.

³⁷¹ Saygı, hürmet, tâzim.

³⁷² Aşâğı indirme.

³⁷³ Baştan ayağa kadar, baştan başa, bütün, tamamen.

³⁷⁴ Kuşatılmış, içine alınmış olan, bir şeyin içinde bulunan.

vazifesi, bunları hatırlatmak, ve bu suretle icâbına göre hareket, ya'ni orduya, layığıyla maddi bir mevki' ve ictima'i, bir hürmet-i 'umumi te'min etmektir. Saraya duhul, memurin-i mülkiyeden ancak 'ali merâtibe nâil olanlar için bir şeref ve imtiyaz-ı mahsus iken, Almanya ordusunda basit bir mülâzım-ı sâniyi yalnız ispâlitlerini (Apolet) taktirmek suretiyle o müsâ'ade-i 'âliye mazhar kılan 'an'anât; Ren'in öte tarafında, müessesât-ı sâire-i devlete temin-i mevcudiyet edecek olan kuvvete hakikaten en birinci mevki'yi muhafaza ettirmek için muhâfil-i 'âliyede ne derece 'atf-i ehemmiyet edildiğini isbat eder.

Müst'acilen nazar-ı mu'ayeneden geçirdiğimiz şu vâki' ve icraata bakıp da Alman baş vekilinin, Fransız şovenizminin terakkisinden şikayet cesaretini görmesi cidden şâyân-ı hayrettir; fikr-i 'askeriyi bir usule tevfiikan eken Prusya'dır; gurur-ı milliyi de Almanya....

Almanya'da vatanperverliğin tahsil ve tedris programı, birkaç nev'e ayrılır: Çocuklara öğrettikten sonra, delikanlıların, yaşlı adamların ruhunda mütemâdiyyen yaşattırılır. 'Ulemânın, edebânın âsârı, küllisi güzel değildir, çocukların zihnine kolayca girebilecek bir vâsıta-i hulûl³⁷⁵ bulunmuş olur. Yüz sene evvel bir fikr-i millinin fukdâniyla³⁷⁶ düçâr oldukları mesâibin³⁷⁷ 'aks-ı tesirinden doğan bu fikr, hala menba'ının tamgasını taşımakta ve uzmandan biri mümâsil-i³⁷⁸ hezimetlerden ictinâb³⁷⁹ için dâima bir suret-i hususide zer³⁸⁰ ve takviye edilmektedir.

Ne kadar nâ-tamam olursa olsun, bu vatanperverlik, Almanya'ya hadsiz hesabsız hizmetler ifâ etmiştir, halbuki Fransa'da vatan fikri, müellim³⁸¹ bir tarzda zulmetlere³⁸² karışmaktadır. 1890'a doğru edibler, feylesoflar bu fikirle eğlenirler, "vatan oyuncağı" namını verirlerdi. Ahvâl-i ruhiyelerini, mecmu'a-i edebiyelerde tasvir etmeğe da'vet olunan mütefekkirînimiz, Frankfurt mu'ahedesini Otrah Mu'ahedesine kadar eski bulurlar. 1870 harbini, İspanya seferini veli eden vekâyi'-i târihiye sırasına koyuyorlardı, mesâil-i mezkure dahi azar azar kavmi 'alâkadar etmeğe başladı.

Hatme (Sonuç)

³⁷⁵ Bir şeyin içine işleme, girme, nüfuz etme.

³⁷⁶ Yokluk, bulunmama, eksiklik.

³⁷⁷ Zor ve güç işler, zorluklar, müşküller.

³⁷⁸ Benzeyen, andıran.

³⁷⁹ Kaçınma, sakınma, çekinme.

³⁸⁰ Tohum ekme.

³⁸¹ Üzücü, elem veren, acı veren.

³⁸² Karanlık.

İşte sâhib-i makâle Yüzbaşı A.'de Tarele'nin mütâlâ'ası böylece devam edüb bir sahife kadar daha Fransa'nın kayıdsızlıklarından bahs ile hitâm buluyor.

Müşâr Balbenan tanımız olduğumuz, bunca terkiyât ve tekmiîlâta mazhar, dâyin-i³⁸³ cihân olan Fransa'nın âtisi için devr-i endiş-i vatanperverleri, mütefekkirleri bu kadar endişnân görünürlerse zavallı Osmanlı Devleti, biçare İslam ümmeti için hakiki mütefekkirleri nasıl düşünelimdir?!...

Bu makalenin tercümesinden sonra ba'zı vatanperver muharrirlerimizin ahiren telif etmiş buldukları birkaç eseri mütâlâ'a ettim, pek sevdim, bunu bir fâtiha-i hayr-ı istikbâl 'ad ettim. Lakin bu yazılar henüz bütün milleti doyuracak, duygulandıracak bir kemiyette değil. Bu yazarlar teşvik ve yazılar takdir edilmeli ta ki yazarların cüreti, 'adedi artsın. Onun için makale-i mütercimededen evvel bahs ettiğim vechle bütün mütefekkirin toplanmalı, bir fikre hâdim olmalı: "Osmanlı milleti tenvir³⁸⁴ edilecek."

Sâhib-i eserin dahi tedkikât ve beyânâtına göre 1806'dan sonra Prusya bütün hakimiyetini, 'asabiyet-i milliyesini gaib etmiş bir haldedir; Prusya'da Fransız kartalları uçuyor, toprağını Fransız çizmeleri çiğniyor. Elhamdülillah bugün Osmanlı Devleti o halde değildir. Prusya'nın mazisi ile Osmanlı Devleti'nin mazisi kabil-i kıyas bir 'azimetde değildir. Cermanların mazisi de Türklerin istilâ-yı cengâverânesiyle kâbil-i kıyas değildir. Ma'neviyâtı takviye için istinâdgâh edinmeye çabaladıkları dinleri, mezhepleri de din-i islam gibi müşevvik-i³⁸⁵ harb değildir. Fakat buna mukâbil Prusya'da hâl-i hazır Osmanlıları gibi kuru bir tefâhur³⁸⁶-i 'azimet-i ecdâd ile hasmı, cihânı sarf-ı istihkâr³⁸⁷ etmek gibi hatalar irtikâbında devâm ve ısrar edilmedi, edilemedi; çünkü Napolyon; onları amansız bir suretde ezdi. Ve bu hali gören mütefekkirini büyük bir intibahla uyanarak birleştiler. Napolyon'un bütün gaddarane ta'kib, tecrim³⁸⁸ ve tenkillerine rağmen çalıştılar, fedâkar oldular. Semere-i mesâ'ileri olarak da Prusya ile beraber bütün Almanları kurtardılar. Ve bütün terkiyât-ı maddiye ve ma'neviyesiyle mu'azzam Almanya'nın esâsını kurdular. Fa'tebirû yâ ulil ebsâr. İşte sizler de Osmanlı milletindeki fezail ve mezâyâ-yı takviye, nekâyısı izale ederek yerlerine fezâil-i melzumeyi zer' ve tenmiyeye kemâl-i ceditle gayret etmelisiniz. Bunu hiç

³⁸³ Borç veren kimse, alacaklı.

³⁸⁴ Işıklandırma, aydınlatma.

³⁸⁵ Arzusunu, isteğini arttıran, isteklendiren, şevk ve gayrete getiren.

³⁸⁶ Övünme.

³⁸⁷ Hor görme, hakir görme, küçümseme.

³⁸⁸ Cezâlandırma.

kimse diğerinden beklememeli. Benim neme lazım ‘itîyâd-ı sakîmini³⁸⁹ terk ile hep bir uğurda îsâr-ı takviye-i sa’î ve ikdâm etmeli...Başlamak, muvaffakiyetin yarısını istihsâl demektir. Leyse’l-insanü’l-amâ sa’î.

Bu da unutulmamalı ki bugün 3: 4 yüz milyon ehl-i İslâmın içinde hür olarak çalışabilecek yalnız 20: 25 milyon Osmanlı’dır. Diğer biçare yüzlerce milyonların içerisinde öyleleri vardır ki hâkimleri bulunan hükumât-ı mütemeddine tarafından insâniyete has bir terbiye-i fikriye ahzına o medeni (!) hükümetin karar-ı müstemidinesi³⁹⁰ (! ?) ile gayr-ı müstahak ‘ad olunmuşlardır. Bu karar zâlimâne, o biçârelerin ilelebet terakki ve temeddünden³⁹¹ mahrum birer esir olarak yaşamalarını icbâr içindir. Emin olmalı ki hâl-i hazırda bütün za’afıyla beraber devlet ebed müddet-i Osmaniye’nin haiz olduğu makam-ı hilâfet olmasa idi biçare islamlar belki bugün daha müdhiş bir zincir-i esâret altında inim inim inlerlerdi. Cihân-ı İslâmî feth edecek değiliz. Bu gibi malihulyalardan³⁹² geçmeli. Fakat islamların mütemeddin, muazzam, kâdir bir hükumeti mevcut olmalı ki diğer hükumat nezdinde dostâne, nazgâne telmihler, mürâca’atlarla biçare dindaşlarının hukuk-ı hürriyetini tanıttırabilsin. Kuvvete istinâd etmeyen mürâca’atlar ise tesirden hâlidir. Tarih ile beraber zaman-ı hâzır bunu isbât etmiyor mu? Avrupalıların, cihân-ı nasrâniyetin, ‘ast-ı hâzır mütemeddinlerinin “islamlar icrâ-yı hükümet-i hazâisinden mahrumdur.” Nazariye-i gaddarânelerine hak verdirerek bir şâibe-i ‘azamaya daha dîn-i celilimize isnâda vesile bahş olmakla kalmayub bi’l-mecburiye iştirâk edilecek esâret-i mutlaka-i medeniyye (! ?) şimdikiye kadar hiçbir milletün hiçbir din-i müntesibînin³⁹³ uğramadığı bir dergahiye vâsıl olacaktır; zirâ, Avrupa’da “Benî İsrail bir ‘anasır-ı medeniyettir, her kâbiliyeti haizdir. Fakat Müslümanlar bu liyakatı hiçbir zaman göstermemiş ve ba’demâda bu gidişle ilelebet göstermeyeceklerdir” demektedir. Bu fikri izâle için atılan hatavât³⁹⁴ ise henüz o kadar az, o derece basittir ki hedefe vâsıl olmadan mâşinin³⁹⁵ ‘ömri-ı mikdârını ikmâl etmesi hiçbir müsteb’ad³⁹⁶ değildir.

³⁸⁹ Yanlış, hatâlı, bozuk, sakat.

³⁹⁰ Yardım isteyen.

³⁹¹ Medenîleşme, medeniyette ilerleme.

³⁹² Kuruntu, boş hayal, ham hayal.

³⁹³ Bir işe, bir mesleğe girmiş olan, bir kurum veya topluluğun kadrosu içinde yer alan kimse.

³⁹⁴ Hatveler, adımlar.

³⁹⁵ Yürüyen, yürüyerek, yaya olarak, yayan.

³⁹⁶ Uzak görülen, olmasına, gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen.

Bizler bunca hakarete, bunca mezâlime lâyıyık mıyız?! Bu gidişle of! Çünkü bu gidiş “teressüm-i tersi bi-keyfe ile ‘Ârabi, inne reke tevmiru-yı ter güşânest”... ‘itirâf edelim bu zavallı milletteki suç hep kısım-ı mütefekkirindir. Avrupa’da ‘âlimler câhillerden daha cesur, daha fedâkardırlar. Bizde ise emr-i bir ‘akıdır. İktisâb-ı ‘ilm ve ma’rifet edenler bizde huzur ve rahatlarını severler, dâima müctenâb, dâima az fedakardırlar; zavallı ‘avâm-ı cahiliye berâber her şeyden ölümünü, menfâ’atini istihkâr eder, fedâkardır. Milletin zaman-ı ahirde uğradığı haksız ta’arruzlarda menâfi’ milleti te’min için bir biçâre hamal oğünki nafakasını boykot nâmına fedâ ederken bizler Viyana modası şık bir boyunbağı, zarif bir çorab giymekden, nefis Kalabaka zeytinini yemekden vazgeçmedik. ‘iânelere bakılsın, en çok ‘Îâne veren ‘avâm ve kısım-ı fukaradır. Memurin içinde en ziyade ‘iâne veren garib değil midir ki en pest³⁹⁷ tabakadır. Rütbe, mevki’ ‘ilm ve ma’rifet büyüdükçe müntesibini kendilerini bu gibi fedâkarlıklardan münezzehtutmağa çalışıyorlar. Bu bir acı hakikiyettir, fakat ne yapmalı? bu böyledir. Mütefekkirin; milletin en büyük müteşebbislerinden, fedakarlarından olmağa özenmedikçe, bu fikir yerleşmedikçe bu zavallı milletin ‘akıbeti vahimdir. Bakan hükümetleri kendi kendine mi vücud buldu? İleri gelen mütefekkirler, her türlü fedakarlığa katlanarak, ölüme istihkâr ederek çalışdılar da milletleri uyanabilirdi. Bugün Bulgarların en büyük şâ’iri Vazov Bulgaristan’ın teşkilinden evvel nasıl bir hayat geçirdi? Onu tedkik etmeli! Şâ’ir harb için milleti teşvik edecek hikâyeleri harbde bi’z-zat bulunarak tertib etmişdir. Efrâd-ı milletin ‘askerlik hakkında neleri düşünmesi, neleri hissetmesi lazım geleceğini bi’z-zat görüb anladıktan sonra, güzel, vatanperverane hikayelerle telkine çalışmıştır. Biz de belki bir kaç Vazov vardır, belki ona fâikdirler, lakin onun himmet ve hizmetini ibrâzda el-yevm ‘âcizdirler.. Ey Osmanlı mütefekkirini artık birleşin, bu zavallı millete acıyın, acıyın da onu nurlandıрмаğa, gıdâ-yı hayat vermeğe çalışın! Milletın babaları sizsiniz! Evladlarınıza besilemeyecek misiniz, onları yetiştirmeyecek misiniz?... Ümid kesilmişdir, demeyin! Latekontu!...” Ser-celili müdderisi nevmididdir. Unutmayın ki dört yüz milyon ehl-i islâm gözlerini bize dikmiştir, bizim selâmetimizi, terakkimizi bekliyor; nûr-ı medeniyet-i islâmiyeyi bizler îkâd edeceğiz. Osmanlı mütefekkirini vazifesini ifâ etmemekle yalnız Osmanlı milletinın değil, bütün müslümanların, kâffe-i ecdâd ve ahfâdının düçâr-ı tel’ini olur. İnsan olduğumuzu ‘âlîme tanıttırmak için sizin himmetiniz lazımdır, bunu esirgemeyin! Vebâl büyükdür, edebidir, sanırım cinâyetlerin de en büyükdür. Tarih denilen

³⁹⁷ Aşağı, alçak. Karşıtı.

NARİNC, Ö. & ŞAHİN, A. & GENÇ, Z. & TAHİRLER, A. & AYTEKİN, M. (2023).
Almanya Nasıl Dirildi ve Harbe Hazırlandı?. ANKARAD, 4(8), 175-216.

mahkeme-i kübrânın karşısında hacil,³⁹⁸ zelil, cani vaziyetiyle çıkmaktan
kurtulmak için birleşmeli, Osmanlı milletini uyandırmalı; tevfik
Allahdandır.

Fiyatı 2 guruşdır.

Kaynakça

Günümüz Türkçesine aktarılan eserin orijinal nüshası için:

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/50e7f5ae-0f1e-4c92-8be7-27a8677cb107> (Erişim Tarihi: 25.12.2023)

TBMM Kütüphanesi, Ek Depo, Yer Numarası: 70000731.

Sözlükler

SAMİ, Şemseddin, Kamus-ı Türki, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın
Kitabevi, Ankara, 2005.

³⁹⁸ Utancından kimsenin yüzüne bakamayacak duruma düşmüş olan, küçük düşüp
utanmış, mahçup olmuş.

Sayı / Number : 8	Kış / Winter 2023
e-ISSN: 2717-9052	ankaradergisi06@gmail.com

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1- Yayınlanması istenen makalenin Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.

2. Yayınlanması için gönderilen makaleler ilk önce ön değerlendirmeden geçirilir. Daha sonra intihal taraması yapılarak dergide yayımlanması noktasında uygun olup olmadığı kontrol edilir.¹ Daha sonra makale Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.

3. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayımlanıp yayımlanmayacağına karar verir. Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayımlamama hakkını saklı tutar.

4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.

5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.

6. Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayımlanması onaylanan makaleler yayımlanmak üzere sıraya alınır.

7. Yazar, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur ve o tarihe kadar tahakkuk eden (dizgi ve mizanpaj giderleri. vs.) harcamalar yazardan tahsil edilir.

YAZIM KURALLARI

Yayın Dili: Derginin yazım dili Türkçedir. Bununla birlikte İngilizce, Almanca, Fransızca, ve Rusça yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

¹ İntihal süreci hakkında bilgi almak için www.ankaradergisi06.com sitemizdeki "İntihal Raporu" sayfasına bakınız

Türkçe Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır. Başlık 11 Punto , Aralık önce 20 nk, sonra 12 nk olmalıdır. Sağ ve sol 1cm içeride yazılmalıdır.

İngilizce Başlık: İçerikle uyumlu, 10-12 sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle Türkçe Öz'ün altında, 11 punto, önce ve sonra 3 nk boşluk bırakılacak şekilde sağ ve sol 1 cm içeride yazılmalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (küçük) ve soyadı (büyük), başlığın altında ortalanmış olarak 11 puntuyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı kurum, haberleşme, e-posta adresleri ve ORCID ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Örnek:

**İKİ KOMŞU'NUN İLK İTTİFAKI 1915-1918
(OSMANLI DEVLETİ-BULGARİSTAN)***

Ökkeş NARİNC **

Öz: Birinci Dünya Savaşının yaklaştığı süreçte Bulgaristan ve Osmanlı Devleti savaşa girmeyi düşünmeyip, tarafsız kalma politikası takip etmekteydi. Zaten tarafların birbirlerine savaş ilan ettiği dönemde de (Temmuz-Ağustos 1914) her iki ülke tarafsız kaldıklarını dünya kamuoyuna ilan etmişti. Fakat savaşın başlaması ile aralarındaki pozitif diplomatik iletişimin de etkisi ve devlet erkani içerisinde gerek askeri alanda gerekse de diplomasi alanında görev yapan üst

218

* Bu Makale 24.10.2018-26.10.2018 tarihleri arasında Kahramanmaraş'ta gerçekleştirilen "Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı I. Dünya Savaşı'nın Sonu, Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları, Uluslar arası Sempozyumu"nda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş halidir.

** Dr. Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, onarinc@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-9486-8956.

** Arş. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onarinc@nku.edu.tr

düzy görevlilerin de katkıları ile Almanya, Osmanlı Devleti'nin savaşıa giriş sürecini hızlandırmıştır (2 Ağustos 1914 gizli anlaşma). Osmanlı Devleti 11 Kasım 1914 tarihinde Padişah Mehmed Reşad'ın manifestosu ile de savaşıa resmen katılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti, Bulgaristan.

THE FIRST ALLIANCE OF TWO NEIGHBOURS 1915-1918 (OTTOMAN STATE-BULGARIA)

Abstract: In the process of the First World War, Bulgaria and the Ottoman State did not consider entering the war, but followed the policy of neutrality. Already in the period when the parties declared war on each other (July-August 1914), both countries declared to the world public that they were neutral. However, when the battle began, Germany accelerated Ottoman State's entry into the war with the effect of positive diplomatic communication among them and the contribution of senior officials working in the field of military affairs as well as diplomacy with in the state enterprise. (August 2, 1914 secret agreement) The Ottoman State officially participated in the war with the manifesto of Sultan Mehmed Reşad on 11 November 1914. Bulgaria extended the process of neutrality until 6 September 1915 in order to provide the best conditions.

Key words: First World War, Ottoman State, Bulgaria.

Genişletilmiş İngilizce Özet: Genişletilmiş İngilizce Özet 750-1000 kelime arasında olmalıdır. İngilizce metin yazı tipi **Times New Roman**, **11 punto**, önce ve sonra **3 nk** boşluk bırakılmalı, paragraf girintisi olmadan, tüm kenarlar 2,5 cm olmalı ve "**Extended Abstract:** İngilizce Metin" şeklinde hazırlanmalıdır.

Extended Abstract içerik itibarıyla çalışmanın (makalenin) "**Sonuç**" kısmı ağırlıklı olmak üzere 750-1000 kelime arasında bilgiler içermelidir. "**Öz**"-"**Abstract**" kısmında makale hakkında genel bilgiler verilmeli,"**Extended Abstract**" kısmında ise yapılan çalışma üzerinde yazar tarafından elde edilen bulgular 750-1000 kelime arasında sunulmalıdır. Bu kısım çalışmanın uluslararası tanınırlığını artırarak makalenin etki faktörünü daha üst seviyelere çıkarması bakımından önemlidir

Örnek

Extended Abstract: Orders that are given to Turkish soldier sende to front line and to squadron leader and above degree people are categorized three groups. These are Chivalry Order, Saint Aleksander Order and distinguished Military Service Community Order. These orders are categorized grades in itself according to evel of rank and duty was discharged. These are classified as follows.

Military Order “For Bravery”

Big cross

First Class Brillant

First Class Matte

Second Grade

Third Grade

Third Grade First Class

Third Grade Second Class

Fourth Grade First Class

Fourth Grade Second Class

Royal Order of Saint Aleksander

Necklace

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

National Order of Civil Merit

Big Cross

First Grade Big Cross

Second Grade Big Military Officer Cross

Third Grade Commander Cross

Fourth Grade Military Officer Cross

Fifth Grade Cavalry Cross

Sixth Grade Silver Cross

Even if orders that are given by Bulgarian Charism are classified as six different types, in this study, it is tacked three types of orders.

Orders given to Turkish soldiers are as the following.

First Grade Brilliant Military Order "For Bravery": Ottoman Sultan Mehmed Reşad V

First Grade Matte Military Order "For Bravery": Deputy of Chief Commander Enver Pasha

Second Grade Military Order "For Bravery": 1 Marshall, 1 Admiral, 4 Lieutenant Generals, 1 Major General

Third Grade Second Class Military Order "For Bravery": 1 Staff Colonel

Fourth Grade Second Class Military Order "For Bravery": 11 Sultan's Sons, 2 Lieutenant Colonels, 4 Squadron Leaders

Royal Order Saint Aleksander Big Cross: Marshall Liman von Sanders
Second Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 4 Major Generals, 1 Staff Colonel and 1 Squadron Leader

Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber: 2 Admirals, 26 Lieutenant Generals, 1 Major General, 1 Brigadier General

Second Grade National Order of Civil Merit: 1 Lieutenant Colonel, 7 Colonels

Third Grade National Order of Civil Merit: 5 Lieutenant Colonels, 24 Squadron Leaders

Forementioned sum of people are 116. These are 42 Squadron Leaders, 34 Lieutenant Colonels, 11 Colonels, 1 Brigadier Leader, 6 Major Generals, 7 Lieutenant Generals, 11 Son of Sultan with different rank 2 Marshalls, 1 Deputy of Chief Commander, 1 Full General, 1 Sultan. These data show that squadron, above degree military officers and Ottoman statesmen.

1138 orders given to Turkish military officers and Ottoman statesmen constitute of highest rank of symbols. In these orders there are also Germany military officer contacting to relationship Turk-Bulgaria. Looking at the dates of the orders, it is understood that they were generally after military operations against Romania. Issued on orders are on 21 February 1915, 03 December 1916, 17 April 1917, 19 May 1917, 21 September 1917, 16 October 1917, 07 December 1917, 10 February 1918.

Orders are granted as an indicator of concrete pleasure with reference to support of Turkish soldiers. Third Grade Royal Order Saint Aleksander with Silver Saber was granted to Lieutenant Colonel Mustafa Kemal Bey on 21.02.1915. This order was granted in consequence of military attache that he carried out in Sofia and his good relationships.

Ana metin: Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları **17 / 24 cm** olan sayfa üzerinde **Times New Roman 11 punto** ile tek satır aralıklı ve **üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm** kenar boşlukları ve **30 sayfayı** geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar 0 cm girinti ile başlamalıdır. **Ana metin**, özet bölümünün hemen altından **3 nk boşluk** bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş, Sonuç ve Kaynaçça hariç, numaralandırılarak koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)- a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir. (Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu 11 pt, ortalanmış, kalın

Kağıt Boyutu 17 x 24 cm

Ana Metin Üst Kenar Boşluk 2,5 cm

Alt Kenar Boşluk 2,5 cm

Sol Kenar Boşluk 2,5 cm

Sağ Kenar Boşluk 2,5 cm

İlk satır girinti 0 cm

Yazı Tipi Times New Roman

Yazı Tipi Stili Normal

Normal Metin Boyutu 11 pt

Paragraf Aralığı 3 nk

Satır Aralığı Tek

Dipnot Metni Boyutu 9 pt

Alıntı Metni Boyutu 10 pt

Alıntı Kenar Boşlukları Soldan 1 cm

Öz Yazı Tipi Times New Roman

Öz Yazı Tipi Stili Normal

Öz Kenar Boşlukları Sağdan- Soldan 1 cm

Öz Metin Boyutu 10 pt

Öz Başlığı 10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekler:

Kitap: Halil İncalcık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İncalcık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda:

İncalcık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır. Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı;

transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır.

Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “â” şeklindeki imlâ tercih edilebilir.

Ör. Gâzî; mukâyese; tekâbül , kânûn... Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir.

Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır.

Ör. Aptülhak Hamit (-) → Abdülhak Hâmîd (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA’nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi’nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır.

Ör. Muhîtü’l-Maârif; Muînü’d-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip - i’si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır.

Ör. müdür-ü umûmî (-); hüsn-ü muâmele (-); umûr-u mâliye (-) → umûr-ı mâliye (+) ... “Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitleştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk’a gönderdiği mektup (...)” (-). “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque’a gönderdiği mektup (...)” (+) Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca’liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır.

Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet -î'si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin -e hâli geldiğinde masdar-ı ca'îlerle karışmaması için "î" şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca'îlerde kullanılmamalıdır:

Ör. "Âmâl-i millîye uygun olarak ..." (Burada millî kelimesinin sonundaki -ye, ismin -i hâlini gösterir). "Âmâl-i milliyeye uygun olarak ..." ("Âmâl-i Millîyeye" imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. "(...) nâm-ı âfleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu." (-) "(...) nâm-ı âfleri "Nizâm-ı Cedîd" tesmiye olundu." (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. "Tameşvarî (Hadîkatü'ş-Şu'arâ) / "Hadîkatü'ş-Şu'arâ" nâm eser-i bîhemtâsında (...)" (-). "TameşvarîHadîkatü'ş-Şu'arânâm eser-i bîhemtâsında (...)" (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük - küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. "Şeyhülislâm'inüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi." (-) "Şeyhülislâm'inüstâdıMünîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi." (+) Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. Rasûl (-) → Resûl; a'yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfi, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdetâ birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü'l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisâni (+);

Teşrîn-i sâni (-) → Teşrînisâni (+);

Rebü'l-evvel → Rebûlevvel

Cemâziye'l-âhir → Cemâziyelâhir;

Zi'l-ka'de → Zilkâde

Şeyhü'l-İslâm (-) → Şeyhülslâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviriyazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sertsessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); içün (-) → için (+); ağac (-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzimat sonrası yazma Arşiv belgelerinde: Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabetine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.²

² Yayın ilkeleri Belleten Dergisi örneğinden hazırlanmıştır

ANKARA ANADOLU VE RUMELİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ANKARA'S JOURNAL OF ANATOLIA AND RUMELIA STUDIES